

111
2019

Richard Brander

FINLAND OCH DEN TIDIGA VÄSTINTEGRATIONEN

HJALMAR J. PROCOPÉ OCH EUROPARÖRELSEN
1948–1954

Statsvetenskapliga fakultetens publikationer

Statsvetenskapliga fakulteten
Helsingfors universitet

FINLAND OCH DEN TIDIGA VÄSTINTEGRATIONEN

HJALMAR J. PROCOPÉ OCH EUROPARÖRELSEN 1948–1954

Richard Brander

Akademisk avhandling som med tillstånd av statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet framlägges till offentlig granskning i auditorium XII, universitetets huvudbyggnad, fredagen den 12 april 2019 kl. 12.

Helsingfors 2019

Statsvetenskapliga fakultetens publikationer 111
Politisk historia
Valtietieteellisen tiedekunnan julkaisuja 111
Poliittinen historia
Publications of the Faculty of Social Sciences 111
Political history

© Richard Brander

Handledare: Pauli Kettunen
Förhandsgranskare: Henrik Meinander och Hanna Ojanen
Opponent: Johanna Rainio-Niemi

Pärmbild: Foto på Hjalmar J. Procopé daterat 1.1.1954,
drygt två månader före hans död, 64 år gammal. Lehtikuva.

ISBN 978-951-51-3377-9 (hft)
ISBN 978-951-51-3378-6 (pdf)
ISSN 2343-273X (tryckt)
ISSN 2343-2748 (nätpublikation)
Layout: Jukka Iivarinen, Vitale Ay
Tryck: Unigrafia
Helsingfors 2019

SAMMANDRAG

Syftet med avhandlingen är att utgående från en enskild aktör, den tidigare utrikesministern Hjalmar J. Procopé, klargöra och förstå gränserna för den finska västpolitiken med avseende på den europeiska integrationen under årtiondet efter andra världskriget.

Under åren 1948–1954 var Procopé ett slags inofficiell kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen, en takorganisation för olika medborgarrörelser i Västeuropa som arbetade för europeiskt enande och bidrog till grundandet av Europarådet 1949.

I ljuset av arkivmaterial som främst består av Procopés dagböcker, korrespondens och rapporter granskas förhållandet mellan Finland och den gryende västintegrationen. Därtill relateras den europeiska integrationen till antikommunismen och motståndet mot Sovjetunionen med fokus på Förenta staterna och dess underrättelsetjänster som tillskyndare av samarbete i Europa.

Avhandlingen visar att det på grund av utrikespolitiska hänsynstaganden till Sovjetunionen fanns både en möjlighet och ett behov för en privatperson att inofficiellt och utan publicitet upprätthålla kontakter med Europarörelsen. Procopé eftersträvade att slå vakt om Finlands intressen i den tidiga integrationsutvecklingen. Både han själv och myndigheterna i Helsingfors var måna om att Procopé varken i västs eller i Moskvasky skulle likställas med de östeuropeiska exilpolitikerna, eftersom det kunde ha gett en signal om att Finland var en del av östblocket.

Ett forskningsresultat är att gränserna för Finlands rörelseutrymme i den tidiga politiska västintegrationen framträder vid studiet av de områden där Procopé agerade. Han saknade officiellt mandat men engagerade sig medvetet på områden där han ansåg sig kunna göra nytta för Finland. Avhandlingen ansluter sig till en relativt ny forskningsinriktning inom europeisk integrationshistoria som betonar enskilda aktörers och idéers betydelse för Europabygget.

Procopé, som vistades i frivillig landsflykt i Stockholm, både hittade och gavs en nisch som passade honom bra. Han åtnjöt förtroende inom Europarörelsens ledning och bland dess amerikanska finansörer, inklusive underrättelsetjänsten CIA. I Finland hade Procopé kvar ett brett nätverk av kontakter, även om han var en märkt man efter att ha försvarat Risto Ryti i krigsansvarighetsprocessen. K.A. Fagerholm hörde som statsminister i slutet på 1940-talet till dem som fick Procopés konfidentiella rapporter om Europafrågor.

För Procopé var västeuropeisk integration och antikommunism två sidor av samma mynt. Han upprätthöll korrekta relationer med J.K. Paasikivi medan Urho Kekkonen aktivt motarbetade den förre utrikesministern.

Finlands rörelseutrymme under decenniet efter kriget var onekligen begränsat. Relationen till Sovjetunionen definierade Finlands internationella ställning. Denna undersökning visar hur det under den officiella ytan verkade inofficiella nätverk där befrämjande av västeuropeisk integration vävdes samman med antikommunism.

Nyckelord: europeisk integrationshistoria, Europa, Europarörelsen, Europarådet, Europeiska unionen, västintegration, antikommunism

TIIVISTELMÄ

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella Suomen länsipolitiikan toimintarajoja Euroopan integraation suhteen toisen maailmansodan jälkeisenä vuosikymmenenä yksittäisen toimijan eli entisen ulkoministerin Hjalmar J. Procopén kautta.

Procopé toimi vuosina 1948–1954 eräänlaisena epävirallisena yhteyshenkilönä Suomen ja Eurooppaliikkeen välillä. Lukuisat länsieurooppalaiset kansalaisjärjestöt toimivat Euroopan yhdentymisen puolesta, ja Eurooppaliike oli niiden kattojärjestö. Liikkeen näkyvin saavutus oli myötävaikuttaminen Euroopan neuvoston perustamiseen vuonna 1949.

Suomen ja orastavan länsi-integraation välistä suhdetta arvioidaan tässä tutkielmassa pääasiassa Procopén päiväkirjoja, kirjeenvaihtoa ja muistioita käsittävän arkistomateriaalin valossa. Lisäksi Euroopan yhdentymistä tarkastellaan suhteessa kommunismin ja neuvostovastaisuuteen, korostaen erityisesti Yhdysvaltojen ja sen tiedustelupalvelun roolia Euroopan yhteistyön edistäjänä.

Tutkielmassa osoitetaan, että neuvostosuhteisiin liittyvien ulkopoliittisten rajoitteiden vuoksi yksityishenkilölle annettiin mahdollisuus hoitaa yhteyksiä Eurooppaliikkeeseen epävirallisesti ja julkisuudelta piilossa. Ilman virallista mandaattia toimiva Procopé pyrki integraation alkuaikoina ajamaan Suomen etua siten, että häntä ei lännessä eikä liioin Moskovassa rinnastettaisi maanpaossa eläviin Itä-Euroopan poliitikoihin, mikä olisi voitu katsoa merkiksi Suomen kuulumisesta itäblokkiin.

Tutkimustulosten mukaan Suomen liikkumatilan rajat poliittisen länsi-integraation alkuaikoina hahmottuvat tarkasteltaessa Procopén toimintakenttää. Hän keskittyi tietoisesti asioihin, joissa katsoi voivansa toimia Suomen hyväksi. Siellä missä Procopé kulki, siellä kulki usein myös liikkumatilan raja. Siten tämä tutkielma liittyy myös Euroopan integraatiohistorian tutkimuksen suhteellisen tuoreeseen suuntaukseen, jossa korostetaan yksittäisten toimijoiden ja aatteiden merkitystä Euroopan rakentamisessa.

Eräänlaisessa vapaaehtoisessa maanpaossa Tukholmassa elävä Procopé löysi itselleen sopivan roolin, jonka myös muut hänelle soivat. Hän nautti Eurooppaliikkeen johdon ja sen amerikkalaisten rahoittajien sekä tiedustelupalvelu CIA:n luottamusta. Suomessa Procopélla oli edelleen laaja yhteistyöverkosto siitäkin huolimatta, että puolustettuaan Risto Rytä sotasyllisyysoikeudenkäynnissä hänestä oli tullut merkitty mies.

Procopé mielsi Länsi-Euroopan integraation ja antikommunismien saman kolikon kahdeksi eri puoleksi. Välit J.K. Paasikiveen olivat asialliset, mutta Urho Kekkosesta hän sai aktiivisen vastustajan.

Sodan jälkeisenä vuosikymmenenä Suomen poliittinen liikkumattila oli niukka. Suhteet Neuvostoliittoon määrittelivät Suomen kansainvälisen aseman. Tässä tutkimuksessa osoitetaan, kuinka virallisen pinnan alla toimi epävirallisia verkostoja, joiden toiminnassa Länsi-Euroopan integraation edistäminen ja kommunismin vastustaminen kietoutuivat yhteen.

Avainsanat: Euroopan integraatiohistoria, Eurooppa, Eurooppaliike, Euroopan neuvosto, Euroopan unioni, länsi-integraatio, antikommunismi

SUMMARY

The aim of this thesis is to clarify and understand the limits on Finnish foreign policy in relation to early Western European integration during the decade after World War II, studied through the actions of former Finnish foreign minister Hjalmar J. Procopé.

During the years 1948 to 1954 Procopé acted as an informal and unappointed liaison between Finland and the European Movement (EM). The European Movement served as a platform for different organisations working towards European unity. Its most notable achievement was the impetus given to the founding of the Council of Europe in 1949.

In this thesis, Finland's relationship with the burgeoning European integration project is studied using primary sources chiefly comprising Procopé's diaries, correspondence, as well as his written reports on European integration efforts and related affairs. Early European integration is also assessed in relation to anti-communism and resistance to the expansion of the Soviet Union, with a particular focus on the role of the United States and its secret services as promoters of (Western) European unity.

The close proximity of the Soviet Union put considerable constraints on Finnish foreign policy. However, this sparked both a need and an opportunity for a private citizen to engage in unofficial and secretive interaction with the European Movement. Procopé wished to safeguard Finnish interests through the early European integration process. Both Procopé himself and national officials in Helsinki wished to avoid drawing parallels with the actions of Eastern European exiled politicians, as that could have signalled that Finland was part of the Eastern bloc.

One significant finding is that the empirical study of Procopé's activities reveals much about the restrictions on Finnish involvement in the early political integration of Western Europe. Procopé knowingly chose to engage himself in areas where official authorities had no part and where he thought he could benefit Finland. The study of Procopé is part of a broader and emerging line of research in European integration history. The aim of this new agenda is to gain better understanding of the integration process, and thereby the present-day European Union, by studying the lives and thinking of transnationally connected individuals who worked towards European unity.

Procopé, who was living in self-imposed exile in Stockholm, both discovered and was offered a niche that played to his strengths. The leadership of the European Movement trusted Procopé, as did the movement's sponsors in the United States, which included backing by the Central Intelligence Agency. Procopé maintained a network of old contacts in Finland, although his reputation was marred by his defence of former President Risto Ryti in the War Responsibility Trials.

For Procopé, Western European integration and anti-communism were two sides of the same coin. Procopé maintained an amicable relationship with President J.K. Paasikivi, while Urho Kekkonen was a strong adversary to the former foreign minister, the study shows.

Finland's political room for manoeuvre was undoubtedly limited after the war, with its international standing largely defined by its relationship with the Soviet Union. This thesis, however, reveals that beneath the official surface lay unofficial networks, where promotion of Western European integration was matched with fierce anti-communism.

Key words: European integration history, Europe, European Movement, Council of Europe, European Union, Western European integration, anti-communism.

FÖRORD

Fröet till den här avhandlingen såddes hösten 2006 då direktör Teija Tiilikainen välkomnade mig till Nätverket för Europaforskning vid Helsingfors universitet. Det kändes väldigt inspirerande och stimulerande att efter många år som journalist få bli delaktig av en akademisk miljö. Det var också en stor förmån att godkännas som doktorand i politisk historia, trots att jag hade avlagt min magisterexamen i nationalekonomi. Förutom Tiilikainen vill jag också tacka hennes efterträdare Henri Vogt och Juhana Aunesluoma, och alla trevliga och hjälpsamma kolleger på Nätverket för Europaforskning. Doktorandseminarierna under professorerna Seppo Hentiläs, Pauli Kettunens och senare också Kimmo Rentolas ledning var mycket givande. Hentilä var min första handledare, Kettunen min andra. Stort tack ska ni ha.

Förhandsgranskarna Henrik Meinander och Hanna Ojanen kom med många goda råd, förbättringsförslag och korrigeringar, som jag efter bästa förmåga har beaktat i det slutliga manuskriptet.

Mitt ämnesval hänger delvis samman med att jag i slutet av 1990-talet arbetade som EU-korrespondent för Finska Notisbyrå i Bryssel, och därefter som journalist på Hufvudstadsbladet i Helsingfors.¹ Också under min anställning på Finlands Bank har jag haft möjlighet att fördjupa mig i europeiska frågor, speciellt i eurosamarbetet. Att ta sig an Hjalmar J. Procopé har varit ett intressant projekt för en nationalekonom/journalist/informatör med ett specialintresse för historia och Europa.

Detta projekt skulle inte ha varit möjligt utan finansiering i initialskedet från Lisi Wahls stiftelse för studieunderstöd, Svenska Kulturfonden och Svenska Litteratursällskapet. Ett par vistelsestipendier från Kulturfonden för Sverige och Finland möjliggjorde arkivstudier i Stockholm, medan Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskarskolan vid Helsingfors universitet gav mig ett resebidrag för arkivstudier i Belgien. Universitetet finansierade också ett besök i EU:s historiska arkiv i Florens. Ett speciellt tack för mångsidigt stöd och uppmuntran

---

1 Brander, Richard (2004): *Finland och Sverige i EU. Tio år av medlemskap*. Schildts, Helsingfors. Stommen i denna faktabok utgörs av erfarenheterna från min period som korrespondent i Bryssel och min rapportering av EU-frågor för Hufvudstadsbladet.

vill jag rikta till Hjalmar J. Procopés barnbarn Agneta Sucksdorff och Niklas Procopé (död 23.8.2017).

Tack till Pauli Heikkilä för samarbetet i forskningen kring Hjalmar J. Procopé. Tack också till Jani Marjanen och till Bo Petersson för er uppmuntran i början av projektet.

Eftersom jag med varierande intensitet hållit på med avhandlingen i över ett decennium finns det många personer som på olika sätt har hjälpt mig. Speciellt vill jag lyfta fram Susanna Fellman som gav mig ovärderligt goda råd då jag 2017 bestämde mig för att återuppta arbetet med avhandlingen. Tjänstledighet från Finlands Bank och en plats i forskarsalen på riksdagsbiblioteket gav mig arbetsro för att slutföra skrivandet.

Oskar, Elias och Samuel, mina förträffliga söner, har till lust och leda fått höra om mitt projekt. Den akademiska världens debatter bleknar i jämförelse med den ansträngning som krävs för att vinna förståelse för sina argument då man polemiserar med er. Tack för allt, så här långt.

Tack Anna Maria för ditt helt avgörande stöd för mitt projekt, för din uppmuntran och för dina konkreta bidrag till avhandlingens innehåll och utformning. Tack samtidigt för alla givande samtal och fina dagar som jag fått uppleva tillsammans med dig.

Ett speciellt tack vill jag avslutningsvis rikta till mina föräldrar Lisbeth och Lennart Brander (död 15.1.2018), vilka jag tillägnar detta arbete.

Helsingfors, 22 februari 2019

Richard Brander

INNEHÅLL

FÖRORD	7
FÖRKORTNINGAR	11
1. INLEDNING	13
1.1 Frågeställningar och avgränsning	15
1.2 Olika tolkningar om integrationens historia och historiografi	17
1.3 Tidigare forskning	27
1.4 Källmaterial	37
1.5 Metod	40
1.6 Upplägg	43
2. HJALMAR J. PROCOPÉ – FRÄMLING I EN NY VÄRLD	47
2.1 Procopés karriär och hans tidiga intresse för Europafrågor	49
<i>Stormigt privatliv</i>	61
2.2 Gamla kontakter öppnar dörrar	64
<i>Lobbyist i Paris – tillbaka till USA</i>	71
<i>Motståndare till VSB-fördraget</i>	78
2.3 Den sista stora visionen	82
3. VÄSTINTEGRATION, EUROPARÖRELSEN OCH USA:S ROLL	87
3.1 Många nya organisationer ser dagens ljus, Finland inte med	87
3.2 Europarörelsens bakgrund och struktur	92
3.3 Amerikanerna huvudsponsor	99
<i>Kontakter med USA röd tråd i Procopés aktiviteter</i>	103
4. EUROPARÖRELSEN OCH FINLAND	109
4.1 Mannen som inte var där – Procopé och Europakongressen 1948	109
<i>Trevare för Europaverksamhet i Finland</i>	121
4.2 Procopé i händelsernas centrum 1949	128
<i>Besök i Finland för första gången på tre år</i>	137
<i>Europeisk vision – utopi kan sluta som realitet</i>	141

5.	PROCOPÉ SOM KONTAKTPERSON TILL EUROPARÅDET	143
5.1	Engagemang i Skandinavien och för de baltiska länderna	143
	<i>Del av större europeisk debatt</i>	148
5.2	Ökat intresse för Östeuropa	152
	<i>Rapporter om europeiska och internationella frågor</i>	159
5.3	Memorandum bereds till specialkommittén	162
	<i>Hur såg Procopé på sin egen roll?</i>	167
5.4	Finland officiellt ute, Sverige inne	169
5.5	En vit fläck på Europas karta	174
6.	AKTIVITETER FÖR EUROPA I USA	179
6.1	Samtal på hög nivå och samarbete med Axel Wenner-Gren	179
6.2	European League for Economic Cooperation tar kontakt	182
6.3	Amerikanskt intresse för högtflygande visioner	184
6.4	Led i fortsatt arbete för Europatanken	188
7.	EUROPEISKA UNGDOMSKAMPANJEN OCH FINLAND	193
7.1	Västs svar på östs ungdomsfestivaler	193
7.2	Ungdomskampanjen kommer till Finland	197
	<i>Myndigheterna säger ifrån</i>	205
	<i>Flera mindre evenemang och deltagande i utländska möten</i>	209
7.3	Låg profil i offentligheten, ingen debatt	212
	<i>Intresse bland studenter – kontroversiellt besök av Schuman</i>	215
7.4	Begränsat intresse i övriga nordiska länderna	220
7.5	Ungdomskampanjens betydelse i Finland	225
8.	VÄSTINTEGRATION LIKTYDIGT MED ANTIKOMMUNISM?	231
8.1	Procopé engagerar sig i stiftelsen Finlands samhällsskydd (SYT)	231
	<i>Uppdrag i Madrid – samsyn med Franco i fråga om kommunismen</i>	237
8.2	Procopés död – reaktioner och omdömen	243
9.	AVSLUTANDE DISKUSSION	249
	KÄLLOR OCH LITTERATUR	263
	BILAGOR	279
	Bilaga 1 Hjalmar J. Procopés viktigaste skrifter om Europa och relaterade teman ...	279
	Bilaga 2 Kronologi över Procopés resor och centrala aktiviteter 1944–1954	280
	PERSONREGISTER	283

FÖRKORTNINGAR

ACUE	American Committee on United Europe
CIA	Central Intelligence Agency
ECE	[United Nations] Economic Commission for Europe
EEC	European Economic Community (Europeiska ekonomiska gemenskapen)
EFTA	European Free Trade Association
EG	Europeiska gemenskapen
ELEC	European League for Economic Cooperation, fr. LECE
EM	European Movement (Europarörelsen), fr. ME
EPU	European Payments Union (Europeiska betalningsunionen)
EPU	European Parliamentary Union
ERP	European Recovery Program (Marshallplanen)
EU	Europeiska unionen
EUf	European Union of Federalists
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
HAEU	Historical Archives of the European Union
ILO	International Labour Organization
IMF	Internationella valutafonden
NEI	Nouvelles Équipes Internationales
NF	Nationernas förbund
NGO	Non-governmental organisation
OEEC	Organisation for European Economic Cooperation
OSS	Office of Strategic Services
RA	Riksarkivet, Helsingfors
RA/SE	Riksarkivet, Stockholm
SDP	Socialdemokratiska partiet
SFP	Svenska folkpartiet
SYT	Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd
UD	Utrikesdepartementet, Stockholm
UEM	United Europe Movement
UM	Utrikesministeriet, Helsingfors
VAL	Vapauden akateeminen liitto

1. INLEDNING

År 1950 grundade Europarådet en specialkommitté med uppgift att värna om sådana länders intressen som inte hade kvalificerat sig för medlemskap i den nya europeiska samarbetsorganisation. Främst gällde det de östeuropeiska folkdemokratierna. Initiativet till kommittén togs av Harold Macmillan, som senare blev premiärminister i Storbritannien. Avsikten med specialkommittén var klar: de länder som hade annekterats av Sovjetunionen eller hamnat bakom järnridån skulle inte glömmas bort.

En namnkunnig skara män sammankom till ett första möte i Paris, formellt fortfarande inom ramen för Europarörelsen. Diskussionerna kretsade kring de stora integrationspolitiska frågorna som vid den här tiden stod på dagordningen. Två tidigare premiärministrar, Paul Reynaud och Georges Bidault, företrädde värdlandet Frankrike. Ledande exilpolitiker från Estland, Lettland och Polen var på plats. Också Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien, Bulgarien och Jugoslavien var företrädade. Därtill närvarade en inofficiell observatör från Finland, Hjalmar J. Procopé, som tidigare varit riksdagsman, utrikesminister och USA-sändebud.²

Finland befann sig ur Europarådets synvinkel i en unik ställning som tillhörande varken väst eller öst. Finland kunde på grund av sitt besvärliga utrikespolitiska läge som granne till Sovjetunionen inte bli medlem i organisationen men lika litet ville landet vara med i aktiviteter som främst riktade sig till folkdemokratierna bakom järnridån.

Procopé deltog som privatperson och saknade mandat från regeringen i Helsingfors. Hans agerande i Paris utgick ändå från en klar linje: att slå vakt om Finlands intressen i den gryende västeuropeiska integrationsutvecklingen.

Vem var denne Procopé och vad var det som eldade på hans intresse för Europa? Hur bidrog han till utvecklingen? Det är utgångspunkten för den här studien.

---

2 Hjalmar J. Procopé (1889–1954) använde bokstaven ”J” (från Johan) i sitt namn för att inte förväxlas med sin äldre kusin, skalden Hjalmar Procopé (1868–1927).

Avhandlingen tar avstamp i Finlands förhållningssätt till den tidiga väst-europeiska integrationen efter andra världskriget. Fanns det i Finland vid den här tiden något intresse för – eller debatt om – de federalistiska visionerna på kontinenten som tog sig uttryck i bland annat Europarörelsen? Eller stod Finland på grund av det känsliga förhållandet till Sovjetunionen helt utanför utvecklingen?

Ganska snabbt kan fastslås att Hjalmar J. Procopé (1889–1954) var en central figur då det gällde det onekligen begränsade finländska intresset för fördjupat politiskt och ekonomiskt samarbete i Västeuropa.³ Bland andra Jukka Seppinen lyfter fram Procopés namn i sin svepande översikt över den finländska väst-integrationen efter andra världskriget.⁴ Också veterandiplomaten Max Jakobson nämner samma person i sin krönika över det tjugonde århundradet.⁵

Tidigare forskning har belyst olika aspekter av Procopés karriär, inklusive hans tidigare engagemang då en finländsk underavdelning till Paneuropa-Unionen grundades 1930.⁶ Procopés sista stora framträdande på den nationella politiska scenen ägde rum kring årsskiftet 1945–1946. Då var han president Risto Rytis försvarsadvokat i krigsansvarighetsprocessen, en process som har genomlysts av forskare ur många synvinklar.⁷ Efter rättegången gav Procopé i Sverige ut boken *Fällande dom som friar*⁸, vilket ledde till att han föll i onåd hos det officiella Finland.

Det har tidigare getts ut en biografi över Procopé men i den rekapituleras hans sista år i livet mycket knapphändigt. Trots att det finns rikligt med källmaterial avhandlar levnadstecknaren Magnus Lemberg Procopés insatser för Europasamarbetet på endast sju rader.⁹ Här finns med andra ord utrymme för fördjupning. Vad var det som låg bakom Procopés intresse för den tidiga väst-europeiska integrationen efter andra världskriget, och vilka konkreta uttryck

3 Brander, Richard (2008b): Finlands första EU-ropé. *Forum för Ekonomi och Teknik* 10/2008.

4 Seppinen, Jukka (2001): *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Ajatus Kirjat, Helsinki, s. 34–35.

5 Jakobson, Max (2001): *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Otava, Helsinki, s. 113.

6 Pietikäinen, Maarit (1994): Paneuropa – en mellankrigstida vision om ett förenat Europa, i Max Engman (red): *När imperier faller. Studier kring riksupplösningar och nya stater*. Atlantis, Stockholm; Heikkilä, Pauli: Euroopan Yhdysvallat ja Suomen hallitus. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2001, s. 376–389.

7 Tarkka, Jukka (1977): 13. artikla. Liittoutuneiden sotarikospolitiikka ja Suomen sotasyllisyysskysymys vuosina 1944–1946. WSOY, Porvoo; Lehtinen, Lasse & Rautkallio, Hannu (2005): *Kansakunnan sijais-kärsijät. Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. WSOY, Helsinki; Tarkka, Jukka (2009): *Hirminen asia. Sotasyllisyys ja historian taito*. WSOY, Helsinki.

8 Procopé, Hjalmar J. (1946): *Fällande dom som friar. Dokument ur Finlands krigsansvarighetsprocess*. Fahlcrantz & Gumälius bokförlag, Stockholm.

9 Lemberg, Magnus (1989): *Hjalmar J. Procopé – en politisk biografi*. Schildts, Helsingfors, s. 338.

tog sig hans engagemang? Var han ensam i att odla kontakter med integrationsivrare i väst eller fanns det ett stöd för hans aktiviteter i hemlandet? Vilka var – i ljuset av Procopés verksamhet – gränserna för den finska västpolitiken med avseende på den europeiska integrationen?

Huvuddelen av Procopés kontakter och engagemang ägde rum inom ramen för Europarörelsen som tog form 1948 i Haag. I detta arbete studeras Europarörelsen och dess målsättningar, organisation och inflytande på de västeuropeiska regeringarnas politik, som bland annat ledde till grundandet av Europarådet 1949. Granskningen, som görs utgående från Procopés aktiviteter, omfattar också Europarörelsens inställning till Finland och till andra länder som mera direkt hamnat inom Sovjetunionens inflytelsesfär. Här redogörs även för Procopés viktigaste kontaktpersoner inom rörelsen, eftersom det belyser bredden i verksamheten och de bakomliggande internationella nätverken.

Undersökningen ansluter sig också till den antikommunistiska verksamhet som bedrevs i Finland efter andra världskriget. En tankegång med forskningsprojektet är att komplettera den bild som tidigare har tecknats gällande hemlig amerikansk finansiering av socialdemokraternas och arbetsgivarnas kamp mot kommunisterna.

1.1 Frågeställningar och avgränsning

Syftet med avhandlingen är att utgående från en enskild aktör klarlägga och förstå gränserna för den finska västpolitiken med avseende på den europeiska integrationen under årtiondet efter andra världskriget. De centrala forskningsfrågorna är:

Vilket var i ljuset av Hjalmar J. Procopés verksamhet rörelseutrymmet för Finland då den västeuropeiska integrationen startade? Vilken roll spelade Procopé som finländsk kontaktperson till Europarörelsen och hur tog sig hans engagemang uttryck? Vad hade inofficiella aktörer, såsom Procopé, och medborgarrörelser för betydelse som drivkrafter bakom västintegrationen? Hur relaterade sig intresset för västintegration till antikommunism och motstånd mot Sovjetunionen, och vilken roll spelade Förenta staterna som påskyndare av integrationen? Vilken var den långa linjen i Procopés Europavision?

Det har i forskningen och i den politiska diskursen ansetts som ett axiom att Finland inte kunde delta i västintegrationen på grund av landets specialrelation till Sovjetunionen i gränslandet mellan väst och öst. Bilden kan göras mera

mångsidig genom en analys utgående från de dåtida aktörernas perspektiv – i ett perspektiv där man inte visste hur det skulle gå: att spänningen mellan väst och öst visserligen skulle öka men ändå inte leda till något nytt storkrig; att Finland inte skulle bli någon folkdemokrati; att man inte visste att Stalin skulle dö 1953 och att det skulle leda till internationell avspänning; att man inte visste att Kekkonen skulle bli vald till president 1956, och att det så småningom skulle utvecklas en tidsperiod som har kallats finlandisering.

Avhandlingens empiriska fokus ligger på Procopé och på hans kontakter med och engagemang i Europarörelsen. Den tidsmässiga avgränsningen för det materialet är åren 1948–1954. Startåret faller sig naturligt eftersom det var då som Procopé på allvar började engagera sig i aktuella europeiska frågor, och det var då som Haagkongressen, där Europarörelsen tog form, organiserades. Procopé dog 1954 och samma år började Europarörelsens aktiviteter minska. Det franska nejet till en europeisk försvarsgemenskap detta år ledde till att de federalistiska idéerna som ofta förespråkades av Europarörelsen föll i bakgrunden för den s.k. funktionella integration som förespråkades av Jean Monnet och andra.¹⁰ Den tidsmässiga avgränsningen är dock inte helt vattentät eftersom det empiriska materialet gällande speciellt den s.k. Europeiska ungdomskampanjen sträcker sig några år framåt i tiden efter Procopés död. Likaså kan konstateras att året 1948 inte heller är något entydigt startår, utan äldre händelser kommer också att tangeras där det är relevant för syftet med avhandlingen. För att belysa den långa linjen i Procopés Europavision behandlas också hans personhistoria och speciellt hans tankar om europeiskt samarbete under hans tid som utrikesminister under mellankrigstiden. Procopé var då också grundande ordförande för Finlands paneuropeiska förbund.

Magnus Lemberg konstaterar i inledningen till sin doktorsavhandling om Procopés tidiga karriär att "[e]n påverkande faktor vid begynnandet av forskningen kring Hjalmar J. Procopé var författarens uppfattning om det övervägande konstruktiva i Procopés väsen och verksamhet".¹¹ I föreliggande avhandling kan ungefär samma ordvändningar användas. Redan då jag första gången hörde talas om Procopé och läste de knapphändiga skildringarna av hans efterkrigstida verksamhet väcktes mitt intresse för Procopé som forskningsobjekt. Att en numera relativt okänd finländsk person redan i slutet av 1940- och

---

10 Dinan, Desmond (2004): *Europe Recast. A History of European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, s. 63.

11 Lemberg, Magnus (1985): *Hjalmar J. Procopé som aktivist, utrikesminister och svensk partiman. Procopés politiska verksamhet till år 1926*. SLS, Helsingfors, s. 11.

i början av 1950-talet hade visat ett så livligt intresse för Europafrågor framstod som fascinerande.

I studien placeras Procopés arbete för Europasamarbetet i en finländsk kontext. Det innebär att granskningen fokuserar på vilka finländare Procopé höll kontakt med och på vilka sätt samt i vilka syften. Studien belyser hur man i Finland officiellt och inofficiellt såg på det som man kunde kalla ”det gryende Europa”.

Man kan förmoda att de kontakter som en person av Procopés typ hade med den inofficiella, från statsmakter fristående Europarörelsen, relativt sett kan ha varit av större betydelse än vad som var fallet i sådana länder som fullt ut kunde medverka i Europasamarbetet.

Många av de ledande personligheterna inom Europarörelsen hade innehaft, eller skulle senare inneha, ledande positioner inom sina respektive länders regeringar. Europarörelsen var en organisation som ofta fungerade som ett samarbetsforum för ledande politiker som befann sig i (en kanske tillfällig) oppositionsställning i hemlandet. Det mest belysande exemplet är Winston Churchill, en av Europarörelsens hedersordförande, vars konservativa parti hade förlorat valet i Storbritannien efter kriget. Efter flera aktiva år i Europarörelsen gjorde Churchill comeback som premiärminister från 1951 till 1955.

En viktig avgränsning i det här arbetet är att utgångspunkten är Procopé. Alltid finns han inte personligen med i handlingen, men vid granskningen av till exempel Europeiska ungdomskampanjen är han närvarande åtminstone såtillvida att det var han som tog initiativet till att kampanjen utvidgades till Finland.

1.2 Olika tolkningar om integrationens historia och historiografi

I den här studien har jag valt att närma mig forskningsområdet ur ett integrationshistoriskt perspektiv med Hjalmar J. Procopés aktiviteter som empiriskt fokus för att besvara forskningsfrågorna. Det innebär framför allt att de yttre ramarna för forskningen utgörs av de starka strävandena som efter andra världskriget fanns för att bygga upp ett enat Europa. I detta avsnitt görs en genomgång av relevant forskning om de stora och ofta motstridiga tolkningarna av integrationens historia och historiografi, medan mera tematisk EU-historisk forskning omnämns i följande avsnitt, 1.3.

Begreppet ”integrationshistoriskt” är inte oproblematiskt. De officiella och konventionella översikterna av EU:s historia har ofta beskyllts för att vara

teleologiska. Det innebär att integrationsbygget ses som en serie logiska framsteg som ofta börjar med Schumandeklarationen från 1950, och som via Kol- och stålgemenskapen och Romfördraget kulminerar i dagens utvidgade EU med 28 medlemsländer och den gemensamma EU-valutan euron som kronan på verket. Detta sagt med reservation för att eurokrisen och brexit har grumlat bilden av ständiga framsteg.¹²

Det som Procopé sysslade med förefaller ha lett in i en återvändsgränd åtminstone för Finlands del. Det skulle ta årtionden innan Finland omfattades av den hårda kärnan i det västeuropeiska politiska samarbetet. För Västeuropa däremot, och framför allt de sex länder som på 1950-talet grundade först Kol- och stålgemenskapen och därefter EEC, har Europasamarbetet under hela efterkrigstiden ända till våra dagar varit den viktigaste formen för regionalt samarbete. Och eftersom Finland efter det kalla krigets slut kommit att omfattas av detta gemensamma europeiska projekt så är integrationshistorien också en del av vår historia.

Helt entydigt är detta resonemang ändå inte på grund av den ovedersägliga diskontinuiteten i Finlands (politiska) integrationshistoria. Till exempel var Procopés aktiviteter för att göra Europarådet känt i Finland i början av 1950-talet bortglömda då Finland sent omsider blev medlem 1989. I stället för att sätta likhetstecken mellan den västliga integrationshistorien och Finlands historia måste utgångspunkten vara att behandla Finlands roll i förhållande till integrationshistorien. Det innebär att granskningen fokuserar på finländska aktörers och aktiviteters relation till utvecklingen i vad man kunde kalla Europas kärnländer.

På traditionellt sätt är detta ett försök att ”skriva historien framlänges”. Med andra ord tas de dåtida aktörernas perspektiv som utgångspunkt. För att låna Reinhart Kosellecks termer undersöker jag aktörernas erfarenhetsrum och deras förväntningshorisonter.¹³ Det integrationshistoriska perspektivet är en efterhandskonstruktion, ett sätt att försöka strukturera forskningsfältet för att hitta meningsfulla tolkningar och system. Historikern kan, enligt Koselleck, rekonstruera sakförhållanden som tidigare inte artikulerats språkligt, men som han eller hon med hjälp av hypoteser och metoder skalar fram ur källorna.¹⁴ Annorlunda uttryckt: Procopé studeras i sitt eget sammanhang, men studien

---

12 Ett genomförande av det brittiska utträdet ur EU, brexit, minskar medlemsantalet i unionen till 27.

13 Koselleck, Reinhart (2004, på tyska 1979): *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tiders semantik*. Daidalos, Frankfurt am Main, s. 165–195.

14 Koselleck (2004), s. 166.

systematiseras genom användningen av vetenskapliga kategorier som inte är påvisbara i källorna.

Louis Clerc och Kimmo Elo noterar i sitt översiktsverk *Aatteesta instituutioksi* att Finlands och den europeiska integrationens gemensamma historia för åtminstone många lekmän verkar börja först 1992, då den finländska ansökan om medlemskap i Europeiska unionen lämnades in. Det som hände före det uppfattas som ”andras historia” trots att Romfördraget, utformningen av den inre marknaden, jordbrukspolitiken och det monetära samarbetet tidigt påverkade Finland. Genom att gå igenom integrationens långa historia strävar författarna efter att göra EU mera tillgängligt också för en inhemsk publik. Trots att narrationsens centrala figurer inte är finländare handlar det i grund och botten också om Finlands historia och om händelser vars förståelse hjälper till att förklara Finlands nuläge, menar Clerc och Elo.¹⁵ Deras fokus ligger på integrationen i allmänhet och inte på Finland som sådant – utvidgningen av unionen 1995 avklaras på ett par sidor. Procopé nämns inte, men inte så många andra finländare heller.

Föreliggande avhandling har en idémässig koppling till *Aatteesta instituutioksi*. Det var onekligen andra aktörer än finländare som spelade de viktigaste rollerna under den tidiga integrationsutvecklingen, men också Procopé fanns med på ett hörn. Av denna orsak kan den tidiga integrationen åtminstone delvis ses som en del av Finlands historia. Så som framkommer senare i framställningen var det Procopé som i många sammanhang på olika möten och konferenser var den enda finländaren på plats. Det var också han som i konfidentiella promemorior och ibland i tidningsartiklar presenterade aktuella europeiska frågor för en inhemsk publik på finska och svenska.

En aspekt som ofta glöms bort i översiktsverk då den tidiga europeiska integrationen analyseras är den viktiga roll som Förenta staterna spelade under det första decenniet efter andra världskrigets slut. Marshallhjälpen som inleddes 1947 – och som inte omfattade Finland – var från amerikansk sida förknippad med både morötter och käppar för att förmå européerna till fördjupat ekonomiskt och politiskt samarbete. Samarbetet kring biståndsprogrammen institutionaliserades senare inom den Parisbaserade OEEC-organisationen.

Olika forskare har fäst vikt vid olika aspekter av det amerikanska inflytandet över integrationsprocessen. De flesta är eniga om att amerikanerna stödde den

---

15 ”Vaikka tarinan keskeiset hahmot ovatkin muunmaalaisia, kyse on pohjimmiltaan myös Suomen historiasta ja tapahtumista, joiden ymmärtäminen auttaa selittämään paremmin myös Suomen nykytila.” Clerc, Louis & Elo, Kimmo (2014): *Aatteesta instituutioksi. Euroopan unionin historia ja rakenteet*. Avain, Helsinki, s. 11–12.

västeuropeiska integrationen. Geir Lundestad har identifierat fem olika motiv bakom stödet. För det första ansåg man i USA att Amerikas förenta stater kunde tjäna som modell för Europa. Om det federala statsskicket med politisk demokrati och marknadsekonomi fungerade i den nya världen, så varför skulle det inte fungera i den gamla? Ett annat viktigt argument från Washingtons perspektiv var att det behövdes ett mera effektivt och rationellt Europa. Ekonomiskt sett fanns det starka argument för ökad integration. Och politiskt var den amerikanska visionen klar: ökat samarbete och mera integration skulle minska risken för nationalism och krig. Ett tredje argument var att minska den amerikanska bördan. Marshallhjälpen skulle hjälpa de europeiska ekonomierna på fötter och därefter skulle de uppmuntras till att gemensamt ta hand om sig själva och varandra, och därigenom minska behovet av framtida stöddollar. Ett fjärde argument var tyglandet av Sovjetunionen, ”att hålla ryssarna ute”, och att samtidigt genom ökat välstånd försämra grogrunden för kommunisternas väljarstöd i Västeuropa. Och för det femte ”att hålla tyskarna nere”, för att motverka tysk revanschism. Amerikanerna stödde integration för att inlemma Tyskland med Västeuropa i allmänhet och med Frankrike i synnerhet.¹⁶

Den akademiska historieforskningen om det europeiska integrationsbygget hade till en början en klart federalistisk agenda. Walter Lipgens, den ledande företrädaren för denna inriktning, ansåg att den europeiska integrationen efter 1945 innebar en klar brytning med perioden av krig och konflikter. Trots att paneuropeiska strävanden förekom redan under mellankrigsperioden, menade Lipgens att idéerna om europeisk integration främst härrörde från motståndsrörelser och personer som levde i exil under andra världskriget. Gemensamma upplevelser av fascism, nationalsocialism och tysk ockupation, liksom rädsla för sovjetstödda maktövertaganden legitimerade supranationell integration som det enda lovande institutionella ramverket för det efterkrigstida Europa. Europakongressen i Haag 1948 var enligt Lipgens ett uttryck för den gemensamma viljan hos motståndskämpar och europeiska påtryckningsgrupper. Den synliga följden av Europarörelsens ansträngningar blev skapandet av Europarådet 1949, och indirekt (med en relativt svag koppling) grundandet av den första genuint övernationella europeiska organisationen, Kol- och stålgemenskapen, 1951–52.¹⁷

---

16 Lundestad, Geir (2003): *The United States and Western Europe since 1945*. Oxford University Press, New York, s. 86–91.

17 Kaiser, Wolfram (2005): *From state to society? The historiography of European integration*. Ingår i Cini, Michelle & Bourne, Angela K.: *Palgrave advances in European Union studies*. Palgrave advances, Basingstoke, s. 192.

Under 1980-talet ersattes den dominerande synen på integrationshistorien med en mera realistisk ansats, företrädd av Alan Milward, en framstående brittisk expert på ekonomisk historia. Enligt Milward drevs den europeiska integrationen av nationella ekonomiska och sociala intressen – nationalstaten och den europeiska gemenskapen är inte varandras motsatser utan tvärtom förstärker de varandra. Speciellt kritisk var Milward mot legenderna om att Europeiska unionen hade byggts upp av ett begränsat antal stora män, EU:s ”founding fathers”.¹⁸ Milwards avfärdande av de stora männens påstådda gemensamma vision av ett enat Europa har blivit en klassiker inom EU-forskningen. På ett överdrivet polemiskt men ändå övertygande sätt visade den brittiske historikern hur män som Jean Monnet, Robert Schuman och Paul-Henri Spaak snarare vägledades av ett intresse för att värna om sina respektive nationalstater än av idealistiska målsättningar för fördjupad integration. Till exempel Spaak, en belgisk socialist och mångårig utrikesminister, var enligt Milward främst av allt intresserad av hur Belgien som nationalstat skulle klara sig bäst i den nya verklighet som formades efter andra världskrigets slut.¹⁹ Milwards angrepp på mytbildningen kring ”stora män” som formade byggandet av Europa ledde till att biografisk forskning för en tid föll ur modet inom forskningen kring europeisk integration.²⁰

Målsättningen är att balansera i minfältet mellan de historiska traditionerna företrädda av Lipgens och Milward, och samtidigt beakta den moderna historiska forskningstraditionen företrädd av bland andra EU-historiografen Wolfram Kaiser. Balansakten är ett viktigt hjälpmedel då man bedömer betydelsen och konsekvenserna av det arbete som Procopé gjorde för att på olika sätt stödja den tidiga integrationen.

Noteras bör att Kaiser och hans forskarkolleger framför kritik *både* mot Lipgens *och* mot Milward. De menar att Lipgens misslyckades med att visa på sambandet mellan transnationella rörelser, deras idéer och regeringarnas beslutsfattande. Milward för sin del lyckades inte entydigt visa på direkta samband mellan nationella ekonomiska påtryckningsgrupper eller tjänstemän i ekonomiministerierna, och utvecklingen av integrationspolitiken i de europeiska staterna. Samtidigt får både Lipgens och Milward beröm för att de höjt

---

18 Dinan, Desmond (2014): *The Historiography of European Integration*. Ingår i Dinan ed.: *Origins and Evolution of the European Union*, Second edition. Oxford University Press, Oxford, s. 345–346.

19 Milward, Alan (2000): *The European Rescue of the Nation-State*, 2nd ed. Routledge, London, s. 318–344.

20 Knudsen, Ann-Christina L. and Gram-Skjoldager, Karen: Introduction: Locating Europe. Narrating Ideas of Europe. *Kontur – tidsskrift för kulturstudier* 19/2010. Aarhus Universitet.

blicken från de nationella arkiven för att se på utvecklingen i sitt europeiska sammanhang.²¹

Trots att Milwards grundsyn i stort sett är den mera förhärskande bland dagens integrationsforskare är det fortfarande Lipgens anda som dominerar i EU-broschyrer, i till exempel museet House of European History i Bryssel och i allehanda festtal om integration som ett historiskt fredsbygge i Europa.

Problemet med den information som ges till EU-medborgarna är i och för sig inte att den tar upp män som Jean Monnet, som onekligen spelade en viktig roll vid grundandet och implementeringen av Kol- och stålgemenskapen. Snarare är det att berättelserna över EU:s framväxande blir en skenbart linjär och kronologisk uppräknings av olika händelser som liksom av nödvång följer på varandra, utan att medborgaren får en chans att uppfatta de nyanser och motstridiga intressen som stod mot varandra under processens gång. Den svenske historikern Bo Stråth har träffande konstaterat att den officiella historiografin över Europeiska unionen har blivit en mytisk beskrivning av det tidiga samarbetet med år 1945 eller 1950 som startpunkt. En rad vise män såg ljuset och det handlade om kampen mellan det goda och det onda, där det onda existerade både i rymd och i tid, i Östeuropa och i historien, som kommunismen och nazismen eller fascismen. Ända sedan dess har den politiska uppgiften enligt Stråth varit att övertyga medborgarna om förträffligheten i den modell som skapats.²²

Trots att Lipgens historieskrivning i akademiska kretsar har blivit diskrediterad måste dagens arkivbaserade forskning fortfarande låta källorna tala. Enligt Kaiser skedde det till en början en överreaktion mot den tidiga historieskrivningen om integrationen. Fokus lades ensidigt vid ekonomiska frågor, och forskningen blev samtidigt nationellt introspektiv, och dessutom statscentrerad. Forskarna tenderade enligt Kaiser att glömma bort vikten av övernationella institutioner och transnationella aktörer både i EU-politiken och i det långsamma skapandet av ett europeiskt samhälle.²³

Richard T. Griffiths är inne på samma linje som Kaiser. Griffiths beklagar att det har funnits väldigt lite debatt mellan de olika skolorna, vilket har lett till

---

21 Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M: Origins of a European polity. A new research agenda for European Union history, ingår i Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M (Eds.) (2009): *The History of the European Union. Origins of a Trans- and Supranational Polity, 1950–1972*. Routledge, London, s. 3.

22 Stråth, Bo: Methodological and Substantive Remarks on Myth, Memory and History in the Construction of a European Community. *German Law Journal* 2005, Vol.6 (2), s. 268; Stråth, Bo (2007): The Political, the Social and the Economic in a European Political Order, ingår i Persson, Hans-Åke & Stråth, Bo (eds.): *Reflections on Europe. Defining a Political Order in Time and Space*. P.I.E. Peter Lang, Brussels, s. 143.

23 "In the slow formation of a European society", Kaiser (2005), s. 196.

att man inte har kommit fram till någon ny syntes. Europas "founding fathers" var enligt Griffiths varken helgon eller visionärer utan praktiska politiker. De försökte lösa verkliga problem inom institutionella ramar som man hoppades skulle vara mera attraktiva och hållbara än de tidigare, då resultatet hade blivit ekonomisk depression, autoritära regimer, militarism och krig.²⁴

Kaiser har betonat enskilda aktörers och idéers betydelse också i sin bok om de kristdemokratiska partiernas betydelse för den europeiska integrationen:

"By bringing transnationally connected people and ideas back into the history of European integration as a core dimension of postwar (western) Europe, this /.../ will hopefully contribute to an improved understanding of the present-day EU /.../"²⁵

Därtill har Kaiser tillsammans med Brigitte Leucht och Morten Rasmussen formulerat en ny forskningsagenda. Enligt Kaiser, Leucht och Rasmussen fokuserade forskningen från 1980-talet till början av 2000-talet på att granska de utrikespolitiska eliternas förhandlingar för att slå vakt om någon form av upplevda nationella intressen. Denna utgångspunkt kallar forskarna för "gaullistisk" och främmande för den faktiska maktövningen med ständiga kompromisser mellan stridande viljor, både inom och utanför de enskilda staterna: "We advocate first, to analyze in a more conceptually sophisticated manner than Lipgens, and without his normative prejudices, the growth and character of the transnational political society in the making /.../ We propose second, to conceptualize the early EU as an incipient political system." Författarna konstaterar att EU från första början varit "a political system in the making with horizontal and vertical institutional structures and complex Europe-level policy-making involving member-states, supranational institutions and societal actors". Orsaken till att det behövs en ny agenda är enligt Kaiser, Leucht och Rasmussen att forskarna generellt sett inte har klarat av att förklara det nya europeiska systemet på ett övertygande sätt.²⁶

Från socialvetenskaperna är det enligt Kaiser och hans kolleger meningsfullt att låna speciellt nätverksforskningen och institutionella teorier. Samtids-historikerna kan dra nytta av detta då det gäller att konceptualisera den tidiga

24 Griffiths, Richard T. (2012): The Founding Fathers, i *The Oxford Handbook of the European Union*, ed. Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill. Oxford Handbooks in Politics & International Relations, s. 190–192.

25 Kaiser, Wolfram (2007): *Christian Democracy and the Origins of European Union*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 11.

26 Kaiser et al (2009), s. 3–4.

europiska integrationsprocessen som en formering av allt tätare politiska och sociala gränsöverskridande band.²⁷

De moderna EU-historikerna tror inte på en så kallad stor teori (grand theory) som ska förklara allt. I stället förespråkar de en "sophisticated historical narrative as a multifaceted model anchored in context by means of an inductive research process that focuses on the careful documentation, description and explanation of historical processes". Samtidigt medger de att denna infallsvinkel enligt vissa kritiker kan förefalla oambitiös, eftersom den saknar långtgående teoretiska ambitioner.²⁸

Personligen ligger mina sympatier hos Kaiser et al. Det finns goda skäl för historikerna att vara medvetna om existerande teorier, samtidigt som ett noggrant arbete med traditionellt empiriskt källarbete och kontextualisering av forskningen räcker långt. Eftersom min egen bakgrund ligger i journalistiken citerar jag gärna i detta sammanhang historikern Henrik Meinander som har frågat sig vilken som är skillnaden mellan en kritisk historiker och en alert journalist: "I princip ingenting. Bägges uppgift är att rapportera så tillförlitligt och uttömmande som möjligt om vad som har hänt och vilka de kända orsakerna är. Och bägges uppgift är likaså att sträva efter att göra det opartiskt och i konstruktiv anda, vilket sannerligen inte är alldeles okomplicerat."²⁹ Ett annat sätt att uttrycka saken är att tala om användning av sunt förnuft – men historikern måste tillämpa det sunda förnuftet på ett mera systematiskt och kritiskt sätt än vad som brukar vara fallet i vardagslivet, med ett säkert grepp om det historiska sammanhanget.³⁰

Kaiser ger en eloge till socialvetarna för deras förmåga att systematisera EU-forskningen. Problemet med socialvetenskapen är dock att den sällan beaktar förändring över tid tillräckligt bra. Där är historikerna bättre, menar Kaiser och konstaterar: "Whereas social scientists (including those studying transnational networks and socialization) mostly take snap-shots of situations of deliberation and decision-making, contemporary historians are better placed to explore change over time."³¹ Att förklara förändring över tid är viktigt, och just där är historisk metod med andra ord ofta att föredra.

---

27 Ibid, s. 5.

28 Ibid, s. 7.

29 Meinander, Henrik (2001): *Den nödvändiga grannen. Studier & inlägg*. Schildts, Esbo, s. 286.

30 Tosh, John (2011): *Historisk teori och metod*, Studentlitteratur, Lund, s. 153.

31 Kaiser, Wolfram: Transnational networks in European governance, ingår i Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M (Eds.) (2009): *The History of the European Union. Origins of a Trans- and Supranational Polity, 1950–1972*. Routledge, London, s. 29.

Därtill har Kaiser konstaterat att mycket återstår att göra då det gäller historisk forskning om europeiska nätverk, deras roll inom politiken och deras socialiserande betydelse. Kaiser lyfter fram fyra olika områden där det behövs mera forskning. För det första bildandet och identifieringen av och inflytandet från intressegrupper på olika europeiska politikområden. För det andra studiet av politiska och socioekonomiska nätverk som hittills mest har fokuserat på kärn-Europa och den transatlantiska världen. För det tredje nätverkens roll i utvidgningen av EU och i EU:s externa relationer mer allmänt, och för det fjärde måste samtidshistoriker som studerar det moderna EU fästa mera uppmärksamhet på "the popular dimension of transnational societal integration".³²

Kaisers uppräknings berör i hög grad den här studien. Detta gäller dock inte specifikt det första forskningsområdet, där han främst syftar på de europeiska bondeorganisationernas mycket starka inflytande över gemenskapens jordbrukspolitik. På den andra punkten nämner Kaiser ny forskning gällande det mycket viktiga stödet för västintegrationen från den amerikanska underrättelsetjänsten CIA (med vilken Procopé hade nära kontakter) och organisationer såsom Ford Foundation. Samtidigt lyfter han fram att organisationer såsom Nordiska rådet och EFTA uppmuntrade till transnationella aktiviteter mellan politiker och socioekonomiska aktörer i bland annat de nordiska länderna och Storbritannien – aktiviteter som dock i detta fall pågick flera år efter att Procopé hade lämnat scenen. Detta ansluter sig också till det tredje tyngdpunktsområdet, unionens utvidgning, som i Finlands fall ägde rum år 1995. Det fjärde området där det enligt Kaiser finns ett behov för mera forskning ansluter sig direkt till denna avhandling. "[T]he popular dimension of transnational societal integration" gäller enligt Kaisers exempel bland annat den europeiska ungdomskampanjen,³³ där Procopé var kontaktperson för att Europarörelsen skulle kunna utvidga kampanjen också till Finland.

Ett relativt nytt drag i integrationshistoriografin är att ifrågasätta den en-sidiga fokuseringen på utvecklingen av Europeiska gemenskapen/EU, då det finns så många andra organisationer för europeiskt samarbete – många av dem med betydligt flera medlemsländer än vad dagens EU har. Kiran Klaus Patel visar på ett intressant och övertygande sätt att det inte var förutbestämt att just EG/EU skulle bli den viktigaste organisationen för befrämjande av fred

---

32 Kaiser (2009), s. 25–27.

33 Ibid, s. 25–27.

och välstånd i Europa. Till konkurrenterna hörde bland andra Europarådet och OECD.³⁴ Integrationshistoria kan med andra ord vara så mycket mer än endast traditionell diplomatisk historia om hur EG/EU växte fram i förhandlingar mellan medlemsstaterna och med deltagande av de nya europeiska institutionerna.

Men varför har EU ändå de facto kommit att bli den viktigaste internationella organisationen i Europa? Svaren är mångfacetterade. Patel och Kaiser menar att det primärt handlar om marknadsintegration och fördjupat juridiskt samarbete i kombination med stora finansiella resurser. Övriga internationella organisationer i Europa har blivit ett slags tankesmedjor medan den detaljerade formuleringen av policyidéer och implementeringen av dessa sköts av det resursstarkare EG/EU.³⁵

Kaisers och Patels insikter kan ses som både en förklaring till, och ett försvar av, den valda infallsvinkeln i den här studien, alltså att studera temat ur ett integrationshistoriskt perspektiv. Samtidigt som avsikten är att försöka fastställa gränserna för Finlands rörelseutrymme då den västeuropeiska integrationen startade, är strävan också att höja blicken från den nationella historieskrivningen. Granskningen av Procopés aktiviteter kan dels ge tilläggsinformation som på en internationell nivå kan vara viktig för att bättre förstå den tidiga västeuropeiska integrationsutvecklingen, dels är det viktigt att synliggöra den transnationella dimensionen i Procopés aktiviteter för att kunna belysa dess betydelse för Finland.

Ytterligare kan nämnas Luuk van Middelaars historisk-filosofiska infallsvinkel på studiet av europeisk integration. Van Middelaar fäster i sitt verk *The Passage to Europe* ingen större uppmärksamhet vid Europarörelsen eller Europarådet, men hans analys av hur de sex grundande medlemmarna kom samman i Kol- och stålgemenskapen 1951 och i Romfördraget 1957 är träffsäker. Han framhåller att det planerade försvarssamarbetet som kraschade 1954 skulle ha varit det mest ambitiösa av 1950-talets stora europeiska integrationsprojekt. Eftersom planen på en gemensam europeisk armé misslyckades har den försvunnit från det kollektiva minnet, skriver han. Styrkan i van Middelaars framställning är att han på ett tydligt sätt klarlägger drivkrafterna bakom integrationen

---

34 Patel, Kiran: Provincialising Europe: Co-operation and Integration in Europe in a Historical Perspective. *Contemporary European History* Nov 2013, Vol.22(4), s. 649–673.

35 Kaiser, Wolfram & Patel, Kiran Klaus (2017): Multiple connections in European co-operation: international organizations, policy ideas, practices and transfers 1967–92. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 24:3, s. 337–357.

utgående från de västeuropeiska ländernas historiska erfarenheter och samspillet mellan olika centrala aktörer.³⁶

Sammantaget kan man säga att det moderna sättet att ta sig an integrationshistoriska frågeställningar stöder utgångspunkterna för föreliggande arbete. Därmed är det dags att granska den mera specifika och tematiska forskningslitteraturen.

1.3 Tidigare forskning

Forskningslitteraturen kan indelas i tre delar: personhistorisk forskning kring Hjalmar J. Procopé, forskning kring den tidiga europeiska integrationen och i synnerhet kring Europarörelsen, samt sådan empirisk forskning som från finländsk horisont är relevant för att kunna kontextualisera Procopés efterkrigsverksamhet och hans kontakter i Finland. Forskningen kring Europeiska unionens historiografi återges i huvudsak i avsnitt 1.2.

Magnus Lemberg skrev på 1980-talet sin doktorsavhandling i form av en politisk biografi över Hjalmar J. Procopés tidiga karriär som aktivist, utrikesminister och svensk partiman fram till 1926.³⁷ Lemberg kompletterade sin avhandling med en biografi över hela Procopés karriär, där han betecknade den tidigare utrikesministern som ”diplomat, politiker och patriot”.³⁸ Boken kom också ut på finska i en översättning som stundtals var mera genomarbetad och noggrann än originalet.³⁹ I verket *Suomalainen diplomaatti* har Lemberg skrivit ett porträtt över Procopé som fäster speciell vikt vid Procopés tid som finländskt sändebud i Washington under andra världskriget.⁴⁰ Därtill har Lemberg skrivit en biografisk presentation av Procopé som återfinns på webbplatsen Kansallisbiografia.fi⁴¹ och en motsvarande på svenska i Biografiskt lexikon för Finland.⁴²

36 Middelkaar, Luuk van (2013): *The Passage to Europe. How a Continent Became a Union*. Yale University Press, New Haven and London, se speciellt kapitlet Coming Together as Six, s. 136–157.

37 Lemberg (1985).

38 Lemberg (1989).

39 Lemberg, Magnus (1994): *Hjalmar J. Procopé – isänmaanystävä ja maailmankansalainen*. Alea-Kirja, Jyväskylä. Översatt till finska av Kauko Kare och Katariina Kare-Evans. Översättningen granskad av Victor Procopé.

40 Lemberg, Magnus (2003): Hjalmar J. Procopé (1889–1954). Ingår i *Suomalainen diplomaatti. Muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*, red. Mansala, Arto & Suomi, Juhani, SKS, Helsinki.

41 Lemberg, Magnus (1999): Procopé, Hjalmar Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018).

42 Lemberg, Magnus (2011): Procopé, Hjalmar J. Diplomat, minister, riksdagsman. Artikel i *Biografiskt lexikon för Finland* 4. Republiken M–Ö.

Att Lemberg så noggrant har tecknat Procopés historia med tydliga hänvisningar till källorna gör det förhållandevis lätt att fortsätta arbetet med nya forskningsfrågor och med nytt empiriskt material, som fallet är i denna avhandling.

Lemberg rekapitulerar i sin biografi Procopés åtta sista år i livet på endast tio sidor, och hans insatser för Europasamarbetet avklaras i boken på några få rader:

”Procopés sista stora vision var Europa-tanken som han engagerat sig i redan under det tidiga trettioåret. Den Pan-europeiska rörelsens välmenande men svaga konstruktion efterträddes av olika formler för europeiskt samarbete av mera konkret natur. Procopés sista artikel gällde detta tema. Den ingick under rubriken ’Ekonomiska enhetssträvanden i Europa’ postumt i HBL 10.3.1954, två dagar efter hans frånfalle”.⁴³

Det var alltså inte mycket som Lemberg hade att säga om Procopés arbete för Europa. Enligt Lemberg kännetecknades Procopés tillvaro under de år som återstod av hans levnad efter krigsansvarighetsprocessen av oro och rastlöshet. Efter en intensiv och lång karriär var han främling i en ny värld, där det verkade saknas såväl arbetsuppgifter som utmaningar.⁴⁴ Så var säkert i någon mån fallet, men det fanns också en hög grad av målmedvetenhet i Procopés arbete. Vid ett kommunistiskt maktövertagande i Finland hade Procopé kunnat vara en framstående medlem av en exilregering, en möjlighet som Procopé troligen tog på allvar.

Det heter att varje generation skriver historien på nytt. Då jag i en telefonintervju frågade Magnus Lemberg varför han i sin biografi avfärdade Procopés efterkrigstida arbete för att stödja den gryende västeuropeiska integrationen på endast några korta rader, svarade Lemberg att ”det verkade helt enkelt aningen ointressant”.⁴⁵ Så kunde det säkert kännas 1989, då *Hjalmar J. Procopé – en politisk biografi* gavs ut. Sovjetunionen existerade fortfarande, Finland blev först detta år medlem i Europarådet, och knappast någon vågade ännu drömma om ett finländskt medlemskap i Europeiska gemenskapen. Att Procopé under åren efter andra världskriget hade svårt att anpassa sig till de utrikespolitiska realiteterna sågs som någon form av misslyckande av Lemberg i hans biografi, och till exempel Hufvudstadsbladets Bjarne Nitovuori drog i sin recension av Lembergs

⁴³ Lemberg (1989), s. 338.

⁴⁴ Ibid, s. 335.

⁴⁵ Magnus Lemberg 16.11.2007, telefonintervju. Anteckningarna i författarens ägo.

bok slutsatsen att problemen för Procopé berodde på att denne var en typisk högerman.⁴⁶ Att det hade varit något ärevärdigt och eftersträvansvärt att stå i opposition till den framväxande vänskapspolitiken med Sovjetunionen var det få som ansåg, och engagemanget för västeuropeisk integration var från en finländsk horisont sett ett ”aningen ointressant” stickspår i Finlands efterkrigs-politik.

I en recension av Magnus Lembergs doktorsavhandling 1985 konstaterade recensenten Martti Turtola att ”Procopé är en förhållandevis okänd politiker för dagens generation”. Förklaringen till att Procopé blivit bortglömd var enligt Turtola att det var svårt att göra en direkt koppling från honom till Paasikivi-Kekkonen-linjen. Tvärtom hade Procopé blivit stämplad som en företrädare för den gamla regimen då han var president Risto Rytis försvarsadvokat i krigs-ansvarighetsprocessen, menade Turtola.⁴⁷

Det ligger sannolikt en hel del i Turtolas resonemang. Att en förändring i bedömningen av Procopé ändå har skett under senare år framgår till exempel av Jarkko Vesikansas doktorsavhandling från 2004, där Procopé framställs som en allmänt uppskattad kraft inom antikommunistiska kretsar under decenniet efter andra världskriget.⁴⁸

Mycket har skett inom forskningen sedan Turtola skrev sin recension över Lembergs avhandling och speciellt under de senaste tio till femton åren. Det finns ett nytt intresse för Procopé trots att hans aktiviteter fortfarande – med rätt eller orätt – ses som ett sidospår i Finlands efterkrigstida politiska historia. Då det gäller Procopés engagemang i Europafrågor finns det speciell anledning att nämna forskning av Pauli Heikkilä, som skrev sin doktorsavhandling om Estlands inställning till europeiska enhetssträvanden 1923–1957.⁴⁹ Heikkilä har därtill publicerat en monografi om den finländska diskussionen om Paneuropa

---

46 Nitovuori, Bjarne: Första republikens man. *Hufvudstadsbladet* 18.8.1989.

47 ”Nykympövelle Procopé on /.../ jokseenkin tuntematon poliitikko. Hänestä kun on ollut vaikea vetää suoraa yhteyttä Paasikiven-Kekkoseen linjaan. Päinvastoin, toimiessaan presidentti Rytin puolustus-asianajajana sotasyylisyysoikeudenkäynnissä Procopé leimautui ’vanhan regimen’ puolustajaksi.” Turtola, Martti: Katkaistu elämäkerta – Hjalmar Procopén ura vuoteen 1926. *Historiallinen aikakauskirja* 4/1985, s. 313.

48 Vesikansa, Jarkko (2004a): ”*Kommunismi uhkaa maataamme*”. *Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Poliittisen historian väitöskirja. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Se även den faktabok som publicerades utgående från avhandlingen: Vesikansa, Jarkko (2004b): *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava, Helsinki.

49 Heikkilä, Pauli (2011): *Imagining Europe, Imagining the Nation. Estonian Discussion on European Unification, 1923–1957*. Department of Political Science and Contemporary History. Annales Universitatis Turkuensis B 335. Turun Yliopisto, Turku.

och om Nazi-Tysklands modell för europeisk integration.⁵⁰ Heikkilä har i olika sammanhang fördjupat sig i Procopés efterkrigstida verksamhet. Tillsammans med mig publicerade Heikkilä 2008 en artikel i Hufvudstadsbladet, där vi påvisade att Procopé i motsats till vad många trott inte hade deltagit i den stora Europakongressen i Haag 1948.⁵¹ Följande år publicerade Heikkilä en internationell artikel på bland annat detta tema.⁵² Själv publicerade jag år 2010 en artikel i en dansk journal som bland annat handlade om Procopés frånvaro i Haag.⁵³ Därtill har jag publicerat populariserande artiklar om Procopé i Forum för ekonomi och teknik samt i en rapport utgiven av Eurooppalainen Suomi – Finland i Europa.⁵⁴ Både Heikkilä och jag har publicerat akademiska uppsatser om Europeiska ungdomskampanjen – i mitt fall redan 2008.⁵⁵

Då det gäller Europarörelsens tidiga historia stöder jag mig till stora delar på en doktorsavhandling som F.X. Rebattet lade fram för granskning i Oxford 1962. Avhandlingen är mycket detaljerad till sitt utförande. Den visar klart på att Finland och finländare i mycket begränsad omfattning var med i Europarörelsen. Samtidigt ger den en fingervisning om hur aktivt Procopé engagerade sig i europeiska frågor.⁵⁶

Också då det gäller Europarådets tidiga historia är utgångspunkten litteratur från 1960-talet. A.H. Robertsons bok om Europarådets strukturer, funktioner

50 Heikkilä, Pauli (2017): *Tasavalta vai tasapaino? Suomalaiset keskustelut Paneuroopan ja Uuden Euroopan yhdentymissuunnitelmista 1923–1944*. SKS, Helsinki.

51 Brander, Richard & Heikkilä, Pauli: Mannen som inte var där. *Hufvudstadsbladet* 1.5.2008.

52 Heikkilä, Pauli (2009): The Finn Hjalmar Procopé and the Estonian Arvo Horm at the Congress of Europe. *Publication des Actes du Colloque sur le Congrès de La Haye (1948–2008) - Proceedings of the symposium on The Hague Congress (1948–2008)*. Eds. Jean-Michel Guieu, Christophe Le Dréau. P.I.E. Peter Lang Bruxelles. 2009, s. 253–262. Se även Heikkilä, Pauli (2012a): Suomalainen poissaoloja 1948, i Rumpunen, Kauko I, red: *Myrskyn jälkeen. Vaaran vuosista kohti uutta Suomea*, Valitut Palat, Helsinki, s. 186–189.

53 Brander, Richard: Hjalmar J. Procopé. Questioning and Reconciling Interpretations of European Integration History. *Kontur – tidsskrift för kulturstudier* 19/2010. Aarhus Universitet.

54 Brander (2008b). Brander, Richard: Hjalmar J. Procopé – Finlands första europé. Artikel i *EU:n perustajaisät – Neljä visiota Euroopan yhdentymisestä*. Eurooppalaisen Suomen raportti nro 9 (2/2012), s. 27–31.

55 Brander, Richard (2008a): Europeiska ungdomskampanjen och Finland. *CFE Working paper series No. 36*. Centre for European Studies, Lund University; Heikkilä, Pauli: Euroopan Nuorisokampanja Suomessa 1952–1957. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2017, s. 62–73. Se även Heikkilä, Pauli (2012b): Euroopan Nuorisokampanja Suomessa, i Rumpunen, Kauko I, red.: *Myrskyn jälkeen. Vaaran vuosista kohti uutta Suomea*, Valitut Palat, Helsinki, s. 315–318.

56 Rebattet, F.X. (1962): *The "European Movement" 1945–1953: a Study in National and International Non-Governmental Organisations working for European unity*, PhD-thesis, St. Antony's College, Oxford. Rebattets avhandling var länge hemligstämplad och blev tillgänglig för andra forskare först på 1990-talet. F.X. Rebattets far Georges Rebattet var Europarörelsens biträdande generalsekreterare, och hade kontakter med Hjalmar J. Procopé bland annat gällande Europeiska ungdomskampanjen (se kapitel 7).

och framgångar visar hur svårt det var att placera in Finland på en väst-östlig skala.⁵⁷ Finland var inte någon folkdemokrati men stod i motsats till de övriga marknadsekonomierna utanför Europarådet in till sent 1980-tal.

I kapitlet om Procopés samröre med den svenske industrimannen Axel Wenner-Gren är startpunkten Leif Leiflands bok om Wenner-Gren. Då det gäller The European League for Economic Cooperation (ELEC) – som var en av Europarörelsens grundande organisationer och för vilken Procopé och Wenner-Gren visade ett aktivt intresse – är standardverket på området skrivet av Michel Dumoulin och Anne-Myriam Dutrieue. Ett utförligt kapitel om ELEC av Heribert Gisch ingår i den fjärde volymen av Walter Lipgens och Wilfried Loths referensverk *Documents on the History of European Integration*.⁵⁸

Europeiska ungdomskampanjen, som med Procopés hjälp utsträcktes till Finland, har studerats av Jean-Marie Palayret, mångårig chef för EU:s historiska arkiv (HAEU) i Florens i Italien. Enligt Palayret ska man inte underskatta den socialiserande betydelse som kampanjen hade då det gällde att främja europeiskt tänkande bland ungdomar, en effekt som kvarstod under flera årtionden.⁵⁹

Det är också viktigt att ta del av Richard J. Aldrichs forskning som tagit fasta på att de västeuropeiska integrationssträvandena – och inte minst ungdomskampanjen – fick hemligt finansiellt stöd från den amerikanska underrättelsetjänsten CIA.⁶⁰

Att sätta in Procopé i ett finländskt sammanhang är viktigt för att kunna bedöma betydelsen av hans aktiviteter under de år som står i fokus här, det vill säga 1948–1954. Här nämns främst sådan forskningslitteratur som är intressant ur ett integrationshistoriskt perspektiv.

Juhana Aunesluoma har i en omfattande monografi tecknat en fyllig bild av Finlands utrikeshandels- och integrationspolitik under självständighetstiden.

---

57 Robertson A.H. (1961): *The Council of Europe. Its Structure, Functions and Achievements*, 2nd edition. Stevens & Sons, London.

58 Leifland, Leif (1989): *Svartlistningen av Axel Wenner-Gren*. Askelin & Hägglund, Stockholm; Dumoulin, Michel & Dutrieue, Anne-Myriam (1993): *La Ligue Européenne de Cooperation Économique (1946–1981). Un groupe d'étude et de pression dans la construction européenne*. Peter Lang, Berne. Gisch, Heribert (1991a): The European League for Economic Co-operation (ELEC), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 186–276.

59 Palayret, Jean-Marie (1995): Eduquer les jeunes à l'union: La Campagne européenne de la jeunesse 1951–1958. *Journal of European Integration History*, vol 1, number 2, se speciellt s. 59–60.

60 Aldrich, Richard J (1995): An American Intelligence Connection, ingår i Deighton, Anne (ed.): *Building Postwar Europe: National Decision-Makers and European Institutions, 1948–1963*. Macmillan, London, s. 159–179. Aldrich, Richard J (1999): The Struggle for the Mind of European Youth: the CIA and the European Movement Propaganda, 1948–60, ingår i Rawnsley, Gary D: *Cold War Propaganda in the 1950s*. Macmillan, London, s. 183–203.

Då det gäller det kalla kriget konstaterar Aunesluoma att Finlands relationer till väst under perioden helt byggde på en handelspolitisk grund, eftersom hänvisningar till politiskt och i synnerhet till militärt samarbete var uteslutna. Enligt många dåtida aktörer var de ekonomiska relationerna till väst speciellt viktiga just för att de stärkte Finlands västorientering och förmåga att motstå Sovjetunionen. Handelspolitiken spelade därför en betydande roll i den finländska utrikespolitiken som helhet under kalla kriget, skriver Aunesluoma.⁶¹

Som ett exempel på det officiella Finlands försiktighet nämner Aunesluoma att landets regering inte alls noterade det besök som Frankrikes tidigare premiär- och utrikesminister Robert Schuman gjorde i Helsingfors 1953. Schuman, som i EU-historiografin har utpekats som en av integrationens ”founding fathers”, var i Finland på inbjudan av Utrikeshandelsförbundet.⁶² Helt förbisåg det officiella Finland dock inte den franske gästen. Schuman träffade under besöket både president J.K. Paasikivi och riksdagens talman K.A. Fagerholm.⁶³

Aunesluomas monografi är ett belysande exempel på vad man kunde kalla huvudspåret i den finländska historieskrivningen om efterkrigsperioden. Föreliggande arbete syftar inte till att motsäga det faktum att Finlands utrikespolitiska manöverutrymme i västlig riktning under kalla kriget var mycket begränsat, och att handelspolitiken spelade första fiolen. I viss mån är avsikten ändå att utmana denna svartvita bild. Tanken är att lyfta fram andra aktiviteter som hamnat i skymundan just för att de ligger utanför huvudspåret, och som vid en ytlig betraktelse kan förefalla perifera. Som ett exempel på detta kan nämnas det aktiva finländska deltagandet i den tidigare nämnda Europeiska ungdomskampanjen (se kapitel 7). Inom ramen för kampanjen fick många finländska ungdomar redan under tidigt 1950-tal god insyn i den västeuropeiska integrationsutvecklingen.

Ett annat av dessa sidospår är Finlands i och för sig knapphändiga kontakter med Europarådet. I Tapani Paavonens bok om Finlands utrikeshandels- och integrationspolitik 1945–1961 avfärdas den Strasbourg-baserade organisationen med en enda mening; Paavonen konstaterar lakoniskt att Finland inte överhuvudtaget reagerade på grundandet av Europarådet 1949.⁶⁴ Så entydigt var

---

61 Aunesluoma, Juhana (2011): *Vapaakaupan tiellä. Suomen kauppa- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS, Helsinki, s. 88–89.

62 Aunesluoma (2011), s. 90.

63 Heikkilä, Pauli: Yhteisön seitsemäs jäsen? *Kanava* 1/2018, s. 52–54.

64 Paavonen, Tapani (1998): *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Suomen ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikka 1945–1961*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki, s. 76. ”Suomi ei /.../ reagoi-
nut mitenkään Euroopan Neuvoston perustamiseen vuonna 1949”.

ointresset dock inte. För att belysa detta lyfts här fram Hjalmar J. Procopés kontakter med Europarådet och hans initiativ för att göra organisationen mera bekant i Finland.

Ett försök har gjorts att ge en helhetsbild av Finlands västintegration under hela efterkrigstiden fram till EU-medlemskapet 1995, nämligen Jukka Seppinens *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Seppinen redogör för Procopés intresse för Europafrågor på 1930-talet och för hans intresse att delta i Haagkonferensen 1948.⁶⁵ I ett kort kapitel, ”Finland och Europadiskussionen”, går Seppinen på ett kursoriskt plan igenom Procopés engagemang inom Europarörelsen och också det arbete som han gjorde inom ramen för Europarådet.⁶⁶ Seppinens bok har dock inte etablerat sig som något standardverk för den finländska integrationsforskningen, vilket troligen beror på att den närmast är deskriptiv till sitt utförande och saknar djupare analys av de vägval som har gjorts under årens lopp. Samtidigt förefaller de slutsatser som Seppinen drar ofta alltför långtgående i ljuset av det empiriska materialet.

Statsvetaren Teija Tiilikainen använder i sin doktorsavhandling *Europe and Finland* en idéhistorisk infallsvinkel för att definiera Finlands politiska identitet i Västeuropa. Tiilikainen tar avstamp långt tillbaka i historien och avhandlingen innehåller bland annat en insiktsfull analys av Finland under det kalla kriget, med Paasikivi-Kekkonen-linjens fokus på neutralitet och den speciella relationen till Sovjetunionen. Hon påvisar hur statscentrerad politisk realism under denna tidsperiod utgjorde den doktrinära grunden för Finlands identitet, med republikens president som överdomare. Enligt Tiilikainen ifrågasattes inte den realistiska utrikespolitiken och man sökte inte efter några alternativa vägar.⁶⁷

Tiilikainens argument är starkt, men med källbaserad empirisk historieforskning kan det måhända vara möjligt att teckna en mera mångfacetterad bild av Finland under det kalla kriget. Som Kaiser konstaterar (se ovan) är traditionell historisk metod ofta att föredra då det handlar om att beskriva förändring över tid, medan socialvetarnas styrka är teori bygge och systematisering av kunskapen.⁶⁸

Olli Rehn betonar för sin del, med hänvisning till Milward, att det samtida stärkandet av nationalstaten och den europeiska integrationen inte nödvändigtvis

65 Seppinen (2001).

66 Ibid, s. 106–109.

67 Tiilikainen, Teija (1997): *Europe and Finland. Defining The Political Identity of Finland in Western Europe*. Akademisk avhandling, Åbo Akademi, se speciellt s. 140–141.

68 Kaiser (2009), s. 29.

ska ses som en paradox. Tvärtom genererades under integrationens första årtionden allt mer resurser för att stärka välfärdsstaterna då de minskade handelshindren i Europa ledde till ökad ekonomisk tillväxt.⁶⁹ Rehns sammanfattning är relevant i sammanhanget eftersom den ger en teoretisk utgångspunkt för att undersöka Procopés aktiviteter i en finsk kontext: det fanns a priori ingen motsättning mellan att arbeta för västintegration och för Finlands nationella intressen. Den centrala frågan var snarare i vilken utsträckning en aktör som Procopé kunde anses stärka eller försvaga Finlands säkerhetspolitiska ställning genom sitt agerande.

En stor del av Hjalmar J. Procopés kontakter med det gryende Europa skedde under perioder då han bodde i Stockholm. Det är intressant och relevant att jämföra den finländska utvecklingen med hur Sverige skötte sina kontakter med Europa under den undersökta tidsperioden. Det bidrar också till förståelsen av de finländska begränsningarna. Här finns det gedigen forskning att konsultera: Mikael af Malmborgs *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959*. af Malmborgs avhandling behandlar Finland i begränsad omfattning, men han presenterar en föredömlig analys av den tidiga västeuropeiska integrationsutvecklingen i allmänhet och den svenska inställningen till integrationen i synnerhet. ”Gärna Norden och världen men helst inte Europa”, sammanfattade af Malmberg den svenska linjen.⁷⁰

Enligt af Malmberg kan man genom skandinavismens och nordismens historia se en rest av svensk stormaktsstatus, som på 1900-talet efter Finlands och Norges självständighet i modest form har tagit sig uttryck som ett slags mentorroll i förhållande till grannarna. Nordentanken var för Sverige vad Europatanken var för Frankrike. Ofta var de nordiska planerna svar på europeiska initiativ. af Malmberg konstaterar att de nordiska tullunionsplanerna var ett motdrag till motsvarande europeiska planer i Marshallsamarbetet, och det planerade skandinaviska försvarsförbundet var en reaktion på Natos framväxt. Nordiska Rådet hade Europarådet som förebild och EFTA var ett motdrag till EEC. Norden blev enligt af Malmberg ett sätt att hålla distans till Europa och endast inom handeln blev det efterhand ett svenskt mål att skapa en europeisk lösning.⁷¹ Skillnaden i det utrikespolitiska manöverutrymmet var hur som helst betydande: Sverige

69 Rehn, Olli (1996): *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–1995*. PhD-thesis, St. Antony's College, Oxford, s. 342–348.

70 af Malmberg, Mikael (1994): *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959*. Lund University Press, Lund. Citatet är kapitelrubrik på sidan 29.

71 Ibid, s. 390.

omfattades i motsats till Finland av Marshallsamarbetet och var grundande medlem av Europarådet.

Cay Sevóns avhandling *Visionen om Europa* behandlar svensk neutralitet och europeisk återuppbyggnad 1945–1948. Sevón, som doktorerade vid Helsingfors universitet 1995, fokuserar primärt på Marshallhjälpen och FN:s ekonomiska kommission för Europa, ECE, med Östen Undén, Gunnar Myrdal och Dag Hammarskjöld som centrala aktörer. Liksom af Malmborg tillmäter inte heller Sevón Finland någon större betydelse för den tidiga svenska Europapolitiken.⁷²

Inskjutas kan att det i den svenska säkerhetspolitiken ändå fanns ett tydligt Finlandsargument, formulerat av bland andra Olof Kronvall i hans avhandling. Kraftigt förenklat gick det ut på att Sverige ställde sig utanför Nato eftersom ett medlemskap riskerade utlösa en sovjetisk ockupation av Finland.⁷³

I Jarkko Vesikansas avhandling om den antikommunistiska stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd (SYT) förekommer upprepade hänvisningar till Procopé.⁷⁴ Enligt Vesikansa fanns det i början på 1950-talet troligen planer på att Procopé skulle ha utsetts till ledare för stiftelsen, som med finansiering från näringslivet hade för avsikt att motarbeta kommunismen. En stor del av Procopés initiativ då det gällde Finland och västintegrationen sammanföll dessutom tidsmässigt med grundandet av SYT och dess tidiga verksamhet. Föreliggande avhandling kan ses som ett komplement till Vesikansas forskning, eftersom kontakterna till integrationsivrarna i väst ofta hade tydliga antikommunistiska förtecken. I hög utsträckning sammanfaller också persongalleriet. De ledande inhemska aktörer som Procopé stod i kontakt med i Europafrågor var som regel också inblandade i antikommunistiska aktiviteter.

Mikko Majander har i sin forskning tagit fasta på hur hemliga amerikanska stöddollar i slutet av 1940- och början av 1950-talet kanaliserades till de finländska socialdemokraterna. Också här handlade det om antikommunism – amerikanerna gjorde bedömningen att SDP behövde stöd för att i den interna kampen inom den finländska vänstern kunna hålla kommunisterna under kontroll. Procopé var här involverad på ett hörn genom att under sina besök i USA hålla

---

72 Sevón, Cay (1995): *Visionen om Europa. Svensk neutralitet och europeisk återuppbyggnad 1945–1948*. Suomen Historiallinen Seura, Helsingki.

73 Kronvall, Olof (2003): *Den bräckliga barriären. Finland i svensk säkerhetspolitik 1948–1962*. Försvarshögskolan, Stockholm, s. 11.

74 Vesikansa (2004a).

kontakt med personer som kanaliserade stöd från den amerikanska underrättelsetjänsten till socialdemokraterna i Finland.⁷⁵ En allmän beskrivning av den aktuella tidsperioden ges i Majanders doktorsavhandling *Pohjoismaa vai kansandemokratia?* som handlar om socialdemokraterna, kommunisterna och Finlands internationella ställning 1944–1951.⁷⁶ Risto Reuna hävdar i sin doktorsavhandling *Ei tullutkaan vallankumousta* att det redan 1946 i praktiken blev klart att Finland inte skulle gå samma väg som Tjeckoslovakien och bli folkdemokratiskt. Motståndet från socialdemokraterna inom speciellt fackföreningsrörelsen var alltför hårt.⁷⁷

Kimmo Rentolas *Niin kylmää että polttaa* ger en färgstark bild av hur de inhemska kommunisterna agerade under decenniet efter kriget.⁷⁸ Dokument-samlingen *Varjo Suomen yllä*, med Rentola som en av redaktörerna, ger värdefull insyn i Moskväs tänkande under bland annat åren efter andra världskriget.⁷⁹ Tuomo Polvinens Paasikivi-biografier 1944–1948 respektive 1948–1956 kartlägger den viktigaste politiska aktörens tänkande och handlande under tidsperioden. J.K. Paasikivi förkroppsligade som statsminister och president den finska statsmakten under decenniet efter kriget, medan Procopé försökte göra en insats för fosterlandet utgående från andra premisser.⁸⁰ Polvinens *Between East and West* (och dess finska förlagor) ger en bra sammanfattning av Finlands internationella relationer under och efter andra världskriget och är därför värdefull för förståelsen av det större sammanhang som Procopé arbetade inom.⁸¹ Jussi M. Hanhimäki har för sin del granskat hur USA dels försökte stoppa utbredningen av kommunismen till Finland, dels ville undvika att den fredliga samexistensen vid östgränsen skulle bli ett medel för sovjetisk propaganda.⁸²

75 Majander, Mikko (2007): *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulataloudessa 1945–1954*. Otava, Helsinki, s. 101, 102, 174.

76 Majander, Mikko (2004): *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. SKS, Helsinki.

77 Reuna, Risto (2018): ”Ei tullutkaan vallankumousta”: Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. *Ääriivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta*. Turun yliopiston julkaisuja, Turku.

78 Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava, Helsinki.

79 Vihavainen, Timo; Manninen, Ohto; Rentola, Kimmo; Zuravljov, Sergei, red. (2017): *Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot*. Docendo, Jyväskylä.

80 Polvinen, Tuomo (1999): *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4, 1944–1948*, WSOY, Helsinki; Polvinen, Tuomo (2003): *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5, 1948–1956*, WSOY, Helsinki.

81 Polvinen, Tuomo (1986): *Between East and West. Finland in International Politics 1944–1947*. WSOY, Helsinki.

82 Hanhimäki, Jussi M. (1996): *Rinnakkaiseloja patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Pauli Kettunen har i sin forskning om den internationella arbetsorganisation ILO konstaterat att deltagande i detta självständiga FN-organs verksamhet samt arbetsgivarnas och arbetstagarorganisationernas förhandlingar om kollektivavtal gav Finland en möjlighet att visa att man tog avstånd från Sovjetunionen och folkdemokratierna.⁸³ Det finns med andra ord flera exempel på att Finland inte tillhörde östblocket – och Procopé hade för sin del ett nära samarbete med många högersocialdemokrater (såsom Väinö Tanner) både inom och utanför fackföreningsrörelsen.

I Finlands Banks historia har Antti Kuusterä och Juha Tarkka gått igenom Finlands anslutning till Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken, vilket också kan betraktas som tydliga tecken på ett visst rörelseutrymme i västlig riktning. Medlemskapen i dessa globala ekonomiska organisationer påverkade inte bara utrikeshandeln utan hela den finländska samhällsekonomin.⁸⁴

Ovanstående genomgång av forskningsläget visar att en empirisk underökning av Finland och den tidiga västintegrationen i ljuset av Hjalmar J. Procopés verksamhet har ett stabilt fundament att stå på. Det har tidigare forskats i Procopé som en historisk aktör, i Finland och europeisk integration, och i Europarörelsen och dess betydelse. I det följande granskas det befintliga källmaterialet och diskuteras hur föreliggande arbete ska kunna bidra till ökad förståelse för forskningstemat.

1.4 Källmaterial

Då det gäller källmaterialet bygger avhandlingen i första hand på Hjalmar J. Procopés samlingar i Riksarkivet i Helsingfors. Samlingarna innehåller Procopés dagboksanteckningar och hans korrespondens, samt tal, promemorior och tidningsartiklar om bland annat europeiska spörsmål. Procopé hade själv lämnat materialet i ett sådant skick att det efter hans död 1954 redan samma år kunde överlåtas till Riksarkivet.⁸⁵ Det mesta som gäller hans verksamhet som kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen är väl dokumenterat. För

---

83 Kettunen, Pauli (2013): Luokkasopuilla ja pohjoismaisuutta – Suomalaiset Kansainvälisessä työjärjestössä ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheesta kylmän sodan alkuvuosiin. Artikel i Clerc, Louis & Lintunen, Tiina (red.). *Ajankohta 2013. Suomen Asialla? Yksityiset ja julkiset toimijat kansainvälisessä yhteistyössä*, s. 45–78.

84 Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2012): *Suomen Pankki 200 vuotta, II. Parlamentin pankki*. Otava, Helsinki, s. 136–137.

85 Lemberg (1985), s. 12.

forskaren inställer sig frågan om detta var ett medvetet val. En stor del av Procopés verksamhet var nämligen sådan att han försökte utföra den utan onödig publicitet, för att inte provocera de inhemska kommunisterna och Sovjetunionen. Det är inte uteslutet att Procopé var mån om att åtminstone eftervärlden skulle få veta vad han hade uträttat.

Därtill har jag haft tillgång till delar av Procopés familjearkiv, som innehåller korrespondens av privat natur men också vissa handlingar som det hänvisas till i denna avhandling. I slutskedet av forskningsarbetet fick jag till min disposition hela den del av familjearkivet som förvaras i Helsingfors. Någon systematisk genomgång av det okatalogiserade materialet var i det skedet inte möjligt inom tidsramen för detta avhandlingsprojekt.

I övrigt har allt med relevans för ämnet från Procopés arkiv från tidsperioden 1948–1954 använts, och även tidigare dokumentation då det tematiskt har varit motiverat. I en bilaga till källförteckningen ingår en uppräkningslista av olika promemorior som Procopé författat, med tonvikt på sådana som har koppling till Europa.

Också andra samlingar i Riksarkivet har konsulterats för en mera fullständig bild av Procopés verksamhet. Gängse källkritik har naturligtvis tillämpats, i synnerhet i sådana fall där jag stött mig uteslutande på huvudpersonens egna anteckningar eller skickade brev. Det har ändå i huvudsak varit möjligt att jämföra material härstammande från Procopé med andra källor.

Europeiska unionens historiska arkiv (HAEU) i Florens har varit viktigt för detta forskningsprojekt. I Florens finns rikligt med material om Europarörelsen, också om relationerna med Finland i allmänhet och med Procopé i synnerhet. Korrespondensen mellan Procopé och ledande personer i Europarörelsen hittar man både i Helsingfors och i Florens. Kompletterande arkiv för bland annat European League for Economic Cooperation har konsulterats i UCL-universitetets arkiv i Louvain-la-Neuve, Belgien. I Europarådets arkiv (Historical Archives of the Council of Europe) i Strasbourg finns arkivmaterial av central betydelse för avhandlingens kapitel om Procopés verksamhet i Europarådet. Utrikesministeriets arkiv i Helsingfors och Urho Kekkonens arkiv i Orimattila har också använts, liksom Utrikesdepartementets samt Säkerhetspolisens arkiv på Riksarkivet i Stockholm.

Övriga arkiv som jag använt mig av är Svenska centralarkivet, Brages pressarkiv, Helsingfors universitets arkiv, Arkivet för muntlig historia vid Riksdagsbiblioteket, Skyddspolisens arkiv samt Finnpaps arkiv i Valkeakoski.

Noteras kan att Procopés samling vid Hoover Institution Archives i Stanford inte har konsulterats på ort och ställe. Samlingen omfattar bland annat kopior av

Risto Rytis och Väinö Tanners krigstida dagböcker och anteckningar, vilka har getts ut i bokform av Hannu Rautkallio och Lasse Lehtinen. Materialet i form av mikrofilmer överläts av Procopé till förre presidenten Herbert Hoover år 1947.⁸⁶

Procopé var under den undersökta tidsperioden ständigt på resande fot mellan i synnerhet Stockholm, New York och Helsingfors men han besökte också de flesta västeuropeiska länderna och Mexiko. Av arbetsekonomiska skäl har det inte varit möjligt att söka stöd i arkivmaterial på allt det som Procopé nämner om temat Europa i sina dagböcker och i sin korrespondens. I stället för amerikanska, brittiska och franska arkiv används som regel de ovannämnda arkiven för speciellt Europarörelsen, EEC/EG/EU och Europarådet vilket i kombination med den systematiska genomgången av den relevanta litteraturen ger en god täckning av forskningsfältet.

En tryckt primärkälla av betydelse för detta forskningsprojekt är president J.K. Paasikivis dagböcker, som ett komplement till Polvinens biografier. Förutom Paasikivis omnämmanden av Procopé ger dagböckerna en bild av de centrala skeendena under den relevanta tidsperioden, och bidrar därmed till att Procopés aktiviteter sätts in i en finländsk kontext.⁸⁷ Boken *Toiset pidot Tornissa* med Eino S. Repo som redaktör ger en intressant bild av hur man resonerade kring Europafrågor i intellektuella kretsar i Finland under början av 1950-talet.⁸⁸

De memoarer som Procopés fjärde och sista hustru Brita von Heidenstam-Frisk publicerade som 90-åring, *Så blev mitt liv*, ger ett tilläggsvärde genom sitt personligt hållna framställningssätt. De fakta och den kronologi som von Heidenstam-Frisk presenterar är dock inte helt pålitliga, utan jag har strävat efter att kontrollera dem mot annat källmaterial. Boken innehåller också ett långt avsnitt skrivet av Procopé, troligen 1946, vilket ger intressanta inblickar i hans personlighet.⁸⁹ En annan källa av relevans för bedömningen av Procopés tänkande och hans personlighet är den intervju med hans son, riksdagsmannen Victor Procopé, som ingår i Riksdagsbibliotekets arkiv för muntlig historia.⁹⁰

Raimo Seppäläs bok om Arvo ”Poika” Tuominens hemliga korrespondens från Stockholm 1944–1956 ger en intressant inblick i livet i den svenska

86 Dagboksanteckning 24.6.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA. För mera information om Procopés samling i Stanford se https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt8580361c/entire_text/.

87 Paasikivi, Juho Kusti (1985, 1986): *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956*, I ja II, toim. Blomstedt, Yrjö & Klinge, Matti. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

88 Repo, Eino S. (1954): *Toiset pidot tornissa*. Gummerus, Jyväskylä, s. 5–56.

89 von Heidenstam-Frisk, Brita (2002): *Så levde jag*. Bokförlaget Magnus Ullman. Ålandstryckeriet, Mariehamn.

90 Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

huvudstaden årtiondet efter kriget. Tuominens viktigaste ”brevvänner” var Oskari Tokoi, som liksom Tuominen hade ett förflutet på yttersta vänsterkanten, och Hjalmar J. Procopé.⁹¹

En rad samtida tidningsartiklar från åren 1948–54 citeras i avhandlingen. Jag har därtill intervjuat Klaus Törnudd, som deltog i Europeiska ungdomskampanjen på 1950-talet, och Magnus Lemberg.

Den huvudsakliga forskningslitteraturen finns återgiven i avsnitt 1.3.

På det stora hela kan man säga att läget då det gäller källmaterialet är gott, och det torde därför i ljuset av de rikliga källorna inte finnas några hinder för att besvara de uppställda forskningsfrågorna.

1.5 Metod

I den här empiriskt inriktade avhandlingen strävar jag enligt gängse praxis efter att besvara mina forskningsfrågor utgående från källmaterialet och forskningslitteraturen. Helhetsslutssatserna dras i sitt relevanta sammanhang och ur ett integrationshistoriskt perspektiv, och dokumenteras och motiveras på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Framställningen är i huvudsak kronologisk, men de olika empiriska kapitlen är tidsmässigt och tematiskt delvis överlappande.

Vilket var i ljuset av Hjalmar J. Procopés verksamhet rörelseutrymmet för Finland då den västeuropeiska integrationen startade? Så lyder denna avhandlings primära forskningsfråga och ett analytiskt hjälpmedel som jag har konstruerat – utgående från en idé av professor Pauli Kettunen – för att besvara frågan och för att analysera Procopés aktiviteter är fyrfältet nedan.⁹²

Grundtanken med fyrfältet i figur 1 är att den traditionella diplomatin, i Finlands fall utrikesministeriets aktiviteter, främst ligger inom rutfält 3. Diplomatin är till sin karaktär officiell eftersom den bedrivs under överinseende och ledning av republikens president och statsrådet (utrikesministern). Till sin karaktär är diplomatin i allmänhet hemlig: de diplomatiska rapporterna är sekretessbelagda. Då det gäller Procopés verksamhet under efterkrigstiden fram till hans

91 Seppälä, Raimo (1983): *Pelon vuodet. Arvo ”Poika” Tuomisen salaista kirjeenvaihtoa Tukholmasta 1944–1956*. Tammi, Helsinki.

92 Kettunen, Pauli: *Luottamuksen, avoimuuden ja läpinäkyvyyden jännitteet*. Föredrag hållet på Julkisuustutkimuksen päivät, Helsingfors universitet 7–8.2.2008. Föredragets huvudpunkter i författarens ägo.

Figur 1. Procopés aktivitetsformer gällande tidig västintegration.

	Officiellt	Inofficiellt
Offentligt	1	2
Hemligt	3	4

död 1954, kan man utgå ifrån att den i huvudsak var inofficiell. Procopé konstaterade själv att han ”alltjämt vill försöka i min ringa mån såsom privatman och i enskild verksamhet göra vad jag kan för landet.”⁹³ Under hela kriget hade han varit Finlands sändebud i Washington, men han anpassade sig inte till de nya realiteterna som krigsförlusten mot Sovjetunionen innebar. Efter att ha varit försatt i disponibilitet anhöll han om avsked från utrikesministeriet 8 november 1945.⁹⁴

Utgångspunkten för analysen är alltså att Procopés verksamhet då det gäller Europafrågan var inofficiell, den kan med andra ord placeras i fält 2 eller 4. Tanken är att använda fyrfältet som ett stöd för analysen. I vilken mån var Procopés aktiviteter offentliga och i vilken mån hemliga? Kunde Procopé då han främst handlade inofficiellt och hemligt, det vill säga i rutfält 4, stödja Finlands officiella (väst)diplomati eller var hans inverkan obetydlig? Eller var han till och med mera av en belastning för det efterkrigstida etablissemang?

Därtill diskuteras vilket förhållandet var mellan rutfälten 1 och 3 å ena sidan och 2 och 4 å andra sidan, det vill säga förhållandet mellan det officiella å ena sidan och det inofficiella å andra sidan. Hur förhöll sig den officiella finska utrikespolitiken som den tog sig uttryck i reaktioner (eller uteblivna reaktioner) på den tidiga västeuropeiska integrationen, till olika privata aktiviteter, med avseende på Procopé?

⁹³ Brev till Åke Gartz, 18–20.11.1944, Procopés familjearkiv, hänvisning i Lemberg (1989), s. 315.

⁹⁴ Lemberg (1989), s. 315.

Min hypotes är att den officiella och den inofficiella utrikespolitiken gällande västintegrationen låg väldigt nära varandra. Procopés nisch var uttryckligen att ”göra vad han kan för landet”. I slutet på avhandlingen återkommer jag till frågeställningen för att i ljuset av empirin och med hänvisning till fyrfältet, utvärdera Procopés aktiviteter; en utvärdering som med det tidigare använda citatet av Kaiser et al sker med ”/.../ sophisticated historical narrative as a multifaceted model anchored in context by means of an inductive research process that focuses on the careful documentation, description and explanation of historical processes”.⁹⁵

Beträffande Procopés nisch finns det ytterligare skäl att kontempera över vilken roll de centrala efterkrigstida aktörerna tilldelade honom. Sågs Procopé av till exempel Paasikivi och Kekkonen primärt som någon som inte lyckades anpassa sig till vänskapspolitiken med Sovjetunionen? Ansågs Procopé på grund av sin kompromisslösa antikommunism vara en person som helst borde stanna i utlandet på behörigt avstånd från Finland? Vilken var inställningen till Procopé bland näringslivets ledande personligheter? Sannolikt var synsätten på Procopé divergerande, och också hans självbild kan ha förändrats under den undersökta tidsperioden.

Avhandlingens andra huvudfråga gäller vilken roll Procopé spelade som finländsk kontaktperson till Europarörelsen och vilka uttryck hans engagemang tog sig. Frågan besvarar jag genom analys och redogörelser på basis av arkivstudierna. Trots att de sista åren av Procopés liv behandlas ingående är föreliggande arbete dock inte någon biografi i egentlig mening. Jag berör olika aktiviteter som Procopé engagerade sig i främst till den grad de har relevans för den första och mest centrala forskningsfrågan. Gränsen för vad man kan kalla en biografi är därtill ganska oklar. Om man till exempel väljer en väldigt kort tidsperiod eller om infallsvinkeln är snäv kan man enligt Auvo Kostiaainen snarare tala om en fallstudie (case study).⁹⁶

Ett exempel på en färsk akademisk biografi är Julia Dahlbergs doktorsavhandling om konstnären Helena Westermarck. Dahlberg konstaterar bland annat att idén om jaget som en social konstruktion eller iscensättning har ett stadigt fotfäste inom kulturhistorisk forskning. I Westermarcks fall handlar det om iscensättningen av hennes eget konstnärsg, medan iscensättningen

95 Kaiser et al (2009), s. 7.

96 Kostiaainen, Auvo (2006): Elämäkerta historiantutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista, i Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (red.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun Yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku, s. 34.

i Procopés fall skulle kunna gälla hans olika roller som diplomat, politiker och patriot, för att använda Magnus Lembergs benämningar i biografen om Procopé.⁹⁷

Mera allmänt kan man konstatera att enskilda individers roll i historien är en av de stora evighetsfrågorna inom den historiska forskningen. Jag vill inte gräva ner mig i några metodologiska skyttegravar, utan konstaterar med Vesa Saarikoskis ord att oskiljaktigheten mellan individen och den omkringliggande miljön är, eller åtminstone borde vara, en självklarhet för historieforskarna.⁹⁸ Trots att fokus här ligger på att granska de strukturer inom vilka Procopé verkade, vill jag inte heller undvika att studera honom som en aktör.

Procopé var i mångt och mycket en transnationell aktör med kontaktytor långt över nationsgränserna. Därför känns det naturligt att den tredje forskningsfrågan är mera allmäneuropeisk – men kopplad till de två första – gällande olika inofficiella aktörers (exempelvis Procopés) och medborgarrörelsers betydelse som drivkrafter bakom västintegrationen. Jag dryftar utgående från ett integrationshistoriskt perspektiv med avstamp i Kaiser i vilken utsträckning Procopé och hela Europarörelsen vägledades av federalistisk idealism eller om aktiviteterna i slutändan handlade om att slå vakt om nationalstaten, vilket i Procopés fall kan ha varit att värna om Finlands suveränitet och landets demokratiska statsskick.

1.6 Upplägg

Avhandlingen har en både kronologisk och tematisk struktur. Kapitel 2 ställer upp ramarna för studien. I skuggan av den nya och påtvingade vänskapspolitiken med Moskva efter andra världskriget söker Finland nya vägar också i västpolitiken. Till Marshallhjälpen tvingas Finland tacka nej som en följd av det begränsade utrikespolitiska spelrummet, och VSB-fördraget med Sovjetunionen blir fixstjärnan för relationerna med utlandet. Finland lyckas ändå bli medlem i IMF/Världsbanken och landet omfattas av det multilaterala handelsavtalet GATT. Norden är en livlina. Då det gäller den gryende västeuropeiska integrationen är

97 Dahlberg, Julia (2018): *Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors, s. 22, 25; Lemberg (1989).

98 Saarikoski, Vesa (2006): Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteen ja metodiikan ongelmia, i Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (red.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun Yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku, s. 143.

möjligheterna för deltagande synnerligen begränsade. Utrymme finns ändå för privata initiativ, och här stiger Hjalmar J. Procopé in på arenan.

Under kriget har den tidigare utrikesministern Procopé varit Finlands sändebud i Washington. Sommaren 1944 utvisas han på ett förödmjukande sätt efter att de diplomatiska relationerna mellan Förenta staterna och Finland gradvis försämrats. Hemma i Finland känner sig Procopé sig som en främling i en värld där det nu i Paasikivis anda gäller att anpassa sig till de nya utrikespolitiska realiteterna, det vill säga vänskapspolitik med Sovjetunionen. Ooportunt nog väljer Procopé att leda det utsiktslösa försvaret av president Risto Ryti i krigsansvarighetsprocessen. Efter det lyckas Procopé inte få någon tjänst vare sig inom den offentliga eller privata sektorn i Finland. Främjandet av Europa-tanken blir, med biografen Magnus Lembergs ord, Procopés sista stora vision.

I kapitlet rekapituleras därtill Procopés tidigare, huvudsakligen framgångsrika, karriär inom politiken, näringslivet och diplomatin. Speciellt fokus i rekapituleringen läggs, med stöd av arkivmaterial, på hur Procopés tänkande gällande Europa utvecklats över tid.

Då det gäller efterkrigsåren relateras Procopés tankar och handlingar beträffande Europafrågor sålunda till den allmänna finländska kontexten. Var Procopé ensam i sitt intresse för Europa eller befann han sig i ett vakuum?

Kapitel 3 fokuserar på dynamiken bakom västintegrationen efter kriget, Europarörelsens uppkomst, bakgrund och struktur, och den viktiga roll som amerikanerna spelade i sammanhanget. I kapitlet redogörs också för Procopés relation till de amerikanska finansörerna av den europeiska integrationen, speciellt underrättelsetjänsten CIA.

I kapitel 4 belyses Procopés engagemang inom Europarörelsen, med startpunkt i hur Procopé kom i kontakt med ledande företrädare för denna *non-governmental organisation*⁹⁹. Procopés engagemang i Europarörelsen granskas i detalj med fokus på åren 1948–49. Speciell vikt läggs vid betydelsen av Europakongressen i Haag 1948, vid ett uppföljande möte som Europarörelsen höll i Bryssel 1949 samt vid Procopés kontaktnät i Finland.

Europarådet kom att bli det enda bestående institutionella bidraget som Europarörelsen konkret bidrog till. I kapitel 5 redogörs för hur Procopé aktivt deltog i debatten om hur Europarådets organisation skulle utformas. Procopé

---

99 Termen NGO (non-governmental organisation) slog igenom 1945 då den användes i artikel 71 i FN:s grundstadga. För en diskussion om uppkomsten av termen se Götz, Norbert (2008): Refraining NGOs: The Identity of an International Relations Non-Starter. *European Journal of International Relations*, Vol 14, No 2, 231–258.

slog vakt om att de östeuropeiska ländernas intressen skulle bevakas. En jämförelse görs mellan Finland och Sverige. Europarådet, som grundades 1949, behandlade också en promemoria författad av Procopé gällande åtgärder för hur den Strasbourg-baserade organisationen skulle göra sig mera känd i Finland.

I kapitel 6 belyses Procopés samröre med den svenske affärsmannen Axel Wenner-Gren, och deras gemensamma intresse för The European League för Economic Cooperation (ELEC), som var en av Europarörelsens konstituerande organisationer. Planen – som dock rann ut i sanden – var att Wenner-Gren med stöd av en stor donation skulle bli hedersordförande i ELEC medan Procopé skulle få operativa uppgifter i organisationens ledning. ELEC grundades 1946 av Paul van Zeeland, mångårig premiär- och utrikesminister i Belgien, och av den polskfödde Joseph Retinger, som kom att bli Europarörelsens första generalsekreterare.

Europeiska ungdomskampanjen, som var den enda samarbetsformen där Finland deltog fullt ut, granskas i kapitel 7. Ungdomskampanjen var Europarörelsens svar på de socialistiska ungdomsfestivalerna, som utövade stor dragningskraft på ungdomar också i väst. Kampanjen, som finansierades av amerikanerna, kunde genomföras i Finland genom att arrangörerna medvetet höll låg profil i offentligheten. Procopés aktiva roll som kontaktperson belyses genom hänvisningar till det rikliga källmaterialet. Tidsmässigt sträcker sig framställningen till några år efter Procopés död 1954.

I kapitel 8 granskas den antikommunistiska dimensionen av Procopés aktiviteter utgående från hans engagemang i stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd (SYT). Var antikommunismen och västintegrationen två sidor av samma mynt, är frågan som ställs. I kapitlet ingår också reaktionerna på Procopés död 1954.

Sammanfattning och slutsatser återfinns i kapitel 9. Här sammanfattas svaren på de centrala forskningsfrågorna med speciellt fokus på gränserna för den finska västpolitiken med avseende på den europeiska integrationen under årtiondet efter andra världskriget. En bedömning görs av Procopés roll som kontaktperson till Europarörelsen i ett integrationshistoriskt perspektiv där Finlands roll i gränslandet mellan väst och öst träder fram.

2. HJALMAR J. PROCOPÉ – FRÄMLING I EN NY VÄRLD

Hjalmar J. Procopé satt instängd i sitt hem i Washington DC och väntade på utvisningen. Hans tid som finskt sändebud i Förenta staterna hade varit en lång nedförsbacke.

Finlands och Procopés ställning hade gradvis sjunkit från populariteten under vinterkriget. Under fortsättningskriget blev det allt svårare för Procopé att ordna möten med ledande amerikanska politiker och tjänstemän. Förenta staterna avbröt till slut de diplomatiska förbindelserna med Finland. Procopé och hans personal förklarades som icke-önskvärda personer.¹⁰⁰ Sändebudet som president Franklin D. Roosevelt en gång kallat ”my favourite ambassador” blev utvisad under förnedrade former.

De finska diplomaterna sattes på ett tåg till New Orleans, där de fördes direkt till hamnen för vidare transport med s/y Marques de Comillar till Bilbao i Spanien. Tåget till New Orleans skulle avgå klockan 15 men redan vid tiotiden fördes Procopé och de övriga diplomaterna till järnvägsstationen.¹⁰¹

”Främling i en ny värld” är den träffande rubriken på det kapitel i Magnus Lembergs biografi som handlar om Procopés efterkrigstida aktiviteter. Efter att blivit förklarad icke-önskvärd person i Förenta staterna anlände Procopé med atlantångare till Bilbao 18 juli 1944. Efter de förnedrande upplevelserna i USA blev Procopé smickrad över den uppmärksamhet tyska diplomater i Madrid ägnade honom. ”Tysklands inställning till mig var som om jag vore en ’coming man’ och inte en slagen general”, antecknade Procopé i sin dagbok.¹⁰²

Den tidigare Washingtonministern beordrades av utrikesministeriet att ta sig hem till Helsingfors så fort som möjligt, dock så att han skulle träffa ambassadör Toivo Kivimäki i Berlin. På Auswärtiges Amt träffade Procopé också

---

100 Rintala, Ohto: ”Kuin sotajoukko eristyneessä sivuasemassa”. Suomen Washington-lähetystö vuosina 1941–1944. *Ajankohta* 2009. *Poliittisen historian vuosikirja*. Helsingin ja Turun Yliopistot, s. 122–124.

101 Lemberg (1989), s. 296–302.

102 Ibid, s. 310.

statssekreterare Gustav Adolf Steengracht von Moyland som framhöll att Finland inom en snar framtid kunde förvänta sig mera bistånd från Tyskland.¹⁰³

Via Malmö och Stockholm anlände Procopé 30 juli 1944 till Helsingfors efter en oavbruten frånvaro på nästan fem och ett halvt år. På ankomstdagen höll Procopé en lång överläggning med president Ryti och följande dag besökte han högkvarteret i S:t Michel, dit han kallades av Mannerheim. Ribbentrop-avtalet hade vid den här tidpunkten tjänat ut sin militära roll, och 4 augusti 1944 skulle Mannerheim överta presidentposten från Ryti.

Markku Jokisipilä har i sin forskning visat hur intensiva och avgörande dessa dagar var för det finsk-tyska vapenbrödrskapet som hade pågått sedan fortsättningskrigets utbrott 1941. Mannerheim och den tillträdande regeringen ansåg sig inte bundna av det löfte som Ryti i utbyte mot vapenhjälp hade avgett till Hitler om att inte sluta separatfred med Sovjetunionen.¹⁰⁴

Procopés namn förekom i spekulationerna om vem som skulle bli utrikesminister i den nya regeringen, men bristande samstämmighet med Mannerheim och motstånd från Procopés sida gällande den förestående brytningen med Tyskland omöjliggjorde dessa planer. Dessutom visade det sig att både amerikanerna och ryssarna såg med oblidla ögon på att Procopé skulle ha fått en framstående position i regeringen.¹⁰⁵

Magnus Lemberg menar att Procopé efter sin långa frånvaro saknade kontakt med den krigstida verkligheten i Finland. På papperet såg Tyskland fortfarande starkt ut och uppgifterna om tysk uppladdning och vapentekniska framsteg gjorde intryck på Procopé, som saknade rutin att bedöma den tyska propagandans trovärdighet. Lemberg, som framhåller att Procopé inte alls a priori var tysksinnad utan hade drivit separatkrigstesens i Washington, sammanfattar händelseförloppet och dess konsekvenser: ”På grund av sin envetna strävan att påyrka fortsatt kamp hade han försatt sig offside i politiken. Han var oacceptabel för såväl Sovjetunionen som de västallierade. Det var därför otänkbart att han kunde räkna med någon offentlig befattning eller något inflytande av betydelse inom överskådlig tid.”¹⁰⁶

En på många sätt enastående karriär verkade ha kommit till sitt slut. Vad skulle den 55-årige Procopé nu hitta på? En tillbakablick på Procopés liv och

---

103 Ibid, s. 310.

104 Jokisipilä, Markku (2004): *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin-sopimus*. SKS, Helsinki, s. 367–419.

105 Meinander, Henrik (2009): *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*. Söderström-Atlantis, Borgå, s. 249.

106 Lemberg (1989), s. 314–315.

karriär är nödvändig för att förstå varför arbetet för europeisk integration skulle bli hans sista stora vision, och i förlängningen för att besvara avhandlingens forskningsfrågor. Europa som begrepp och idé och Finlands internationella ställning var sedan tidiga år ett av Procopés stora intressen.

I detta rekapitulerande kapitel stöder jag mig till en början främst på Magnus Lembergs och också Pauli Heikkiläs forskning för att gradvis mer och mer använda mig av annan litteratur och primärkällor.

2.1 Procopés karriär och hans tidiga intresse för Europafrågor

Hjalmar J. Procopé gjorde en ovanligt mångsidig karriär, såväl inom politiken och diplomatin som inom näringslivet. Oberoende av i vilket forum han befann sig var ledstjärnan för hans verksamhet uppnåendet, stabiliserandet och trygghandet av Finlands självständighet. Enligt hans biograf Magnus Lemberg präglades Procopé av fosterländskhet i Runebergs anda, som tog sig uttryck i motstånd mot Ryssland under ofärdsåren och senare mot Sovjetunionen. Lemberg betecknar lätt hagiografiskt Procopé som en handlingens man med en exceptionell arbetsförmåga och ett starkt patos.¹⁰⁷

Procopé gick i Nya svenska läroverket (Lärkan) i Helsingfors. Han var hela tiden primus i sin klass och fick de högsta betygen. På studentbetyget 1907 fick han 10 i nästan alla ämnen, inklusive matematik och en rad språk: modersmålet (svenska), finska, tyska, franska och latin. Han var ordförande i skolans konvent, där diskussionerna ofta gällde dagsaktuella frågor, bland annat motståndet mot förryskningspolitiken. Efter avlagd studentexamen studerade han ämnen som franska och engelska på Helsingfors universitet, men han var också intresserad av litteraturhistoria. Redan som ung student försökte han inskräpa betydelsen av ”att invärtes samla styrka och vilja att hålla oss uppe i kampen mot östern”. Däremot var språkmotsättningen mellan landets finsk- och svenskspråkiga av sekundär betydelse för Procopé.¹⁰⁸

Procopé växte upp under förhållandevis knappa villkor, eftersom hans far, överste Albert Procopé, förlorade sin tjänst då finska militären på kejsarens order upplöstes 1902. Orsaken till att Hjalmar J. Procopé inte fullföljde sina

---

¹⁰⁷ Lemberg (1999).

¹⁰⁸ Lemberg (1989), s. 13–17. För en allmän framställning om bland annat relationerna mellan språkgrupperna se Meinander, Henrik (2016): *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. SLS, Helsingfors.

humanistiska studier utan övergick till juridiken hade med uppehållet att göra. Han ville försäkra sig om att han skulle få sysselsättning och kunna försörja sig. Han blev klar med sin rättsexamen på fyra år. År 1914 satt han ting i Lempäälä.¹⁰⁹

Som självständighetsman verkade Procopé inom Aktiva Kommittén, som värvade jägare till Tyskland, det vill säga till Kungliga preussiska jägarbataljonen 27. År 1916 anslöt han sig till svenska folkpartiet. Han var kritisk till socialdemokraterna, men underströk behovet av ålderdomsförsäkring, arbetarskyddslagstiftning och jordreformer. I november 1917 höll Procopé föreläsningar vid Helsingfors arbetarinstitut om Finlands rätt till självständighet. Han samarbetade med kretsar som stod Arbetets Vänner nära. Magnus Lemberg har konstaterat att detta samarbete skulle bli betydelsefullt för Procopés politiska karriär.¹¹⁰

Under inbördeskriget stannade Procopé i Helsingfors, där han häktades av de röda 15 februari 1918. Fängelsetiden blev påfrestande och i ett skede trodde Procopé att han skulle bli avrättad. Lemberg förmodar att ”Procopés upplevelser under tiden som de rödas fånge bidrog till att forma en mycket negativ syn på landets politiska vänster. Det är högst sannolikt att händelserna på hösten 1917 och våren 1918 även lade grunden till en starkt kritisk inställning till Sovjetunionen”.¹¹¹

Med tanke på ämnet för föreliggande avhandling är det viktigt att fästa uppmärksamhet vid Lembergs analys. Kampen för Finlands självständighet, antikommunism och allmänt motstånd mot Ryssland och Sovjetunionen kom att prägla Procopés engagemang också i hans kontakter med Europarörelsen.

I juni 1918 vidtog Procopés tjänstgöring vid utrikesförvaltningen, som med avbrott av varierande längd skulle vara ända till 1945, då han bad om avsked. Ett av Procopés första uppdrag var att i Berlin och Frankfurt verka som en av de finländska förbindelsemännen till prins Friedrich Karl, som valdes till Finlands kung.¹¹²

Till utbildningen var Procopé sålunda jurist. Som riksdagsman för svenska folkpartiet 1919–1922 och 1924–26 arbetade Procopé för språksämja mellan de svensk- och finskspråkiga, utan större resultat. Han lämnade det aktiva partiarbetet 1926 då han blev utnämnd till sändebud i Warszawa. Två år senare lämnade han svenska folkpartiet.¹¹³

---

109 Lemberg (1989), s. 14, 18.

110 Ibid, s. 17–18,

111 Ibid, s. 24–25.

112 Ibid, s. 28–34.

113 Lemberg (1999).

Procopé var tidigt aktiv inom handelspolitiken. Som endast 31-åring, i augusti 1920, utsågs han första gången till handels- och industriminister, en post som han återkom till 1924. Procopé dokumenterade snabbt sina färdigheter i handelspolitiska frågor. Han blev 1921 medlem av handelstraktatkommittén och bidrog aktivt till att Finland samma år ingick sitt första handelsavtal, med Frankrike.¹¹⁴ Procopé såg handelspolitiken som ett medel för Finland att befästa sin position på Europas politiska karta. Han sammanfattade sin linje i ett brev till Finlands sändebud i Bryssel och Haag, sin gamla klasskamrat från Lärkan G.A. Gripenberg: ”Mitt allmänna handelspolitiska program är nämligen, att vi genom traktater, vilka icke binda våra händer, bör trygga oss marknaden i utlandet och befästa våra relationer med främmande makter.”¹¹⁵

Den 31 maj 1924 utsågs Procopé för första gången till utrikesminister. Procopé var utrikesminister 1924–25 och på nytt 1927–1931.¹¹⁶ Han blev tidigt motståndare till de så kallade randstatsorienteringen, och förespråkade i stället ett närmande till Skandinavien.¹¹⁷

Juhana Aunesluoma konstaterar att Procopé profilerade sig som handelspolitisk expert och att det under hans tid som utrikesminister medvetet rekryterades personer med kunskap om handel och erfarenhet från näringslivet till ministeriet.¹¹⁸

Den internationella höjdpunkten på Procopés karriär som utrikesminister inföll 1928, då han i egenskap av förbundsrådets president öppnade Nationernas förbunds (NF) generalförsamling i Genève. Magnus Lemberg konstaterar att det en timme långa talet förvisso innehöll ”mycket av substans, även om dess yttre utformning och Procopés klingande franska drog till sig mycket uppmärksamhet”. Den stora frågan för dagen var Briand-Kellogg-pakten som en kort tid tidigare hade undertecknats av 15 inbjudna stater. Pakten, uppkallad efter Frankrikes och USA:s utrikesministrar, innehöll ett fördömande av kriget och en förpliktelse att lösa alla konflikter på fredlig väg. Pakten uppmunttrade Procopé till stor vältalighet, och han undrade om det kunde finnas ett mera storartat bevis på att fredstanken vunnit insteg.¹¹⁹ Talet i övrigt innehöll

---

114 Lemberg (1985), s. 193–205.

115 Procopé till Gripenberg, maj 1922, citerat i Lemberg (1985), s. 236, återgivet i Aunesluoma (2011), s. 51.

116 Procopé var utrikesminister i regeringen Ingman II och i regeringarna Sunila I, Mantere, Kallio III och Svinhufvud.

117 Lemberg (1999).

118 Aunesluoma (2011), s. 55.

119 Lemberg (1989), s. 144–145.

dock inget av speciellt intresse då det gäller Procopés framtida intresse för Europatanken.¹²⁰

Vilken var Procopés syn på fördjupat europeiskt samarbete under hans tid som utrikesminister? Ett sådant intresse förelåg redan då och i november 1929 accepterade Procopé en inbjudan att bli medlem i ”Ehrenkommittee der Pan-europäischen Union”. Tanken om Paneuropa hade lanserats av greve Richard Coudenhove-Kalergi (1894–1972), som försökte etablera sin idé på både medborgar- och regeringsnivå samt skapa regional integration i Europa. Coudenhove-Kalergi, som var son till en österrikisk-ungersk diplomat och dennes japanska hustru, hade gett ut boken *Paneuropa* år 1923. Den paneuropeiska visionen gick ut på att världen skulle organiseras i fem block. Den europeiska delen skulle bära namnet Paneuropa. För Coudenhove-Kalergi var Europa framför allt en kulturgemenskap och inte en geografiskt definierad helhet. Tanken på Paneuropa var ett svar på den utbredda skepsisen om huruvida den europeiska kontinenten med sina 27 småstater skulle kunna leva i fred. Protektionism och tullmurar befarades leda till osund konkurrens inom Europa, medan de verkliga hoten fanns på annat håll. Coudenhove-Kalergi förhöll sig mycket skeptisk till Sovjetryssland, men han ansåg också att det ekonomiska hotet från Förenta staterna borde tas på allvar. Storbritannien och det brittiska samväldet skulle utgöra ett separat block enligt Coudenhove-Kalergis vision.¹²¹

På uppmaning av Coudenhove-Kalergi tog Procopé initiativ till att grunda en finländsk underavdelning till Paneuropeiska unionen. Det konstituerande mötet hölls i Helsingfors 2 maj 1930. Den nya föreningen kom att få namnet Finlands paneuropeiska förbund. Procopé valdes till ordförande (ett uppdrag han inom ett halvår gav över till professorn i filosofi Eino Kaila), medan riksdagens talman Paavo Virkkunen och ordföranden för riksdagens utrikesutskott Georg Schauman blev vice ordförande.¹²² Det var med andra ord på hög nivå inom det offentliga livet som man engagerade sig för det paneuropeiska idealet.

Den finländska Paneuropasektionen genomsyrades inte av samma utopistiska anda som präglade Coudenhove-Kalergi. I modesta ordalag eftersträvade man

120 Öppningstal vid NF:s nionde generalförsamling, 3.9.1928, Procopés samlingar, mapp 55, RA.

121 Lemberg (1989), s. 185; Pietikäinen (1994).

122 ”Suomen Paneurooppalaisen liiton neuvosto”, Procopés samlingar, mapp 62, RA; Heikkilä, Pauli (2006): ”Meillä on jo nyt kaksi isänmaata, omamme ja Europa”. Eurooppalaisuus suomalaisessa keskustelussa maailmansotien välisenä aikana, i Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen: *Aika ja identiteetti: katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, s. 246.

ökat europeiskt samarbete och man diskuterade till exempel Storbritanniens roll i Europa och Paneuropas förhållande till NF.¹²³

Meningen med föreningen var enligt stadgarna att sprida och fördjupa europeisk samkänsla och också kännedom om NF samt främja samverkan mellan de europeiska staterna. Föreningen skulle ”upprätthålla förbindelser med internationella organisationer, vilka fullfölja samma syften”.¹²⁴ Hänvisningen till Nationernas förbund var ingen slump, för vid den här tiden behandlade NF ett nytt initiativ av den franske utrikesministern Aristide Briand om att grunda en europeisk federal organisation. Därtill var Briand hedersordförande för Paneuropeiska unionen. Sålunda skickade utrikesminister Procopé dagen efter det konstituerande mötet ett brev där han informerade Briand om att en paneuropeisk förening hade grundats i Finland i akt och mening att de europeiska nationerna skulle närma sig varandra.¹²⁵

Som vi ska se i senare kapitel finns det en tydlig analogi mellan 1930 och 1948. I båda fallen förekom det samtidigt aktivitet för Europas enande både bland medborgarorganisationer och inom regeringar. År 1930 var Procopé med på båda fronter, både som en officiell och en inofficiell företrädare för Finland. År 1948 hade han inte längre någon officiell position utan handlade enbart som privatperson.

Briand presenterade första gången sin idé om en europeisk union i september 1929 inför NF, i vars stadga det uttryckligen talades om önskvärdheten med regionalt samarbete för att upprätthålla fred. Briand framhöll att det bland folk inom en geografisk gruppering, såsom Europa, borde finnas någon form av federalt samarbete. Det största behovet av samarbete fanns i den ekonomiska sfären, menade Briand, men han ville börja med den politiska dimensionen. Briands idéer fick ett positivt bemötande, och inom NF kom man överens om att Frankrike skulle utarbeta ett detaljerat förslag. Detta blev klart följande vår, är daterat 1 maj 1930, och gavs offentlighet ett par veckor senare.¹²⁶

Briands ”Memorandum of a System of European Federal Union” satte igång ett intensivt diplomatiskt arbete i Europa. Utrikesminister Procopé engagerade sig synnerligen aktivt i arbetet på att formulera ett finländskt ställningstagande.

---

123 Pietikäinen (1994), s. 168.

124 Stadgar för Finlands paneuropeiska förbund, Procopés samlingar, mapp 62, RA.

125 Brev från Procopé till Briand, 3.5.1930, Procopés samlingar, mapp 62, RA; Heikkilä, Pauli (2007): Northern Replies to the Briand Memorandum in 1930. *Scandinavian Journal of History, Volume 32, Number 3, 2007*, s. 215–236.

126 Heater, Derek (1992): *The Idea of European Unity*. Leicester University Press, Leicester and London, s. 133–134.

Pauli Heikkilä, som har jämfört Finlands, Sverige och Estlands svar på memorandumet, har konstaterat att något motsvarande personligt intresse för frågan inte fanns hos utrikesministrarna i Stockholm och Tallinn. En hel del konsultationer förekom ändå mellan de nordiska och de baltiska länderna. På grund av stora handelsintressen var Storbritanniens negativa inställning till Briands förslag av stor betydelse. Finland, Sverige och Estland ville trygga sin export till Storbritannien och primärt förstärka internationella relationer inom ramen för NF, medan tanken på ett federalt Europa närmast sågs som en fransk metod för att sköta relationerna till Tyskland.¹²⁷

En fråga som dryftades mycket vid utformningen av det finländska svaret var hur man skulle förhålla sig till Sovjetunionen, som vid den här tiden ännu inte var medlem av NF. Skulle dörren hållas öppen för ett sovjetiskt deltagande i den europeiska unionen? Procopés resonerade sig fram till att Finland varken ville uppmuntra eller uttrycka sig negativt om Sovjetunionens möjligheter. I Helsingfors aktade man sig nogsamt för att påstå att ett federalt samarbete i Europa skulle förbättra Finlands säkerhet i förhållande till den stora grannen i öst, trots att detta var en viktig drivfjäder bakom politiken att agera för fördjupat samarbete i Europa.¹²⁸ Detta argument påminner för övrigt om president Mauno Koivistos strategi under Finlands EG/EU-förhandlingar i början på 1990-talet, vilket är värt att nämnas här eftersom det visar på koherensen och kontinuiteten i det självständiga Finlands utrikespolitik. Sålunda ansåg Koivisto att säkerhetspolitiken var det viktigaste med EU-medlemskapet, men att det inte skulle sägas högt. Koivistos resonemang gick ut på att om Finland trots allt inte hade blivit medlem i unionen, så skulle säkerhetsläget ha varit sämre än tidigare, just för att de säkerhetspolitiska ambitionerna hade uttalats offentligt.¹²⁹

Briands memorandum och hans visioner stupade på den kritiska inställningen från inte bara Storbritannien utan också från Tyskland och Italien. NF beslöt visserligen att tillsätta en ”Commission for Inquiry for a European Union”, men nationalsocialisternas valframgångar i Tyskland 1930 beseglade den gången den europeiska unionens öde. Undersökningskommissionen sammanträdde visserligen ett flertal gånger, men den upphörde med sin verksamhet efter Briands död 1932.¹³⁰

---

127 Heikkilä (2007), s. 230.

128 Ibid, s. 221–222.

129 Koivisto, Mauno (1995): *Kaksi kautta II. Historian tekijät*. Kirjayhtymä, Helsinki, s. 554; Meinander, Henrik (1999): *Finlands historia 4*. Schildts, Helsingfors, s. 532; Aunesluoma (2011), s. 493–494.

130 Heikkilä (2007), s. 229.

En genomgång av de tal som Procopé höll inför Paneuropeiska förbundet visar att utrikesministern visserligen gav en eloge till Coudenhove-Kalergis idoga arbete, men att det viktigaste för honom ändå var att de europeiska samarbetsfrågorna lyftes upp på en politisk nivå, genom förhandlingar mellan de europeiska staternas regeringar. Den allmänna världsupinionen slogs enligt Procopé med häpnad över att Europatanken, som många ansåg vara mer eller mindre utopisk, blev föremål för konkret politiskt arbete. Vissa ansåg att Briands försök var dödsdömt från början, medan andra tänkte sig att planerna om ett federalt Europa med hundraprocentig säkerhet skulle förverkligas inom en snar framtid. Själv ansåg sig Procopé se realistiskt på situationen och han lade sig någonstans mittemellan de två extrema åsiktsriktningarna.¹³¹

Procopés efterträdare som ordförande för Finlands paneuropeiska förbund Eino Kaila ansåg för sin del att det inte förelåg något motsatsförhållande mellan nationalism och Europatanken. Ett organiserat Europa var enligt Kaila en förutsättning för att man i Finland skulle kunna leva som ett självständigt europeiskt kulturfolk.¹³²

Derek Heater har påpekat att Aristide Briands visioner kom att leva kvar tills efter andra världskriget, då startskottet sköts för den västeuropeiska integrationen. Winston Churchill gav en tribut till Briand i sitt berömda tal i Zürich 1946, där han talade om behovet av att skapa ett slags Europas förenta stater.¹³³ Då Robert Schuman 1950 presenterade planerna på en europeisk kol- och stålgemenskap sade han att Frankrike alltid arbetat för fred, och att Europa inte hade byggts efter Briands memorandum, utan att det i stället hade blivit krig. Också i övrigt fanns det stora likheter mellan Briands memorandum och Schumanplanen.¹³⁴

Procopés allmänna tankar om det europeiska samarbetets betydelse får man ett intryck av genom att läsa hans 149-sidiga promemoria ”Finlands utrikespolitik”, som han skrev under de fyra första månaderna 1930. Målet för Finlands utrikespolitik var enligt Procopé ”/.../ rikets trygghet och säkerhet, befastandet av fosterlandets ställning i de fria staternas krets samt av dess självständighet och oberoende på det internationella området”.¹³⁵

---

131 Tre odaterade tal av Procopé, uppenbarligen hållna 1930–1931 inför Paneuropeiska förbundet, Procopés samlingar, mapp 62, RA.

132 Isotalo, Heikki (2016): *Hitaasti kiiruhtaen kohti Paneurooppaa. Euroopan yhdentymisen aate Suomessa 1918–1939*. Pro gradu-avhandling, politisk historia, Helsingfors universitet, s. 71.

133 Churchills tal i Zürich 19.9.1946 finns återgivet i bl.a. Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds.) (1988): *Documents of the History of European Integration*, vol. 3. Walter de Gruyter, s. 662–666.

134 Heater (1992), s. 145.

135 ”Finsk utrikespolitik”, promemoria 1930, Procopés samlingar, mapp 30, RA, s. 22.

Trots att den primära tidsavgränsningen för denna avhandling är 1948–1954, så finns det skäl att ännu en stund stanna kvar vid Procopés inställning till Europa under det tidiga 1930-talet. Det beror på att såväl Procopé som många ledande aktörer – med Winston Churchill som det förnämsta exemplet – var påfallande konsistenta i sitt tänkande över årtiondena, ofta från 1920-talet fram till 1950-talet. För att förstå inte bara Procopé och Finlands utrikespolitiska ställning utan också dynamiken bakom den tidiga integrationsutvecklingen efter andra världskriget måste man alltså ta avstamp långt tillbaka i historien.

Den långa promemorian, uppenbarligen för internt bruk och skriven medan Procopé var utrikesminister, innehåller inga hänvisningar till Paneuropa, men nog till NF. Procopé skriver om ”ett slags allmänt kulturell utrikespolitik till höjande av landets anseende och befastande av freden i världen”. Ett lands allmänna anseende i världsopinionens ögon var enligt Procopé ”utan tvivel en tillgång, som kan visa sig av stort värde i farans stund, och Nationernas förbunds verksamhet är säkerligen av betydelse för skapandet och befastandet av solidaritet mellan kulturstaterna och därigenom även för tryggheten av varje enskild nations rätt till frihet och oberoende”. Det var med andra ord viktigt att ”förvärva sig andra folks aktning och vänskap”. Procopé framhöll också vikten av de personliga kontakternas betydelse: ”Må det blott påminnas om, att detta arbete givit möjligheter till närmande till och tankeutbyte med ledande engelska statsmän så, som annars knappast varit tänkbart, och att det i sin mån bidragit till att arbeta in Finland och Finlands ställning i världsopinionens medvetande.” Här syftade Procopé bland annat på sina kontakter med den blivande brittiska premiärministern Neville Chamberlain. Samtidigt som Procopé lyfte fram NF:s allmänna betydelse framhöll han att den inte fick överskattas. För ett utsatt land fick den ”kulturella utrikespolitiken” trots allt bara spela en sekundär roll, menade han.¹³⁶

I utrikesminister Procopés utrikespolitiska syntes – som han tecknade ner innan den egentliga diskussionen om Briands memorandum hade inletts – ingick inga lösa idealistiska funderingar om Paneuropa eller ett federalt Europa, utan han använde själv termen ”realpolitik”. Procopé sammanfattade Finlands utrikespolitiska linje med att den måste bygga på ett så nära samgående som möjligt ”och varför icke förbund mellan Fenno-Skandiens fyra länder; nära och förtroendefullt samarbete med övriga mindre stater vid Östersjön, närmast med Estland och Latwia, sålunda att alla nordiska småstater bilda en grupp i

---

136 Ibid, s. 133–136.

vidsträcktare bemärkelse; goda relationer till Polen och kontakt i övriga frågor rörande förhållandet till Ryssland, utan indragande i Polens övriga utrikespolitiska problem; utvecklande av förbindelserna till den eller de stormakter, närmast England, som kunna tänkas komma att giva stöd mot eventuella ryska expansionsplaner; och slutligen deltagande i Nationernas förbunds allmänna arbete till befestande av fred och rättvisa i förhållande mellan stater och folk med särskild uppmärksamhet fäst vid åtgärder som speciellt avse Östersjön.”¹³⁷

Procopé betonade i sitt långa PM också vikten av att motarbeta studenternas och äktfinnarnas vilja att försämma relationerna till Sverige och Skandinavien.¹³⁸

Det allra viktigaste för Procopé var ändå östrelationerna: ”Min fasta övertygelse är att en målmedveten, men försiktig politik efter de riktlinjer, som ovan angivits, är ägnad att i längden utgöra den säkraste grunden för konkreta och lugna relationer mellan Finland och Ryssland.”¹³⁹

Då de gällde ekonomiskt samarbete i Europa betonade Procopé betydelsen av handelsförbindelserna med England: ”Om en dag en ekonomisk sammanlutning av Europas stater bleve verklighet och om England bleve utanför, är det mer än tvivelaktigt om Fenno-Skandia i detta avseende kommer att höra till Europa. Så stark är för oss den anglo-saxiska världens betydelse i jämförelse med den betydelse Central-Europa har. I detta avseende befinner sig Polen /.../ och Baltstaterna i väsentlig grad i annat läge än vi genom sin nära samhörighet med det mellaneuropeiska systemet och särskilt – mirabile dictu – med Tyskland.” Enligt Procopé underströk de ekonomiska faktorerna ”vår nordiskt-västliga inställning”.¹⁴⁰

Under 1930-talet befäste Storbritannien – i konkurrens med Tyskland – sin ställning som Finlands viktigaste partner i utrikeshandeln. År 1933 undertecknade Finland och Storbritannien ett handelsavtal som gjorde att Finland inom handelspolitiken ansågs höra till den brittiska inflytelsesfären. Denna trend förstärktes av den finska markens anslutning till den så kallade pundklubben.¹⁴¹

Procopés långa karriär som utrikesminister tog slut efter valet av P.E. Svinhufvud till republikens president våren 1931. Relativt snabbt öppnade sig en ny möjlighet i näringslivet då Rafael von Frenckell lämnade Finska pappersbruksföreningen med pension. I juli 1931 tillträdde Procopé som verkställande direktör

137 Ibid, s. 136–137.

138 Ibid, s. 142.

139 Ibid, s. 145–146.

140 Ibid, s. 62, 69. Mirabile dictu = märkvärdigt nog.

141 Aunesluoma (2011), s. 52.

för föreningen som var en marknadsföringsorganisation för den finländska pappersindustrin. I korthet kan man konstatera att pappersexportens volym fördubblades under Procopés drygt sju år långa vd-period, och att han genom sina kontakter runt om i världen öppnade många nya dörrar för landets pappersbruk.¹⁴²

Åren på pappersbruksföreningen 1931–1939 visar på kontinuiteten i Procopés intresse för Europa, nu sett ur näringslivets mera praktiska perspektiv. Företrädaren som vd von Frenckell hade främst varit en administratör medan Procopé snarare var intresserad av internationella frågor. Under sitt första år som vd befann han sig utomlands 250–300 dagar. Förnimmelsen av Procopé var ”närmast en doft av rakvatten som den eleganta verkställande direktören hade lämnat efter sig i korridorerna när han skyndade vidare till följande utlandsresa”, skriver Sakari Heikkinen i pappersbruksföreningens historia.¹⁴³

Resorna gällde i hög grad deltagande i de skandinaviska samarbetsorganisationernas möten, vanligen i Stockholm. Tre till fyra gånger per år begav sig Procopé på längre utrikesresor som utöver Sverige i allmänhet omfattade Danmark, Tyskland, Nederländerna, Belgien, Frankrike och Storbritannien. Enligt Lemberg gällde det ofta för Procopé att bemöta strävanden från inhemska pappersproducenter att genom förhöjda tullar och kvoterings reduceras importen. Procopés tidigare verksamhet vid utrikesministeriet var till stor hjälp då det gällde att ordna möten med utrikesministrar och andra höga myndighetspersoner.¹⁴⁴

Procopés resa till Sydamerika under andra halvåret 1935 var ett exempel på hur Procopé kunde förena sina roller som diplomat och pappersförsäljare. I Buenos Aires ingicks ett handelsavtal mellan Finland och Argentina. Avtalet underlättade den finska exporten där tidningspapper var den klart viktigaste produkten. Procopé förde under samma resa också förhandlingar i Brasilien och Uruguay.¹⁴⁵

Under åren på pappersbruksföreningen (som senare fick namnet Finnpap) etablerade Procopé ett nära samarbete med ledande personer inom skogsindustrin såsom Gösta Serlachius och Rudolf Walden. I Finnpaps historik ingår ett foto på dessa tre herrar avporträtterade på föreningens lunch på restaurang

---

142 Lemberg (1989), s. 209–233.

143 Heikkinen, Sakari (2000): *Papper ut i världen. Finska Pappersbruksföreningen – Finnpap 1918–1996*. Otava, Helsingfors, s. 112.

144 Lemberg (1989), s. 212.

145 Heikkinen (2000), s. 147. Lemberg (1989), s. 219.

Royal i Helsingfors i maj 1937. På följande sida i historiken ingår ett foto på vd:s arbetsrum med den talande bildtexten: ”Procopés rum sådant det synbarligen var största delen av året – tomt. Rummets innehavare reste till som tätt ut i världen och bedrev handelspolitik.”¹⁴⁶ Kontakten med bergsråden inom skogsindustrin och speciellt de internationella kontakterna skulle Procopé få nytta av efter kriget i sitt arbete för europeiskt enande och mot utbredningen av kommunismen.

I takt med att oron i världen ökade ansåg Finlands dåvarande sändebud i Stockholm J.K. Paasikivi att Finland behövde sina bästa krafter i diplomatin tjänst. Paasikivis ansträngningar bidrog i hög grad till att Procopé utsågs till Finlands sändebud i Washington, en post som han tillträdde i mars 1939.¹⁴⁷

Procopés tid i Förenta staterna präglades helt av andra världskriget. Det nya sändebudet arbetade sin vana trogen frenetiskt och lyckades snabbt etablera kontakter med president Franklin D. Roosevelt och utrikesminister Cordell Hull. I USA åtnjöt Finland mycket goodwill som landet som betalade sina skulder. Procopés ansträngningar för att få amerikanska lån inför det hotade krigsutbrottet ledde dock till förhållandevis magra resultat. Efter vinterkrigets utbrott fick Finland mycken sympati av den allmänna opinionen men det amerikanska administration var försiktigare, eftersom den inte ville stöta sig med Sovjetunionen. Finansiell hjälp strömmade in främst via biståndsorganisationen Finnish Relief Fund, där Herbert Hoover (USA:s president 1929–1933) var en centralgestalt. Under vinterkriget inbringade Hoovers insamlingar cirka 90 procent av alla insamlade bidrag för Finland i utlandet.¹⁴⁸

År 1940 var Finlands läge mycket utsatt och Procopé hörde till dem som välkomnade avtalet om transitering av tyska soldater till och från Nordnorge genom finskt territorium. På grund av dåliga kommunikationer över Atlanten var Procopé förhållandevis dåligt informerad om det förestående vapenbrödraskapet med Tyskland. Procopé verkar dock ha ansett att det vore i finskt intresse om Tyskland skulle vända sig mot Sovjetunionen, och att Finland i så fall borde sluta upp på tysk sida.¹⁴⁹

Då det gällde inställningen till Tyskland hamnade Procopé på kollisionskurs med sin närmaste man, den starkt västorienterade Urho Toivola, som våren 1941 hade utnämnts till legationsråd i Washington. Toivola stödde fredsoptionen

---

146 Heikkinen (2000), s. 149–150.

147 Lemberg (1989), s. 229–23; Jakobson, Max (1978): *J.K. Paasikiven toiminta Suomen lähettiläänä Tukholmassa 1936–39*. Otava, Helsinki, s. 29–30.

148 Lemberg (1989), s. 235–303.

149 Ibid, s. 276–277.

och var kritisk till den officiella finska utrikespolitiken. Han hade varit riksdagsman för framstegspartiet och chefredaktör för Turun Sanomat.¹⁵⁰

Vilken var Procopés egen inställning till Hitler och Nazityskland? Hans biograf Magnus Lemberg menar att Procopé inte kan betecknas som tysksinnad. Från första början drev Procopé inför de tyska myndigheterna tesen att Finland förde ett eget krig oberoende av Tyskland. Han betonade också, efter konsultationer med Helsingfors, att Finland stod neutralt i förhållande till kriget mellan Tyskland och Storbritannien. I en diskussion med den tyske beskickningschefen Hans Thomsen sade sig Procopé ”vara nöjd, att vi befinner oss på samma sida om stängslet mot Ryssland.” Å andra sidan framhöll han att Finland skulle hålla fast vid sina levnadsvanor och politiska system. Han var säker på att Tyskland inte ville göra Finland nazistiskt, vilket Thomsen också bekräftade. I en rapport till Berlin betecknade Thomsen Procopé som sympatisk, men starkt brittiskt orienterad.¹⁵¹ Sonen Victor Procopé har för sin del senare försäkrat med ”två fingrar på bibeln” att fadern Hjalmar aldrig hade något med nazismen att göra.¹⁵²

Lemberg lyfter också fram det brev som Stalin skrev till Roosevelt i början av augusti 1941, där den sovjetiske ledaren betonade betydelsen av Finlands lösgörande från kriget. Procopés inställning var skeptisk. I en rapport till UM skrev han: ”Min anspråkslösa åsikt att Finland i gemensam kamp med Tyskland uppnår möjligast fördelaktiga strategiska positioner är i nuläget den bästa framtidsgarantin oavsett hur världskriget utfaller.”¹⁵³ Utrikesminister Cordell Hull varnade för sin del upprepade gånger via Procopé den finska regeringen för att gå till angrepp mot amerikansk militärmateriel som transporterades längs Murmanbanan till Leningrad.¹⁵⁴

Ett nytt skede i de besvärliga relationerna mellan Finland och USA inleddes 6 december 1941 då Storbritannien förklarade Finland krig. Följande dag drogs USA in i andra världskriget sedan japanerna gått till anfall mot Pearl Harbor.

Finlandsbilden i USA förblev ändå länge positiv. Finland kvarstod i minnet som landet som betalade sina skulder också under depressionen på 1930-talet, då Risto Ryti var chefdirektör för Finlands Bank. Bland den amerikanska

---

150 Lemberg (1989), s. 280; Rintala (2009), s. 82–133.

151 Lemberg (1989), s. 282–283.

152 Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

153 Lemberg (1989), s. 284.

154 Ibid, s. 285.

allmänheten uppfattades Finlands försvar mot Stalins Sovjetunionen under vinterkriget som en kamp för demokrati och mot diktatur. Försättningskriget vid Tysklands sida ledde inte omedelbart till att denna positiva bild suddades ut, eftersom Finland trots allt var det enda land i den tyska koalitionen som motsvarade de amerikanska demokratiska idealen. Till slut tog de realpolitiska realiteterna dock ändå ut sin rätt.¹⁵⁵

För Procopé personligen blev hans tid som sändebud en lång nedförsläp. Magnus Lemberg återger som ovan nämnts i sin biografi hur Finlands och Procopés ställning gradvis sjönk från populariteten under vinterkriget. De allt sämre relationerna ledde till slut till att Procopé och hans personal i juni 1944 förklarades som icke-önskvärda personer i USA.¹⁵⁶

Stormigt privatliv

Hjalmar J. Procopés privatliv kan betecknas som stormigt. Han var gift fyra gånger. Det första äktenskapet med Mary Ek – dotter till transportföretagaren Victor Ek – ingicks 1916 och slutade i skilsmässa 1926. I äktenskapet föddes 1918 sonen Victor Procopé, som kom att dela sin fars efterkrigstida engagemang för Europafrågor och som också han blev riksdagsman för svenska folkpartiet. Hustru nummer två i ordningen hette Maggie Norrmén. Äktenskapet, som var barnlöst, varade från 1927 till 1939 då det upplöstes. Det tredje äktenskapet ingick Procopé 1940, under sin tid i USA, med engelskan Margaret Shaw. Paret fick i snabb takt tre barn: John 1941, Marie 1942 och Fredrik 1944.¹⁵⁷ Detta äktenskap led emellertid skeppsbrott efter utvisningen från USA. Då Procopé mötte familjen i Göteborgs hamn i november 1944 hade han redan hunnit återknyta kontakterna med svenskan Brita von Heidenstam, som han hade lärt känna på 1930-talet.¹⁵⁸ Efter att den utdragna skilsmässoprocessen med Margaret Shaw blivit klar gifte Procopé 1949 om sig med von Heidenstam. Procopé dog 1954 men hans änka överlevde sin make med 56 år – efter sin död 2010 blev Brita von Heidenstam begravd vid Hjalmar:s sida på Sandudds begravningsplats i Helsingfors.¹⁵⁹

---

155 Rintala, Ohto (2014): *Yhdysvallat ja Saksan koalition pienet maat. Suomen, Romanian ja Unkarin sodanjälkeinen asema Yhdysvaltain ulkoministeriön suunnittelupöydällä vuosina 1942–1945*. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 15 (2014), Helsinki, s. 156–165.

156 Lemberg (1989), s. 296–302.

157 Ibid, s. 278.

158 Ibid.

159 Brander, Richard: Brita von Heidenstam-Frisk. Nekrolog, *Hufvudstadsbladet* 10.6.2010.

Enligt Lemberg var det allmänt omvittnat att Procopé ”ägde en betydande tjuskraft och charm”. När Procopé år 1921 kom till England beskrev tidningen Evening Standard honom som ”The Handsomest Man in London”. Procopé uppgavs ha ”a perfect figure and form of an athletic and the face of a Greek god”. Eftersom det till den yttre apparitionen enligt Lemberg också hörde en erkänd förmåga till vältalighet var bilden i det närmaste perfekt. Procopé väckte stor uppmärksamhet där han drog fram.¹⁶⁰

Procopé var uppenbarligen en kvinnotjusare av rang. Då den 47-årige Procopé 1936 första gången träffade den 24-åriga Brita von Heidenstam försökte han övertala henne att inställa det bröllop som hon bara en dryg månad senare skulle fira med Sven Oleinikoff (Nobel). Brita gifte sig emellertid, men om man får tro hennes memoarer var hon hela tiden förälskad i Hjalmar. Att också Hjalmar var förälskad är man böjd att tro då man läser hans långa kärleksförklaring *Sol och sommarnatt*, som är insprängd i Britas memoarer och där den utgör en tredjedel av boken. Trots att Brita hade gift sig fortsatte hon under 1930-talet att sporadiskt träffa Hjalmar. Sven var svartsjuk och hotade begå självmord om det inte blev ett slut på den utomäktenskapliga affären. Hjalmar skilde sig 1939 från sin andra hustru Maggie, som var rullstolsbunden till följd av svår ledgångsreumatism.¹⁶¹ Det var meningen att Brita skulle komma på besök till New York, men resan inställdes då kriget bröt ut. I USA gifte Procopé snabbt om sig med en annan kvinna, men lika snabbt lämnade han denna sin tredje hustru då han efter kriget på nytt återupptog förhållandet med Brita.¹⁶²

Under vinterkriget var Procopé omåttligt populär i USA som företrädare för det lilla landet som kämpade mot det mäktiga Sovjetunionen. Så småningom växte det upp ett slags kult kring Procopés person, som bäst återges genom ett citat från Helen Lombard, som i sin bok *Washington Waltz* skriver: ”Kulten växte plötsligt upp till sådana proportioner, att en benämning uppfanns för den: den kallades för Procopomani. Den slanka, sex fot långa, blåögda finnen hade praktiskt taget på ett ögonblick blivit en inkarnation av de nordiska idealen. När

---

160 Lemberg (1985), s. 331.

161 Lemberg (1989), s. 233, fotnot 62.

162 Procopé, Hjalmar (troligen 1946): *Sol och sommarnatt*. Ingår i von Heidenstam-Frisk, Brita (2002): *Så levde jag*. Bokförlaget Magnus Ullman. Ålandstryckeriet, Mariehamn (se även von Heidenstam-Friska egen text). Procopés arkiv med bevarade brev och dagböcker innehåller mycket litet material som belyser hans privatliv. Därför är det intressant att läsa von Heidenstam-Friska memoarer, där hon på gamla dagar tecknade ned händelser ur sitt liv. Insprängd i von Heidenstam-Friska bok på sammanlagt 264 sidor finns Procopés avsnitt på s. 63–148. Det är en lång kärleksförklaring till Brita skrivet ur ett tredjepersonperspektiv. Avsnittet ger också insyn i Procopés verksamhet 1936–1946.

hans land faktiskt gjorde motstånd gentemot den impopulära sovjetiska jätten växte en gloria kring hans välformade huvud”.¹⁶³

Magnus Lemberg för i sin avhandling om Procopé ett resonemang om att ”det enda tillbudsstående, objektiva kriteriet för behandlingen av oregelbundenheter i historiska personers privatliv är relevansen”. Om snedsprången och utsvävningarna i sig saknar relevans i sammanhanget är det enligt Lemberg bäst att lämna dem därhän, om inte forskaren vill visa att föremålet för beskrivningen är en människa av kött och blod.¹⁶⁴

Samtidigt konstaterar Lemberg: ”Att Procopés kometartade karriär planade ut sig på en i och för sig hedersam utrikesministernivå, kan möjligen delvis förklaras med den skugga hans privatliv kastade på hans trovärdighet.” Att inflytelserika män i staten med ogillande iakttog Procopés handlingar på det personliga planet kan enligt Lemberg inte avfärdas som trångsynt bigotteri. ”Det måste anses för mer än sannolikt att personer med ordnat privatliv och en sträng personlig moral uppfattade avvikelser från de egna normerna med misstro.”¹⁶⁵

Sonen Victor Procopé (1918–1998) talar i en intervjuserie som Riksdagsbiblioteket låtit göra med riksdagsveteraner ganska mycket om sin far. Victor menar utom omsvep att Hjalmars utseende var ett av hans trumfkort liksom de goda språkkunskaperna. Hjalmar talade enligt Victor en fullkomligt perfekt finska ”vilket var ganska ovanligt för en svensk på 1910-talet”. Hjalmars franska var ”gudomlig” men engelskan lite sämre. Victor själv hade enligt egen utsago ett av de bästa betygen någonsin i Nya Svenska Läroverket, men han medgav att Hjalmar hade haft ännu bättre vitsord då han gick i samma skola. Sonen tog föräldrarnas skilsmässa hårt men betonar att han och Hjalmar var goda vänner. Victor ville inte gå i sin fars fotspår och bli diplomat eftersom han ville undvika ”zigenarlivet”. Då Hjalmar på 1930-talet var vd för pappersbruksföreningen och Victor student på universitet brukade de äta sena middagar tillsammans på restaurang Hungaria i Helsingfors. Victor blev vittne till hur Hjalmar inledde sin romans med den unga Margaret Shaw, som skulle bli faderns tredje fru. Men åtminstone i efterskott dömer Victor inte sin far Hjalmar och verkar inte heller tro att de många äktenskapen hindrade fadern i karriären.¹⁶⁶

---

163 Lombard, Helen (1941): *Washington Waltz. Diplomatic people and policies*. A.A. Knopf, New York, s. 153, översättningen i Lemberg (1989), s. 286.

164 Lemberg (1985), s. 330.

165 Ibid, s. 333–334.

166 Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

Då det gäller Procopés Europakontakter efter andra världskriget spelade "oregelbundenheterna" i hans privatliv knappast någon avgörande roll. Andra faktorer var viktigare. Den tidigare utrikesministerns språkkunnighet, goda kontakter och allmänna diplomatiska färdigheter och hemmastaddhet i salongerna låg honom knappast i fatet. Att obehindrat kunna tala och skriva såväl franska, engelska som tyska måste ha varit en tillgång inom tidigt europeiskt samarbete, i synnerhet då det kompletteras med de skandinaviska språken och finska.

Nämnas kan ytterligare att Procopés hälsa inte var speciellt god. Han led från unga år av bland annat gall- och njurbesvär¹⁶⁷. Under den tidsperiod som i närmare detalj granskas i denna avhandling var han ganska ofta intagen på sjukhus, bland annat för lunginflammation 1948. Också hjärtat började krångla. År 1953 drabbades han av en hjärtattack, som han aldrig helt repade sig ifrån.¹⁶⁸

2.2 Gamla kontakter öppnar dörrar

Efter hemkomsten från USA i månadsskiftet juli-augusti 1944 förekom Procopés namn som ovan nämnts i spekulationerna om vem som skulle bli utrikesminister i den nya regeringen. Bristande samstämmighet med Mannerheim och motstånd från Procopés sida gällande brytningen med Tyskland omöjliggjorde planerna. Dessutom var både amerikanerna och ryssarna kritiskt inställda till att Procopé skulle ha fått en framstående position i regeringen.¹⁶⁹

Den avgående statsministern Edwin Linkomies antog för sin del i sina hågkomster att Procopés tillit till Tyskland berodde på att Förenta staterna hade bemött honom så illa.¹⁷⁰

Den 1 september 1944 – dagen innan Finland bröt sina relationer med Tyskland – försattes Procopé i disponibilitet på UM. För många diplomater var sysselsättningsläget dåligt i och med att kontakterna med utlandet på grund av det pågående kriget skars ned till ett minimum. Antalet beskickningar i utlandet

---

167 Lemberg (1985), s. 332.

168 von Heidenstam-Frisk (2002), s. 215–216; Lemberg (1989), s. 338.

169 Lemberg (1989), s. 311–315; Meinander (2009), s. 249.

170 Linkomies, Edwin (1974): *I mitt lands tjänst. Minnen från statsministertiden 1943–1944*. Rabén & Sjögren, Stockholm, s. 305–306.

var som lägst 1945, i ett skede endast fem.¹⁷¹ Några uppdrag fick Procopé inte, men han kvarstod i ministeriets rullor till 8 november 1945, då han bad om avsked.¹⁷²

Under hösten 1944 övervägde Procopé en kandidatur i det förestående riksdagsvalet, som obunden kandidat på samlingspartiets listor. Planerna förföll dock senast efter att Paasikivi 31 januari 1945 uppmanat vissa personer att avstå från att kandidera. Enligt Lemberg avbröts den gamla vänskapen mellan Procopé och Paasikivi dock inte trots att de hade avvikande synsätt i nationens ödesfrågor. ”Där många politiker och tidigare bekanta inte bara frös ner sina förbindelser med Procopé, utan t.o.m. lät de förändrade förhållandena avsätta spår i det personliga bemötandet, kunde Paasikivi göra skillnad mellan sak och person. Han ansåg sig inte förhindrad att ett flertal gånger ta emot Procopé trots att den ryska kontrollkommissionen utan tvekan var underrättad om dessa kontakter.”¹⁷³ Juho Kusti och Alli Paasikivi deltog som familjevänner i Victor Procopés bröllop med Mary-Ann Jäderholm i mars 1945.¹⁷⁴

Situationen för Hjalmar J. Procopé blev inte bättre av att USA:s nya diplomatiska företrädare i Helsingfors, Maxwell Hamilton, fick direktiv från State Departement om att inte hålla kontakt med Procopé och de andra finska diplomaterna som föregående år hade förklarats persona non grata. Utrikesminister Carl Enckell försäkrade för sin del för den amerikanska beskickningen att Procopé var ”completely out of the picture”.¹⁷⁵

År 1945 var Procopé med andra ord en i många avseenden prickad man. Olika sonderingar som han gjorde beträffande att få en anställning tillbakavisade av politiska orsaker. ”Ingen ville anställa eller associera sig med en man, som var så illa sedd av myndigheterna i sitt hemland och av stundens maktägande ute i världen”, konstaterade Procopé efteråt.¹⁷⁶

Från utrikesministeriets sida framhöll man att Procopé fortfarande var anställd där – även om han var försatt i disponibilitet – och att han därför skulle avhålla sig från offentliga uttalanden. På andre utrikesministern Reinhold Sventos uttryckliga order var Procopé tvungen att inställa ett föredrag han i maj 1945

---

171 Nevakivi (1988), s. 275.

172 Lemberg (1989), s. 315.

173 Ibid, s. 316–318.

174 Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

175 State Department. Foreign relations of the United States: diplomatic papers, 1945. Europe / Finland, 20.1.1945 resp. 30.1.1945, p. 626, 628.

176 Procopé (troligen 1946), s. 124.

skulle ha hållit i Göteborg om de ekonomiska förhållandena i Finland.¹⁷⁷ Procopé försvarade sig med att det planerade föredraget under rubriken ”Vardag i Finland” inte alls skulle ha handlat om politik. Enligt ett talutkast hade han för åhörarna tänkt berätta om vissa drag i den ekonomiska dagssituationen och ge ”några ögonblicksbilder från den grå vardagen i Finland, där svårigheterna äro stora, men viljan att hålla ut och hålla fast vid de linjer och ideal, vi tro på, ej skall dö.”¹⁷⁸ Talet skulle enligt utkastet alltså de facto ha varit mer än bara randanmärkningar om vardagen i Finland, det var en analys över det svåra ekonomiska läget och de olyckor som dragit över Finland under kriget. Ett speciellt tack hade Procopé tänkt tillägna Sverige för hjälpen bland annat med att ta emot krigsbarn.

Procopé måste vara försiktig eftersom han till och med fick höra rykten om att hans resor till Sverige helt skulle komma att förbjudas, och att det fanns planer på att dra honom inför rätta för hans verksamhet i Washington. Procopé bad om ett möte med den nyutnämnde kommunistiske inrikesministern Yrjö Leino, som medgav att ett reseförbud i förbigående varit på tal, på grund av den uppmärksamhet Procopé väckte i utlandet. Däremot medgav Leino inte att det skulle ha funnits någon grund för ryktena om åtal.¹⁷⁹

Under mellankrigstiden hade Procopé enligt Lemberg i olika frågor varit så flexibel att han ibland beskyllts för opportunism. ”Den Procopé som dök upp i Helsingfors i fortsättningskrigets slutskede utmärkte sig inte för omvärderingsförmåga eller dynamik. Opportunismen kunde nu definitivt uteslutas som bevekelsegrund för hans handlande. Denna omställning i Procopés psyke är såpass markant att man nästan frestas att beteckna den som en personlighetsförändring”, skriver Lemberg.¹⁸⁰

En sak som Lemberg inte nämner i sin biografi är att Mannerheims avoga inställning kan ha bidragit till att Procopés ställning blev så besvärlig efter kriget. Källan för ett sådant antagande är Procopés dagboksanteckningar efter ett möte med den sittande presidenten i maj 1945. Då Procopé skulle bryta upp efter en diskussion på en och en halv timme sade han att hans avsikt var att på nytt söka sig till Sverige, eftersom han ansågs vara ”en misstänkt person” i hemlandet. På det ska Mannerheim ha svarat att Procopé väl ansågs vara fascistisk, ”och han tillade att nog var Ministern helt fascistisk då han på sommaren (30.7.1944) besökte mig”. Mannerheim syftade alltså på det ovan nämnda besöket

177 Lemberg (1989), s. 318.

178 Talet ”Vardag i Finland”, skrivet i maj 1945, inte hållet. Procopés samlingar, mapp 33, RA.

179 Lemberg (1989), s. 318.

180 Ibid, s. 319.

i högkvarteret, då Procopé blivit utvisad från USA och kommit hem till Finland via Tyskland. Procopé försvarade sig med att konstatera, att han visserligen då ville att Finland skulle fortsätta kriget, men att det inte gjorde honom fascistisk. Mannerheim replikerade att då man ville fortsätta med Tyskland, så var man fascistiskt sinnad. Till det svarade Procopé att så inte var fallet, lika lite som de var fascistiskt sinnade som tvingades gå till krig vid Tysklands sida 1941. Inom parentes i dagboksanteckningarna uttalar Procopé ett förmodande om att ”Mannerheims uppfattning om mig, som jag vet att han redan tidigare har uttalat för andra, i någon mån har bidragit till min nuvarande svåra situation”.¹⁸¹

Alltför långtgående slutsatser ska man inte dra av ovanstående meningsutbyte. Snarast är det uppenbart att Mannerheim fortfarande ansåg att Procopé totalt hade felbedömt läget, då han hade satt sin förhoppning till tysk hjälp i fortsättningskrigets slutskede. Att Procopé hade svårt att anpassa sig till de nya utrikespolitiska realiteterna kan ha bidragit till presidentens kritik.

I juli 1945 besökte Procopé statsminister J.K. Paasikivi och dennes familj på Gullranda. Diskussionerna gällde bland annat det sovjetiska kravet på att krigsansvariga måste ställas inför rätta. Åtminstone några ledande personer måste enligt Paasikivi straffas. Paasikivi nämnde speciellt Ryti, men även Rangell och Linkomies. Statsministern gjorde också en allmän hänvisning till högre militärer, som planlagt samarbetet med tyskarna. Procopé förmodade även att Paasikivi skulle komma att acceptera utvägen med retroaktiva lagar. Vad president Mannerheim skulle säga bekymrade inte den sittande statsministern. ”Mannerheim sprattlar emot och är missnöjd, men till sist gör han dock som jag säger”, sade Paasikivi”, enligt Procopé.¹⁸²

Av dagboksanteckningarna bekräftas att Procopé var bekymrad över sin egen situation. Han uppfattade att det förekom ovilja mot hans person både från sovjetiskt och amerikanskt håll. Därför kunde han inte tänka sig att söka någon inhemsk anställning, vare sig inom industrin eller i någon bank. Paasikivi tröstade honom med att konstatera att läget kunde vara ett annat om två tre år. ”Blir det kaos, så är Du i samma situation som alla andra”, sade Paasikivi till Procopé. Statsministern tillade – på en fråga från Procopé – att det under de rådande omständigheterna vore förståeligt om Procopé sökte sig ett arbete i Sverige eller i något annat land. Detta skulle ingen kunna invända något mot, menade Paasikivi.¹⁸³

181 Dagboksanteckningar 5.5.1945, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

182 Dagboksanteckningar 24.7.1945, Procopés samlingar, mapp 24, RA. I Paasikivis dagböcker finns ingen anteckning från denna dag.

183 Dagboksanteckningar 24.7.1945, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Polvinen (1999), s. 177–178.

Som ”det sista stora uppdraget” betecknar Lemberg Procopés försvar av Risto Ryti i krigsansvarighetsprocessen 1945–46. Procopé tvekade länge om han skulle åta sig försvarsuppdraget eftersom det kunde förväntas definitivt bränna broarna till UM och till det politiska etablissemanget. Så här beskrev Procopé själv efteråt sin valsituation från ett utanförperspektiv: ”Åtog han sig [uppdraget] innebar det att han definitivt bröt med de maktägande i hemlandet och tog inte obetydliga risker. Han skulle definitivt bli omöjliggjord i hemlandet. Alla vägar på alla områden skulle bli stängda för honom och han måste vara beredd på andra långtgående följder. Han kände det som en plikt att åta sig uppdraget, men han tvekade. Hans familj hade bett honom att låta bli, vänner avrådde honom och då ryktet kom ut, skrev man till honom från fjärran länder för att avråda honom.”¹⁸⁴

Procopé hade fått vinkar om att någon lämplig ambassadörspost såsom Köpenhamn eller Paris eventuellt kunde bli aktuellt bara han höll sig på mattan och ”ville ansluta sig till den nuvarande regimen”. Procopé valde ändå att ställa upp som försvarsadvokat sedan han utverkat löften om ett rimligt arvode. Procopé fick rollen som ”huvudförsvarsadvokat” eftersom hans huvudman Ryti var att betrakta som den främste av de åtalade. Enligt Lemberg påminde Procopés insats vid krigsansvarighetsrättegången om hans verksamhet i USA under kriget. ”I båda fallen var det fråga om hopplösa uppgifter, där han var predestinerad att förlora. Det var från första början uppenbart att rättegångens anhängiggörande redan i och för sig innebar en fällande dom. Men betydelsen av Procopés insats står inte att finna i de utmätta straffens längd eller valör. Det västenliga var att för det egna folket, omvärlden och eftervärlden dokumentera ett skickelse-digert skede i Finlands historia.”¹⁸⁵

Risto Ryti dömdes efter många förvecklingar till tio års tukthus, det strängaste straffet i krigsansvarighetsprocessen.¹⁸⁶

Medan rättegången fortfarande pågick hade Procopé börjat förbereda ett bokverk om processen. Redan i juni 1946 kunde Procopé presentera den i Sverige utgivna *Fällande dom som friar*¹⁸⁷ för Ryti i fängelset. Av hänsyn till fängelsemyndigheterna ville Ryti dock inte ta emot boken.¹⁸⁸

Den 25 juni 1946 reste Procopé med passagerarfartyg från Åbo till Stockholm. Under överfarten träffade han Rundradions generaldirektör, folkdemokraten

---

184 Procopé (troligen 1946), s. 130–131.

185 Lemberg (1989), s. 319–329.

186 Lemberg (1989), s. 328; Tarkka (1977).

187 Procopé (1946).

188 Lemberg (1989), s. 330.

Hella Wuolijoki, som för Procopé betonade den fullständiga frihet som vid tidpunkten rådde i Finland. Det gav Procopé anledning att fråga, om han fick tala och framföra sina åsikter i radion. Svaret från Wuolijoki lydde: ”Nej, det är för sent. Ni har försvarat de krigsskyldiga och försvarat kriget som sådant.”¹⁸⁹

Alla var inte lika pessimistiskt inställda till Procopés framtid. Till exempel hans vänner, den tidigare diplomaten Onni Talas och dennes hustru Aino, menade att läget kunde se helt annat ut om tio år, och att det då skulle finnas endast två män som kunde bli Finlands president, Väinö Tanner eller Procopé. ”Jag svarade, att jag ingen som helst personlig ambition har, och att det enda som i detta nu är att göra, är att hålla fast vid vår linje och vår övertygelse om att Finland haft rätt och att orätt skett i vårt land.”¹⁹⁰ Onni Talas var liksom Procopé en högerman som hade svårt att anpassa sig till de nya tiderna. Efter andra världskriget tillbringade Talas många år i Rom i ett slags inofficiell landsflykt.¹⁹¹

Procopé kände sig mycket olycklig. Han föreställde sig att *Fällande dom som friar* skulle gulna bort, bortglömd i biblioteken. I en anteckning i anslutning till dagböckerna, formulerat som vore det skrivet för Brita von Heidenstam, uttryckte Procopé sin frustration: ”Intet har jag uträttat, ingen ställning har jag skapat för oss, intet förtjänat. Skall icke också Du få nog av motgångar? Jag känner mig i detta nu som en complete failure. Det är kanske så, att en människa har blott ett visst kvantum av förmåga och energi, och när det är förbrukat, då är det slut med henne. Jag känner, som skulle jag ej mera duga till något, jag ser ingen väg ut.”¹⁹²

Diplomaten och journalisten Heikki Brotherus, som var legationssekreterare vid Finlands ambassad i Stockholm, förliknar i sina memoarer Procopé vid Don Quijote. Liksom Cervantes hjälte insåg Procopé inte realiteterna då han hade åtagit sig uppdraget som Rytis advokat. Brotherus beskriver Procopé som en lite borttappad figur som isolerades då han inte alls kunde anpassa sig till Finlands nya utrikespolitik.¹⁹³

Det officiella Finland uppskattade inte Procopés aktiviteter. Då Procopé sommaren 1946 ansökte om ett nytt pass, fick han i ett telefonsamtal från

---

189 Dagboksanteckning 25.6.1946, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

190 Dagboksanteckning 25.6.1946 med hänvisning till ”kvällen före Johanneafton”, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Procopé (troligen 1946), s. 138.

191 Vares, Vesa (2001/2016): Talas, Onni. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 17.9.2018)

192 Dagboksanteckning 10.8.1946, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

193 Brotherus, Heikki (1985): *Ritarikadun salaisuudet*. Weilin & Göös, Esbo, s. 52–53.

Stockholm till UM i Helsingfors höra att passansökan avslagits på order från ”högre kretsar” och med hänvisning till boken om krigsansvarighetsprocessen. Efter att ha tagit kontakt med utrikesminister Östen Undén¹⁹⁴ i Stockholm erhöll han visserligen ett svenskt främlingspass, men från denna tid, sommaren 1946, var han i praktiken avskuren från sitt hemland.¹⁹⁵

I en kort nyhetsnotis från Stockholm meddelades lakoniskt att ”[U]tlänningskommissionen har utfärdat svenskt främlingspass för f. finske ministern Hjalmar Procopé”¹⁹⁶, vilket gav upphov till presspolemik på båda sidor av Bottniska viken. Nya Pressen i Helsingfors tolkade beskedet som att Procopé ”vänt fäderneslandet ryggen” i och med att han ”accepterats som politisk flykting” av myndigheterna i Stockholm. Tidningen konstaterade att ”den svenska asylrätten har förnäma anor” men ifrågasatte om ett svenskt främlingspass var avsett att ”tjänstgöra som carte blanche för en helt obunden privatdiplomati”. Också Vasabladet ansåg att Procopé borde ha återvänt till Finland i stället för att inträda ”i de politiska flyktingarnas skara”. Hufvudstadsbladet publicerade däremot en nyhetstext som uttalade förståelse för Procopés handlande inklusive ett citat från Stockholms-Tidningen, till vilken Procopé hade försäkrat att det inte var hans avsikt att bryta förbindelsen med fäderneslandet: ”/.../ som finne är jag född och som finne kommer jag att dö”, hade han sagt. Också Dagens Nyheter uttalade förståelse för utlänningskommissionens beslut att inte tvinga Procopé att återvända till Finland, eftersom ”han fått så pass tydliga besked om att meningen är att låsa porten omedelbart efter hemkomsten”.¹⁹⁷

Det var inte säkert att Procopé skulle få stanna permanent i Sverige, utan vid den här tiden hoppades han på en framtid i USA eller Kanada, men speciellt mycket funderade han på Sydamerika. Han var bland annat intresserad av att få en agentur för Tampella och andra företag i till exempel Brasilien.¹⁹⁸ Senhösten 1946 lyckades Procopé få inresevisum till Förenta staterna genom sina gamla kontakter som hjälpte honom att öppna dörrar till inflytelserika kretsar. Inför resan bad Procopé Nordiska Föreningsbankens chefdirektör Rainer von Fieandt

---

194 Undén, Östen (2002): Anteckningar 1918–1952, utgivna genom Karl Molin. *Kungl. Samfundet för utgivandet av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 24*. Elanders Gotab, Stockholm, anteckning 23.7.1946: ”Procopé besökte mig för resonemang om passvisering”, s. 153.

195 Lemberg (1989), s. 331.

196 Notis från Finska Notisbyrån publicerad i Hufvudstadsbladet 18.9.1946.

197 Hufvudstadsbladet 19.9.1946; Nya Pressen 18.9 och 20.9.1946; Vasabladet 20.9.1946; Stockholms-Tidningen 19.9.1946; Dagens Nyheter 20.9.1946.

198 Dagboksanteckningar 19.6.1946, 6.8.1946. Av Procopés kärleksförklaring ”Sol och sommarnatt” framgår att Hjalmar och Brita drömde om en framtid i Sydamerika redan i samband med att Procopé accepterade att bli Rytis försvarsadvokat, Procopé (troligen 1946), s. 132, 134.

meddela om han hörde ”om något uppdrag i Nord- eller Syd-Amerika eller annorstädes, där jag kunde vara till nytta”.¹⁹⁹

Det var genom senator Arthur H. Vandenberg som Procopé lyckades ordna visumet, trots reservationer från State Department.²⁰⁰ Visumet beviljades på humanitära grunder, eftersom Procopé anhållit om läkarvård i USA.²⁰¹ Uppenbarligen var det fråga om ett sexmånaders turistvisum.²⁰²

Så småningom började det ljusna för Procopé, och i april 1947, medan han var i New York, fick han besked om att han fått sitt svenska pass förlängt.²⁰³ I juni 1947 diskuterade Procopé med Vandenberg och andra till och med möjligheten att få immigrantvisum till USA, vilket amerikanerna trodde skulle ordnas med en väntetid på 6–7 månader.²⁰⁴ I takt med de eskalerande motsättningarna med Sovjetunionen uppmjukades USA:s attityd mot den erkände antikommunisten Procopé.

Pass- och visumproblem skulle emellertid förfölja Procopé i ytterligare ett par års tid, men mot slutet av sitt liv kunde han resa relativt obehindrat mellan olika länder. Finskt pass fick han genom försorg av statsminister K.A. Fagerholm efter riksdagsvalet sommaren 1948. Främst bodde Procopé i Stockholm, men han vistades också i USA och efter 1949 besökte han regelbundet Finland.²⁰⁵

Lobbyist i Paris – tillbaka till USA

Efter krigsansvarighetsprocessen var Procopé i princip fri att göra vad han ville, i den mån resedokument och finansiering kunde ordnas. I augusti 1946 reste han från Stockholm till Paris, där fredsförhandlingarna med bland annat Finland pågick. Procopé uppträdde som en fristående lobbyist för Finland. Han lyckades ordna möten på hög nivå, bland annat med senator Vandenberg i den amerikanska delegationen. Procopé framhöll att Finlands särställning jämfört med Tysklands övriga allierade borde beaktas i förhandlingarna. Magnus

---

199 Brev till Rainer von Fieandt, 9.12.1946 Stockholm, KAY 6636, Procopés samlingar, RA.

200 Majander (2007), s. 39–40.

201 Lemberg (1989), s. 335; Rautkallio, Hannu (1979): *Suomen suunta 1945–1948*. Weilin & Göös, Savonlinna, s. 256.

202 Helsingin Sanomat 28.6.1947.

203 Dagboksanteckning 24.4.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA. För Johan Beck-Friis på UD redogjorde Procopé 24.11.1947 enligt en dagboksanteckning för sina passproblem. Procopé tackade för att han fick vara i Sverige, och uttalade förhoppningen att få stanna. Beck-Friis var tillmötesgående, men gav inga löften.

204 Dagboksanteckning 12.6.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

205 Lemberg (1989), s. 335–340.

Lemberg konstaterar: ”Procopés försök att aktivera västmakterna till åtminstone uttalanden och markeringar skedde naturligtvis helt vid sidan av Finlands delegation, vars passivitet och vissa medlemmars lättsinniga leverne han kritiserar i sina anteckningar från Paris.”²⁰⁶

Senator Vandenberg var inte vilken politiker som helst från Michigan, utan han var det republikanska partiets Grand Old Man, och ordförande för senatens utrikesutskott. Enligt Mikko Majanders bedömning var det knappast till skada om ett eller annat ord för Finlands sak kunde viskas i Vandenbergs öra. Samtidigt var finsk-amerikanerna en viktig väljargrupp i Michigan, som ingen politiker helt kunde negligera.²⁰⁷

Besöket i Paris ger en intressant fingervisning om Procopés aktiviteter på skalan officiell–inofficiell. President Paasikivi oroade sig över att ryssarna eventuellt kunde tro att Procopé var utsänd på ett officiellt uppdrag då han kontaktade brittiska och amerikanska medlemmar av förhandlingsdelegationerna. Det var ”tråkigt och skadligt” att Procopé gjorde denna resa, skrev Paasikivi i sin dagbok, och han fick information om att Procopé också hade arbetat i egen sak för att utverka visum till USA.²⁰⁸ Senare förstod Paasikivi att Procopé nog hade haft Finlands bästa i åtanke genom sina aktiviteter.²⁰⁹

Procopé själv resonerade i termerna officiell och inofficiell. Medan fredsförhandlingarna pågick tog han kontakt med utrikesminister Carl Enckell och erbjöd sin hjälp. ”Då jag av gammalt har många vänner på olika håll, vill jag höra, om det var något Enckell ville på privat väg hava framfört /.../ Enckell tackade i vänlig ton – det var allt”.²¹⁰

Under sina besök i USA från och med senhösten 1946 – bara drygt två år efter den förnedrade utvisningen – intresserade sig Procopé för Finlands sak och för kampen mot kommunismen. I februari 1947 hade Procopé, uppenbarligen i New York, ett långt samtal med John Foster Dulles, som var en nära medarbetare till Vandenberg och blivande utrikesminister. Dulles såg enligt Procopés anteckningar pessimistiskt på det internationella läget – liksom Finland redan befann sig i det ryska lägret så höll de skandinaviska länderna på att gå samma väg. Speciellt svagt ansåg Dulles att Norge var, noterade Procopé.²¹¹

---

206 Lemberg (1989), s. 334.

207 Majander (2007), s. 40.

208 Paasikivis dagbok 31.8.1946, 25.10.1946.

209 Paasikivis dagbok 4.11.1946.

210 Lemberg (1989), s. 334.

211 Dagboksanteckning 28.2.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Den kalla vintern 1946–1947 var besvärlig för Västeuropa, som drabbades av en ekonomisk kris. Det rådde brist på livsmedel och råvaror, exporten sjönk och arbetslösheten steg. Återuppbyggnaden efter kriget blev långsammare. I Storbritannien fanns inte tillräckligt med kol för uppvärmning. I parlamentsvalen i Frankrike och Italien ökade kommunisterna sitt väljarstöd. Amerikanerna blev allt oroligare för utvecklingen i Europa i takt med den ökande spänningen i relationerna med Sovjetunionen.²¹²

Europeiska samarbetsfrågor började nu engagera Procopé. En första finger-visning om detta nyvaknade intresse för europeisk integration får man då Procopé i sin dagbok citerar det nederländska FN-sändebudet Eelco van Kleffens som inte trodde ”på en europeisk federation; ansåg oss bakom järnridån förlorade”.²¹³ Procopé lyckades också etablera kontakt med Hugh Cumming, som var chef för den nordeuropeiska byrån vid State Department. Cumming, liksom några andra samtalspartners, ”tycktes frukta att Pan-Europa skulle verka stötande på Ryssland”.²¹⁴

Procopé lyckades uppenbarligen rätt snabbt skaffa sig en position som en betrodd kraft i antikommunistiska kretsar. I New York fick Procopé ett brev från sonen Victor, som hört på Hufvudstadsbladet att det kommit ett telegram från Washington eller Moskva, ”att jag här är krigshetsare och spelar en stor roll bakom amerikanska politikens kulisser”. HBL hade inte publicerat telegrammet.²¹⁵

Att Procopé nu skulle ha spelat någon större roll i den amerikanska politikens kulisser är säkerligen överdrivet. Ett faktum är i varje fall att han tydligt backade upp den amerikanska administrationens hårdare politik mot Sovjetunionen. Enligt Procopé hade Trumandoktrinen – det vill säga president Harry S. Trumans i mars 1947 formulerade politik att aktivt motarbeta spridandet av kommunismen – en betydande moralisk effekt i Europa, och kanske till och med i Finland. Procopés diskussionspartner Sumner Welles, den tidigare biträdande utrikesministern, hade samma uppfattning. Trumandoktrinen hade enligt denne en ”ofantlig moralisk effekt”.²¹⁶

---

212 Polvinen, Tuomo (1981): *Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941–1947. III: 1945–1947, Jaltasta Pariisiin rauhaan*. WSOY, Juva, s. 254; Aunesluoma (2011), s. 104.

213 Dagboksanteckning 25.4.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

214 Dagboksanteckning 12.6.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Under Procopés tid som sändebud i Washington hade Cumming blivit hans huvudsakliga diskussionspartner på State Department sedan biträdande utrikesministern Sumner Welles avgått hösten 1943, se. Rintala (2009), s. 82–133.

215 Dagboksanteckning 7.5.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

216 Dagboksanteckning 12.6.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

I ett samtal med ex-presidenten Herbert Hoover framförde Procopé åsikten ”att enbart om USA med sin nuvarande övermakt tvingar Ryssland att draga sig tillbaka i stort sett till 1939-års gränser kan ett livsdugligt Europa skapas och fred tryggas”.²¹⁷ Det var med andra ord en aggressiv amerikansk utrikespolitik som Procopé hoppades skulle materialiseras.

En intressant anteckning gällande det kommande Europasamarbete gjorde Procopé efter att i Washington ha talat med bland andra senator Millard Tydings. Tydings hade frågat Procopé om förhållandena i Finland; ”tycktes ej tro på krig, enär Ryssland är svagt; delade den falska uppfattningen, att om USA lyckas bygga upp ett blomstrande Väst-Europa randstaterna skola resa sig mot Ryssland”.²¹⁸ Procopé verkade inte tro på logiken bakom Marshallhjälpen, som samtidigt behandlades vid en konferens i Paris. Procopé utvecklade följande resonemang för Tydings, och för andra han träffade: ”1) uppdelning av Europa efter nuvarande linjer betyder appeasement [fredligt samförstånd och konfliktlösning genom förhandlingar], 2) Väst-Europa bli alltför svagt för att bestå; 3) Väst-Europa och Sydamerika komma att undermineras av kommunism (= rysk imperialismens medel); 4) Krig kommer, kanske, men vid senare tidpunkt. 5) Då krig kommer har USA ej andra, som kämpa för USA i första linjen, och därför ej heller två år att upprusta som efter Pearl Harbor.”²¹⁹

På basis av ovanstående anteckningar är det förståeligt att Procopé åtminstone från Moskvas horisont kunde betecknades som krigshetsare. Det är också intressant att notera att Procopé i det här skedet inte trodde på logiken bakom den förestående västeuropeiska integrationsprocessen, det vill säga att USA genom Marshallhjälpen uppmuntrade olika former av regionalt samarbete i Västeuropa som ett medel för att hålla kommunismen under kontroll.

---

217 Dagboksanteckning 24.6.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Enligt dagboksanteckningen lovar Hoover också ”att taga emot mina filmer för att förvaras i Hoover Library i Stanford och utlämnas blott till mig eller personer, jag uppger”. Detta gällde uppenbarligen bl.a. Risto Rytis och Väinö Tanners krigstida dagböcker och anteckningar, som har getts ut av Hannu Rautkallio samt Lasse Lehtinen. För mera information om Procopés samling i Stanford se https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt8580361c/entire_text/ där det konstateras att mikrofilmerna (åtta rullar) med material från andra världskriget är ”[a]cquired by the Hoover Institution Archives in 1947”. Rautkallio uppger dock, troligen felaktigt, att det omfattande materialet skulle ha förts till USA redan 1945, före krigsansvarighetsprocessen. Se Rautkallio, Hannu (red.) (2012): *Risto Ryti. Sota-ajan muistelmät 1939–1944*. Paasilinna, Bookwell, s. 9, 11 och Rautkallio Hannu & Lehtinen, Lasse (red.) (2011): *Väinö Tanner. Unohdetut päiväkirjat*. Paasilinna, Bookwell, s. 12–13 samt s. 9 (Lasse Lehtinens förord). Se även Markku Jokisipiläs kritiska anmälan av Risto Rytis dagböcker i *Helsingin Sanomat* 28.3.2012, ”Löytyi tekstejä, jotka eivät olleet kadoksissa”.

218 Dagboksanteckning 18.7.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

219 Dagboksanteckning 18.7.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Procopés skeptiska inställning till Marshallhjälpen kan dock ha haft en enklare och mera nationell förklaring: regeringen i Helsingfors hade 10 juli 1947 på grund av sovjetiskt motstånd tvingats tacka nej till det amerikanska miljonstödet.²²⁰ Genom att Finland inte hade möjlighet att delta ansåg Procopé uppenbarligen att klyftan mellan Finland och Västeuropa skulle bli ännu djupare än tidigare.

Procopé fortsatte på den inslagna linjen då han träffade senator Alben W. Barkley, som senare blev vicepresident under Truman. ”ego: Finland at the crossroads, giv det USA:s stöd”. Samma dag träffade Procopé även flera kongressledamöter, och diskuterade huruvida det snart skulle bli krig eller inte.²²¹

Procopés tänkande gick i diametralt motsatt riktning från det som förekom inom ledande kretsar i Finland. Clarence Hunter från banken New York Trust Co hade besökt Finland under våren och där träffat ledande politiker och finansmän. Enligt vad Hunter berättade för Procopé hade Nordiska Föreningsbankens chefdirektör Rainer von Fieandt, Finlands Banks chefdirektör Sakari Tuomioja och andra sagt att man i utlandet inte bör göra någon propaganda för Finland, och att man inte borde tala om svårigheterna med Ryssland. Detta skulle bara provocera Ryssland som tills vidare hade lämnat Finland i en bättre situation än övriga randstater. Tönen i Finland hade enligt Hunter varit optimistisk.²²²

Procopés engagemang för Finlands sak under vistelsen i USA tog sig uttryck i kontakt med ledande massmedier. Han vistades en tid på en villa som innehades av New York Times ägare.²²³ I New York förhandlade Procopé om att skriva en artikel för Reader's Digest om ”de verkliga förhållandena” i Finland. Han utlovades ett furstligt förskott på 2 500 dollar (20 000 euro i dagens penningvärde)²²⁴ för fem sidor text, trots att Procopé själv framhöll att artikeln på grund av sovjetiskt motstånd säkert inte skulle kunna tryckas i den finska versionen, Valitut Palat. Procopé var intresserad av erbjudandet, med beaktande av Reader's Digests upplagor som räknades i miljoner.²²⁵

---

220 Aunesluoma (2011), s. 104.

221 Dagboksanteckning 19.7.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

222 Dagboksanteckning 6.8.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

223 Seppälä (1983), s. 59.

224 För metod för omvandling av utländsk valuta och finska mark till euro, se förklaring i slutet av avhandlingen. Grundprincipen är att utländska valutor först omvandlas till mark och därefter till 2018 års penningvärde i euro.

225 Dagboksanteckning 28.4.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

I USA inledde Procopé en korrespondens med den före detta kommunisten Arvo ”Poika” Tuominen, som bodde i Stockholm. Procopé och Tuominen kom senare att ha en intensiv kontakt då de båda uppehöll sig i den svenska huvudstaden. De talades dagligen vid i telefon och träffades ofta. Procopé och Tuominen förenades i sin antibolsjevism – som i Tuominens fall var rätt nyvaknad – och i sin övertygelse om vikten av att de inhemska socialdemokraterna i Finland måste gå i spetsen för att motarbeta kommunisterna.²²⁶

Efter att ha vistats i USA i över ett halvt år reste Procopé 22–31 augusti 1947 med s/s Drottningholm från New York till Göteborg. Vid ett samtal med den vid USA:s ambassad i Stockholm tillträdande, tidigare omnämnda attachén Hugh Cumming, som var med på fartyget, lade Procopé ut texten. Den svenska och nordiska förhoppningen om att kunna förbli neutrala vid ett krigsutbrott var en chimär, Sverige borde redan på förhand förstå att alliera sig med väst, och Sverige och hela världen borde informeras om Rysslands verkliga avsikter. På den sista punkten lovade Procopé att hjälpa till.²²⁷

Procopés syn på Sveriges framtida säkerhetspolitik låg mycket nära den officiella amerikanska linjen. Både Cumming och hans chef, den amerikanska Stockholmsambassadören Freeman Matthews kom att driva en hård kampanj mot den svenska neutralitetspolitiken.²²⁸

Procopé var efter hemkomsten till Europa minst sagt kompromisslös i sitt förhållande till grannen till öst. Det visar anteckningar efter ett möte med den finländske industrimannen Wilhelm Wahlfors i Stockholm. Procopé ville inte att finländarna skulle ge USA ”intrycket att vi äro nöjda över att vi behandlas väl – oriktigt är även att som Wahlfors anse att fredsfördragets ratificering förändrar och förbättrar vårt läge.”²²⁹

Helt utanför den internationella utvecklingen stod Finland inte. I Stockholm träffade Procopé bergsrådet Walter Gräsbeck, som bland annat konstaterade att ”Finland söker inträde i internationella banken”, dvs. Internationella valuta-fonden och Världsbanken. Gräsbeck varnade samtidigt Procopé för att komma till Finland. Också K.A. Fagerholm avrådde under ett besök i Stockholm Procopé från att resa till hemlandet. Procopé konstaterade efter mötet med Fagerholm i sin dagbok: ”om jag kommer till Finland, slipper jag nog ej ut igen.” Som

---

226 Seppälä (1983), s. 47–62.

227 Dagboksanteckning 22–31.8.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

228 Aunesluoma, Juhana (2003): *Britain, Sweden and the Cold War, 1945–54: Understanding Neutrality*. Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York, s. 64.

229 Dagboksanteckning 7.9.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

hälsning till Finland skickade Procopé budskapet att det var farligt att alltför mycket betona ryssvänligheten.²³⁰

Orsaken till att både Gräsbeck och Fagerholm varnade Procopé för att komma till Finland kan ha varit den känsliga tidpunkten. Fredsfördraget mellan Finland och de allierade hade precis trätt i kraft efter en utdragen ratificeringsprocess, och den sista delen av den huvudsakligen sovjetiska kontrollkommissionen förberedde sig på att lämna landet. Den 26 september 1947, bara tre dagar efter Fagerholms besök i Stockholm, lämnade generallöjtnant Grigorij Savonenko och hans stab Finland.²³¹

Under hösten 1947 spreds rykten i kommunistpressen om att Procopé skulle bilda en Fri Finland-regering. Procopé själv ansåg dessa rykten vara ”så fullständigt gripna ur luften att det nästan är löjligt att dementera dem. /.../ Vad skulle en sådan s.k. regering under nuvarande förhållanden tjäna till. Det vore ju rena idiotin.” Arvo ”Poika” Tuominen ansåg för sin del att ryktena borde dementeras. Å andra sidan ansåg Tuominen att man samtidigt borde låta förstå att det alltid kan komma en tid, då en sådan regering måste bildas.²³² Det är inte uteslutet att Procopé kände sig smickrad över uppmärksamheten.

Det är intressant att notera att det amerikanska utrikesdepartementet var något försiktigare än Procopé då det gällde inställningen till Finland. En amerikansk journalist, Wilfrid Fleisher som representerade det amerikanska radiobolaget CBC och tidningen New York Herald Tribune, fick av State Departement rådet att vara försiktig i sin rapportering vid en reportageresa i Finland. Fleisher, som träffade Procopé i Stockholm, hade fått rådet att inte skriva något om ryskt förtryck i Finland, för att inte provocera fram några sovjetiska åtgärder mot Finland.²³³

I slutet av 1947 såg Procopé dystert på Finlands situation, och han ansåg att Finland hade hamnat bakom järnridån. I ett brev till Vandenberg skrev han: ”The situation in Finland may be better than in other Russian border states, but still the fact remains that Finland is behind the Iron Curtain, although the curtain has not been drawn completely, still Finland’s independence is more nominal than real in many ways.”²³⁴

---

230 Dagboksanteckning 16.9.1947, 23.9.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

231 Polvinen (1981), s. 269–270.

232 Dagboksanteckning 21.11.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

233 Dagboksanteckning 12.12.1947, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

234 Brev till Arthur H. Vandenberg 16.12.1947, Procopés samlingar, KAY 6640, RA.

Motståndare till VSB-fördraget

Året 1948 började dramatiskt. Den 22 februari föreslog Stalin i ett brev till Paasikivi att Sovjetunionen och Finland skulle inleda förhandlingar om en militärpakt. I Tjeckoslovakien några dagar senare grep kommunisterna makten i en statskupp.²³⁵

I USA pågick samtidigt behandlingen av lagstiftningen i anslutningen till Marshallplanen i den amerikanska kongressen. I ett tal i senaten 1 mars 1948 framhöll Vandenberg att händelserna i Tjeckoslovakien och Finland visade hur den aggressiva kommunismen var ett hot mot friheten runt om i världen. Till sina tvekande kolleger i senaten sade Vandenberg att det låg i det amerikanska självintresset att hjälpa Västeuropa. ”Målet är fred och stabilitet för fria män i en fri värld med ekonomiska snarare än med militära medel. /.../ Målet är att stoppa ett tredje världskrig innan det bryter ut. [Hjälpen] bekämpar ekonomiskt kaos som kunde leda till allvarlig disintegration.”²³⁶ Det var till stor del Vandenbergs förtjänst att det så kallade European Recovery Program snabbt kunde godkännas i kongressens två kammare. President Truman stadfäste Marshallplanen 3 april 1948.²³⁷

Våren 1948 kretsade Procopés tankar mycket kring det befarade försvarsförbundet med Ryssland. Den brittiska ambassadören i Stockholm, Sir Bertrand Jerram, hörde sig för om förutsättningarna att grunda en partisanrörelse i Finland ifall det blev krig. Procopé svarade att en sådan nog skulle komma att uppstå, men att dess omfattning och effektivitet var beroende av stöd utifrån. Ambassadören trodde inte att Ryssland skulle skrida till vapenmakt om Finland vägrade gå med på en militärallians. Vidare uppgav ambassadören att utrikesminister Ernest Bevin inte var särskilt förtjust i Churchills Paneuropa, eftersom Bevin ansåg att den konkurrerade med hans västblock, det vill säga embryot till Västeuropeiska unionen WEU. Procopé sade för sin del att engelsk press och radio borde varna Finland för påföljderna av en allians med Ryssland, som skulle innebära att Ryssland ”sedan taga hela landet”. Han hoppades också på moraliskt stöd utifrån och på en leverans av 100 000 ton spannmål, som skulle göra motståndet styvt i Finland. I vilket fall som helst ville Procopé att britterna skulle inse att om pakten ingicks så skedde det under tvång. Ambassadören lovade

235 Paasikivis dagbok 23.2.1948; Polvinen (1999), s. 446–447.

236 Vandenberg, Arthur H. jr (1952): *The Private Papers of Senator Vandenberg*. The Riverside Press, Cambridge, s. 389–390.

237 Steil, Benn (2018): *The Marshall Plan. Dawn of the Cold War*. Simon & Schuster, New York, s. 247–263.

framföra Procopés synpunkter i London, dit han skulle resa endera dagen. Det brittiska sändebudet skulle vid sin återkomst i slutet av mars också berätta om resultatet gällande en visumansökan som Procopé gjort till Storbritannien.²³⁸ Procopé hade fortfarande problem att röra sig fritt.

Procopés vädjanden till britererna gällande VSB-förhandlingarna fick inte avsedd effekt. Foreign Office i London valde att hålla låg profil i offentligheten eftersom man inte vill stöta sig med ryssarna. Inte heller BBC propagerade för att Finland skulle avstå från förhandlingsinviten.²³⁹

Samma dag som Procopé träffade Jerram hade han också ett möte med Hugh Cumming, som nu var ackrediterad som attaché vid amerikanska ambassaden. Procopés budskap var detsamma som till den brittiska diplomaten. Amerikanen var mest intresserad av vilka de svenska reaktionerna skulle bli på de förestående finsk-ryska förhandlingarna. På Cummings uppmaning träffade Procopé också den ovan nämnde journalisten Wilfrid Fleisher, som dagligen rapporterade till radiobolaget CBC om läget i Finland.²⁴⁰

Procopés intensiva kontakter med officiella brittiska och amerikanska företrädare i början av mars 1948 kan ses som en funktion av den snabbt eskalerade spänningen i det internationella läget. I takt med den ökande oron för aggressivitet från Moskväs sida började Procopés motsättningar med väst från krigets slutskede vara ett minne blott.

Nervositeten var stor också i den svenska regeringen. Statsminister Tage Erlander konstaterade enligt Dick Harrison i sin dagbok 8 mars att ”ryssarnas nya framstötar i Tjeckoslovakien och Finland har väckt till liv många vindar i vårt land”. Nyss grälade man intensivt om bensinskatten, men nu var allt dylikt ”absolut likgiltigt”. Det talades till och med om nära förestående sovjetiska framstötar mot Skandinavien. Erlander tyckte att det lät ganska orimligt men noterade i sin dagbok att ”kommunistpartiernas uppträdande både här och i Finland verkar olycksbådande”.²⁴¹

I Helsingfors figurerade Procopés namn i nya rykten om en västsinnad sammansvärjning på högerkanten. I ett dokument från ”den röda statspolisen” Valpo till inrikesminister Yrjö Leino i början av mars utpekades Väinö Tanner som tilltänkt statsminister i en ny regering med Risto Ryti som finansminister

---

238 Dagboksanteckning 2.3.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

239 Nevakivi, Jukka (1983): *Maanalaista diplomatia*. Tammi, Helsinki, s. 101–102.

240 Dagboksanteckning 2.3.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

241 Harrison, Dick (2017): *Jag har ingen vilja till makt. Biografi över Tage Erlander*. Ordfront, Stockholm, s. 219.

och med Henrik Ramsay och Hjalmar J. Procopé som utrikesministrar. Någon riktig konspiration handlade det inte om utan dokumentet var fabricerat av Valpo med inspiration från sovjetiskt håll.²⁴²

Procopé höll aktivt kontakt med sina landsmän i Stockholm. Den 26 mars 1948 gjorde Procopé i sin dagbok en anteckning om att USA:s ambassadör Freeman Matthews tackat nej till en lunch som Finlands sändebud i Stockholm G.A. Gripenberg följande dag skulle ordna för Mannerheim, ”enär detta försiktigare”. Enligt Procopés anteckningar ansåg Mannerheim vid denna tidpunkt att ett avtal med Sovjetunionen borde avvisas.²⁴³ Marskalkens fokus låg dock på annat håll: dagen innan VSB-avtalet ingicks skrev Mannerheim från Schweiz ett brev till Procopé i ett annat tema, nämligen om planerna på att utge sina memoarer. Procopé hade tidigare försökt stimulera Mannerheims intresse för detta projekt och bland annat förmedlat kontaktuppgifterna till ett amerikanskt förlag.²⁴⁴

Parallellt med fokusering på förhandlingarna med Ryssland började Procopé också på allvar intressera sig för europeiska frågor. Dessa diskuterade han med bland annat folkpartiets ordförande, professor Bertil Ohlin, som dock påpekade att svenskarna var kyligt inställda till de paneuropeiska idéerna.²⁴⁵

Under de första månaderna 1948 skrev Procopé en rad brev till president J.K. Paasikivi, i vilka han bland annat rapporterade om vad han gjort i USA: ”[Jag har] alltid framhållit, att även om Finland de facto befinner sig i den ryska intressesfären och bakom järnridån så har denna dock ej definitivt fallit för Finlands vidkommande.” I brevet använde Procopé uttrycket ”His Majestys loyal opposition” för att förklara hur han hade presenterat sig under vistelsen i USA. Brevet på fem och en halv sidor var en analys av det aktuella politiska läget och en försäkran om lojalitet från Procopés sida. För sina vänner på Wall Street hade Procopé framhållit att Finland var kreditvärdigt. Till Paasikivi skrev han: ”Då Finland i somras ej kunde ansluta sig till Marshallplanen, cirkulerade rykten att krediterna till vårt land skulle stoppas. Där jag kunde, sökte jag för min ringa del förklara Finlands regerings handlingssätt.”²⁴⁶

Procopés användning av uttrycket ”jag för min ringa del” kan tolkas som att han åtminstone i någon utsträckning såg sig som representant för Finland, även om han inte hade något officiellt mandat utan handlade som privatperson.

242 Rentola (1997), s. 38–39; Polvinen (1999), s. 494.

243 Dagboksanteckning 26.3.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

244 Jägerskiöld, Stig (1981): *Från krig till fred. Gustaf Mannerheim 1944–1951*. Schildts, Helsingfors, s. 252.

245 Dagboksanteckning 8.4.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA. ”Pan-Europa – Svenskarna äro kyliga”.

246 Brev till Paasikivi 6.1.1948. Procopés samlingar, KAY 6638, RA.

I ett senare brev hoppades Procopé att det inte var komprometterande för Paasikivi att motta brev från honom. Vissa personer hade nämligen bett att inte få någon post från den förre utrikesministern. I brevet skrev Procopé om risken för krig, och att USA blivit allt mer ryssfientligt. ”I New York lär vadhållningen vara 6 mot 1 att kriget utbryter detta år.” Ett syfte med brevet, som informerade presidenten om vad Procopé hade hört och upplevt på olika håll, verkar ha varit att förmå Paasikivi att motstå de ryska planerna på en militärpakt, om vilken det cirkulerade rykten: ”För egen del kan jag blott säga att jag hoppas att det skall lyckas att undvika onödiga konflikter med Ryssland och att förvärra eller försvåra vårt lands ställning i förhållande till Västern och särskilt till Norden.”²⁴⁷ Av en slump var detta brev från Procopé daterat samma dag som Stalins brev med det konkreta förslaget om VSB-fördraget, 22 februari 1948.

Procopé fortsatte senare att ge Paasikivi moraliskt stöd medan VSB-förhandlingarna pågick. Procopé citerade en icke namngiven amerikansk sagesman, som ska ha uppgett att västmakterna var redo att skydda Finland om finländarna avböjde avtalet med Sovjetunionen. Förutsättningen var dock att amerikanerna skulle kunna vara säkra på att det inte blev någon rysk erövring inifrån som i Tjeckoslovakien. ”Kommunisternas faktiska inflytande på landets politik och samhällets eftergivenhet mot dem och mot Moskvas fordringar har framkallat osäkerhet och misstankar på amerikanskt håll.” Procopé redogjorde också för hur man på svenskt militärhåll resonerade. ”Om Ryssland tvingar Finland till ett militäravtal med eller utan reservationer, innebär detta ovillkorligen, att Finland och de övriga nordiska staterna kommer på olika sidor.” Det skulle betyda att Sverige och Norge måste ansluta sig till västmakternas block, och varje möjlighet för de nordiska länderna att stanna utanför ett kommande världskrig var enligt Procopé därmed utesluten.²⁴⁸

Paasikivi skrev uppenbarligen inga svarsbrev till Procopé under de hektiska månaderna i början av 1948, och Procopé förväntade sig inte ens att få något svar från den gamle presidenten.²⁴⁹ Det finns heller inga hänvisningar till Procopé i Paasikivis dagböcker under den här tiden. Först 19 juni 1948 ingår en hänvisning, där Procopés insatser som Washington-sändebud framställs i god dager i förhållande till det efterkrigstida sändebudet Kalle Jutila, som enligt Paasikivi inte hade lika mycket kontakter och inte var lika bra på engelska som sin företrädare.²⁵⁰

247 Brev till Paasikivi 22.2.1948, Procopés samlingar, KAY 6638, RA.

248 Brev till Paasikivi 25.3.1948 i Stockholm, Procopés samlingar, KAY 6638, RA.

249 Brev till Onni Talas, 11.3.1948, Procopés samlingar, KAY 6594, RA.

250 Paasikivis dagbok 19.6.1948.

Mot bakgrund av det svåra utrikespolitiska läget för Finland med VSB-förhandlingarna i Moskva blev det inte så mycket tid över för Procopé att reflektera över hur det paneuropeiska samarbetet mellan länderna i Västeuropa skulle utformas. Den stora frågan vid denna tid var på vilken sida av järnridån Finland skulle hamna – och som konstaterats ovan ansåg Procopé till en början att Finland de facto låg bakom järnridån, också om den inte var helt neddragen.

I kampen mot den förestående VSB-pakten tvekade Procopé inte att använda relativt avancerade retoriska grepp, vilket framgår av ett brev till en amerikansk journalist: "Such a treaty would be against all the traditions of my country, which always was a part of the Western World, and against all for which the Finnish nation and particularly my generation has worked and struggled."²⁵¹

2.3 Den sista stora visionen

Finland hade sommaren 1947 tvingats tacka nej till Marshallhjälpen på grund av Sovjetunionens motstånd. Beslutet kom att innebära att Finland isolerades från huvudfåran i den ekonomiska och politiska integrationsutvecklingen som satt igång i Västeuropa. Finlands linje blev av nödtvång att stå utanför sådana internationella samarbetsprojekt som baserade sig på Marshallplanen. Främst av allt gällde det OEEC, Organisationen för europeiskt ekonomiskt samarbete och den liberalisering av handeln som skedde inom ramen för OEEC. Finland gick inte heller med i den europeiska betalningsunionen EPU, som utvecklade de europeiska betalningssystemen under 1950-talet. Moskva motsatte sig däremot inte att Finland anslöt sig till det så kallade Bretton Woods-systemet, som till en början inte ansågs vara en del av kalla krigets nollsummespel. Regeringen i Helsingfors avgav hösten 1947 ett lagförslag i saken till riksdagen, och 14 januari 1948 blev Finland den 45:e medlemmen i Internationella valutafonden och Världsbanken.²⁵² Finland blev till och med medlem före Sverige, som anslöt sig först 1951.²⁵³

Antti Kuusterä och Juha Tarkka framhåller i Finlands Banks historia att anslutningen till Bretton Woods-systemet var ett av de viktigaste handelspolitiska

---

251 Brev daterat 22.3.1948 till Mr. Geoffrey Parsons på New York Herald Tribune, Procopés samlingar, KAY 6638, RA.

252 Aunesluoma (2011), s. 131–133; Paavonen (1998), s. 75–76.

253 Paavonen (1998), s. 85; Lorenz-Wende, Andrea: Suomen liittyminen Bretton Woodsin valuuttakurs-sijärjestelmään 1944–1948. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/2007, s. 302–318.

och utrikespolitiska avgörandena för Finland under decennierna efter andra världskriget. Medlemskapet i valutafonden innebar enligt dem ett betydande steg genom vilket Finland valde frihandelsbaserad västintegration som huvudlinje för de externa ekonomiska relationerna. Det mest konkreta exemplet var att man förband sig vid en process som ledde till att den finska marken blev fritt konvertibel.²⁵⁴

K.A. Fagerholms socialdemokratiska minoritetsregering satte efter riksdagsvalet sommaren 1948 igång processen för att ansluta Finland till GATT, det multilaterala allmänna avtalet om handel och tariffer. Denna vittgående handelspolitiska lösning fick nästan ingen uppmärksamhet i offentligheten. Kommunisterna motsatte sig en finländsk anslutning under riksdagsdebatten, men regeringen kontrade med argumentet att avtalet inte påverkade handeln mellan Finland och Sovjetunionen. För Finlands del trädde fördraget i kraft i maj 1950.²⁵⁵ GATT hörde till samma helhet som Bretton Woods i och med att tullmurarna sänktes samtidigt som man eftersträvade ökad frihandel.²⁵⁶

Krigsskadeståndsleveranserna till Sovjetunionen ersattes gradvis med så kallad clearinghandel, vilken utvecklades kraftigt utgående från det första femåriga ramavtalet för östhandeln. Ramavtalet, som gällde för åren 1951–1955, ingicks efter att Paasikivi hade blivit återvald till president och efter att Urho Kekkonens första regering hade utsetts. År 1953, då Finlands västhandel stagnerade till följd av konjunkturnedgången efter Koreakriget, uppgick sovjethandeln till hela 23,5 procent av Finlands utrikeshandel. Från den toppnivån kom östhandeln dock snabbt ner, men var fortsatt volatil.²⁵⁷

Enligt Kuusterä och Tarkka berörde medlemskapen i de globala ekonomiska organisationerna inte bara Finlands marknadsbaserade utrikeshandel, utan hela samhället på djupet. Valutakonvertibiliteten och strävan mot frihandel blev startskottet för industriell strukturomvandling och en drivfjäder för att rikta in den ekonomiska politiken på att höja produktiviteten och förbättra konkurrenskraften. Tapani Paavonen delar dock inte helt denna bedömning, utan framhåller att Finland i huvudsak fortsatte att bedriva en förhållandevis protektionistisk utrikeshandelspolitik under 1950-talet. Eftersom Finland inte var med i OEEC fanns inte samma tryck på en avreglering av ekonomin som i de västeuropeiska länderna som tagit emot Marshallhjälpen.²⁵⁸

---

254 Kuusterä & Tarkka (2012), s. 136.

255 Aunesluoma (2011), s. 134–135; Paavonen (1998), s. 88–89.

256 Kuusterä & Tarkka (2012), s. 136.

257 Aunesluoma (2011), s. 113–116.

258 Kuusterä & Tarkka (2012), s. 137; Paavonen (1998), s. 174–178.

Den stora linjen i utrikeshandelspolitiken var att Finland på det ekonomiska planet där det var möjligt sökte samarbete i väst med avsikt att trygga den för samhällsekonomin så viktiga traditionella utrikeshandeln med länder som Sverige och Storbritannien. Utrikespolitiskt var manöverutrymmet dock synnerligen begränsat och Finland tvingades till en början också ställa sig utanför de flesta former av samarbete som planerades mellan de nordiska länderna. Finland stod helt utanför den politiska västintegrationen, som på regeringsnivå tog sitt synligaste uttryck i grundandet av Europarådet 1949, där de skandinaviska länderna var grundande medlemmar och Island kom med 1950.

Kuusterä och Tarkka har påpekat att det inte är säkert att medlemskapet i IMF och Världsbanken skulle ha blivit en realitet om Finland hade varit lika långsamt i sin anslutningsprocess som Sverige. Då är det möjligt att ett finländskt medlemskap hade stött på patrull på grund av det skärpta läget i relationerna mellan stormakterna.²⁵⁹

I den fortsatta framställningen är avsikten att empiriskt granska Procopés Europarelaterade aktiviteter för att försöka hitta gränserna för det finländska rörelseutrymmet i västintegration. Tyngdpunkten kommer på grund av inriktningen på Procopés aktiviteter att ligga speciellt på det politiska samarbetet i Europa, det område där den finländska officiella frånvaron var som mest påfallande.

I början på 1948 var det ännu inte givet att Hjalmar J. Procopé skulle engagera sig i Europafrågor. De olika organisationerna som detta år kom att bilda Europarörelsen hade väldigt lite verksamhet i Skandinavien och ingen alls i Finland. I Storbritannien och på kontinenten fanns det ett betydande intresse för Europafrågor, men Alan Milward har i sin forskning kommit fram till att också många av den västliga integrationens "founding fathers" först i ett relativt sent skede vaknade upp till insikten om behovet av att skapa någon form av europeisk union.²⁶⁰ Procopé var så att säga före sin tid, men han var medborgare i fel land.

År 1948 var i vilket fall som helst ett formativt år för integrationen. Att också Procopé kom att dras med i utvecklingen var till stor del en följd av att europeiska frågor så att säga låg i luften. Och som Lemberg har uttryckt saken: Europa-tanken var Procopés sista stora vision.²⁶¹ Organisatörerna av den stora Europakongressen i Haag inbjöd europeiskt tänkande personligheter från hela Europa,

259 Kuusterä & Tarkka (2012), s. 137.

260 Milward (2000), s. 318–344.

261 Lemberg (1989), s. 335.

och som framgår i kapitel 4 var Procopé en av dem som hörsammade inbjudan, även om han i sista stund kom att lämna återbud.

Empirin i den här avhandlingen handlar främst om de konkreta uttryck som Procopés Europavision kom att ta sig under åren 1948–1954. Så mycket kan här konstateras att Procopé var redo att arbeta för ett enande av Europa. Han hade inga andra uppdrag av betydelse, men samtidigt hade han kvar sina gamla kontakter från tiden som utrikesminister och diplomat. Detta i kombination med hans språkkunnighet och hans dokumenterade intresse för Europafrågor sedan 1920- och 1930-talen lade grunden för hans roll som kontaktperson mellan Europarörelsen och Finland.

3. VÄSTINTEGRATION, EUROPARÖRELSEN OCH USA:S ROLL

3.1 Många nya organisationer ser dagens ljus, Finland inte med

Under början av det kalla kriget byggde Finlands relationer till väst på handelspolitiska överväganden, medan det politiska och speciellt det försvarspolitiska samarbetet helt föll i bakgrunden. För president J.K. Paasikivi, med bakgrund inom näringslivet och bankvärlden, var det en självklarhet att beakta de ekonomiska realiteterna. Handelsutbytet med väst var livsviktigt för Finlands ekonomi och måste kunna fortgå trots vänskapspolitiken med Sovjetunionen. Samma insikt hade enligt Juhana Aunesluoma landets hela politiska och administrativa elit, även om man inte gjorde något större nummer av saken.²⁶²

Därmed fanns det också ett naturligt finländskt intresse för deltagande i olika internationella samarbetsformer inom handeln och den ekonomiska sfären. Finland blev i slutet av 1940-talet en icke-röstande medlem av FN:s Europakommission ECE, medlem i Internationella valutafonden och Världsbanken, och landet anslöt sig till frihandelsfördraget GATT 1950. Dessa organisationer och arrangemang var dock snarare globala än europeiska. Det nya dominerande elementet i Finlands utrikespolitik efter andra världskriget var att upprätthålla goda relationer till Sovjetunionen. Med andra ord var det hänsyn till Moskva som gjorde att Finland stod utanför den tidiga västeuropeiska integrationsprocessen.²⁶³

Paavo Rantanen har påpekat att Finland i slutet av 1940-talet hade sina egna stora problem att lösa: återuppbyggnaden, krigsskadeersättningarna, den ekonomiska återhämtningen och bevarandet av det västerländska samhällsskicket.

---

²⁶² Aunesluoma (2011) s. 88–89.

²⁶³ Törnudd, Klaus (1969): Finland and Economic Integration in Europe. *Cooperation and Conflict* No. 1/1969, s. 63–72; Kuusterä & Tarkka (2012), s. 137.

I början på 1950-talet stod Finland helt vid sidan de europeiska integrationssträvandena, ”elettiin Impivaaran mailla”.²⁶⁴

Eftersom temat för den här avhandlingen är att utgående från en enskild aktör studera gränserna för Finlands engagemang i den tidiga västintegrationen, så är det viktigt att ställa Procopés och Europarörelsens verksamhet i relation till de samarbetsformer som de västeuropeiska regeringarna de facto utvecklade under den relevanta tidsperioden. Att det officiella Finland stod vid sidan om utvecklingen framgår tydligt vid en granskning av integrationsfaserna.

Framställningen kan inledas med **Dunkirk-fördraget** som Storbritannien och Frankrike undertecknade i mars 1947, och som tog sikte på att garantera ländernas säkerhet mot aggression från Tyskland. Senare samma år tog USA:s utrikesminister George Marshall initiativ till **European Recovery Program**, den så kallade **Marshallhjälpen**, som innebar amerikanskt ekonomiskt stöd för återuppbyggandet av Europa. På grund av sovjetisk påtryckning tvingades bland annat Finland sommaren 1947 tacka nej till hjälpen. Som respons till Marshallhjälpen grundades den sovjetledda organisationen Kominform i september 1947, som ett samarbetsorgan för kommunistpartierna från östblocket. Det sovjetiska hotet blev uppenbart för de flesta i väst då kommunisterna tog makten i en kupp i Tjeckoslovakien i februari 1948. Den 24 juni 1948 inledde Sovjetunionen Berlinblockaden, som kom att räcka i nästan ett år. De flesta ansåg att järnridån nu definitivt hade fallit. De försämrade relationerna mellan öst och väst kom att få en stor inverkan på integrationsutvecklingen i Västeuropa.²⁶⁵

Ernest Bevin, den brittiska utrikesministern, sade i ett tal 22 januari 1948 att det var dags att ena Västeuropa. Den 17 mars 1948 undertecknade Storbritannien, Frankrike och Beneluxländerna **Brysselfördraget**, som innebar grundandet av organisationen **Western Union** (senare Western European Union, WEU). Avsikten var att organisera det kollektiva försvaret mot ny tysk aggression (som fortfarande var en viktig hotbild), och samtidigt innebar fördraget ekonomiskt, socialt och kulturellt samarbete. Parallellt med detta hade 14 europeiska länder (det skulle senare bli 18) accepterat att ta emot Marshallhjälp. Den 16 april 1948 grundades the **Organisation for European Economic Cooperation (OEEC)**. Den nya organisationen hade till uppgift att organisera ekonomiskt samarbete i Europa,

264 Rantanen, Paavo (2008): *Suomi ja Länsi-Euroopan integraatio 1950-luvulla*. Paasikivi-Seuran ja Ulko-ministeriön seminaari Suomi ja Eurooppa 1958. Citatets betydelse ungefär ”Finland levde som i en avlägset belägen by”.

265 Beträffande Finlands nej till Marshallhjälpen, se Majander (2004), s. 375–394 och Rebattet (1962), s. v-viii samt Appendix I.

och en ändamålsenlig och koordinerad användning av Marshallhjälpen.²⁶⁶ Den 19 juli 1948 föreslog den franska utrikesministern Georges Bidault, vid ett möte inom ramen för Western Union, grundandet av en europeisk församling. **Europarådets** grundstadga undertecknades 5 maj 1949 av länderna i Western Union plus Danmark, Irland, Italien, Norge och Sverige. Målet med organisationen var att skapa ett närmare förbund mellan länderna. Europarådet var den första internationella organisationen som hade en parlamentarisk församling. En månad tidigare, i Washington, undertecknade USA, Kanada och tolv europeiska länder **the North Atlantic Treaty**. Nato var en militärallians eller försvarspakt med ett gemensamt militärt kommando. Den 9 maj 1950 föreslog den franske utrikesministern Robert Schuman att de franska och tyska kol- och stålresurserna skulle förenas under en gemensam övernationell myndighet, inom ramen för en organisation som skulle vara öppen för alla europeiska länder. Koreakriget inleddes 25 juni 1950 med att nordkoreanska trupper gick över gränsen till syd. Den 24 oktober 1950 deklarerade den franske försvarsministern René Pleven franska planer på att grunda en europeisk försvarsgemenskap. Den 18 april 1951 undertecknade Frankrike, Tyskland, Italien och Beneluxländerna **Parisfördraget**, som innebar grundandet av **Kol- och stålgemenskapen**. Fördraget trädde i kraft 5 juli 1952 och gemenskapens Höga myndighet inledde sitt arbete i Luxemburg 10 augusti 1952. De sex länderna i den europeiska kol- och stålgemenskapen undertecknade **European Defence Community Treaty** i Paris 27 maj 1952. Kol- och stålgemenskapens Common Assembly höll sitt första sammanträde i Strasbourg 10 september 1952. De sex ländernas utrikesministrar kallade the Common Assembly att utgöra en Ad Hoc Assembly för att utarbeta ett utkast till ett fördrag för skapandet av en **European Political Community**. Ett fördragsutkast antogs 10 mars 1953. En viktig händelse ägde rum vecka innan: Stalins död 5 mars 1953. Ett avtal om vapenstillestånd undertecknades i Korea 27 juli 1953. Detta innebar slutet på en av faserna i kalla kriget och påverkade ratificeringen av försvarsgemenskapen och i förlängningen framtiden för projektet med en europeisk politisk gemenskap.²⁶⁷ EDC-fördraget röstades ner i den franska nationalförsamlingen 30 augusti 1954 – det blev aldrig något gemensamt europeiskt försvar.²⁶⁸

Som framgår av uppräknningen ovan var det en hel del ”governmental action” som ägde rum på västintegrationens område under den tidsperiod som här

266 För en akademisk granskning av organisationens historia, se Griffiths, Richard T. (1997) (ed.): *Explorations in OEEC History*. OECD Historical Series. OECD, Paris.

267 Rebattet (1962), s. v-viii samt Appendix I.

268 Dinan (2004), s. 61.

studeras. Det är dock anmärkningsvärt att flera av de personer i regeringsställning som var initiativtagare till olika nya organisationer och samarbetsformer, också var aktiva inom Europarörelsen. Ett typiskt drag var att ledande personligheter som förlorade sin regeringsställning snabbt hittade tillbaka till Europarörelsen som ett forum för att stödja integrationen. En mellanform mellan regeringssamarbete och NGO-verksamhet var Europarådets parlamentariska församling, där ledande politiker kunde påverka den europeiska utvecklingen utan att sitta i regeringsställning.

Det officiella Finland stod nästan helt utanför denna utveckling, men det är naturligt att finländska ambassader i centralt placerade huvudstäder hade till uppgift att rapportera om utvecklingen. Beträffande till exempel Schumanplanen skrev sändebudet Johan Helo i Paris att planen inte antogs vara något luftslott utan var förankrad i verkligheten, speciellt av den orsaken att planens verkliga far var Jean Monnet. Monnet, som stod bakom Frankrikes femårsplaner, beskrevs av Helo som en expert på ekonomiska frågor och en praktisk man. På UM i Helsingfors fick man genom Helos rapporter en noggrann bild av Schumanplanen, som siktade på att lösa den gamla Ruhrfrågan: ”För Frankrike är frågan både ekonomisk och politisk, och genom Schumanplanen strävar man efter att lösa frågorna på ett ny, och mera internationell grund”, förklarade Helo. Järnmalm i Lothringen (Frankrike) och stenkolen i Ruhr (Tyskland) behövde varandra. Helo konstaterade att området utgjorde en ekonomisk helhet, vars politiska delning innebar att resurserna inte kunde utnyttjas på det mest effektiva sättet. Nu fanns en möjlighet att nå en lösning som skulle tillfredsställa såväl Frankrike som Tyskland, plus Beneluxländerna och Italien. Separata förhandlingar skulle föras med Storbritannien. Någon analys av de eventuella konsekvenserna för Finland ingick inte i rapporterna.²⁶⁹

Schumanplanen och Kol- och stålgemenskapen som den ledde till är av stor betydelse då det gäller att analysera interaktionen mellan det politiska och diplomatiska arbetet på regeringsnivå å ena sidan och Europarörelsens påtryckningsverksamhet å andra sidan. Fördraget om upprättandet av Kol- och stålgemenskapen (även kallat Parisfördraget) undertecknades alltså 1951 och trädde i kraft 1952. Den gemensamma marknaden för kol, järnmalm, järnskrot och stål blev verklighet följande år.²⁷⁰

269 Rapport nr 61, 16.5.1950 och rapport nr 73, 25.9.1950, Helo till UM, UM:s arkiv, avd. 5C6.

270 Fördraget om upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen (EKSG-fördraget), se http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_ecsc_sv.htm

Alan Milward menar att uppkomsten av Parisfördraget visar vilket ytterst begränsat inflytande Europarörelsen hade på den västliga integrationen. Det hela handlade om komplicerade diplomatiska förhandlingar där respektive nationella intressen var vägledande, inte någon ideell Europatanke. Europarörelsen hade enligt Milward ”no influence on the negotiations for the Treaty of Paris”, och han spädde på med att tala om ”[t]he extreme political insignificance of the European federalist movement on the negotiations”.²⁷¹

Betyder den integrationshistoriska auktoriteten Milwards uttalande att Europarörelsen var irrelevant? Nej, hans polemiska utläggningar kan tas med en nypa salt. I mångt och mycket handlade det från hans sida om kritik mot den federalistiska forskningstraditionen som företrädades av Walter Lipgens. Speciellt kritiskt inställd var Milward mot antagandet om att nationalstaterna höll på att vittra bort eftersom de inte kunde svara på de krav som ställdes i det efterkrigstida Europa. Detta ser man redan på titeln på Milwards viktiga bok, *The European Rescue of the Nation-State*. Med hänvisning till Parisfördraget ville Milward alltså visa att de olika organisationer som bildade Europarörelsen var av mycket liten betydelse för integrationsutvecklingen. Detta äger troligen sin riktighet då det gäller bildandet av Kol- och stålgemenskapen, men i övrigt förefaller kritiken orättvis. Som ovan konstaterades förekom ledande politiker ofta i ledningen för Europarörelsen då de inte befann sig i regeringsställning. Och också om Jean Monnet inte var aktiv inom Europarörelsen så kan det nämnas att till exempel Robert Schuman var rörelsens ordförande 1955–1961.²⁷² De flesta dåtida aktörerna uppfattade *inte* Europarörelsen som irrelevant. Och även om Milwards grundanalys numera delas av många forskare, så tenderar man ofta att glömma bort betydelsen av övernationella institutioner och transnationella aktörer både i EU-politiken och i det långsamma skapandet av ett europeiskt samhälle, så som bland andra Kaiser har påpekat.²⁷³

Ytterligare en faktor ska beaktas då det gäller distinktionen mellan samarbete på regeringsnivå å ena sidan, och samarbete och påtryckningsverksamhet inom medborgarorganisationer å andra sidan. Det handlar om det faktum, att det ofta låg i regeringarnas intresse att kunna hänvisa till betydande medborgaropinioner då det gällde att motivera arbetet för en fördjupning av integrationen. Dessutom har forskningen visat att många av de ”spontana” medborgargrupperna

271 Milward (2000), s. 16–17.

272 Fondation Robert Schuman. The Research and Studies Centre on Europe. *Robert Schuman's life history*: http://www.robert-schuman.eu/en_schuman_grandes_dates.php (kontrollerad 6.10.2018).

273 Kaiser (2005), s. 196.

som bildades var allt annat än spontana, utan de fick olika former av offentligt stöd. Speciellt aktiva var amerikanerna som i hemlighet finansierade olika NGOs som arbetade för Europas enande. Logiken var enkel: USA gav stöd till bland annat Europarörelsen för att den genom sina aktiviteter skulle påverka politikerna att fatta beslut om fördjupad europeisk integration. Detta i sin tur ansågs på flera olika plan ligga i det nationella amerikanska intresset.²⁷⁴

3.2 Europarörelsens bakgrund och struktur

Efter andra världskrigets slut grundades en rad olika organisationer med det gemensamma målet att arbeta för Europas enande. Som F.X. Rebattet konstaterar i sin avhandling om Europarörelsen handlade det om "non-governmental action to unite Europe". Dessa organisationer fördjupades så småningom sitt samarbete och ordnade tillsammans Europakongressen i Haag den 7–10 maj 1948.²⁷⁵

Wilfried Loth har identifierat fyra olika impulser som var viktiga för Europarörelsens grundande. Den första var en önskan att skapa ett nytt säkerhetssystem i Europa efter kriget, som hade visat att nationalstaterna inte effektivt kunde erbjuda skydd mot utländsk aggression. Nära sammanhängande med detta var "den tyska frågan", där det gällde att skapa ett stabilare system än det diskrediterade Versailles efter första världskriget. Tyskarna skulle hållas under kontroll, utan att det för den skull uppstod ny revanschism och aggression från tysk sida. För det tredje, och mer eller mindre självständigt från säkerhetsfrågan, fanns det olika idéer för att skapa större ekonomiska helheter i akt och mening att utveckla produktionen och handeln. Och för det fjärde ville européerna befästa sin identitet i spänningsfältet i en ny världsordning; genom att skapa en europeisk union tänkte man sig kunna få skydd antingen mot överdrivet amerikanskt inflytande eller mot sovjetisk expansion, eller mot båda.²⁷⁶

Winston Churchill var på många sätt den efterkrigstida Europarörelsens fader. Redan 1930 ställde Churchill sig bakom Aristide Briands planer på ett federalt Europa, men redan då ansåg han att Storbritannien skulle stå utanför: "But we have our own dream and our own task. We are with Europe, but not of

---

²⁷⁴ Aldrich (1999), s. 200.

²⁷⁵ Rebattet (1962), s. viii.

²⁷⁶ Loth, Wilfried (1991a): General Introduction, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration*, volume 4. Walter de Gruyter, Berlin, s. 1.

it. We are linked, but not comprised. We are interested and associated, but not absorbed.”²⁷⁷ Churchill tankar var konsistenta över tiden. Hans idéer om det eftersträvansvärda med en europeisk union formades under mellankrigstiden och förändrades inte mycket efter det, även om de modifierades enligt de förändrade internationella relationerna och den brittiska inrikespolitiken. Under andra världskriget varnade han för risken med att rysk barbarism skulle komma att dominera de uråldriga europeiska kulturerna. Så tidigt som 1942 talade han om att de europeiska länderna borde förenas under ett ”Council of Europe”. Enligt hans krigstida vision skulle gränserna mellan de europeiska staterna göras så låga som möjligt och resandet borde göras fritt. Han talade också om att den europeiska ekonomin borde ses som en helhet.²⁷⁸

I ett tal i Fulton, Missouri 15.3.1946 talade Churchill om den järnridå som hade dragits ner i Europa från Stettin till Trieste. Samtidigt konstaterade han: ”The safety of the world requires a new unity in Europe, from which no nation should be permanently outcast.” Sitt mest berömda tal gällande Europas framtid höll han 19.9.1946 i Zürich där han uttalade orden: ”We must build a kind of United States of Europe.” Churchill betonade vikten av ett partnerskap mellan Frankrike och Tyskland då det gällde byggandet av det nya Europa. I talet återknöt han till både Coudenhove-Kalergis och Briands visioner under mellankrigstiden. Nationernas förbund hade misslyckats med att omsätta visionerna i praktiken, men nu var det enligt Churchill hög tid att genomföra regionalt samarbete i Europa. Samtidigt varnade han för att det brådskade. ”If we are to form the United States of Europe or whatever name or form it may take, we must begin now.”²⁷⁹

Felix Klos beskriver i sin bok *Churchill's last stand* hur oerhört grundligt den grånande brittiske statsmannen förberedde sitt Zürichtal. Varje ord vägdes på guldväg. Speciellt noggrant valde Churchill sina ord då det gällde Storbritanniens egen roll i det europeiska projektet, liksom också den roll som skulle ges till Sovjetunionen. Churchill ville inte ge åhörarna intrycket att Europa skulle förenas under brittiskt ledarskap i ett samarbete riktat mot Moskva. I stället sade han: ”Great Britain, the British Commonwealth of Nations, mighty America and, I trust, Soviet Russia – for then indeed all would be well – must be the

---

277 Citat ur artikel av Winston Churchill i *Saturday Evening Post* 15.2.1930, citerad i Lipgens & Loth (1988), s. 662, not 1.

278 Lipgens & Loth (1988), s. 662; Robertson (1961), s. 1.

279 Både Fulton- och Zürichtalen hittas på adressen <http://www.churchill-society-london.org.uk/SpchIndx.html>, The Churchill Society, London.

friends and sponsors of the new Europe and must champion its right to live and shine.”²⁸⁰ Exakt hur Churchill hade velat utforma den brittiska Europapolitiken råder det fortfarande delade meningar om. I modern tid har både EU-förespråkare och motståndare till integrationen använt Churchill som auktoritet för sina synpunkter.²⁸¹

Churchill var inte ensam om sina idéer om ett enat Europa utan i många länder växte det fram olika organisationer med liknande målsättningar. Ideologiskt var Europarörelsen heterogen då den förenade många olika politiska, ekonomiska och kulturella tendenser. Ett ofta förekommande drag var anti-kommunismen, som riktade sig både mot trycket från Sovjetunionen och mot inhemska kommunister. I denna bemärkelse utgjorde Europaidén i många kontinentaleuropeiska länder en gemensam plattform som förenade politiska partier som var bittra motståndare till varandra på andra områden. Europaidén användes också av många exilpolitiker från länder som hamnat under sovjetisk kontroll och också från Spanien för att propagera frihet från diktatur.²⁸²

Inom Europarörelsen verkade både så kallade unionister, vilka förespråkade att europeiskt enande skulle uppnås genom mellanstatligt samarbete, och federalister, vilka ansåg att majoritetsomröstningar – och därmed ett slopande av den nationella vetorätten – skulle införas inom internationella organisationer. Federalisterna ville också införa nya överstatliga institutioner med egen beslutsrätt.²⁸³

Den första av Europarörelsens konstituerande organisationer var **The European League for Economic Cooperation (ELEC)**, som grundades i oktober 1946 av Paul van Zeeland, tidigare premiärminister och senare utrikesminister i Belgien. Winston Churchill tog efter sitt tal för Europas enande i Zürich initiativ till en organisation som fick namnet **United Europe Movement (UEM)** vid ett stort möte i Albert Hall i London 14 maj 1947. UEM fick också en fransk systerorganisation. De krafter som jobbade för ett federalt Europa grundade för sin del **The European Union of Federalists (EUF)** i Paris 15 december 1946. Organisationen **Socialist Movement for the United States of Europe** grundades i London 22–23 februari 1947 och fick sitt slutliga namn 28 november 1948. De

---

280 Klos, Felix (2018): *Churchill's Last Stand. The Struggle to Unite Europe*. I.B. Tauris, London, s. 62–95.

281 Se bland annat Johnson, Boris (2014): *The Churchill Factor. How One Man Made History*. Hodder, London, s. 295–310. Johnson utreder noggrant den långa och konsistenta trenden i Churchills syn på Europa, men medger till slut att det inte med säkerhet går att säga hur den gamle statsmannen hade velat utveckla de brittiska relationerna med kontinenten.

282 Rebattet (1962), s. 459.

283 Ibid, s. 462–463.

kristdemokratiska partierna i Europa bildade *Nouvelles Équipes Internationales* (även kallad Union of Christian Democrats), som såg dagens ljus vid ett möte i Chaudfontaine nära Liège 31 maj 1947. Och slutligen grundades en organisation vid namn **European Parliamentary Union (EPU)** av den paneuropeiska rörelsens skapare Richard Coudenhove-Kalergi i Gstaad 4–5 juli 1947.²⁸⁴

ELEC:s rötter kan spåras tillbaka till samarbetet mellan olika exilregeringar som verkade i London under andra världskriget. General Wladyslaw Sikorski, den polska regeringschefen i exil, och hans politiske rådgivare Joseph Retinger var aktiva pådrivare och de första diskussionerna med företrädare för den belgiska exilregeringen, bland andra van Zeeland och Paul-Henri Spaak, hölls redan i början av 1941. Senare anslöt sig företrädare för Nederländerna, Frankrike, Norge, Tjeckoslovakien, Luxemburg, Jugoslavien och Grekland. Diskussionerna gällde speciellt hur Europa skulle organiseras ekonomiskt efter kriget. Efter kriget undersökte van Zeeland möjligheten att sammanföra ledande national-ekonomer till en organisation för att dryfta olika tekniska problem med att skapa en europeisk ekonomisk union och en tullunion. Van Zeeland ansåg att det krävdes en gränsöverskridande medborgarrörelse för att främja dessa mål. ELEC kom att bli en organisation som samlade eliten inom modern ekonomisk liberalism i Europa. På dagordningen stod åtgärder för att främja frihandel och fritt konvertibla valutor. ELEC stödde primärt integration som baserade sig på samarbete på regeringsnivå.²⁸⁵

Brittiska United Europe Movements (UEM) mål var att befrämja intresse för att förena Europa och säkerställa stöd för dess förverkligande. Enligt Churchills vision skulle det förenade Europa var en betydande regional enhet, men han avsåg uppenbarligen inte att Storbritannien skulle ingå i den: "United Europe will form one major regional entity. There is the United States, with all its dependencies; there is the Soviet Union; there is the British Empire and Commonwealth; and there is Europe, with which Great Britain is profoundly blended. Here are the four main pillars of the world temple of peace."²⁸⁶ Den krigstida brittiske ledaren ansåg att det var Frankrike och Tyskland som måste gå i ledningen för byggandet av Europa, men Storbritannien skulle till en början vara pådrivare. Samtidigt framhöll Churchill vikten av att bilda medborgarorganisationer för att stödja integrationen: "If at the beginning the Governments of the

284 Rebattet (1962), s. ix-x.

285 Rebattet (1962), s. 5; Gisch (1991a); Dumoulin & Dutrieue (1993).

286 Speech at the Royal Albert Hall on the creation of a united Europe, 14.5.1947, återgivet i Lipgens & Loth (1988), s. 676–679; Rebattet (1962), s. 20.

various countries involved are not able to take official action, strong societies and organisations must be formed of a private and popular character.”²⁸⁷

Här ser man med tydlighet hur Churchills tänkande tidigt influerade grundandet av de olika organisationerna och i förlängningen hela Europarörelsen. Om regeringarna inte hade viljan eller förmågan att ta initiativ så krävdes det med andra ord aktivitet från medborgarhåll.

UEM stödde en så kallad ”unionist approach” till den västeuropeiska integrationen, enligt i stort sett samma riktlinjer som ELEC, det vill säga samarbete mellan regeringar i stället för skapande av övernationella federala institutioner. Senare kom detta att kallas för funktionell integration. Churchill var ordförande för UEM medan hans svärson och nära politiske medarbetare Duncan Sandys var sekreterare.²⁸⁸

UEM:s systerorganisation i Frankrike kom att kallas Conseil Francais pour l’Europe Unie. Både Churchill och Sandys ansåg det viktigt att Storbritannien och Frankrike gemensamt skulle vara initiativtagare till västeuropeisk integration, och att man senare skulle inbjuda Tyskland att delta och spela en central roll. En av de ledande företrädarna för Conseil Francais pour l’Europe Unie var professor René Courtin, som senare blev chefredaktör för *Le Monde*.²⁸⁹

Förhistorien till The European Union of Federalists kan spåras tillbaka till olika motståndsrörelser i bland annat Italien och Frankrike som under andra världskriget förespråkade federalism. En övernationell europeisk demokrati ansågs vara ett värde i sig, både som en reaktion till det mellankrigstida nationalstatssystemet och dess misslyckande i att hindra militär aggression, och som en reaktion mot nazismens och fascismens aggressivitet.²⁹⁰ Den holländske socialisten Hendrik (Henri) Brugmans blev EUF:s första ordförande. Organisationen hade i mitten av 1947 över 150 000 medlemmar men dess inflytande begränsades av inre stridigheter mellan olika fraktioner.²⁹¹

European Parliamentary Union (EPU) förknippas mycket starkt med sin grundare Coudenhove-Kalergi. Efter att ha verkat i USA under kriget kom

---

287 Rebattet (1962), s. 13, citerar Churchills artikel A United Europe. One way to stop a new War, *Collier's Weekly* 1946.

288 Rebattet (1962), s. 11–27.

289 Rebattet (1962), s. 27–32; Hick, Alan (1991b): The “European Movement”, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration*, volume 4. Walter de Gruyter, Berlin, s. 321.

290 Rebattet (1962), s. 33; Hick, Alan (1991a): The European Union of Federalists (EUF), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration*, volume 4. Walter de Gruyter, Berlin s. 8.

291 Hick (1991a), s. 11.

Coudenhove-Kalergi tillbaka till Europa i juni 1946. Han utvecklade en idé om att mobilisera parlamentsmajoriteter i olika länder till stöd för en europeisk union. Kommittéer för att stödja Europatanken bildades till en början i parlamenten i Belgien, Italien och Grekland. Den första EPU-kongressen hölls i september 1947 med 114 deltagande parlamentariker från tio västeuropeiska länder. Målet var att utarbeta en konstitution för Europas förenta stater. Den brittiske parlamentsledamoten Ronald Mackay (labour) blev vice ordförande i EPU och kom att spela en viktig roll i utformningen av organisationens riktlinjer.²⁹²

De ovan nämnda organisationerna (med undantag för EPU som agerade mera självständigt) koordinerade sin verksamhet i ett gemensamt organ som flera gånger bytte namn. Organet grundades under ledning av Duncan Sandys i Paris 20 juli 1947. Till en början hette det European Liaison Committee för att 13 december 1947 formalisera sin verksamhet och byta namn till Joint International Committee of the Movements for European Unity. Detta senare namn förkortades i sin tur till European Movement (Europarörelsen) i Bryssel 25 oktober 1948.²⁹³

I den här avhandlingen används för enkelhetens skull namnet ”Europarörelsen” då åsyftningen ligger på den gemensamma paraplyorganisationen, trots att detta namn alltså blev officiellt först flera månader efter Europakongressen i Haag.

ELEC kom i praktiken att utgöra Europarörelsens ekonomiska kommitté, som studerade aktuella ärenden på området och föreslog lösningar.²⁹⁴

Europarörelsen tog i slutet av 1948 initiativ till grundandet av ”nationella råd” (national councils) i enskilda europeiska länder. Motsvarande organ grundades av exilpolitiker från de östeuropeiska länderna under namnet ”nationella kommittéer” (national committees of the European Movement).²⁹⁵ Procopé utredde aktivt olika alternativ för Finlands del.

Det fanns också andra transnationella organisationer som arbetade för Europas enande. Initiativet till att skapa the Socialist Movement for the United States of Europe togs av brittiska Independent Labour Party, som ansåg att Storbritanniens nedgång som världsmakt gjorde det nödvändigt att skapa en socialistisk gemenskap av europeiska stater. Socialistiska politiker från en rad andra

---

292 Gisch, Heribert (1991b): The European Parliamentary Union (EPU), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 112–122.

293 Hick (1991b), s. 321–322.

294 Gisch (1991a), s. 189.

295 Hick (1991b), s. 322.

länder anslöt sig organisationen, som ville skapa ett federalt Europa för att upprätthålla freden och goda relationer till USA och Sovjetunionen. Den socialistiska Europarörelsen var tveksamt inställd till samarbete med borgerliga partier och deltog inte i Europakongressen i Haag, men anslöt sig efter påtryckning från franska socialister till Europarörelsen i februari 1949. En av de ledande medlemmarna var den franske socialisten och tidigare ekonomiministern André Philip, som blev organisationens ordförande senare samma år.²⁹⁶

Den socialistiska Europarörelsen, i samarbete med EUF, ville utveckla Europarådet till en europeisk politisk myndighet, som skulle ha begränsade funktioner men verklig makt. Sedan kampanjen för ett federalt Europa i praktiken misslyckats började socialisterna stödja funktionell integration såsom Kol- och stålgemenskapen och det planerade europeiska försvarssamarbetet.²⁹⁷

Andra NGOs, vars huvudmål var något annat än Europas enande, kunde bli associerade medlemmar i Europarörelsen. Dessa kom dock i praktiken inte att spela någon större roll. Ett undantag utgjordes av tidigare nämnda Nouvelles Équipes Internationales (NEI), som var en sammanslutning av kristdemokratiska partier i Europa. Att medlemskapet i de olika organisationerna var överlappande visas av att Paul van Zeeland från ELEC blev hedersordförande i NEI vid grundandet i juni 1947. Den viktigaste funktionen med NEI var att kristdemokratiska partier i olika länder kunde utveckla samarbetsformer som låg ovanför snävt europeiska frågor. Inom NEI ansåg man att de gamla problemen mellan Frankrike och Tyskland bara kunde lösas genom europeiskt enande. Organisationen utgjorde också ett forum där ledande politiker som Schuman, De Gasperi och Adenauer kunde lära känna varandra och bygga förtroliga personliga relationer.²⁹⁸

Våren 1948 blev NEI medlem i Europarörelsen och därmed en av medarrangörerna av Europakongressen i Haag i maj samma år.²⁹⁹ För Schuman och Adenauer, som båda var närvarande i Haag, stod de fransk-tyska relationerna

---

296 Loth, Wilfried (1991b): The Mouvement Socialiste pour les États-Unis d'Europe (MSEUE), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds) *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 277–282; Rebattet (1962), s. 99.

297 Loth (1991b), s. 281–282.

298 Rebattet (1962), s. 118–137; Gisch, Heribert (1991c): The 'Nouvelle Équipes Internationales' (NEI) of the Christian Democrats, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 477–484; Kärkkäinen, Linda (2015): *Kristillinen innoitus olkoon poliittisen elämän perusta. Transnationaalinen näkökulma Keski-Euroopan kristillisdemokraattien uuden järjestyksen hahmottamiseen 1947–1949*. Pro gradu-avhandling, Helsingfors universitet.

299 Gisch (1991c), s. 481.

högst på den politiska agendan, och detsamma gällde för många andra ledande kristdemokrater.³⁰⁰

Europarörelsens kanske största framgång var lobbyverksamheten som i hög utsträckning bidrog till grundandet av Europarådet 1949, bara ett år efter Europakongressen i Haag. Med Paul-Henri Spaaks ord: "When the impartial history of these efforts to unite Europe comes to be written it will be recognised that it was thanks to the Hague Congress and to the subsequent campaign of the European Movement that the Council of Europe was established."³⁰¹

I nästa kapitel redogörs för hur Hjalmar J. Procopé var den i praktiken enda finländaren som höll aktiv kontakt med Europarörelsen. I kapitel 5, som behandlar Europarådet – som alltså var ett officiellt samarbetsforum mellan regeringar och parlament i olika västeuropeiska länder – granskas hur Procopé, i det "officiella Finlands" frånvaro, också kom att spela en central roll som kontaktperson till Europarådet.

Med tanke på temat för den här avhandlingen är det intressant att Procopé under åren 1948–1954 i ett eller annat sammanhang kom att ha kontakt med nästan alla ledande företrädare för Europarörelsen. Detta framgår närmare i kapitlen 4–7 nedan.

De enskilda grundande organisationerna av Europarörelsen behandlas inte i större detalj i den fortsatta framställningen. Ett undantag utgörs av The European League for Economic Cooperation (ELEC), där Procopé i ett skede försökte aktivera sig. ELEC behandlas i kapitel 6.

Efter grundandet av Europarådet fortsatte Europarörelsen sin verksamhet för att på olika sätt stödja fördjupandet av den europeiska integrationen. Då Duncan Sandys lämnade posten som ordförande för Europarörelsens "International Executive Committee" i juli 1950 efterträddes han av Paul-Henri Spaak.³⁰²

3.3 Amerikanerna huvudsponsor

Omedelbart efter andra världskriget var amerikanerna inte speciellt pigga på att stödja ett politiskt enande av Europa. Tyngdpunkten låg då fortfarande på att

---

300 Kaiser (2007), s. 212–214. Enligt Kaiser är det sannolikt att Schuman (som talade tyska) och Adenauer hade träffats första gången redan 1932 på en kongress i Köln.

301 European Movement and The Council of Europe, with forewords by Winston S. Churchill and Paul-Henri Spaak, Hutchinson & Co, London, 1949; Rebattet (1962), s. xiii.

302 Rebattet (1962), s. 186.

upprätthålla vänskapliga relationer mellan USA och Sovjetunionen. President Roosevelt ansåg att grunden för världsfred var ett fortsatt gott förhållande mellan de två världsmakterna. Det var först i och med initiativet till Marshallhjälpen i juni 1947 som den amerikanska opinionen började vända.³⁰³

Geir Lundestad har identifierat tre olika sätt på vilka USA kom att stödja den europeiska integrationsutvecklingen. Den första och tydligaste var att amerikanerna helt enkelt uppmuntrade de europeiska staterna till ökat samarbete med varandra. Det andra och ännu viktigare var att USA insisterade på att de västliga zonerna av Tyskland skulle byggas upp och därefter behandlas på ett likvärdigt sätt i europeiska frågor. Det gällde att förhålla sig till det besegrade Tyskland som till andra länder, men samtidigt utöva kontroll för att förhindra alla uttryck för tysk revanschism. Här spelade europeisk integration en nyckelroll. För det tredje stödde amerikanerna fredliga samarbetsformer i Europa genom att alla kunde lita på att USA med sina överlägsna militära och ekonomiska resurser skulle vara den slutliga skiljedomaren om något gick fel i Europa i allmänhet och med Västtyskland i synnerhet.³⁰⁴

Ett av de uttalade målen med Marshallhjälpen var enligt amerikansk lagstiftning att befrämja europeisk integration: "It is further declared to be the policy of the people of the United States to encourage the unification of Europe /.../".³⁰⁵

Ledande personer inom Europarörelsen såsom Winston Churchill, Duncan Sandys och Joseph Retinger utövade mycket inflytande på ledande amerikanska politiker och tjänstemän för att försäkra sig om att utvecklingen skulle gå i rätt riktning. Budskapet från Europarörelsen var entydigt: man behövde moraliskt stöd och pengar från USA. Den 29 mars 1949 grundades the American Committee on United Europe (ACUE).³⁰⁶

ACUE-projektet hade sitt ursprung i de informella transatlantiska nätverk som uppstod under andra världskriget mellan ledande personer inom underrättelsetjänsterna och motståndsrörelserna.³⁰⁷ Första ordförande för ACEU var William J. Donovan, den krigstida chefen för Office of Strategic Services (OSS). Vice ordförande var den blivande CIA-chefen Allen W. Dulles och George S.

303 Ibid, s. 294–296.

304 Lundestad (2003), s. 37–38.

305 Inledningen till den förnyade Economic Cooperation Act, från 19.4.1949. Återgivet i broschyren *The Union of Europe. Declarations of European statesmen*, utgiven av ACUE, 1950. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

306 Rebattet (1962), s. 294–299.

307 Aldrich (1995), s. 160.

Franklin Jr, som var chef för the Council of Foreign Relations.³⁰⁸ De dagliga aktiviteterna leddes av Thomas Braden, ACUE:s executive director, som också hade sin bakgrund i OSS. Donovan och Dulles ansåg liksom Europarörelsens ledning att stöd för europeiskt enande genom ACUE var ett inofficiellt komplement till den ekonomiska hjälpen som betalades i enlighet med Marshallplanen.³⁰⁹

ACUE skulle alltså uttryckligen stödja ett västeuropeiskt enande, vilket framgår av organisationens ”statement of purpose”:

”[ACUE] has been formed by a group of private American citizens who feel that organized but unofficial support by the people of the United States for the ideal of European unity may prove to be the determining factor in the direction that Europe will take during the second half of the twentieth century.”³¹⁰

Dels ville ACUE stödja Europatanken och ge en försäkran om att ett enat Europa skulle få stöd av det amerikanska folket. Dels sades det explicit att avsikten var att ge ”desperately needed” finansiellt stöd till sådana grupper som Europarörelsen som arbetade för världsdelen enande.³¹¹

ACUE hade en uttalat federalistisk agenda, med målet att skapa ett europeiskt parlament med lagstiftningsmakt, en inre marknad utan handelsrestriktioner och valutakontroll, och gemensamt definierade mänskliga rättigheter samt en domstol för att övervaka dess efterföljande. Amerikanerna stödde helhjärtat den parlamentariska församlingen som skapades vid Europarådet i Strasbourg, samtidigt som man uttalade kritik mot det uppbromsande arbetet i ministerkommittén. Européerna borde enligt ACUE ta modell av utvecklingen i Amerika på 1780-talet för att åstadkomma politiskt enande. Samtidigt medgav ACUE att ”each advance on the road to political unity will meet with stiffer resistance from traditionalists”. Inom ACUE beklagade man att den ekonomiska integration av Europa som Marshallhjälpen var tänkt att bidra till, gick beklagansvärt långsamt. Alltid fanns det något specialintresse som blev lidande vid slopandet av olika gränshinder och tariffer, konstaterades det.³¹²

---

308 Rebattet (1962), s. 305.

309 Aldrich (1995), s. 159–179.

310 ”A statement of purpose of the ACUE”, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

311 Ibid.

312 Ibid.

Inom ACUE blev man snart missnöjd med Storbritanniens njugga inställning till en fördjupning av den europeiska integrationen. I London såg labour-regeringen 1945–51 med skepsis på den federalistiska iveren på kontinenten. Utrikesminister Ernest Bevin gjorde sitt bästa för att Europarådet skulle få så lite makt som möjligt. Men amerikanerna var också missnöjda med de brittiska konservativas försiktighet. I kulisserna stödde ACUE belgiern Paul-Henri Spaak, som 1950 med amerikansk hjälp kunde överta ordförandeskapet i Europarörelsen efter Duncan Sandys. Samtidigt flyttades Europarörelsens sekretariat från London och Paris till Bryssel. Bara två år efter att Churchill och Sandys hade sökt om amerikansk hjälp hade de själva blivit bromsklossar, då ACUE och kontinentaleuropéerna ville påskynda utvecklingen.³¹³

Ett politiskt enande av Europa sågs av amerikanerna som en av hörnstenarna i försvaret av västvärlden mot kommunismen. Till en början var ACUE närmast ute efter att få västeuropeiska eliter att samarbeta med varandra. Men 1950 då Spaak tagit över efter Sandys började man syssla med massagitation, bland annat genom European Union of Federalists. Avsikten var att på gräsrotsnivå få igång en rörelse för federalism som i sin tur skulle påverka de politiska ledarna.³¹⁴

Sovjetunionen och dess satelliter betecknades av ACUE som ett välorganiserat och konkret hot mot det fria men splittrade Västeuropa: "Politically, economically, and military, eastern Europe is a disciplined unit with a plan and a will, in sorry contrast to the disunited states of western Europe."³¹⁵

I sin budget för 1950 förband sig ACUE att anslå minst 75 000 dollar (650 000 euro) av sammanlagt 300 000 dollar (2,6 miljoner euro) som Europarörelsen behövde för att finansiera sin verksamhet.³¹⁶ Senare forskning har visat att ACUE kom att bli Europarörelsens viktigaste finansiär, och att ACUE i sin tur via olika stiftelser fick hemlig finansiering som härstammade från CIA. Mellan 1949 och 1960 erhöll Europarörelsen 3–4 miljoner dollar (26–35 miljoner euro) i amerikanskt stöd, huvudsakligen kanaliserat via ACUE. I synnerhet Europeiska ungdomskampanjen, som avhandlas i kapitel 7, var beroende av amerikanskt stöd.³¹⁷

313 Aldrich (1995), s. 164–166.

314 Ibid, s. 159–179.

315 News from the ACUE, 15.1.1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

316 ACUE, Program and budget for 1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

317 Palayret (1995), s. 47–60; Aldrich (1995), s.159; Aldrich (1999), s. 188.

Kopplingen mellan ACUE och CIA framgår bland annat av att ACUE:s första executive director, Thomas Braden, utsågs till avdelningschef vid CIA. Åren 1951–54 ledde Braden underrättelsetjänstens International Organisations Division, som bland annat finansierade Radio Free Europe och Radio Liberty.³¹⁸

ACUE stödde senare Aktionskommittén för Europas Förenta stater, som Jean Monnet grundade efter att 1955 ha avgått från posten som ordförande för Kol- och stålgemenskapens höga myndighet. År 1960 ”deaktiverades” ACUE eftersom amerikanerna ansåg att utvecklingen mot en fördjupad europeisk integration verkade vara inne på rätt spår. Ledande européer som Spaak, Monnet och van Zeeland tackade i det tysta ACUE för dess viktiga insatser. Monnet och Schuman, som 1955–1961 var ordförande för Europarörelsen, hoppades båda att ACUE senare skulle kunna väckas till liv om det visade sig nödvändigt.³¹⁹

Kontakter med USA röd tråd i Procopés aktiviteter

Duncan Sandys var mån om att det amerikanska stödet skulle hållas hemligt, men Procopé hörde uppenbarligen till en inre krets inom Europarörelsen som i huvuddrag fick reda på varifrån finansieringen härstammade.³²⁰

Kontakterna med amerikanerna gick som en röd tråd genom Procopés Europarelaterade aktiviteter. Redan i oktober 1948 träffades Procopé och Donovan i Stockholm, men då gällde den amerikanska generalens intresse främst det politiska läget i Finland, hotet från öster och behovet av västlig upprustning. Donovan undrade om man i fall av krig kunde räkna med en stark partisanrörelse i Finland, och Procopé svarade att så sannolikt skulle vara fallet. Den amerikanske generalen underströk enligt Procopés anteckningar att ett krig inte var oundvikligt, men att USA måste rusta upp och ställa hårda krav på Ryssland ”som ej vill krig”. Målet skulle enligt Donovan vara en framtvungad fred (”enforced peace”) så att de länder som var under Sovjetunionen befriades. Procopé fick dock intrycket att Donovan först ville befria Sydosteuropa, som hade varit hans gamla verksamhetsområde under andra världskriget, och därtill Västtyskland med Berlin. ”Han upprepade flera gånger att R-land måste tvingas till fred i stället för det ’subversive war’ som Sovjet-Ryssland nu för,” antecknade Procopé i sin dagbok.³²¹

318 Aldrich (1995), s.161.

319 Ibid, s. 172–174.

320 Ibid, s. 163; Dagboksanteckning 9.5.1952, Procopés dagbok, mapp 24, RA.

321 Dagboksanteckning 15.10.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Procopés kontakter med den amerikanska f.d. underrättelsechefen kan vid det här tillfället också ha tangerat direkt spioneri mot Sovjetunionen. Kimmo Rentola har beskrivit hur två finländare, Raoul Rihlas och ekonomen Harald Hjelt just i oktober 1948 via Sverige och Norge reste på en affärsresa till Sovjetunionen: ”Resan var öppen och laglig, men eventuellt anslöt den sig till västliga underrättelseintressen, för i Stockholm hade Hjelt träffat den förre utrikesministern Hjalmar Procopé, som skötte kontakter inom branschen”.³²² Rentola redogör inte närmare för vad han menar med att Procopé ”skötte kontakter inom branschen”, men redan det faktum att Procopé träffade Donovan kan ha gjort ryssarna misstänksamma. Rihlas och Hjelt greps i Moskva i februari 1949. Frågan till dem löd enligt Rentola: ”Var och när har ni träffat Procopé?” Efter ett halvt års förhör dömdes duon till 15 års arbetsläger. Hjelt släpptes fri i februari 1954, Rihlas i augusti 1955.³²³

Den svenska underrättelsetjänsten verkade inte bekymra sig för den tidigare finske utrikesministerns aktiviteter på svensk mark. Av allt att döma var säkerhetspolisen, som efter kriget utgjordes av statspolisens tredje rotel, i huvudsak sysselsatt med att bemöta hotet från Sovjetunionen. I den nuvarande säkerhetspolisen SÄPO:s arkiv finns inget personkort på Procopé, och sökningar på hans namn ger inga indikationer på att underrättelsetjänsten skulle ha hållit ögonen på honom.³²⁴

Att Procopé hade kontakter med västliga underrättelsetjänster är knappast något som går att bestrida. Amerikanska pengar – som uttryckligen härstammade från CIA – skulle alltså bli Europarörelsens viktigaste finansieringskälla. Och Procopé kom enligt Mikko Majanders forskning också att spela en roll som kontaktperson då CIA-pengar styrdes till finländska socialdemokrater i kampen mot kommunismen.³²⁵

I kapitel 6, som handlar om Procopés kontakter med the European League for Economic Cooperation, finns en tydlig amerikansk koppling, och den är ännu starkare i kapitel 7 om Europeiska ungdomskampanjen.

---

322 Rentola (1997), s. 192–193. ”Matka oli avoin ja laillinen, mutta mahdollisesti siihen liittyi läntisiä tiedusteluintressejä, sillä Tukholmassa Hjelt tapasi entisen ulkoministerin Hjalmar Procopén, joka hoiteli alan yhteyksiä.”

323 Rentola (1997), s. 192–193. ”Missä ja milloin olette nähneet Procopén?”

324 Säkerhetspolisens arkiv, Riksarkivet, Stockholm. Uppgifter som är äldre än 70 år lämnas i princip ut, men också då görs en sekretessgranskning. En förfrågan i januari 2019 gällande uppgifter om Procopé i SÄPO:s arkiv gav inget resultat, med motiveringen att ingen information hittades.

325 Majander (2007), s. 163, 172–176.

Ett exempel som belyser CIA-kopplingen kan ges här: Procopés kontakter med James (Jay) Lovestone. De två träffades första gången 15 juni 1950 i New York. Kontakten förmedlades av Arvo "Poika" Tuominen, som bett Procopé hjälpa till med översättningen av en artikel för det amerikanska fackförbundet AFL:s tidning från finska till engelska.³²⁶ Lovestone företrädde officiellt International Ladies Garments Workers' Union, men i verkligheten ägnade han sig åt antikommunistisk verksamhet inom ramen för AFL:s Free Trade Union Committee (FTUC). Denna fick sedan 1949 sin huvudsakliga finansiering från CIA.³²⁷

Lovestone var liksom Tuominen en tidigare kommunist, vilket inte var en speciellt ovanlig bakgrund för personer lierade med CIA.³²⁸ Lovestones osannolika karriär finns återgiven i Ted Morgans biografi *A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster*. Lovestone föddes 1887 i Litauen till judiska föräldrar och hette ursprungligen Jacob Liebshtein. Han var med om att grunda USA:s kommunistiska parti 1919 och blev senare partiets generalsekreterare. Han hamnade emellertid på kollisionskurs med Moskva. Efter andra världskriget blev Lovestone en ledande antikommunist och samarbetade nära med CIA.³²⁹

Någon form av hemligt uppdrag fick Procopé under sommaren 1950 av Lovestone. I ett lite kryptiskt brev till Tuominen bad Procopé om ett möte genast efter att han skulle komma till Stockholm i början av augusti. "Saken är viktig och brådskande", skrev Procopé och bad att Väinö Leskinen eller någon pålitlig man från FFC också skulle komma över till Stockholm.³³⁰ Exakt vad uppdraget handlade om avslöjade Procopé inte ens för sin dagbok, där han efter hemkomsten konstaterade sig ha framfört "Rakkauskivis" hälsningar till Tuominen och socialdemokraternas ekonomichef Aarne Paananen.³³¹ Sannolikt använde Procopé den finska översättningen "Rakkauskivi" av Lovestones namn för det

---

326 Brev från Tuominen till Procopé, 30.5.1950, från Procopé till Tuominen, 3.6.1950, 15.6.1950, mapp 10, Tuominens samlingar, RA; Rajala, Panu & Rautkallio, Hannu (1994): *Petturin testamentti. Arvo Poika Tuomisen todellinen elämä*. WSOY, Juva, s. 306.

327 Dagboksanteckning 25.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Majander (2007), s. 101, 102, 174.

328 Saunders, Frances Stonor (1999): *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*, Granta Books, London, s. 87.

329 Morgan, Ted (1999): *A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster*. Random House, New York.

330 Brev från Procopé till Tuominen, 18.7.1950, mapp 10, Tuominens samlingar, RA; Dagboksanteckning 18.7.1950, mapp 24, Procopés samlingar, RA.

331 Dagboksanteckning 1.8.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA

inte skulle vara alltför uppenbart vem han hade kontakt med om dagboken skulle ha hamnat i fel händer.

Aarne Paananen var som Majander har visat spindeln i nätet då det gällde mottagandet av amerikanska stöddollar till SDP.³³²

Då Procopé och Lovestone träffades i New York i oktober 1950 var den första diskussionspunkten arrangemangen kring en resa som en delegation med finländska fackföreningsmän skulle göra till USA. Delegationen, under ledning av fackcentralen FFC:s ordförande Aku Sumu avreste från Helsingfors 3 november 1950. Lovestone framförde samtidigt via Procopé ett budskap om att amerikanerna lovat bevilja 50 000 dollar (440 000 euro) för införskaffande av en tryckmaskin till den socialdemokratiska tidningspressen. Uppgifterna förmedlade Procopé sedan till ”Poika” Tuominen i Stockholm.³³³ Löftet var kanske bara preliminärt, eftersom ingen har hört talas om att någon tryckmaskin faktiskt skulle ha levererats.³³⁴

Den sannolika orsaken till att det inte blev någon tryckmaskin var utnämningen av generalen Walter Bedell Smith till CIA-chef i oktober 1950. Bedell Smith satte tillfälligt stopp för finansieringen av Lovestones och hans närmaste man Irving Browns aktiviteter inte bara i Finland utan också i Frankrike och Italien. Till slut utlovades ändå 25 000 dollar till Finland (220 000 euro), och åtminstone 15 000 dollar (132 000 euro) betalades ut.³³⁵

För FTUC var Finland 1950 det område som fick näst mest stöd, sammanlagt 27 000 dollar (235 000 euro), efter Kina (Formosa) med 145 000 dollar (1,3 miljoner euro).³³⁶

Lovestone hade sytt ihop ett omfattande program för de finska fackföreningsmännen, som under sin resa blev väl omhändertagna av sina amerikanska motparter på olika håll i landet. Enligt Mikko Majander är det möjligt att till och med president Harry S. Truman skulle ha tagit emot FFC-ordföranden Sumu, om Finlands USA-sändebud K.T. Jutila hade tagit upp ärendet via normala diplomatiska kanaler.³³⁷

Procopé träffade Lovestone en tid efter den finska delegationens besök och också Brown, som enligt Procopés anteckningar hade titeln *ambassador at large*

332 Majander 2007, s. 22–23.

333 Dagboksanteckning 25.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Brev från Procopé till Tuominen, 25.10.1950, Tuominens samlingar, mapp 10, RA; Majander (2007), s. 172–176.

334 Majander (2007), s. 174.

335 Morgan (1999), s. 214, 218.

336 Ibid, s. 198.

337 Majander (2007), s. 179–180.

in Europe, AFoL. Amerikanerna var då upprörda över att varken Sumu eller någon annan av resedeltagarna från FFC hade rapporterat till dem om utfallet av resan. Lovestone hade inte heller fått någon information om hur det amerikanska stödet hade använts.³³⁸ I övrigt handlade diskussionerna om typiska teman: om risken för en ny världskonflikt och behovet av upprustning i väst. Beträffande Europa gjorde Brown bedömningen att situationen förbättrats framför allt genom att kommunisterna, särskilt i Frankrike och Italien, förlorat fotfäste. Gällande administration i USA var Lovestone mycket kritiskt inställd till den sittande utrikesministern Dean Acheson, och kallade enligt Procopés anteckningar denne för en ”opålitlig skojare”.³³⁹

Procopé, Lovestone och Brown, vars möte hölls över lunch i New York, verkade vara ense om det mesta, åtminstone om man får tro den förstnämnde: ”Sammanfattningsvis förenade vi oss om uppfattningen att ’the balance of the unbalanced world’ kommer att fortgå.”³⁴⁰

Kontakterna fortsatte följande år. Vid åtminstone två tillfällen 1952 skickade Jay Lovestone brev till Arvo Tuominen i Stockholm, med det hemlighetsfulla meddelandet: ”Would you be kind enough to see that our friend Procopé gets the enclosed?” Vad det var som Lovestone via Tuominen ville förmedla till Procopé framgår inte.³⁴¹

Under den undersökta perioden inskränkte sig Procopés kontakter inom USA:s administration dock inte enbart till CIA och liknande organisationer. Olika aktörer inom den amerikanska politiken, diplomatin och även inom underättelseverksamheten utgjorde ett nätverk där den tidigare utrikesministern rörde sig tämligen obehindrat. Inte heller det amerikanska näringslivet och massmedierna var Procopé främmande. Ett gemensamt drag för kontakterna var deras inofficiella natur, eftersom Procopé saknade organiserad plattform för sina aktiviteter. Ibland var arbetet mer eller mindre offentligt, ibland hemligt som i kontakterna med Lovestone och Brown. Tematiskt kom arbetet för europeisk integration, som ofta hade antikommunistiska förtecken, att bli synnerligen centralt för Procopé under hela tidsperioden 1948–1954.

---

338 Brev från Procopé till Tuominen, 16.2.1951, Tuominens samlingar, mapp 10, RA.

339 Maskinskrivna anteckningar i Procopés dagbok, 16.2.1951, mapp 24, Procopés samlingar, RA. En kopia av anteckningarna, märkt ”erittäin luottamuksellinen” (ytterst konfidentiellt) skickade han också till Tuominen. För Browns kontakter med CIA se Majander (2007), s. 101–102.

340 Maskinskrivna anteckningar i Procopés dagbok, 16.2.1951, mapp 24, Procopés samlingar, RA.

341 Brev från Jay Lovestone till Arvo Tuominen, 7.1.1952 och 28.2.1952. Procopés familjearkiv.

4. EUROPARÖRELSEN OCH FINLAND

4.1 Mannen som inte var där – Procopé och Europakongressen 1948

Tanken på att ordna en stor kongress för att manifesteras behovet av europeiskt samarbete utkristalliserades under andra halvåret 1947. Arrangörerna konstaterade att ett enande av Europa i sista hand bara kunde åstadkommas av regeringar, men att dessa var beroende av den allmänna opinionen och olika påtryckningsgrupper. Avsikten var att uppmuntra regeringarna att vidta nödvändiga mått och steg för att uppnå europeisk enighet. Kongressen skulle ordnas i Haag 7–10 maj 1948 och på ett storstilat sätt demonstrera det breda stöd som redan fanns för den europeiska idén, producera material för reflektion kring europeiska frågor samt förankra kampanjen i så många länder i Europa som möjligt.³⁴²

Inbjudningar riktades till alla europeiska länder med målsättningen att åstadkomma så representativa nationella delegationer som möjligt. Som delegater såg man helst ledande personligheter inom framstående yrkeskategorier, organisationer och politiska partier. Arrangörerna förbehöll sig rätten att i sista hand välja ut lämpliga personligheter till kongressen.³⁴³

På grund av den känsliga politiska situationen var det inte möjligt med ens ett halvofficiellt finländskt deltagande i Haag. Från de nordiska länderna var det bara aktuellt med representanter från Sverige, Norge och Danmark. Då kongressen närmade sig hoppades ändå Duncan Sandys, organisationskommitténs ordförande, på att också få med ”en delegat från Island och fyra från Finland”. Uppenbarligen var Eljas Erkko, som liksom Procopé kunde stoltsera med titeln tidigare utrikesminister, den enda finländaren som initialt kontaktades, men han tackade nej.³⁴⁴

Organisatorerna var måna om att delegaterna skulle vara positivt inställda till tanken om ett europeiskt enande. De inbjudna delegaterna skulle tacka ja till

342 Sandys, Duncan: Organization of the Hague Congress, 11.12.1947, återgivet i Hick (1991b), s. 328.

343 Sandys (1947), s. 330.

344 Heikkilä (2009), s. 253–262; Helsingin Sanomat: ”Churchill kehoittaa Euroopan kansoja liittymään yhteen”, 8.5.1948.

inbjudan genom att acceptera skrivningen: ”I recognise the urgent need for greater unity among the nations of Europe, and I shall be pleased to attend the Congress.”³⁴⁵

Observatörerna från de östeuropeiska länderna skulle väljas bland personligheter som inte var ”ideologiskt alltför militanta”. Arrangörerna av kongressen ville undvika att i onödan reta upp Sovjetunionen genom att inte bjuda in väldigt hätska företrädare för de östeuropéer som befann sig i exil.³⁴⁶

I motsats till Eljas Erkkö signalerade Hjalmar J. Procopé tydligt sitt intresse för att delta som observatör genom att skriva direkt till Winston Churchill, som han hade träffat några år tidigare. Procopé upplyste den brittiske statsmannen om att den finländska Pan-Europa-föreningen, som Procopé hade tagit initiativ till 1930, inte längre existerade på grund av den rådande politiska situationen. Procopé framhöll ändå att han fortfarande hade ett livligt intresse för europeiskt samarbete. ”Om det finns något jag kan göra som privatperson så står jag helt till er disposition”, skrev Procopé.³⁴⁷

Signalen om att Procopé hoppades på en inbjudan var tydlig nog, och i ledande kretsar i Storbritannien förhöll man sig positiv till idén. Då labourparlamentarikern Ronald Mackay, som var ordförande för den brittiska sektionen av European Parliamentary Union (EPU), besökte Stockholm framkastade han tanken att Procopé som observatör och privatperson skulle delta i Haagkongressen. Procopé intygade att han var klart intresserad av att detta, vilket han också bekräftade i ett nytt brev till Churchill.³⁴⁸ Den formella inbjudan till Procopé förmedlades senare av två nordiska parlamentariker med stort intresse för europeiska frågor, svensken Karl Wistrand och dansken Karl Bøgholm.³⁴⁹

I slutet av april 1948 verkade allt sålunda stå klart för Procopés deltagande. Då programmet för kongressen trycktes upp fanns den förre utrikesministerns namn med som enda finländare, i kategorin observatörer.³⁵⁰

Att resa till Nederländerna var dock ingenting som utan vidare lät sig göras, utan det krävdes visum. Procopé hade visserligen ett svenskt främlingspass, men problemet var att han hade erhållit vistelsetillstånd i Sverige under förutsättning att han skulle avhålla sig från all politisk verksamhet. Procopé befarade att

345 Rebattet (1962), s. 323.

346 Ibid, s. 323–324.

347 Brev till Churchill daterat 31.3.1948, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

348 Brev till Churchill daterat 16.4.1948, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

349 Dagboksanteckning 29.4.1948, mapp 24, Procopés samlingar, RA

350 List of observers at the Congress of Europe, ME-423, HAEU.

eventuell publicitet kring hans deltagande skulle irritera den svenske utrikesministern Östen Undén.³⁵¹

Så verkar också ha varit fallet. På den nederländska ambassaden i Stockholm fick Procopé beskedet att svenska UD helst såg att han inte deltog i kongressen. ”Moraliskt är jag en fånge”, skrev Procopé resignerat i sin dagbok.³⁵² I slutändan gav ambassaden ändå med sig sedan den svenska linjen mjukats upp och visu-
met ordnades.

Till problemen med reseplaneringen bidrog dessutom Procopés skrala ekonomi.³⁵³ Hans fjärde och sista hustru Brita von Heidenstam-Frisk konstaterar i sina memoarer att tiderna var ytterst knappa, eftersom Hjalmar varken hade arbete eller inkomster av betydelse.³⁵⁴

Allt verkade i varje fall ordna sig. Procopé, som vid den här tiden hoppades på en framtid i USA, meddelade i ett brev till den amerikanske före detta biträdande utrikesministern Sumner Welles att han skulle åka till Haag, bara han blev kvitt en besvärlig förkylning. Procopé redogjorde för vad som stod på programmet under kongressen, att både borgare och socialdemokrater från västra och norra Europa skulle delta, och att han hade fått en personlig inbjudan. Uppenbarligen utnyttjade Procopé inbjudan för att visa att han fortfarande var ett namn att räkna med, åtminstone i Europa, även om han tonade ner sin egen roll: ”I represent of course nothing, and my role would be only that of a passive observateur.”³⁵⁵

Samma dag som Procopé skrev brevet till Welles, den 3 maj 1948, fick president Paasikivi ett hemligt PM från den brittiska ambassaden i Helsingfors. PM:et handlade om den taktik som de tjeckiska kommunisterna tidigare under våren använt för att ta makten i Prag. Både briter och amerikanerna arbetade för att undvika ett uppreppande av detta i Finland.³⁵⁶

Många befارade våren 1948 att Finland skulle bli nästa bricka i dominospelet då Moskva befäste ställningarna i sina närområden. Det gällde att ge varken Sovjetunionen eller de inhemska kommunisterna några förevändningar för att gripa makten. Ett finländskt deltagande i Haag kunde troligen ha setts som en provokation, som det var bäst att undvika.

351 Dagboksanteckning 29.4.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

352 Dagboksanteckning 29.4.1948 eller eventuellt lite senare, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

353 Brev till Tauno Jalanti 19.4.1948, Procopés samlingar, KAY 6637, RA.

354 von Heidenstam-Frisk (2002), s. 190.

355 Brev till Sumner Welles, 3.5.1948 Stockholm, Procopés samlingar, KAY 6640, RA.

356 Polvinen (1999), s. 625, fotnot 32; *The Nordic Countries: From War to Cold War, 1944–1951. Documents on British Policy Overseas, Series I, volume IX, Scott to Bevin 27.4.1948*, s. 248.

Några direkta belägg för att Procopé skulle ha blivit uppmanad att avstå från att resa till Haag har dock inte hittats i källmaterialet. Faktum är ändå att han omkring den 4 maj 1948 måste ha beslutat sig för att stanna i Stockholm.

Av ett långt brev till Richard Coudenhove-Kalergi följande dag framgår nämligen att Procopé inte längre räknade med att delta i kongressen. Han gick inte in på detaljer, utan konstaterade bara att det hade varit omöjligt att resa till Haag "owing to different reasons which would take too long to explain in this letter". Brevet till Coudenhove-Kalergi var i stället formulerat som en hälsning från både Procopé och Finland till delegaterna i Europakongressen. Procopé började med att till minnet återkalla sitt första möte med den österrikisk-japanske greven 25 år tidigare. Han beklagade att den Paneuropeiska föreningen som han grundat 1930 inte kunde verka under de aktuella omständigheterna, "my country having been forced into the Russian sphere of domination and I myself being in some way a refugee. But the world may be assured that the overwhelming majority [in Finland] is anti-communist and 'European'", slog Procopé fast. Trots sitt beroende av Sovjetunionen inom speciellt utrikespolitiken, var man i Finland vid gott mod, försäkrade Procopé "/.../ please be assured that the spirit of the Finnish nation, and her wish to remain a democratic people and to belong to the Western world, are unaltered."³⁵⁷

Den forne utrikesministerns patos påminde mycket om Coudenhove-Kalergis, speciellt då det gällde att utesluta inte bara kommunismen utan också Ryssland som land från Europa. Enligt Procopé var skillnaderna betydliga mellan livet i Europa och den europeiska kulturen å ena sidan, och den ryska livsstilen och de orientaliska civilisationerna å andra sidan. Någon plats för Ryssland i Europa fanns det inte.³⁵⁸

Procopé beklagade kraftigt delningen av Europa, men samtidigt framhöll han att den primära uppgiften för Europakongressen borde vara att konsolidera Västeuropa: "To build up the part of Europe which is still free, is in itself a great and extremely important thing and I hope the Congress will mark a decisive step forward in this direction". Samtidigt betonade han i brevet att slutmålet måste vara att alla länder (utom Ryssland) skulle omfattas av en europeisk union: "I most sincerely hope that this viewpoint will be stressed and that the European nations which are not able to be represented at the Congress will not be forgotten."³⁵⁹

---

357 Brev till Richard Coudenhove-Kalergi, 5.5.1948, Procopés samlingar, mapp 90, RA

358 Ibid.

359 Ibid.

Det är svårt att med säkerhet veta i vilken mån Procopés förkylning bidrog till att han stannade i Stockholm. Frisk var han i varje fall inte. Den bronkitis som Procopé hade nämnt för Sumner Welles ville inte ge med sig, utan sjukdomen bara förvärrades. I en hel månad, från 8 maj till 9 juni, var Procopé intagen på Södersjukhuset med diagnosen lunginflammation. "[G]anska dålig", konstaterade sjuklingen själv i sin dagbok.³⁶⁰

I Haag hade Europakongressen inletts den 7 maj, och eftersom Procopé fanns upptagen som observatör på deltagarlistan figurerade uppgiften om hans medverkan i tidningsspalterna. Hufvudstadsbladet i Helsingfors publicerade ett AP-telegram enligt vilket delegater från 22 länder hade samlats i Haag för att delta i diskussionerna: "Den största delegationen är från Frankrike. Finland har den minsta och företräds endast av förre Washingtonministern Hjalmar Procopé. Östeuropas länder är inte representerade officiellt, men landsflyktiga rumäner, jugoslaver och tjecker har infunnit sig som observatörer", skrev Hufvudstadsbladet. AP-telegrammet, med samma formulering om Procopé, användes också som bas för rapporteringen i svenska Aftonbladet.³⁶¹

Hufvudstadsbladets läsare fick en målande beskrivning av hur Winston Churchill hade blivit föremål för stående ovationer då han anlände till Haag. Den brittiske statsmannen åtföljdes av sin maka, svärsonen Duncan Sandys, sin livläkare och sin sekreterare. Också förre utrikesministern Anthony Eden var med. Den folkliga entusiasmen för Europakongressen var uppenbarligen större än för senare tiders EU-möten, om man får tro AP:s rapportering om Churchills ankomst: "Vägen från flygplatsen in till Haag blev en strålande triumffärd. Jublande holländare bildade häck längs den mer än 20 km långa vägen fram till brittiska ambassaden. Bilen måste långa sträckor krypa fram med snigelfart på grund av stora folksamlingar längs den smala landsvägen. Churchill var på utmärkt humör. Den obligatoriska långa cigarren hade han i munnen och då och då gjorde han V-tecknet, vilket besvarades av de hurrande folkmassorna." Churchill väntades hålla "ett av sitt livs viktigaste tal" vid kongressen som han själv tagit initiativ till, och vars huvudämne var "Europas förenta stater".³⁶²

Hur det gick till på själva kongressen ger den svenske delegaten Karl Wistrand en målande beskrivning av i sina memoarer: "Huvudfiguren vid mötet var av helt naturliga skäl den gamle Winston Churchill. Det var som om själva

360 Dagboksanteckning, Procopés samlingar, mapp 24, RA. "8/5-9/6.48 Södersjukhuset, lunginflammation; ganska dålig."

361 Hufvudstadsbladet 7.5.1948, AP-telegram; Aftonbladet 7.5.1948.

362 Hufvudstadsbladet 7.5.1948, AP-telegram.

naturen hade lånat sig till att understryka det historiska i händelsen. När Churchill höll sitt anförande, där han manade till europeisk samling, utbröt ett fruktansvärt oväder, riddarsalen i Binnenhof förmörkades nästan helt för att återigen upplysas av häftiga blixtar.”³⁶³

Churchills tal var som vanligt mycket väl förberett. Han framhöll att Europarörelsen var ”not a Movement of parties but a movement of peoples”. Många socialdemokrater och socialister hade valt att stanna hemma, men den gamle brittiske statsmannen var mån om att inte göra Haagkongressen till ett möte för endast konservativa krafter. På inrådan av Duncan Sandys avstod Churchill från att lägga fram konkreta förslag om att grunda en politisk federation. Då det gällde äran för att ha kommit på idén om det förenade Europa lyfte Churchill fram den franske kungen Henrik IV (1553–1610), som i början av 1600-talet föreslog upprättandet av en permanent kommitté med företrädare för de 15 viktigaste kristna länderna i Europa. Nu gällde det primärt att fördjupa samarbetet mellan de 16 länder som omfattades av Marshallsamarbetet. Samtidigt framhöll Churchill att alla fria länder var välkomna att ansluta sig: ”We welcome any country where the people own the Government, and not the Government the people.” Han noterade också att Tjeckoslovakien, där kommunisterna tidigare samma vår tagit makten, företrädades av ”distinguished exiles” och att de flesta östeuropeiska länderna och också Spanien hade delegater på plats i Haag. Churchill gjorde däremot inget explicit omnämnande av Finland i talet.³⁶⁴

Haagkongressen antog tre resolutioner: En om bildandet av ett europeiskt kulturcentrum (som förverkligades genom den Europeiska kulturstiftelsen i Amsterdam), en om ekonomisk integration och en om en parlamentarisk församling. Kongressen gjorde ett klart ställningstagande för ett stegvis förverkligande av enhetstanken i samförstånd med regeringarna. Ett förslag från fransmannen Paul Reynaud om att inom sex månader i direkta val välja en europeisk konstituerande församling vann inte majoritet, utan föll på motstånd från speciellt briter och skandinaver. Inte heller föreställningen om Europa som en ideologisk tredje kraft i världspolitiken satte några spår i resolutionerna.³⁶⁵

Företrädarna i Haag var en brokig skara av ideella rörelser av skiftande politiska kulörer, parlamentsledamöter och statsmän. De skandinaviska delegaterna betonade i debatten vikten av att skynda långsamt, i enlighet med ländernas

363 Wistrand, Karl (1962): *Hört och upplevt*. Wahlström & Widstrand, Stockholm, s. 228.

364 För Churchills tal se <http://www.churchill-society-london.org.uk/SpchIdx.html>; Klos (2018), s. 148–153.

365 af Malmberg (1994), s. 132–133; Rebattet (1962), s. 337.

allmänna opinion som inte var mogen för drastiska steg mot europeisk enhet. Det som i Norden – och i Storbritannien – betraktades som en utopi var dock brännande aktuellt för många andra delegater. ”Kongressen fick på grund av vissa socialistpartiers bojkott en övervägande konservativ och liberal prägel, men många socialister deltog likväl som privatpersoner och snart blev Europarörelsen en brygga över de traditionella partigränserna. Förespråkare av en europeisk federation fanns såväl bland konservativa och kristdemokrater som liberaler och socialister.” konstaterar Mikael af Malmborg i sin avhandling.³⁶⁶

Enligt en rapport i Dagens Nyheter var den federalistiska strömningen den starkaste på kongressen, medan de så kallade unionisterna stod bakom Churchill och Sandys. ”[Unionisterna] betraktar federalismen som varande en utopi och söker en mera praktisk form för Europas enande”, skrev DN:s utsände Victor Vinde.³⁶⁷

Uppgiften om att Procopé var på plats i Haag korrigerades åtminstone inte i Hufvudstadsbladet under de närmast påföljande dagarna efter publiceringen, och inte på något synligt sätt i andra finländska tidningar heller. Finska Notisbyrån (STT-FNB) korrigerade såtillvida AP-telegrammet, att man uppgav att Finland inte hade någon delegation på plats, utan att eventuellt deltagande finländare gjorde det som privatpersoner.³⁶⁸ I svenska Aftonbladet ingick däremot 8 maj en notis enligt vilken Procopé själv hade omtalat för tidningen att han visserligen fått en personlig inbjudan till Haag, men att han ”f.n. befinner sig på sjukhus i Stockholm”.³⁶⁹

Att Procopé vid den här tidpunkten var en ganska omstridd person i Sverige framgår av en artikel på ledarsidan i Expressen som ännu inte nåtts av uppgiften om Procopés frånvaro: ”/.../ där [i Haag] finns delegater vilkas förhållande till de nazistiska våldslärorna varit nog så tvivelaktigt”, skrev tidningen med hänvisning till den svenske delegaten Arvid Fredborg ”/.../ och Finland var ’representerat’ av hr. Hjalmar Procopé!”³⁷⁰

Procopés uppmärksammas med ett utropstecken medan misstankarna om nazisympatier nog bara gällde Fredborg. Journalisten Fredborg sägs ibland ha

---

366 af Malmborg (1994), s. 133.

367 Se Victor Vindes rapportering, DN 8–10.5.1948.

368 Suomen Sosialidemokraatti 8.5.1948.

369 Aftonbladet 8.5.1948, tidningsklipp, mapp 91, Procopés samlingar, RA. Notisen in extenso: ”Bland deltagarna vid Haag-kongressen uppgavs i ett meddelande från Haag i går att även Finlands f.d. minister i Washington, Hjalmar Procopé, skulle befinna sig. Förhållandet är, enligt vad ministern själv omtalar, att han erhöi en personlig inbjudan till kongressen; han har emellertid inte rest till Haag utan befinner sig f.n. på sjukhus i Stockholm.”

370 Expressen 8.5.1948, tidningsklipp, Procopés samlingar, mapp 91, RA.

avslöjat förintelsen i sin bok *Bakom Stålvallen* från 1943, men å andra sidan hade han visat tecken på grav antisemitism i slutet på 1930-talet.³⁷¹

Expressens inställning var minst sagt skeptisk: ”Att Haagkongressen skulle föra den gamla och stora tanken på Europas förenta stater närmare sitt mål är bra litet sannolikt. Viktigare än att nu hänge sig åt federalistiska drömmar är att arbeta vidare på den grund som, alla svårigheter till trots, dock redan lagts i Västeuropa med Marshall- och Bevinplanerna”, menade tidningen.³⁷²

Sverige representerades i Haag av sammanlagt 19 personer från olika politiska grupperingar, bland dem högerledamoten Karl Wistrand och Dagens Nyheters chefredaktör Herbert Tingsten. Antalet kan jämföras med 32 representanter från Danmark och 12 från Norge.³⁷³

I en ledare i Tingstens DN konstaterades att ”den verkliga konkurrenten till Churchills federalistiska program är uppenbart: det är Bevinplanen”. Den brittiske utrikesministern Ernest Bevin hade i ett tal 22 januari 1948 accepterat järnridån som ett faktum. Marshallplanen utgjorde den ekonomiska grundvalen för Västeuropa, som skulle rikta in sig på ekonomiskt och militärt samarbete mellan hela Västeuropa och brittiska samväldet under medverkan av Förenta staterna. Enligt DN kunde detta mål lika väl ha varit utstakat av Churchill som av Bevin. ”Det första resultatet av Bevinplanen har som bekant varit Bryssel-pakten mellan England, Frankrike och Beneluxgruppen”, konstaterade DN.³⁷⁴

Som framgår av artikeln i Expressen var Procopé ett omstritt namn i Sverige, men det var han också i Finland. Det framgår med all tydlighet av en sarkastisk kommentar i den finlandssvenska socialdemokratiska tidningen *Arbetsbladet*. Signaturen Picador reflekterade med hänvisning till AP-telegrammet kring vad man skulle tycka om den finländska representationen vid Haagkongressen: ”Inte rör sig väl Hjalmar J. i de storpolitiska kuloarerna på våra statsmakters vägnar? Näppeligen. Han är nog ute och observerar han också [liksom de östeuropeiska delegaterna]. Han har en så känslig näsa. Den annoterar minsta drag som kan bebåda väderleksomslag och det gäller för honom att i tid rigga upp sin vinddrivna livräddningsjolle för den nya medvindens karriärseglats mot nya höjder”.³⁷⁵

---

371 För en belysande artikel om Arvid Fredborg se Larsmo, Ola (2006): *På bägge sidor av vallen*. Dagens Nyheter 11.3.2006. <http://www.olalarsmo.com/fredborg.htm>. (Kontrollerad 8.10.2018.)

372 Expressen 8.5.1948.

373 af Malmberg (1994), s. 131; I Dagens Nyheter 8.5.1948 uppges dock att bara 16 svenskar var på plats, bl.a. skulle socialdemokraten Ture Nerman ha saknats.

374 Dagens Nyheter 7.5.1948. Med Brysselpakten avsågs det fördrag om kollektivt militärt stöd som 17.3.1948 undertecknades i Bryssel.

375 *Arbetsbladet* 10.5.1948.

Det faktum att både den svenske forskaren Mikael af Malmberg och hans finländske kollega Jukka Seppinen har skrivit att Procopé var på plats i Haag, kan vara ett tecken på att dementierna gällande hans medverkan inte fick speciellt stor spridning. I det svenska utrikesdepartementets arkiv finns inga hänvisningar till Procopés frånvaro, utan bara den officiella deltagarlistan där han är omnämnd som observatör.³⁷⁶ Den felaktiga uppgiften om Procopés deltagande har – som Pauli Heikkilä påpekat – blivit ”general knowledge” i den historiska berättelsen om Finlands långsamma integration med Västeuropa.³⁷⁷ Då den har upprepats flera gånger av respekterade personer som veterandiplomaten Max Jakobson har det varit svårt att få den korrigerad.³⁷⁸

Hufvudstadsbladets ledare under rubriken ”Pan-europeisk demonstration” innehöll inga hänvisningar till Procopé. Tidningen trodde inte att kongressen skulle få så stor betydelse eftersom deltagarna inte var befullmäktigade att träffa avgörande och bindande beslut på sina folks och regeringars vägnar: ”Deras samvaro och diskussioner kan följaktligen inte heller nämnas vid sidan av de aktuella konferenserna i tecknet av Marshallhjälpen och planerna på ett med USA samverkande västeuropeiskt block. Snarare framstår den då som den senaste länken i en hittills på ett rent akademiskt plan försiggången idépolitisk utveckling.”³⁷⁹

Av utrikesministeriets arkiv kan man dra den entydiga slutsatsen att ledande kretsar i Helsingfors i varje fall snabbt blev medvetna om att Procopé inte var på plats i Haag. ”I motsats till vissa uppgifter deltar inga finländare i Europakongressen”, telegraferade det finländska sändebudet Asko Ivalo³⁸⁰ till UM i Helsingfors. På sändlistan för telegrammet stod förutom utrikesministern (Carl Enckell) också republikens president (J.K. Paasikivi) och statsministern (Mauno Pekkala). I en längre rapport konstaterade Ivalo att den holländske parlamentarikern P.A. Kerstens i sitt välkomsttal till mångas förvåning hade sagt att Finland fanns bland de deltagande länderna. Enligt Ivalo var förklaringen att ”också någon finländare” hade nämnts i förberedelsestadiet. ”I verkligheten deltar inga

376 UD:s arkiv, HP 24 L, 1258 (Europeisk federativ sammanslutning), SE/RA.

377 Heikkilä (2009), s. 257.

378 Den utbredda uppfattningen om att Procopé skulle ha varit på plats i Haag har korrigerats vid upprepade tillfällen: Brander & Heikkilä (2008); Heikkilä (2009); Brander (2010).

379 Hufvudstadsbladet 10.5.1948.

380 Ivalo var före utnämningen till Haag chef för UM:s politiska avdelning 1941–47, se Uola, Mikko (2004): Ivalo, Asko. *Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018).

finländare i kongressen”, slog sändebudet fast.³⁸¹ Ivalo verkade alltså tycka att det var viktigt att landets högsta ledning snabbt skulle bli medveten om att Procopé inte deltog i kongressen, tidningsskriverierna till trots.

Procopé kände knappast till Asko Ivalos rapporter. För att för sin egen del försäkra sig om att statsledningen hade korrekt information skrev Procopé ett brev till president J.K. Paasikivi. I brevet, daterat på Södersjukhuset, konstaterade Procopé att han i motsats till vad som stått i tidningarna inte har deltagit i Haagkongressen. Att resan inte blev av var ett resultat av många orsaker. Den mest avgörande var enligt Procopé att han inte ville skada sitt land. Om han hade sagt ungefär samma sak som Rumäniens ex-utrikesminister Grigore Gafencu i Haag så skulle det kanske i någon utsträckning ha försvårat möjligheterna att bilda en regering utan kommunister i Finland, menade han. Procopé försäkrade att hans beslut att avstå från kongressen inte berodde på rädsla för repressalier i Sverige. Beslutet påverkades inte heller av den svåra förkylningen som först senare utvecklade sig till lunginflammation, skrev Procopé till Paasikivi.³⁸²

Gafencu hade i Haag talat på de östeuropeiska landsflyktiga politikernas vägnar. Genom sitt öppna angrepp på Sovjetunionen hade han enligt rapporteringen i DN framkallat ”en hel del olust hos kongressen”. Rabaldret fortsatte under kongressen då Gafencu tillsammans med exilpolitiker från Polen, Tjeckoslovakien, Bulgarien, Ungern och Jugoslavien krävde och fick rätt att lämna in ändringsförslag och delta i omröstningarna. ”Genom de kraftiga och hela tiden återkommande sympatityttringarna för de små öststaterna skärps kongressens hållning mot Sovjetunionen och östblocket och hotar så osämja på kongressen”, skrev DN.³⁸³

Man kan utgå från att Procopé under sin sjukhusvistelse noggrant läste Stockholms-tidningarnas rapportering från Haag. Åtminstone i förhållande till

381 Telegram nr 68 från representationen i Haag till UM, 10.5.1948. (”Vastoin eräitä tietoja Europa-kongressiin ei osallistu suomalaisia”). Rapporten *Maanosanparantajat koolla*, 9.5.1948, mappsignum 7D2, Euroopan Liitto, UM.

382 Brev till Paasikivi daterat 15.5.1948 Södersjukhuset – Stockholm. RA, Procopés samlingar, KAY 6639. ”Ajattelin, että jos minä sanoisin suunnilleen mitä lehdistä päätellen [Romanian ex-ulkoministeri] Gafenco aivan oikein on esittänyt Haagissa, olisi se ehkä voinut vaikkakin vain vähän (minulla ei ole mitään liioiteltua käsitystä merkityksestäni) vaikeuttaa sen kommunisteista vapaan hallituksen syntyä, jota kotona toivotaan. /.../ Päätökseeni ei myöskään vaikuttanut paha vilustuminen; vasta myöhemmin on se kehittynyt keuhkokuumeeseen, joka pakottaa minut olemaan jonkin aikaa tässä sairaalassa, mikä on erittäin epämukavata, kun en ole kovin sairas.”

383 Dagens Nyheter 8–9.5.1948. DN:s Victor Vinde skrev ingenting om Procopé i sina långa rapporter från Haag. Vinde konstaterade dock 10.5.1948 att musiken i en ny Europahymn, författad och komponerad av två holländare, låg ”mitt emellan ’Die Wacht am Rhein’ och ’Vårt land’”.

Paasikivi utvecklade Procopé alltså förklaringen att orsaken till att han avstått från att resa till Haag var att han inte ville skada sitt land och äventyra planerna på att utse en regering utan kommunister. Det är svårt att bedöma trovärdigheten i förklaringen, men åtminstone var den mera ädel än frånvaro på grund av sjukdom.

Sannolikt hade det väckt indignation i Moskva om Procopé hade deltagit i kongressen och i synnerhet om han hade spelat en aktiv roll. Partiorganet Pravdas analys av Haagkongressen var att Winston Churchills projekt att skapa Europa förenta stater knappast kan ”uppväcka annat än harm och protester bland Europas folk”.³⁸⁴

Procopés frånvaro uppmärksammades också i Köpenhamn. I den danska delegationens rapport från Europakongressen konstaterades att det var meningen att Procopé skulle ha deltagit som finsk observatör, men att han i sista stund fått förhinder.³⁸⁵

Även om inga finländare var officiella delegater eller observatörer följde Haag-sändebudet Asko Ivalo noggrant förhandlingarna på ort och ställe, vilket framgår av rapporteringen till UM. Liksom Wistrand var Ivalo imponerad över Churchill, som genom sitt goda humör och sin vältalighet fick kongressens fulla stöd: ”Churchill nämnde också att betydande flyktingar är på plats på kongressen från Tjeckoslovakien och från andra östeuropeiska länder. Han framhöll uttryckligen, att kongressens syften inte begränsar sig till Västeuropa”, skrev Ivalo i sin rapport.³⁸⁶

Efter Churchill gav de andra talarna enligt Ivalo ett blekt intryck. Det gällde såväl Paul Ramadiers ”torra orerande”, Richard Coudenhove-Kalergis ”tunna patos” som Paul van Zeelands ”sockrade vältalighet”. Däremot var Ivalo imponerad över den holländske socialdemokraten Hendrik Brugmans, ”en ung europé som verkar besitta en ovanligt träffande formuleringskonst”, rapporterade sändebudet. Om en europeisk förbundsstat förverkligades antog Ivalo att Brugmans skulle ”uppfylla måttet som dess statsvetenskapliga teoretiker”.³⁸⁷

384 Dagens Nyheter 10.5.1948, TT-Reuters telegram citerande Pravda.

385 Haagkongressen 7–10. Maj 1948. Rapport fra den danske delegation, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

386 Asko Ivalo *Maanosanparantajat koolla*, 9.5.1948, mappsignum 7D2, Euroopan Liitto, UM. ”[Churchill] puhui henkevästi, vakuuttavasti ja samalla hyväntuulisesti ja saavutti täysin määrin kuulijakuntansa suosion. /.../ Churchill myös mainitsi huomattavia pakolaisia olevan kongressissa läsnä Tshekkoslovakiasta ja muista Itä-Euroopan maista. Hän sanoi nimenomaan, että kongressin tarkoituksena ei rajoitu Länsi-Eurooppaan.”

387 Asko Ivalo *Maanosanparantajat koolla*, 9.5.1948, mappsignum 7D2, Euroopan Liitto, UM.

Det hörde naturligtvis till att Askö Ivalo skulle rapportera om händelser i det land där han var stationerad, även om fokus i Finland 1948 låg på helt andra saker: på förhandlingarna om ett biståndsavtal med Sovjetunionen och på den oklara inrikespolitiska situationen med en kommunistisk inrikesminister och rykten om ett sovjetstött maktövertagande.

Också Procopé följde med stigande oro den politiska händelseutvecklingen som hade kulminerat med VSB-avtalet med Sovjetunionen. Procopés intresse för Europa gick hand i hand med oron för kommunism och östlig aggression. Liksom många andra tyckte han att utgången av förhandlingarna med Moskva inte blev så katastrofal som man ursprungligen hade befarat. Från Södersjukhuset skrev Procopé ett på engelska dikterat brev till Oskari Tokoi i USA med anledning av dennes 75-årsdag, där han kommenterade VSB-fördraget: "I do not see that there could be any use in denying the fact that the Treaty puts a definitive seal on Finland belonging to the eastern military bloc." Samtidigt betonade Procopé att pakten hade blivit påtvingad Finland, men att landet inte hade sovjetiserats, och att den finska nationen nog skulle upprätthålla sin demokratiska, politiska och sociala struktur "and its traditional free way of life".³⁸⁸

Så småningom blev Procopé friskförklarad och utskriven från Södersjukhuset. I samma veva fick han ett brev från Coudenhove-Kalergi. Denne uttryckte sin glädje över att höra från Procopé igen efter så många år och över att minnas tiderna då de tillsammans hade arbetat för Europas enande. "At last the seed that we have been sowing is rising. I am extremely satisfied with all this", skrev Coudenhove-Kalergi, och han fortsatte med ett löfte till Procopé: "I shall never be satisfied with Western European Union but will continue my campaign until your country and the other nations of Eastern Europe shall be united with the West."³⁸⁹ Löftet var troligen ljuv musik för Procopé som fortsatte att upprätthålla kontakt med ledande integrationsförespråkare i arbetet för ett enat Europa – mot kommunismen och mot Sovjetunionen.

En indikation på hur mycket Procopé i sitt tänkande påminde om Coudenhove-Kalergi får man av hans syn på just Sovjetunionen, som han gav uttryck för i ett brev till den före detta UM-tjänstemannen Tauno Jalanti, som var bosatt i Paris. Kommunismen var enligt Procopé visserligen förskräcklig, men den verkliga faran utgjordes av Sovjetunionens nedärvda imperialism och utvidgningsbegär. "Fienden är nu, liksom den har varit under århundraden, själva det

---

388 Brev till Oskari Tokoi 18.5.1949, Procopés samlingar, KAY 6640, RA.

389 Brev från Richard Coudenhove-Kalergi 7.6.1948, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

ryska riket, även om jag medger att kommunismen är en mycket farlig form av Rysslands imperialism”, skrev Procopé.³⁹⁰

Trevare för Europaverksamhet i Finland

Efter kongressen i Haag grundades det gradvis i de flesta västeuropeiska länder nationella råd av Europarörelsen. Procopé, som fortsatte vistas i Sverige, kunde på nära håll följa grundandet av de skandinaviska nationella råden. Sir Hughe Knatchbull-Hugessen från Europarörelsens internationella kommitté besökte Stockholm och träffade bland andra statsminister Tage Erlander och industrimannen Marcus Wallenberg,³⁹¹ men också Procopé. I en överläggning med Sir Hughe och den tidigare nämnde Karl Bøgholm, f.d. konservativ medlem av Folketinget och sekreterare för det danska rådet för ett Enat Europa, ville gästerna höra Procopés uppfattning om Finlands inställning till Europatanken. Sir Hughe och Bøgholm tänkte sig att finländska representanter skulle kunna ansluta sig till Europarörelsens nationella råd i de övriga nordiska länderna. Ett motsvarande arrangemang för de baltiska länderna – som de facto hade blivit en del av Sovjetunionen – accepterades däremot inte i detta skede. Procopé fick också beskedet att den rumänske ex-utrikesministern Gafencu hade deltagit i Europarörelsens Internationella kommittés verksamhet i London. Procopé framhöll att det var ”[v]iktigt att upprätthålla den idé Churchill uttalat i Haag, att Europa bör omfatta alla Europas länder till Rysslands gräns, och därför måste kontakt med folken bakom järnridån, också med Finland, etableras.” Procopé framförde även budskapet att det var ”[v]iktigt att i dessa länder, inkl. Finland, hålla uppe intresset för Europa tanken”. Procopé stödde tanken på finländska observatörer i de nordiska nationella råden, och dessutom tyckte han att observatörer från Finland, Baltikum, Polen, Ungern osv. borde anslutas till den internationella kommittén. Procopé lovade att skriva ett PM om de här sakerna och om möjligheterna att sprida Europatanken i Finland.³⁹²

Sir Hughe ansåg att den brittiske utrikesministern Ernest Bevin (labour) var ”sympatisk till planen på ett enat Europa”. Bøgholm däremot hade vid diskussioner med Bevin i Foreign Office fått intrycket att denne främst ville bygga upp

390 Brev till Jalanti 31.12.1948, Procopés samlingar, KAY 6637, RA. ”Vihollinen on nyt, kuten jo vuosisatojen aikana on ollut, itse Venäjän valtakunta, vaikka myönnän että kommunismi on Venäjän imperialismin erittäin vaarallinen muoto.”

391 af Malmborg (1994), s. 134.

392 Dagboksanteckning 15.10.1948, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

”Västunionen” – det vill säga det militära samarbetet – och låta Europatanken anstå. Typiskt för tidsandan är att de tre herrarna diskuterade sannolikheten för en ny stormaktskonflikt. Enligt Bøgholms information förväntade man sig inom Foreign Office krig inom sex månader. En nordisk försvarsunion var inom räckhåll, trodde Bøgholm, men han uteslöt inte ”att ryssarna taga Danmark” om krig bröt ut.³⁹³

Hösten 1948 hade kommunisterna i Finland hamnat utanför regeringen, som leddes av en socialdemokratisk minoritetsministär med K.A. Fagerholm i spetsen. Procopé gjorde försiktiga trevare för att få igång Europaverksamhet i Finland. I ett längre brev till professor Eino Kaila redogjorde han för Europarörelsens utveckling, och förklarade att ledande personer inom rörelsen som Mackay, Sir Hughe och Bøgholm hade varit i kontakt med honom och undrat om någon verksamhet i Finland vore möjlig. ”Jag har haft i minnet det meddelande jag för cirka ett år sedan fick av Eder om att vår Pan-Europaförening under nuvarande förhållanden icke kunde väckas till liv och jag förstår till fullo den ståndpunkt man i Finland intagit”, skrev han i brevet till Kaila. Procopé funderade på om det ändå inte vore möjligt att i pressen få in uppgifter om Europarörelsens utveckling, planer och former, och att böcker i ämnet kunde säljas i bokhandlarna. ”Inga hinder borde heller finnas för att finländska män som vistas i utlandet kunde intressera sig för rörelsen, och för såvitt tillfälle erbjuder sig, verka för densamma”, skrev Procopé vidare och fortsatte: ”Jag vore Eder, Herr Professor, mycket förbunden för att få höra Eder uppfattning i denna sak.”³⁹⁴

Eino Kaila var dock fortfarande av den åsikten att Paneuropa-föreningen inte kunde återupplivas. I ett kort svarsbrev skrev han: ”För egen del är jag fortfarande benägen att hålla fast vid Wait and see.”³⁹⁵

I ett brev till Bøgholm rapporterade Procopé att han kommit fram till att det knappast fanns möjligheter att ”under nuvarande förhållanden” i Finland bilda ett råd för Europarörelsen ”eller ens att väcka liv i den av mig i tiden grundade föreningen”. Däremot menade Procopé – uppenbarligen med syftning på sig själv – att det kunde vara möjligt för någon finländare i utlandet att arbeta för rörelsen. Att som Bøgholm föreslagit ansluta sig till det råd som var under grundande i Sverige trodde Procopé inte var möjligt, på grund av dess nationella

---

393 Ibid.

394 Brev till Kaila daterat 20.11.1948, Procopés samlingar, KAY 6637, RA. ”Omasta puolestani olisin edelleenkin halukas pysymään kannalla Wait and see.”

395 Brev från Eino Kaila, 23.11.1948, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

karaktär. En mera direkt kontakt med ”koordinationskommittén” i London, eventuellt ett adjungerande, kunde enligt Procopé däremot måhända tänkas. I brevet räknade Procopé också upp namn på lämpliga kontakter i de baltiska staterna.³⁹⁶

F.X. Rebattet hänför i sin avhandling om Europarörelsen Finland till kategorin ”complete failures” då det gäller att grunda ett nationellt Europaråd. Rebattet hänvisar bland annat till korrespondens mellan Joseph Retinger och Procopé, och till ett memorandum som Procopé skrivit om Finland och Europarörelsen.³⁹⁷

Finland var dock inte helt ensamt i denna kategori, utan dit hänfördes också Portugal, Irland, Turkiet, Grekland och Schweiz. Motiveringarna skilde sig från land till land; Finland var i detta sammanhang ändå unikt som liggande i gränzonen mellan väst och öst. Rebattet talar också om ”partial failures” då det gällde att grunda aktiva nationella råd för Europarörelsen. Hit hörde Storbritannien och de skandinaviska länderna Sverige, Norge och Danmark. Visst förekom det en del aktiviteter, men beträffande de tre sistnämnda ger Rebattet ändå följande sammanfattning:

”The European Movement failed to establish itself in Scandinavia. Both money and men devoted to the cause of European unity were lacking. National Councils had to be created from the outside by the leaders of the E.M. [European Movement] because there was more indifference or even opposition to the ideas of European unity among the inhabitants of these countries /.../ Of all western European countries, with the exception of Britain, ignorance even within parliamentary circles concerning the efforts for European unity was greatest in Scandinavia. Scandinavian representatives attended the meetings of the International Executive Committee of E.M. in rotation, and at very long intervals, because of lacks of funds and of the heavy travelling expenses they had to bear. When they were present, they tended to paralyse the Movement more than to make it take bold moves forward.”³⁹⁸

Omdömet om intresset för Europarörelsen i Skandinavien var alltså inte speciellt smickrande. Mot den bakgrunden förstår man att Procopé för många

---

396 Brev till Bøgholm 20.11.1948, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

397 Rebattet (1962), s. 270.

398 Ibid, s. 270–289.

Europaivrare på kontinenten kan ha framstått som en viktig samarbetspartner i Norden.

I ledande kretsar i Finland fanns det en viss reservation för umgänge med Procopé men det gällde åtminstone inte ”den krigsansvarige” Väinö Tanner som strax före julen 1948 frigivits från fängelset. I ett brev tackade Tanner för ett vänligt kort som Procopé skickat, och för de stora tjänster som han utfört ”för alla oss ’krigsansvariga’”. Tanner konstaterade att han nu måste hålla sig i skinnet och avstå från att umgås med folk som hade dåligt rykte. Till den kategorin hörde inte, försäkrade han, Procopé, eftersom attityderna under senare tid hade förändrats, även bland de borgerliga. ”Sålunda kan Du räkna dig till den grupp som har mycket gott rykte, och att umgås med Dig skulle utan tvivel räknas som en stor framgång för mig”, skrev Tanner.³⁹⁹

Procopé hade en nära relation till Tanner, vars omdöme han förlitade sig på i kvistiga frågor. Inför Europarörelsens möte (the European Movement International Council) i Bryssel våren 1949 hörde Tanner till dem som Procopé bad om råd i frågan om hans deltagande var möjligt eller inte. Procopé redogjorde detaljerat för bakgrunden till Europarörelsen och hänvisade igen till den aktiva roll som den rumänske ex-utrikesministern Gafencu spelade i sammanhanget. Avsikten var, berättade Procopé, att det i februari skulle hållas ett förhandlingsmöte i Bryssel, där ledande män från centralorganet och från de olika rörelserna och de nationella råden skulle vara företrädare. Enligt Retinger, Europarörelsens generalsekreterare, hade centralorganet i London redan flera månader tidigare skrivit till Finlands regering för att höra sig för hur Finland ställde sig till Europarörelsen, men något svar från Helsingfors hade inte hörts. Procopé höll med om att något nationellt råd inte kunde bildas i Finland, men själv kunde han nog som bosatt i utlandet, axla ett större ansvar. Han kunde tänka sig att bli medlem i någon av Europarådets specialkommittéer, men först ville han veta vad Tanner ansåg om saken.⁴⁰⁰

Korrespondensen mellan Procopé och Tanner är intressant av flera orsaker. Dels var de samma andas barn såtillvida att Procopé hade varit president Rytis försvarsadvokat i krigsansvarighetsprocessen, medan Tanner vid sidan av Ryti hörde till de huvudåtalade på de anklagades bänk. Man måste också komma

---

399 Brev från Tanner, 18.12.1948, KAY 6594, RA, Procopés samlingar. ”/.../meidän kaikkien ’sotasyyllisten’ puolesta. /.../ Voit näin ollen laskea itsesi erittäin hyvässä maineessa olevien joukkoon ja seurustelu Sinun kanssasi katsottaisiin epäilemättä minulle suureksi voitoksi.”

400 Brev till Väinö Tanner 6.1.1949, Procopés samlingar, KAY 6640, RA; Tanners samlingar II, mapp 5, RA.

ihåg att Procopé var borgare medan Tanner var socialdemokrat – och det var just den typ av gränsöverskridande samarbete som uppskattades inom Europarörelsens ledning. En annan sak som också uppskattades var att både Procopé och Tanner var antikommunister och impopulära i Moskva.

I ett svarsbrev uttryckte Tanner sina dubier om vad Europarörelsens riktigt skulle kunna uträtta, även om det nog kunde leda till något gott. Han höll med om att något nationellt råd inte kunde bildas i Finland, eftersom det kunde uppfattas som ett ”slickande av väst”. Å andra sidan såg han inga hinder för Procopé att som privatperson delta i Europarörelsens aktiviteter, utan tvärtom ansåg han att Procopé hade fria händer.⁴⁰¹

Tanner trodde inte att Procopés deltagande skulle försämra förhållandena i Finland. Enligt Tanner var det dags för finländarna att bli mera rakryggade och inte bry sig om allt skällande som hördes från Moskva. Ju ödmjukare finländarna var, desto fräckare skulle ryssarna bli, menade Tanner och avslutade sitt brev med att förorda Procopés deltagande i Europarörelsen, i den mån hans tidtabell och ork skulle medge det.⁴⁰²

Tanner kunde ha tillagt: om pengarna räcker. Osökt infinner sig nämligen frågan hur Procopé hade handlat om han hade haft en stor privatförmögenhet eller betydande inkomster. Det förefaller klart att hans förhållandevis svaga ekonomi minskade hans handlingsutrymme.

De ekonomiska begränsningarna kom upp i diskussioner som Procopé förde med Joseph Retinger i Stockholm. Den polskfödde generalsekreteraren för Europarörelsen undrade om inte Procopé kunde inträda i den exekutiva kommittén ”a titre personnel”. Procopé var tveksam till detta speciellt av ekonomiska skäl, men övervägde i ett skede ett medlemskap i Europarörelsens juridiska kommitté.⁴⁰³

401 Brev från Tanner till Procopé, 10.1.1949, Procopés samlingar, mapp 90, RA. ”Olen hiukan seurannut tuota Euroopan liittoa ja tunnen siis sen pyrkimykset. Omasta puolestani epäilen voiko siitä tulla sen enempää kuin Kalergin aikoinaan starttaamasta Pan-Europa hommastakaan. Mutta kun aina on hyvä, että tämänluontoisia asioita pidetään vireillä ja niistä puhutaan, kuvittelen siitä saattavan koitua jotakin hyvääkin. Suomi ei nykyoloissa mielestäni kuitenkaan pitäisi syltätä siihen niin paljon mukaan, että tänne perustettaisiin varsinainen kansallinen neuvosto. Se saatettaisiin jälleen leimata eräänlaiseksi ’lännen nuoleskelemiseksi’. Sen sijaan ei pitäisi olla mitään estettä siihen, että yksityiset ihmiset puuhaavat siinä mukana. Sinulla varsinkin on siinä suhteessa täysin vapaat kädet.”

402 Brev från Tanner till Procopé, 10.1.1949, Procopés samlingar, mapp 90, RA; Dagboksanteckning 5.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA. ”En uskoisi Sinun osanottosi myöskään millään tavalla häiritsevän täkäläisiä oloja. Vähitellen meidän on joka tapauksessa ryhdistäydyttävä eikä välitettävä jokaisesta Moskovasta päin tulevasta radio- tai muusta haukkumasaarnasta /.../ Ota sen vuoksi osaa tuohon puuhaan sikäli kuin ennätät ja jaksat, se on minun ajatukseni. Kenenkään muun kanssa en kuitenkaan ole ennättänyt vaihtaa mielipiteitä.”

403 Dagboksanteckningar 4, 5, 12 och 13.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Över en middag tillsammans med Retinger samt svenskarna Karl Wistrand och Arthur Montgomery konstaterades att det i Sverige fanns mycket ringa intresse för Europarörelsen, ”sossarna knappast alls med, Sandler negativ”, antecknade Procopé i sin dagbok med hänvisning till den socialdemokratiske f.d. utrikesministern Rickard Sandler, som vid denna tidpunkt ledde den svenska riksdagens utrikesutskott.⁴⁰⁴

I januari 1949 snurrade Procopés tankar kring hans eventuella engagemang i Europa. Åsikterna bland landsmän han träffade i Stockholm gick isär: Ernst von Born ”ansåg givet, att jag bör fara till Bryssel”, medan Valdemar Liljeström, som var socialminister i Fagerholms regering, varnade honom för att åka. Procopé träffade också den ”unge och sympatiska” socialdemokratiske undervisningsministern Reino Oittinen, som visserligen var intresserad av Europatanken, men som inte hade några synpunkter på Procopés aktiviteter.⁴⁰⁵

En fråga som osökt inställer sig är om Procopé genom sina konsultationer ville visa för alla och envar att han fortfarande var ett namn att räkna med. Samtidigt kan det ha varit fråga om genuin osäkerhet. Vid årsskiftet 1948–49 hade Procopé varit borta från Finland i två och ett halvt år. Han kan ha varit orolig för att hans engagemang i Europarörelsen ytterligare skulle försvåra möjligheten för honom att på nytt besöka Finland. En annan osäkerhetsfaktor var det allmänna rörelseutrymmet för den finländska utrikespolitiken i skuggan av Moskva och därmed också handlingsfriheten för Procopé själv i egenskap av före detta utrikesminister. Vad kunde Procopé göra utan att skada Finlands sak och utan att ytterligare försvåra sin egen utsatta position?

Procopé träffade i det här sammanhanget också den franske socialisten och före detta ministern André Philip, som var på besök i Stockholm för Europarörelsens räkning. Även här gällde diskussionerna om Procopé skulle åka till Bryssel eller inte. För Philip framhöll Procopé ”nödvändigheten att alltid minnas, att Finland hör till Europa”. För att hålla opinionen i Finland vaken, borde man enligt Procopé ”till 500 à 1000 personer /.../ sända rörelsens tidskrifter och litteratur om densamma”.⁴⁰⁶

Slutresultatet av övervägandena blev att Procopé faktiskt reste till den belgiska huvudstaden. Nu hade han finskt pass vilket underlättade resandet. Dessutom fick han just före avresan ett svenskt främlingspass som var i kraft i

404 Dagboksanteckning 4.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

405 Dagboksanteckningar 13, 24 och 31.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

406 Dagboksanteckning 29.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

ett år. Betydelsen av det svenska passet torde närmast ha varit att det inte skulle föreligga några problem med återresan till Stockholm.⁴⁰⁷

Däremot avböjde Procopé erbjudandet från Retinger om att i en personlig kapacitet bli medlem av Europarörelsens verkställande ledning. Det skulle ha förutsatt boende i London eller Paris och arbetet hade varit oavlönat. Därför var ett sådant alternativ redan av ekonomiska orsaker uteslutet.⁴⁰⁸

Här kan nämnas att Procopés roll som kontaktperson mellan Europarörelsen och Finland inte bara begränsade sig till tidigare toppolitiker och övriga likasinnade, utan han hade också kontakter inom kultursfären. I början av 1949 tog Procopé kontakt med kompositören Jean Sibelius på Ainola och undrade om denne vill bli medlem i en European Academy ”till vilken skulle kallas spetsarna för Europas konstnärliga, litterära och vetenskapliga värld”. Det ursprungliga initiativet till en europeisk akademi kom från den spanske professorn och tidigare diplomaten Salvador de Madariaga, som ledde Europarörelsens internationella kulturkommitté. ”De första tolv medlemmarna skulle utses av de fyra ovannämnda hederspresidenterna”, skrev Procopé vidare med hänvisning till Winston Churchill, Léon Blum, Paul-Henri Spaak och Alcide De Gasperi. Kontakten togs på uppmaning av Retinger efter dennes besök i Stockholm.⁴⁰⁹

Sibelius var vid den här tidpunkten över 80 år och Procopé var väldigt tydlig i sitt budskap. Han förklarade att Europarörelsen var en sammanslutning av de organisationer med olika namn, som arbetade för Europas enande. I brevet till Sibelius skrev Procopé: ”I samtliga europeiska stater väster om järnridån bildas nationella råd och jämväl de landsflyktiga grupperna av polacker, tjecker o.s.v. äro representerade. För Finlands del är det väl omöjligt att bilda ett dylikt råd; hemma är det uteslutet och utomlands finnes det icke tillräckligt av oss och f.ö. äro vi ju ej ’landsflyktiga’ i egentlig mening. Man har frågat mig om jag vore villig att inträda i rörelsens exekutivkommitté, vilket jag avböjt för att ej framkalla skrik och skrän i kommunistpressen, vilket kunde vara till skada för vårt land. Det har väl varit fråga om, att jag skulle delta i ett möte denna vinter i Bryssel, men saken är ännu ej avgjord.” Procopé förklarade allt detta som bakgrund till sitt egentliga ärende, som alltså var att utse en European Academy. Från Norden i övrigt hade man tänkt sig norskan Sigrid Undset och dansken

---

407 Dagboksanteckning 14.2.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

408 Brev till Väinö Tanner 20.1.1949, Procopés samlingar, KAY 6640, RA; Tanners samlingar II, mapp 5, RA.

409 Brev till Jean Sibelius 16.1.1949 [felaktigt daterat 1948], Procopés samlingar, KAY 6639, RA; Dagboksanteckning 13.1.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Lipgens & Loth (1991), s. 429.

Niels Bohr. Procopé konstaterade att han handlade på uppdrag av generalsekretären: ”Personligen tycker jag att det vore på sitt sätt utmärkt, om Finland på detta sätt vore med genom sitt mest lysande namn. Det skulle markera vårt lands samhörighet med Västern och Europa i trots av det nuvarande läget.” Procopé var ändå mån om att informera Sibelius om att det lönade sig att överväga ärendet noggrant. ”Å andra sidan förstår jag mer än väl att betänkligheter kunna föreligga och att Du förtroligt vill rådgöra med andra om saken. Jag vore emellertid mycket tacksam att få Ditt svar inom en icke alltför avlägsen framtid.” avslutade han brevet.⁴¹⁰

Sibelius nappade inte på erbjudandet. ”På Din förtroliga fråga angående mitt namn i detta sammanhang är jag tvungen avgiva ett nekande svar. Man över-skattar mitt namns betydelse i dylika fall”, skrev Sibelius till Procopé.⁴¹¹ I slutet på januari meddelade Procopé till Retinger att den store kompositören hade tackat nej.⁴¹²

4.2 Procopé i händelsernas centrum 1949

Den 25–28 februari 1949 sammanträdde ”the European Movement International Council” i Bryssel. Detta möte – som i denna form kom att bli en engångsföreteelse – var inte lika spektakulärt som Europakongressen i Haag utan har betecknats som mera ”businesslike”.⁴¹³

Mötet fokuserade på att formulera en gemensam ståndpunkt beträffande det förberedande arbete som på regeringsnivå pågick för att grunda Europarådet. I slutresolutionen slog man fast att den rådgivande parlamentariska församlingen som skulle bli en del av Europarådet borde ha rätt att diskutera alla frågor av gemensamt intresse för den europeiska gemenskapen. Tomma stolar borde lämnas i plenisalen för företrädare för länder som inte hade en demokratisk representation, hette det vidare.⁴¹⁴

Frankrikes utrikesminister Robert Schuman skickade en hälsning till mötet där han tackade Europarörelsen för dess insatser. Han konstaterade att det nu var regeringarnas sak att ta stafettpippen i arbetet med att grunda Europarådet.

---

410 Brev till Jean Sibelius 16.1.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

411 Brev från Sibelius till Procopé 24.1.1949, Procopés familjearkiv.

412 Brev till Retinger 28.1.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

413 Lipgens & Loth (1991), s. 377; Rebattet (1962), s. 397–398.

414 Lipgens & Loth (1991), s. 377–378.

Men förutom regeringarnas insats betonade han vikten av att det fanns privata organisationer som idékläckare och förslagsställare vid byggandet av Europa.⁴¹⁵

Brysselmötet hänvisade i sina konklusioner till nödvändigheten av ett politiskt och ekonomiskt enande av Europa som hade slagits fast vid Haagkongressen ett knappt år tidigare. Målsättningarna för Europarörelsen konstaterades vara det som överenskommits i Haag. Enligt Rebattets analys var den entusiasm som kunde skönjas i Bryssel dock något artificiell eftersom arbetet på regeringsnivå med att skapa Europarådet inte direkt gick som på räls. På grund av bromsande från den brittiska labourregeringen skulle Europarådet få mindre makt än vad många Europaivrare hoppades på.⁴¹⁶

Inför Brysselmötet utarbetade organisationskommittén ett förslag om hur många medlemmar olika länder skulle ha i Europarörelsens International Council. Det odaterade förslaget – troligen uppgjort senhösten 1948 – är intressant, eftersom Finland i det skedet fanns med i gruppen av västeuropeiska länder. Den finländska kvoten, som fastställdes i förhållande till ländernas folkmängder, skulle ha blivit tre ledamöter om ett nationellt råd hade bildats i Finland.⁴¹⁷

Det slutliga beslutet om mandatfördelningen i International Council blev ett tidigt tecken på vilken Finlands roll skulle bli i gråzonen mellan väst och öst: osynlighet. Mandaten fördelades mellan 17 västeuropeiska länder i förhållande till befolkningsmängden, så att de största länderna hade åtta platser och de minsta, som till exempel Island, en plats. Till och med Vatikanstaten var företrätt. Exilregimerna från Östeuropa, dvs. Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien, Bulgarien och Jugoslavien fick två mandat var, liksom Spanien. De enda europeiska länderna som saknades var Finland, det totalitära Portugal och det kommunistiska Albanien.⁴¹⁸

Helt osynligt var Finland ändå inte: Procopé var denna gång på plats och följde överläggningarna. I enlighet med principen om att hålla låg profil undgick han att antecknas som vare sig delegat eller observatör på kongressen. I Rebattets noggranna översikter över deltagande från olika länder i Europarörelsens möten saknas finländsk representation i Bryssel.⁴¹⁹

---

415 Message from M. Robert Schuman to the International Council of the European Movement, 26.2.1949, ME-544, HAEU.

416 Rebattet (1962), s. 397–398.

417 "Composition du Grand Conseil du Mouvement Européen", ME-542, HAEU.

418 Objectifs et organisation, Rapport du Comité Executive International, ME-542, HAEU.

419 Rebattet (1962), appendix XXVI.

Vid mötet i Bryssel skrev Procopé ett brev till Churchill, som också var på plats, där han påminde den brittiske statsmannen om dennes yttrande om att elva satellit-huvudstäder borde befrias. Till Procopés glädje sade Churchill sedan i sitt tal i Bryssel beträffande länderna i det ryska blocket: "Our hearts are with them and our aim is to liberate them from an oppression which is worse than that of Hitler."⁴²⁰

I Bryssel höll Procopé en lång överläggning med Rumäniens ex-utrikesminister Gafencu, bland annat om samarbetsproblem mellan olika exilrumänska fraktioner och de baltiska ländernas upptagande i Europarörelsen. Procopé samtalade också med Hendrik Brugmans, som uttalade sin sympati för K.A. Fagerholm. Brugmans lovade att arbeta för att Procopé skulle bli medlem av Europarörelsens juridiska kommission, en plan som dock aldrig förverkligades. I Bryssel träffade Procopé också det finländska sändebudet Ragnar Nummelin, "som närmast ville försvara sin ställning i diplomatin".⁴²¹

Procopé var nöjd över Brysselmötet och över att ha kunnat arbeta utan publicitet "/// jag fick vara inkognito men trots allt med", skrev han i ett brev till Väinö Tanner. Procopé utgick från att han hade utövat ett visst inflytande över Churchills och andra deltagares inställning till de ryska randstaterna. Uppenbarligen kände han sig som en finländsk kontaktperson, för han skrev två cirkulärbrev till statsminister K.A. Fagerholm som också var avsedda för andra betrodda personer i hemlandet.⁴²²

I ett gratulationsbrev till Joseph Retinger för de lyckade arrangemangen i Bryssel noterade Procopé att "[m]y conversation with the Foreign Minister M. Schuman was most interesting." (Samtalet med Schuman ägde rum i Paris i mars, se nedan.) Procopé berättade också i brevet att han hade träffat professor Arthur Montgomery som skulle vara en av de svenska delegaterna i en ekonomisk konferens som på Europarörelsens vägnar ordnades av European League for Economic Cooperation (ELEC). Inför konferensen, som skulle hållas i Westminster i London i april 1949, ämnade Procopé för Montgomery försöka förklara sina idéer om hur de östliga staterna skulle hanteras.⁴²³

---

420 Separata dagboksanteckningar från Bryssel-mötet och resa till Paris, februari–mars 1949, Procopés samlingar, mapp 91, RA.

421 Ibid.

422 Brev till Väinö Tanner, 26.3.1949, Procopés samlingar, KAY 6640, RA; Tanners samlingar II, mapp 5, RA. "/// / sain olla inkognito ja sittenkin mukana /// / Rohkenen otaksua, että saatoin vaikuttaa Churchillin ja ehkä muidenkin puhujain kantoihin Venäjän reunavaltioista. Olen lähettänyt kaksikin matkaselostusta K.A:lle; otaksun että hän ne Sinulle näyttänyt."

423 Brev till Joseph Retinger 22.3.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA. "I got the impression that he [Schuman] has a real sympathy and understanding for our aims although it seems obvious that the Brussels resolution about the non-elected members of the assembly will not be approved."

Procopé förefaller inte ha varit direkt blygsam över den roll han spelade bland entusiasterna för den europeiska idén. I ett brev till Sumner Welles i USA nämner han många kända personer och skriver att han under Brysselmötet eller därefter träffat "Churchill, Spaak, Schuman och Bidault med flera".⁴²⁴ Säkra belägg för att Procopé faktiskt skulle ha hållit någon överläggning med Churchill finns dock inte.

Angående innehållet i rapporterna till Fagerholm kan man konstatera att Procopé skrev om sin resa som från Belgien hade fortsatt till Frankrike, och han nämnde Europamötet i Bryssel, till vilket han tidigare blivit uppmanad att komma som representant för Finland. Han var på plats vid tiden för mötet, men antecknades varken som deltagare eller observatör i protokollet. Till Fagerholm skrev han: "Hela min resa företogs obemärkt och utan att väcka uppseende. Så vitt jag vet har ej heller någon enda tidning nämnt därom." I Paris bodde Procopé hos svenska vänner och stannade där i nästan två veckor. Procopé uppgav att han kommit i kontakt med såväl affärsmän som politiker och journalister. Han mötte mycket sympati för Finland, vars anseende och ställning stärkts "genom att vi hava en regering utan kommunister och genom Ditt fasta uppträdande och Din politik". I brevet undrade Procopé också om han kunde göra ett besök i hemlandet "utan att framkalla obehag och svårigheter".⁴²⁵

Uppenbarligen var det en svår balansgång för Procopé att å ena sidan kunna verka inom Europarörelsen, och att å andra sidan bana väg för att på nytt kunna besöka Finland, som han i praktiken varit avskuren från sedan sommaren 1946. Han verkar ha befarat att en alltför hög internationell profil skulle straffa sig och tvinga honom att hålla sig borta från hemlandet också i fortsättningen. Procopé var sannolikt mån om att inte distansera sig alltför mycket från den officiella utrikespolitiken, eftersom han då skulle marginalisera sig i förhållande till ledande politiker. Avståndet mellan presidentens och regeringens riktlinjer å ena sidan, och Procopés "lojala oppositionspolitik" å andra sidan fick inte bli för stort. Detta gällde speciellt i en situation där den allmänna synen på det politiska läget låg så nära varandra som de gjorde mellan Paasikivi och Fagerholm å ena sidan, och Procopé å andra sidan.

Efter mötet i Bryssel reste Procopé alltså till Paris, där han träffade företrädare från både Sveriges och Finlands ambassader. Ambassadör K.I. Westman var en av Sveriges ledande diplomater, med vilken Procopé samtalat redan fem

---

424 Brev till Sumner Welles, 6.4.1949, Procopés samlingar, KAY 6641, RA.

425 Brev till K.A. Fagerholm daterat 31.3.1949, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

år tidigare. Westman hade 1944 varit svensk envoyé i Madrid, som Procopé besökte på sin väg hem till Finland efter utvisningen från USA. Westman, på vars meritlista också fanns en stationering i Helsingfors 1941, konstaterade beträffande det aktuella politiska läget att ”för Frankrikes regering är Europa-linjen ett sätt att på omvägar komma till överenskommelse med Tyskland”. Diskussionerna med den finske ambassadsekreteraren Ralph Enckell (son till utrikesminister Carl Enckell) gällde enligt Procopés anteckningar framför allt den inrikespolitiska situationen i Frankrike.⁴²⁶

Procopé redogjorde också för sina intryck från resan till Bryssel och Paris i ett separat PM, som återfinns i bland annat L.A. Puntilas arkiv. I promemorian tecknades en ganska optimistisk bild av utsikterna för ett europeiskt samgående. Procopé räknade upp en rad omständigheter som förklaring till att ett närmare samgående mellan Europas stater vid den här tiden var särskilt aktuellt. Detta avsnitt återges här in extenso:

”1) Europatankens egen inneboende styrka och känslan av att den europeiska kulturen är hotad, naturligtvis i första hand från Ryssland, men enligt uppfattningen åtminstone i vissa franska kretsar på sätt och vis även från Amerika, ifall Europa ej förmår resa sig från sitt nuvarande tillstånd. 2) Förenta Staternas önskan, dikterad både av ekonomiska och politiska skäl, att se Västeuropas länder närmare sammanslutna, främst till skydd för hotet från öster. 3) Den på endel socialdemokratiskt håll i Västeuropa framträdande tanken, att i ett förenat Europa de socialdemokratiska idéerna skola kunna förverkligas på en mera omfattande bas och att rent internationellt sett Europa skall komma att bilda ’en tredje kraft’ mellan Sovjetrysslands kommunism och Västblockets kapitalism. 4) Önskan också i Europas länder att skapa ett bålverk mot Sovjetunionens och kommunismens maktpolitiska framträngande; ’Detta är’, yttrade en framstående diplomat till författaren, ’grunden till Churchills inställning.’ 5) Slutligen, enligt en annan diplomat och kännare av fransk politik, den franska regeringens önskan att på detta sätt, s.a.s. på en omväg, komma till en uppgörelse med Tyskland, en önskan som märkligt nog uttalades till författaren även av en av de Gaulles anhängare.”⁴²⁷

426 Separata dagboksanteckningar från Bryssel-mötet och resa till Paris, februari–mars 1949, Procopés samlingar, mapp 91, RA. Beträffande det krigstida mötet med K.I. Westman se Lemberg (1989), s. 309; Gällande Westman, se: Westman, Karl Ivan. Vem är det. *Svensk biografisk handbok 1957*. <http://runeberg.org/vemardet/1957/1063.html> (kontrollerad 9.2.2019).

427 ”Några anteckningar från en resa”, PM av Procopé 17.3.1949, L.A. Puntilas samlingar, mapp 149, RA.

Det är intressant att läsa Procopés PM och jämföra dem med de dagboksanteckningar som han gjorde, speciellt vid besöket i Paris. Av anteckningarna framgår att Procopé sammanträffade med utrikesminister Robert Schuman på Quai d'Orsay, men i PM:et hänvisar han bara till "en fransk politiker i mycket hög ställning". För Schuman betonade Procopé att han inte hade någon officiell ställning, att han inte hade någon kontakt med sin regering eller med legationen i Paris (vilket i och för sig inte helt stämde). Procopé var också noga med att framhålla att han inte var någon "exilé" såsom Gafencu och andra liknande personer. Procopé redogjorde för läget i Finland, och Schuman undrade om det var troligt att Ryssland som motdrag till grundandet av Atlantpakten Nato skulle ockupera norra Finland. Procopé omnämnde att ryska trupper visserligen koncentrerats till Finlands gränser, men att en ockupation ändå var osannolik. Schuman och Procopé diskuterade också de tänkbara följderna av Molotovs avgång som sovjetisk utrikesminister; Schuman menade att den ryska utrikespolitiken skulle bli aktivare, men det var osäkert i vilken riktning. Schuman ansåg det för sin del uteslutet att Sverige skulle ansluta sig till Nato, däremot tyckte han att "en nordisk militärallians blivit förmånlig". Procopé menade för sin del att detta skulle reta Moskva lika mycket som ett Natomedlemskap, vilket "tycktes förvåna Schuman". Enligt Procopés anteckningar delade den franska utrikesministern inte den f.d. premiärministern Paul Reynauds optimism, om att upprustning i väst skulle kunna tvinga tillbaka Sovjetunionen till 1939 års gränser. Beträffande Europarörelsen ansåg Schuman det uteslutet att representeranter för satellitstaterna skulle kallas till medlemmar. "Däremot ansåg han att mitt förslag möjligt", antecknade Procopé med hänvisning till de planer han hade utarbetat för hur Europarådets parlamentariska församling skulle organisera sitt arbete.⁴²⁸

Hur var det möjligt att den franske utrikesministern överhuvudtaget tog emot Procopé och att han förde den här typen av öppna diskussioner med en finsk f.d. diplomat, vars egen karriär som utrikesminister hade tagit slut 18 år tidigare? Två tänkbara skäl kan nämnas: Dels var Procopé fortfarande ett bekant namn i ledande kretsar i Europa sedan sin tid som utrikesminister och diplomat. Dels är det möjligt att han under sitt relativt korta engagemang i Europarörelsen hade gjort sig känd som en konstruktiv kraft både då det gällde att stödja de västeuropeiska integrationssträvandena, och då det gällde att ge information om

---

428 Separata dagboksanteckningar från Bryssel-mötet och resa till Paris. Mötet med Schuman 12.3.1949. Procopés samlingar, mapp 91, RA; "Några anteckningar från en resa", PM av Procopé 17.3.1949, L.A. Puntilas samlingar, mapp 149, RA.

läget i Finland och i satellitstaterna. Man bör även minnas att Finland i allra högsta grad ansågs befinna sig i den sovjetiska inflytelsesfären, och att manöverutrymmet för regeringen i Helsingfors och för den finländska utrikesförvaltningen uppfattades som synnerligen begränsat. Den språkkunnige Procopé ansågs troligen vara en oberoende kraft som kunde ge information om det politiska läget i synnerhet i Finland, utan att hämmas av att inneha en officiell position. Och om det plötsligt hade blivit ett kommunistiskt maktövertagande i Finland eller en sovjetisk ockupation hade Procopés ställning sannolikt påmint om den som innehades av Gafencu. Procopé skulle med andra ord ha kunnat bli en kontaktperson till "det fria Finland".

I och för sig såg läget för Finland bättre ut 1949 än under de närmast föregående åren, vilket också var uppfattningen på olika håll i Västeuropa. I sitt PM kunde Procopé rapportera: "Vad Finland vidkommer kan överallt konstateras en känsla av respekt, som nästan närmar sig beundran för att Finland, ehuru beroende av Ryssland kunnat hindra en utveckling som i övriga randstater. Utgången av valen i somras liksom det faktum att Finland har en regering utan kommunister, har uppenbarligen gjort djupt intryck. För Finlands ställning och anseende i världen är det därför säkerligen av betydelse, att regeringen Fagerholm fortsätter att styra landet."⁴²⁹

I PM:et verkar Procopé något ha "förbättrat" de budskap som han fick av de franska politikerna. Procopé skriver till exempel att han vid Quai d'Orsay fick "det bestämda intrycket" av önskvärdheten med att en skandinavisk militärallians skulle komma till stånd, och att man å andra sidan inte förväntade sig att Sverige skulle gå med i Nato. Riktigt så tydligt hade Schuman inte uttryckt sig enligt Procopés dagboksanteckningar.⁴³⁰ Förklaringen till att de två texterna skiljer sig åt kan vara så enkel att promemorian var en redigerad version av de ursprungliga anteckningarna. Till saken hör också att PM:et visserligen distribuerades enbart till betrodda personer i Finland, men att det inte kunde utslutas att dokumentet skulle hamna i felaktiga händer. Därmed var det enligt Procopés bedömning sannolikt bättre att skriva "en fransk politiker i mycket hög ställning" i stället för att skriva rent ut att det handlade om utrikesminister Schuman. Ytterligare en förklaring är att Procopé medvetet kan ha förvrängt de

---

429 "Några anteckningar från en resa", PM av Procopé 17.3.1949, L.A. Puntilas samlingar, mapp 149, RA.

430 Separata dagboksanteckningar från Bryssel-mötet och resa till Paris. Mötet med Schuman 12.3.1949. Procopés samlingar, mapp 91, RA. "Några anteckningar från en resa", PM av Procopé 17.3.1949, L.A. Puntilas samlingar, mapp 149, RA.

budskap han hörde. Någon systematisk tendens i den riktningen kan dock inte skönjas i ljust av källmaterialet.

Övriga framträdande fransmän som Procopé träffade i Paris var Daniel Serruys, som var en av grundarna av ELEC och ordförande för dess franska sektion. En känsla för kontinuiteten i Procopés verksamhet får man då man betänker att Procopé och Serruys hade träffats redan 1921 då Finland och Frankrike förhandlade om ett handelsavtal. Procopé hade varit medlem av den finländska delegationen medan Serruys var ordförande för den franska.⁴³¹ Procopé träffade också chefredaktör René Courtin samt flerfaldige premiär- och utrikesministern Georges Bidault, som vid den här tidpunkten inte satt i regeringen. Procopé hade därtill ett möte med Europarörelsens generalsekreterare Joseph Retinger. Bidault uppgav att Coudenhove-Kalergi hade bett honom bli president i sin Europarörelse. Detta hade Bidault avböjt, eftersom han ansåg att det fanns alltför många enskilda grupper som drev Europatanken och ”inbördes äro som hund och katt”. Bidault sympatiserade med tanken, men ansåg vid den här tidpunkten att den borde föras vidare av regeringarna. Procopé nämnde också för Bidault om sina svårigheter med att få visum till Frankrike. Bidault lovade tala med den sittande utrikesministern Robert Schuman om saken, ”för att få den uppklarad”. Att Procopé ansåg sig kunna påverka integrationsprocessen som helhet framgår av hans anteckningar efter mötet med Retinger. Procopé hade presenterat ett förslag om hur Europarådets parlamentariska församling skulle organisera sitt arbete. Enligt Retinger var detta troligen det enda genomförbara, och han uppmanade Procopé att ta upp sin plan i sina diskussioner med Schuman.⁴³²

Som ovan nämnts hade Procopé i ett brev till statsminister K.A. Fagerholm berättat om sin resa till Bryssel och Paris. I ett bästa broder-brev svarade Fagerholm att inga hinder för besök [i Finland] förelåg för Procopé. Men enligt Fagerholm var det ”föga önskvärt med stora notiser eller intervjuer i bladen!” Annars gick livet enligt den socialdemokratiska statsministern sin gilla gång, även om det inte alla gånger var lätt att leda en minoritetsregering: ”Gudskelov finns det dock också på den borgerliga sidan folk som begriper vad det egentligen är fråga om – inte bara fläskpris och slikt utan mycket viktigare: rätten att leva i nordisk frihet. Med vänlig hälsning Din KA Fagerholm.”⁴³³

431 Lemberg (1985), s. 195.

432 Separata dagboksanteckningar från Bryssel-mötet och resa till Paris. Möten med Bidault och Retinger 10.3.1949. Procopés samlingar, mapp 91, RA.

433 Brev från Fagerholm 5.4.1949, Procopés samlingar, KAY 6592, RA.

Statsministern verkade inte så väldigt engagerad i Procopés rapporter om Europasamarbetet. Procopé var i varje fall glad inför utsikten att kunna besöka sitt hemland. Ändå vågade han sig inte till Finland riktigt ännu. I ett svarsbrev till Fagerholm skrev Procopé att han inte fruktade ”åtal eller något dylikt”. Men han var rädd för tidningsskriverier i samband med ett besök och att det kunde skada regeringen Fagerholms arbete. Därför gav han sig till tåls ytterligare en dryg månad.⁴³⁴

Under tiden meddelade Procopé Retinger att han snart skulle skicka en lista med personer till vilka pamfletter om Europarörelsen skulle kunna sändas. Procopé konstaterade samtidigt att Europarådets stadga inte riktigt blev vad man hade tänkt sig men att det ändå är ett stort steg framåt att ”the European Assembly” kommer att mötas. Procopé hoppades också att kontakterna med de nationer som inte officiellt kunde delta skulle upprätthållas, ”perhaps through the Secretary and the Standing Commissions in the way I proposed in the memorandum I handed you in Paris. I think it [is] most important to maintain such a contact.” skrev han till Retinger.⁴³⁵

Beträffande resan till Bryssel och Paris kan konstateras att Procopé verkar ha gjort sig allt mer hemmastadd i en roll som inofficiell kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen. Det var en roll som han i mångt och mycket formade själv. Procopé betonade att han inte hade något officiellt mandat. Fördelen med denna inofficiella position verkar ha varit att han relativt fritt kunde arbeta för Finlands bästa utan de utrikespolitiska begränsningar som annars gällde för finländska politiker och ledande tjänstemän. Hans kontaktnät var sedan tidigare breda både i Finland och speciellt utomlands, både inom politiken, diplomatin och i näringslivet.

Magnus Lemberg betecknar året 1949 som en höjdpunkt för Procopé under de tunga efterkrigsåren. Den 19 maj gifte han sig vid en enkel ceremoni i Stockholms stadshus med Brita von Heidenstam, efter att deras respektive skilsmässor blivit klara. De enda vittnena var Arvo ”Poika” Tuominen och dennes hustru Lyyli.⁴³⁶

---

434 Brev till Fagerholm 10.4.1949, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

435 Brev till Retinger 16.5.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

436 Lemberg (1989), s. 337; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 192; Dagboksanteckning 19.5.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Besök i Finland för första gången på tre år

Procopés besök i Finland, det första sedan juni 1946, förverkligades till slut i juni 1949. Han tog in på hotell Kämp i Helsingfors och den som han diskuterade Europafrågor mest med var Väinö Tanner, som han samtalade med i över två timmar. I dagboken sammanfattar Procopé diskussionen: ”Europarörelsen ej utan betydelse för att stärka Västerens ställning, hindra Rysslands frammarsch och möjliggöra en slutlig rättvis uppgörelse. Tanner fann önskvärt att jag följer med Europarörelsen och gjorde ingen invändning då jag sade jag möjligtvis skulle ingå i någon av dess permanenta kommissioner och att jag tänkte, ifall möjlighet därför föreligger, vara i Strassburg vid tiden för Assemblen.” Dagboksanteckningen fortsätter: ”Tanner sade att jag borde återvända till Finland. Jag replikerade att jag ej här kunde påräkna arbete. Han uttalade sin förvåning över industrins inställning härtill. Å andra sidan erkände han nyttan av att jag fortsätter att vistas utomlands, så att jag kan finnas till hands och också att jag kan lämna meddelanden.”⁴³⁷ Åtminstone i förhållande till Tanner förefaller det alltså klart att Procopé spelade en förmedlande roll då det gäller kontakter med och information från Europarörelsen.

De personer som Procopé i övrigt träffade i Finland var i påfallande många fall så kallade krigsansvariga: Risto Ryti, Jukka Rangell, Väinö Tanner och Henrik Ramsay samt därtill K.A. Fagerholm, Tauno Suontausta och Holger Nystén. Han träffade också samlingspartiets ledning. Procopé förefaller inte ha träffat president J.K. Paasikivi, men däremot talade han i telefon med presidentens hustru Alli Paasikivi.⁴³⁸

En rapport till Joseph Retinger efter besöket i Finland visar hur kraftigt Procopé identifierade sig med det europeiska projektet: ”I found much sympathy for our Movement, but also that in the present political circumstances people do not think it possible to take up active work in the country. On the other hand they expressed their satisfaction of the contact I have had and might have with the Movement.”⁴³⁹

Procopé skickade som han lovat över en namnlista till Retinger med personer som skulle få information om Europarörelsen; listan var kort, förklarade Procopé, eftersom Duncan Sandys hade begränsat den till 20 eller 30 namn.

⁴³⁷ Finlandsbesöket ägde rum 5–11.6.1949. Löst maskinskrivet blad, inlagt i dagboken, daterat 9.6.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

⁴³⁸ Dagboksanteckning 9.6.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

⁴³⁹ Brev till Joseph Retinger 13.6.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

Procopé försäkrade att han hade kunnat nämna ”hundreds and hundreds”.⁴⁴⁰ I ett brev till Duncan Sandys själv bredde Procopé på ytterligare och skrev om antalet namn på listan: ”[A]s a matter of fact it could contain thousands of names.”⁴⁴¹

I ett brev till René Courtin, chefredaktör för *Le Monde* och ordförande för *Mouvement Européen-France*, rapporterade Procopé att han nyligen hade varit några dagar i Finland ”pour la première fois depuis trois ans”. Procopé konstaterade att det sovjetiska inflytandet var så starkt att det inte hade gått att bilda någon ”conseil national pour le Mouvement Européen”. Men han framhöll i brevet att det på inga villkor innebar att finländarna skulle sakna intresse för Europas enande: ”Tout au contraire, il y a des adherents fervents pour lesquelles l’ideal est un Etat fédéral auquel on voudrait un jour pouvoir adhérer.” Enligt Procopé hade hans vänner uttryckt sitt gillande över den kontakt de via Procopé kunde upprätthålla med rörelsen.⁴⁴²

Under sommaren gjorde sig Hjalmar J. Procopés dåliga hälsa påminde. Den 13 juni till 30 juli 1949 var han intagen på Karolinska sjukhuset i Stockholm. Dagboken förtäljer inte vad han led av för åkomma vid detta tillfälle, även om han till Courtin skrev att han skulle genomgå en operation. Efter sjukhusvistelsen var han konvalescent hemma från 31 juli till 7 augusti. Med anledning av 60-årsdagen den 8 augusti uppvaktades Procopé i sin och hustrun Britas enrummare på Kungsholmen av Arvo ”Poika” Tuominen, den socialdemokratiska riksdagsmannen Yrjö Kilpeläinen, Finska Notisbyråns representant i Stockholm Nils Lund, Uusi Suomis korrespondent Antero Vartia och tre andra personer.⁴⁴³

Procopé höll också fortsatt kontakt med inflytelserika personer på andra sidan Atlanten. Senator Leslie Kefauver från US Senate Committee on armed services tackade Procopé för hans intresse ”in the proposed creation of an Atlantic Union. Perhaps later you can be of help to us. It is indeed courageous of you to maintain such interest in the Western World, even though your fine country lies within the orbit of Moscow.”⁴⁴⁴

Procopé var framför allt intresserad av ett federalt Europa, men i synnerhet i USA fanns det också personer som propagerade för ett federalt världsförbund. I oktober fick Procopé något som uppenbarligen var ett cirkulärbrev från Federal Union, med ett handskrivet tack från John T. Johnson III gällande

---

440 Ibid.

441 Brev till Duncan Sandys 13.7.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

442 Brev till Courtin 16.6.1949, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

443 Dagboksanteckningar för berörda datum, Procopés samlingar, KAY 6639, RA; Lemberg (1989), s. 337.

444 Brev från Leslie Kefauver 11.8.1949 (mottaget 2.9.1949), Procopés samlingar, mapp 90, RA.

ett brev som Procopé skrivit till senator Kefauver. Enligt brevhuvudet var Federal Union en "nonprofit educational membership organization to unite free people by world government". På organisationen program stod att skapa en federal union av demokratiska länder utgående från en modell som ungefärligen byggde på den amerikanska konstitutionen: "/.../ this is to be the safest and only realistic approach to democratic world government." hette det i programmet.⁴⁴⁵

Inför sitt följande besök i hemlandet, 15 oktober till 3 november 1949, rapporterade Procopé i ett brev till Retinger att läget såg förhållandevis bra ut, eftersom kommunisterna inte hade lyckats med sitt uppsåt att ställa till oro i landet genom strejker. Procopé frågade i brevet vad han i Finland kunde göra för rörelsen: "I should be glad if by then I could do anything for what I dare call 'our movement'. But I must admit that all my countrymen from different parties, with whom I have discussed the question, are of the opinion that for the time being a European Council cannot be founded in Finland. I still wonder in what way I could be useful to the movement."⁴⁴⁶ Än en gång ser man här tydligt Procopés engagemang för Europarörelsen. På basis av korrespondensen med Retinger får man nästan intrycket att Procopé ansåg sig ha två fosterländer, dels Europa, dels Finland.

Då Procopé sedan för andra gången inom några månader anlände till Helsingfors arrangerades med anledning av att han fyllt 60 år en festmiddag på Kämp. I middagen deltog större delen av de krigsansvariga och personer som Yrjö Kilpeläinen och Keijo Alho. Väinö Tanner höll ett hyllningstal till Procopé och överräckte ett silverfat med alla de närvarandes signaturer ingraverade. Också Risto Ryti höll ett tal till Procopé – ett tal som veterligen var Rytis sista offentliga framträdande. Hyllningen på Kämp var dock en sluten tillställning utan något officiellt inslag.⁴⁴⁷

Under besöket tog de flesta personer i ledande ställning emot Procopé. Han hade en lång överläggning med statsminister Fagerholm på dennes arbetsrum. Han besökte också president Paasikivi som "nästan hetsigt" avrådde Procopé från hans planer på en kandidatur i elektorvalet 1950. Procopé träffade därtill Risto Ryti över middag.⁴⁴⁸

445 Brev från Federal Union undertecknat av John J. Johnson III 4.10.1949, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

446 Brev till Retinger 6.10.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

447 Lemberg (1989), s. 337. Att Rytis tal skulle ha varit hans sista offentliga framträdande är enligt Lemberg en förmodan uttalad av Keijo Alho. Ryti levde till 1956.

448 Specialanteckningar i dagboken 15.10–3.11.1949 under rubriken "Finland", Procopés samlingar, mapp 24, RA.

De mest seriösa diskussionerna om europeiska angelägenheter under besöket i Finland verkar Procopé ha haft med den amerikanske ministern Avra M. Warren. Denne var orolig för Frankrikes svaghet, speciellt för landets dåliga armé. Enligt amerikansk mening var ett samgående mellan Frankrike och Tyskland nödvändigt, men det skulle förutsätta att Frankrike gav efter i fråga om Ruhr och Saar. Det amerikanska sändebudet skulle också ha sagt att "[d]e gaullismen och kommunismen i samma mån en katastrof, om någondera får makten."⁴⁴⁹

Firandet av Procopés 60-årsdag ger vid handen att hans umgänge i Finland var något snävt, med speciell fokus på de krigsansvariga, även om han också träffade den högsta statsledningen. Utöver samtalet med Warren berördes europeiska frågor inte så mycket, utan diskussionerna fokuserade på det förestående presidentvalet och speciellt på motståndet mot Urho Kekkonen.

Efter besöket i Helsingfors verkar Procopé ha kommit till slutsatsen att ett inofficiellt nationellt råd för Europarörelsen trots allt kunde grundas. I ett brev till Europarörelsens ordförande Duncan Sandys skrev han att "[s]ome really interested people in Finland would together with me found an unofficial European Council which would not openly work in the country but which would be a nucleus of the interests and which would join your organisation in London and have its representatives to take part in your work." Enligt Procopé hade förslaget mottagits med entusiasm, men saken var inte klar i och med det. Procopé fortsatte: "However, before going further and investigating more closely the possibilities in Finland, I would like to know what you, Mr. Sandys and other of your leading people think of this plan."⁴⁵⁰

Procopés användning av termen "unofficial European Council" var såtillvida inexact, att de nationella råden i de västeuropeiska länderna redan till sin natur var inofficiella, eftersom Europarörelsen var en medborgarrörelse och inte något officiellt organ i de respektive länderna. De nationella råden bemannades i regel av ledande personligheter från de olika organisationerna som tillsammans konstituerade Europarörelsen. För att här återknyta till fyrfältet i början av den här avhandlingen så var de västeuropeiska nationella råden inofficiella men offentliga, medan Procopé för Finlands del förefaller ha tänkt sig att det finska nationella rådet likaså skulle ha varit inofficiellt, men snarare hemligt än offentligt. Distinktionen är viktig eftersom den återkommer senare då Europeiska ungdomskampanjen kom till Finland (se kapitel 7). Denna kampanj accepterades

---

449 Anteckning 29.10.1949 i specialanteckningarna från Finland, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

450 Brev till Duncan Sandys, 7.11.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

av de finska myndigheterna på villkor att den skulle göra så lite väsen av sig som möjligt i offentligheten eller uttryckt i klarspråk: den skulle undvika att irritera ryssarna.⁴⁵¹

Något svar av Sandys på sin fråga hann Procopé inte få innan han 18 november 1949 avreste till New York på m/s Gripsholm från Göteborg.⁴⁵² Som tidigare konstaterats kom det aldrig att grundas något nationellt råd för Europarörelsen i Finland. Brevet till Sandys kan snarast tolkas som att Procopé var mån om att visa att det fanns intresse för Europafrågor i Finland, och att Procopé själv gärna fortsatte att delta i Europarörelsens internationella aktiviteter. Så kom också att bli fallet, men Procopés engagemang försvårades av att han tillbringade långa tider på andra sidan Atlanten, bland annat första halvåret både 1950 och 1951.

Europeisk vision – utopi kan sluta som realitet

Eftersom Procopé efter avfärden till USA inte besökte Europa på 7–8 månader är det intressant att reflektera över hur han strax innan avresan i november 1949 uttryckte sig om enhetssträvandena i Europa, ett tema han skrev om i en tvådelad artikel i *Appell*. I sina tidningsartiklar tog Procopé ofta avstamp i historien, börjande med Zeus bortrövande av Europa. Procopé konstaterade att det låg något av mystik i idén om Europa, och han fortsatte: ”Men det är väl så, att varje idé av någon betydelse har ett drag av mystik, samtidigt som den för att vara bärkraftig måste bygga på verklighetens grund”. I sin exposé över idéernas historia kom Procopé så småningom vidare till mellankrigstiden, där han speciellt lyfte fram Coudenhove-Kalergis Paneuropa samt de franska och tyska utrikesministrarna Briands och Stresemanns arbete för förbättrad förståelse mellan nationerna. Men, konstaterade Procopé, utvecklingen gick en annan väg, och efter andra världskriget låg Europa ”mera krossat, slaget i spillror och ödelagt än någonsin”. Under yttre faror tog Europatanken sedan fart och främst som dess förespråkare stod Churchill som förde fram idén om Europas enande. Detta var upptakten, skrev Procopé, som följdes av att det bildades en mängd nya organisationer för att driva idén framåt mot praktiska resultat. ”Bland dess anhängare finns ledande män i nästan alla Väst-Europas länder”, skrev Procopé och räknade upp kända Europaivrare som Philip, Spaak och De Gasperi.⁴⁵³

451 Rebattet, s. 175; Alsing Andersen rapport till Paris, 8.6.1952, ME 108, HAEU.

452 Dagboksanteckning 18.11.1949, Procopés samlingar, KAY 6639, RA.

453 Procopé, Hjalmar: Enhetssträvanden i Europa I, *Appell* 11.11.1949.

Ibland hade Procopé en tendens att omnämna sig själv bland de stora förespråkarna för ett enat Europa, men i de här artiklarna lyfte han inte fram sin egen roll som Europaivrare, vare sig under mellankrigstiden eller senare.

Då det gäller beskrivningen av Europarörelsens uppkomst och dess roll som initiativtagare till Europarådet är Procopés artikel närmast refererande. Att Finland inte var med framgår av sammanhanget, men i övrigt är Procopé inte lika frispråkig i sina tidningsartiklar som i de promemorior vilka han i förtroende distribuerade till betrodda personer. Skillnaden framgår därmed klart mellan hans offentliga verksamhet som tog sig uttryck i bland annat ifrågasvarande artiklar och hans konfidentiella aktiviteter i form av kontakter med Europarörelsen och hemliga rapporter.

I grundanalysen var Procopé tydlig. Enligt honom låg det i både Förenta staternas och Storbritanniens intresse att Europa blev starkt och livsdugligt med förankring i ett transatlantiskt samarbete; samtidigt måste motsättningarna mellan Frankrike och Tyskland utjämnas i så hög grad som möjligt. Också för de mindre staterna var samarbete ett måste, konstaterade han. Procopé konkluderade sin andra artikel i Appell med följande visionära resonemang:

”Det är lätt att avfärda Europa-tanken med en axelryckning som en utopi. Och utan att vara skeptiker kan man tvivla på att någonsin Europas Förenta Stater kommer att bli verklighet på samma sätt och i liknande form som USA. Men ett är säkert: liksom det finnes en europeisk livssyn och kulturform, som bygger på kristen världsåskådning, på lag, rätt, rättvisa och fast samhällsordning och på aktning för individens frihet, ansvar och initiativ, lika säkert är att allt detta i vår gamla världsdel är hotat av undergång, om icke i någon form enhetssträvandena kunna förverkligas. Och mot överdriven skepticism kan framhållas historiens lärdom, att så gott som varje stor rörelse i mänsklighetens liv begynt som en utopi för att sluta som en realitet – om också icke alltid i den form dess upphovsmän tänkt sig.”⁴⁵⁴

Den senare av de två artiklarna i Appell publicerades samma dag som Procopé avreste till New York, och texterna kan därför ses som ett bokslut över hans europeiska år 1949.

---

⁴⁵⁴ Procopé, Hjalmar: Enhetssträvanden i Europa II, *Appell* 18.11.1949.

5. PROCOPÉ SOM KONTAKTPERSON TILL EUROPARÅDET

5.1 Engagemang i Skandinavien och för de baltiska länderna

Tack vare sina förbindelser med Europarörelsen föll det sig naturligt att Hjalmar J. Procopé också höll kontakt med Europarådet. Persongalleriet var i hög grad detsamma i Europarörelsen och i Europarådet, men den förra var en medborgarrörelse medan den senare var en officiell samarbetsorganisation mellan parlament och regeringar i Västeuropa. I det här kapitlet ligger fokus på Procopés kontakter med den officiella organisationen i Strasbourg. Kronologiskt följer händelserna i huvudsak efter det ursprungliga engagemanget i Europarörelsen, det vill säga från maj 1949 framåt. I praktiken kan vissa överlappningar med föregående kapitel inte helt undvikas. Tematiskt är det ibland en avvägningsfråga vad som behandlas i detta kapitel och vad som tas upp i det föregående. I slutet av det här kapitel rekapituleras det officiella Finlands inställning – eller icke-inställning – till Europarådet, som efter år av passivt ointresse till slut ledde till ett finländskt medlemskap 40 år efter grundandet, i det kalla krigets absoluta slutskede.

Europarådets grundstadga undertecknades 5 maj 1949 i London av företrädare för regeringarna i Belgien, Danmark, Frankrike, Irland, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Storbritannien och Sverige. För första gången skapades en internationell organisation som inte bara bestod av diplomater och tjänstemän med instruktioner från sina respektive regeringar, utan också av en parlamentarisk församling med utsända representanter från de nationella parlamenten.⁴⁵⁵ Grundstadgan undertecknades i syfte att trygga den på individens frihet baserade parlamentariska demokratin i Europa. I praktiken skulle skyddet av de mänskliga rättigheterna visa sig bli organisationens viktigaste uppgift.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ af Malmberg (1994), s. 168.

⁴⁵⁶ Regeringens proposition 17/1989 om Finlands anslutning till Europarådet. I propositionen ingår en tillbakablick på Europarådets historia.

I en UM-rapport ett par veckor efter undertecknandet redogjordes för grundandet av den nya organisationen. Några reflektioner över betydelsen för Finland gjordes inte, men det konstaterades att Europarådet inte begränsade de deltagande staternas suveränitet. Starten hade varit försiktig, så att Europarådet skulle kunna utvecklas till en allmän organisation för hela Europa, hette det i rapporten.⁴⁵⁷

Undertecknandet av grundstadgan föregicks av en noggrann beredning, där Europarörelsen verkade som pådrivande kraft. Duncan Sandys hade redan i november 1948 i sin egenskap av Europarörelsens ordförande förmedlat ett konkret förslag till organisationsform. Förslaget skickades till samtliga regeringar i OEEC-länderna, det vill säga de länder som mottagit Marshallhjälpen.⁴⁵⁸ Den franska regeringen drev på planerna, och i Paris ansåg man att det låg i linje med Marshallsamarbetet. Samtidigt önskade man grunda en organisation där också Tyskland kunde vara med. I början av 1949 rapporterade den svenska ambassaden i Paris att Sverige kunde vänta sig en inbjudan att ansluta sig till samarbetet "[o]m icke engelsmännen lyckas att bromsa upp hela denna historia".⁴⁵⁹

Någon sådant bromsande gällande tidtabellen var inte att vänta eftersom Storbritannien spelade en viktig roll i sammanhanget tillsammans med de övriga så kallade Brysselstaterna,⁴⁶⁰ som utöver Frankrike omfattade de tre Benelux-länderna. Den 7 mars 1949 inbjöd utrikesminister Ernest Bevin på Brysselstaternas vägnars fem andra länder, det vill säga Italien, Irland, Danmark, Norge och Sverige till en konstituerande konferens i London.⁴⁶¹

I Moskva såg man inte med blida ögon på planerna. Partiorganet Pravda förutspådde att Europarådet skulle bli ett bihang till det amerikanska systemet av aggressiva block, en "filial till Nordatlantpakten".⁴⁶² På skandinaviskt håll ansåg man det naturligt att Island och alla andra OEEC-länder skulle få bli medlemmar, men Finland ägnades i sammanhanget ingen uppmärksamhet.⁴⁶³

---

457 Euroopan neuvosto, UM-rapport, 18.5.1949, UM 7D.

458 Duncan Sandys till svenska UD, 24.11.1948, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

459 Rapporter från svenska ambassaden i Paris till UD, 4.1. och 9.2.1949, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

460 Brysselstaterna hade den 17.3.1948 undertecknat ett fördrag om kollektivt militärt stöd samt om ekonomiskt och socialt samarbete. PM om olika Europa-organisationer, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

461 Inbjudan av Bevin till svenska UD, 7.3.1949, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

462 Pravda 13.2.1949, refererat av svenska ambassaden i Moskva till UD, 16.2.1949, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

463 PM uppgjort vid svenska UD "Angående förslaget till Europa-rådets organisation", 18.3.1949, HP 24 L, vol. 1258, SE/RA.

Beträffande förhållandet mellan Europarådet och Nato hade Pravda såtillvida rätt att planerna på att grunda Europarådet tidsmässigt sammanföll med upp-
rättandet av Nato, som med amerikansk hjälp skulle ta hand om Västeuropas
försvar mot Sovjetunionen. Den brittiska regeringen ville att Nato skulle grun-
das före Europarådet, och därför hölls konferensen i London först i maj.

De skandinaviska länderna fanns alltså bland de grundande medlemmarna,
och i synnerhet på parlamentariskt håll fanns det ett behov av att diskutera hur
Europarådets konkreta arbete skulle utformas. Under våren och sommaren
1949 väcktes på olika håll i Europa en rad förslag på vad Europarådets råd-
givande församling skulle syssla med under sitt första möte. Från Sverige, Norge
och Danmark kom emellertid inga egna förslag till agenda för Europarådet,
endast reservationer eller invändningar mot förslag från andra länder.⁴⁶⁴

Procopé var en av få personer i Norden som utanför regeringskretsarna vi-
sade aktivt intresse för Europarådet. Trots att ett finländskt medlemskap av
utrikespolitiska skäl var uteslutet hindrade det honom inte från att engagera sig
i debatten. Uppenbarligen hade Procopé ett stort behov av och intresse för att i
mån av möjlighet bidra till utformandet av de nordiska riktlinjerna gällande den
europeiska integrationsprocessen.

Ett tillfälle skulle snart yppa sig. Omedelbart efter att Europarådets stadga
hade undertecknats reste Procopé till Köpenhamn tillsammans med den svenske
högerpolitikern Karl Wistrand för ett parlamentarikermöte med engelska och
skandinaviska ”Europa-män”. Mötet leddes av den tidigare danske ministern
Ole Bjørn Kraft. Mötet skedde inom ramen för European Parliamentary Union
(EPU), på vars initiativ det hade bildats nationella parlamentariska EPU-kom-
mittéer i akt och mening att främja en fördjupning av den europeiska integra-
tionen. Wistrand var ordförande för den svenska kommittén.⁴⁶⁵

Vid mötet i Köpenhamn 7–8 maj 1949 visade det sig att det både i Stor-
britannien och i Skandinavien fanns ett utbrett missnöje med EPU, som helt
dominerades av sin ordförande Coudenhove-Kalergi. På grund av menings-
skiljaktigheter mellan Coudenhove-Kalergi och speciellt Duncan Sandys hade
EPU avstått från medlemskap i Europarörelsen, som alltså var den samlande
takorganisationen för de medborgarorganisationer som arbetade för Europas
enande.⁴⁶⁶

464 af Malmberg (1994), s. 165.

465 Rebattet (1962), s. 152; Gisch (1991b), s. 121.

466 Gisch (1991b), s. 112–122.

Helt okontroversiellt var det inte att Procopé anslöt sig till mötet. Den brittiske labourledamoten Ronald Mackay, som hade initierat mötet i Köpenhamn, hade i ett brev till Procopé avrått denne från att delta, med motiveringen att samtliga övriga deltagare skulle vara parlamentsledamöter.⁴⁶⁷

Onekligen förefaller det lite märkligt att Procopé faktiskt deltog i diskussionerna, trots att sammankallaren uppenbarligen tyckte att den finske f.d. utrikesministern inte befann sig i rätt sällskap. Å andra sidan var Procopé bosatt i Stockholm, han kände de ledande nordiska aktörerna, han talade och förstod deras språk, och han hade efter Europakongressen i Haag etablerat sig som en inofficiell finsk kontaktperson i integrationsfrågor. Wistrand hörde till dem som stödde Procopés deltagande; han ansåg att Mackay visserligen var en man med de bästa avsikter och en varm anhängare av den europeiska enhetstanken men att han ”tyvärr så gott som helt saknade varje praktiskt grepp”.⁴⁶⁸

Under diskussionen i Köpenhamn kom Procopé på kollisionskurs med Mackay, som var en av få federalistiskt inriktade brittiska politiker. Procopé ville i det här skedet att samarbetet inom Europarådet inte skulle vara så djupt, sannolikt för att Finland i ett senare skede skulle kunna bli medlem eller åtminstone associera sig med den nya organisationen. Procopé förespråkade att samarbetet borde bildas inom Europas naturliga gränser ”(alltså skyddande oss i Öster)”.⁴⁶⁹

Senare i maj 1949 lämnade de svenska parlamentarikerna formellt EPU och anslöt sig direkt till Europarörelsen, och i juni följdes de av grupperna från Danmark och Storbritannien. EPU förde efter detta en tynande tillvaro och höll sin sista konferens under Coudenhove-Kalergis ledarskap i september 1950.⁴⁷⁰

Oron för kommunismen verkade nu liksom tidigare vara en viktig drivkraft då det gällde Procopés arbete för Europas enande. Han var orolig för att folk skulle låta sig invaggas i falsk säkerhet av Sovjetunionen. ”When the threat is not eminent and obvious, people may think it less necessary to unite Europe. It is so much the more imperative that the Assembly becomes a really efficient and living body”, skrev Procopé i ett brev till Mackay.⁴⁷¹

---

467 Brev från Mackay, 3.5.1949, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

468 Wistrand (1962), s. 226.

469 Specialanteckningar över mötet i Köpenhamn, 6–10.5.1949, Procopés dagbok, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

470 Gisch (1991b), s. 121–122, fotnot 42.

471 Brev till Mackay daterat 25.4.1949 i Stockholm, Procopés samlingar, RA,

Att Procopé fäste speciell vikt vid faran från öst måste här ses i sammanhanget av de befarade sovjetiska motåtgärderna mot Nato, som hade grundats i Washington 4 april 1949. En av deltagarna vid mötet i Köpenhamn hade i USA träffat State Departments Rysslandsspecialist Charles E. Bohlen. Denne sades ha väntat sig att grundandet av Nato skulle leda till Berlinblockadens upphävande (blockaden som hade inletts 24.6.1948 hävdes 12.5.1949), ökad rysk aktivitet mot Titos Jugoslavien och ockupation av Finland. Den sista förväntade följden noterade Procopé med ett utropstecken i sin dagbok.⁴⁷²

Våren 1949 cirkulerade det också på andra håll uppgifter om att Sovjetunionen planerade att antingen ockupera Finland eller orkestrera ett kommunistiskt maktövertagande i landet. Detta skulle ske som motdrag till grundandet av Nato och speciellt till Norges anslutning. Finlands sändebud i Prag Eduard Palin hade hört detta av tjeckiska sagesmän. Sändebudet förhöll sig dock skeptiskt till att informationen faktiskt stämde, noterade president Paasikivi i sin dagbok.⁴⁷³

Ett ökande sovjetiskt missnöje med Paasikivi och den socialdemokratiska minoritetsregeringen under K.A. Fagerholm kunde skönjas vid den här tiden. Trots VSB-fördraget från 1948 var den sovjetiska ledningen med Stalin i spetsen orolig för att Finland skulle ha återfunnits i västlägret om en internationell stor-konflikt hade brutit ut. Att Finlands rörelseutrymme i det läget skulle ha medgett ett medlemskap i Europarådet var inte en realistisk möjlighet, utan tvärtom helt uteslutet. Under det kalla kriget från slutet på 1940-talet blev det en viktig del av den finländska utrikespolitiska doktrinen att avstå från sådant politiskt samarbete i Europa som ansågs äventyra neutralitetspolitiken och det känsliga förhållandet till Sovjetunionen.⁴⁷⁴

Att ett finländskt medlemskap i Europarådet var omöjligt insåg nog också Procopé – nu var frågan hur han som privatperson kunde agera för att slå vakt om vad han uppfattade som Finlands nationella intressen.

---

472 Specialanteckningar över mötet i Köpenhamn, 6–10.5.1949, Procopés dagbok, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

473 Paasikivis dagbok 30.3.1949 med hänvisning till Palins rapport daterad 23.3.1949.

474 Rentola och sovjetiska dokument från 1949 i Vihavainen et al (2017), s. 361–407; Rentola, Kimmo (2016): *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava, Helsinki, s. 193–197; Luoto, Jari (1997): *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet. Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985–1995*. Gaudeamus, Tampere, s. 142–143.

Del av större europeisk debatt

Procopé var intresserad både av Finlands ställning i det gryende integrations-samarbetet och av hur det europeiska samarbetet konkret skulle utformas överlag. Det får man belägg för genom hans anteckningar från en överläggning med ordföranden för Europarörelsens exekutivkommitté Duncan Sandys på den brittiska ambassaden i Stockholm. Överläggningen ägde rum ett par veckor efter mötet i Köpenhamn.

Finländaren överlämnade till Sandys ett PM som han hade skrivit om relationerna mellan Europarörelsen och Europarådet å den ena sidan och "Finland och andra stater i den östra intressesfären å den andra sidan". En tanke som Procopé hade var att det såväl till Europarådet som till Europarörelsen kunde kallas experter från de ifrågavarande länderna.⁴⁷⁵

Procopé vidareutvecklade också sina synpunkter på hur Europarådet skulle organisera sitt arbete. Sina tankar sammanfattade han i en separat promemoria till Sandys om vilken form av arbetsprogram som Europarådet borde anta vid den rådgivande församlingens första möte som skulle hållas i Strasbourg i slutet av sommaren 1949. Procopé hade en vision, som närmast kan betecknas som federal, om att den nya organisationen kunde utvecklas till en tvåkammarinstitution där ministerkommittén närmast skulle motsvara USA:s senat. Han var kritiskt inställd till valet av namnet "Conseil de l'Europe" eftersom det redan fanns så många olika "råd". Ett bättre namn hade enligt Procopé varit "Conférence Européenne" eller "Congrès Européen". Att man stannat för namnet "Assemblée Européenne" på den rådgivande församlingen "får i varje fall hälsas med tillfredsställelse", ansåg Procopé.⁴⁷⁶

Den finländske tidigare utrikesministerns visioner var inte något löst tyckande utan en del av en större europeisk debatt. Vad den nya organisationen skulle heta hade varit en öppen fråga ända tills undertecknandet av grundstadgan. Förhandlingarna mellan de grundande staternas utrikesministrar hade lett till samförstånd om namnet "Europarådet" men företrädarna för Italien, Frankrike och Belgien hade hellre talat om en "Union".⁴⁷⁷

---

475 Anteckningar av Procopé efter mötet, daterat 24.5.1949, "Samtal med ordföranden i European Movements exekutivkommitté, Mr. Duncan Sandys", märkt "Förtroligt", Procopés samlingar, mapp 24, RA.

476 "Några randanteckningar till de rekommendationer som av E.M:s [Europarörelsens] deputation framförts till de tio västeuropeiska regeringarna", odaterat PM, våren 1949.

477 af Malmberg (1994), s. 163.

De östeuropeiska länderna, inklusive Finland, stod alltså utanför Europarådet, men Duncan Sandys meddelade vid mötet med Procopé att Europarörelsen beslutat bilda en östeuropeisk sektion (Eastern European Section). Nu frågade han om Procopé ville ingå i denna sektion. Procopé var i princip intresserad om han blev kallad av Europarörelsens ledning. Han ville dock överväga frågan närmare, bland annat av det praktiska skälet att sektionen var avsedd att sammanträda varannan månad i Paris eller London, där de flesta representanterna för öststaterna var bosatta. Sandys svarade att om Procopé inte kunde närvara vid alla möten, kunde han ersättas av någon i London eller Paris bosatt landsman.⁴⁷⁸ Formellt kom Procopé dock aldrig att ingå i sektionen utan hans samröre höll sig på en inofficiell nivå som observatör.

Procopés engagemang och intressen gällde inte bara Finland och de skandinaviska länderna utan också Baltikum. De tre baltiska staterna som hade inlemmats i Sovjetunionen efter andra världskriget stod av naturliga skäl utanför det officiella Europarådet, och till en början också utanför Europarörelsen. Här kom Procopé att spela en modererande roll som en kontaktperson som tydligen ingav ett visst förtroende. De första kontakterna mellan Europarörelsen och de baltiska organisationerna i Stockholm hade Procopé förmedlat redan i slutet av 1948.⁴⁷⁹

Sandys föreslog att Procopé skulle försöka förmå de tre baltiska ländernas representanter att bilda en gemensam Europaorganisation, som skulle anhänga om medlemskap i Europarörelsen.⁴⁸⁰ Ett möte mellan Procopé och ledande företrädare för balterna i Stockholm, bland andra den estniska exilregeringens chef, socialdemokraten August Rei, kom snabbt till stånd och ledde uppenbarligen till önskat resultat. ”De närvarande föreföll besluta att bilda en europeisk förening av balter och få medlemmar av olika baltiska partier att ansluta sig, samt sedermera anhänga om att bliva upptagna i E.M”, antecknade Procopé i sin dagbok.⁴⁸¹ Inom ett par månader grundades också separata nationella kommittéer för de tre baltiska länderna.⁴⁸²

478 Anteckningar av Procopé efter mötet, daterat 24.5.1949, ”Samtal med ordföranden i European Movements exekutivkommitté, Mr. Duncan Sandys”, märkt ”Förtroligt”, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

479 Heikkilä, Pauli (2010): Uniting the Divided Continent. The Estonian National Committee of the European Movement. *Nordeuropaforum* 20 (2010:1–2), s. 140–141.

480 Anteckningar av Procopé efter mötet, daterat 24.5.1949, ”Samtal med ordföranden i European Movements exekutivkommitté, Mr. Duncan Sandys”, märkt ”Förtroligt”, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

481 Procopés dagbok 30.5.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Vid mötet på Eesti Kansallis Neuvosto i Stockholm deltog förutom Rei också hans efterträdare som estnisk exilregeringschef Alexander Varma (estniskt sändebud i Helsingfors 1939–1944) samt bland andra esten Johannes Mihkelson, letten Bruno Kalnins och litauern Stasys Zymantas. Tack till Pauli Heikkilä för hjälp med att identifiera namnen.

482 Heikkilä (2010), s. 141.

Inom ett år var Estland, Lettland och Litauen medlemmar i Europarörelsen. Medlemskapen godkändes 19 januari 1950.⁴⁸³ Exilbalterna i Stockholm var mycket tacksamma över den draghjälp som Procopé hade gett dem.⁴⁸⁴

Procopé hyste förhoppningar om att han i en personlig egenskap skulle ha kunnat närvara vid Europarådets första session i Strasbourg i augusti 1949. I ett brev till René Courtin från den franska Europarörelsen bad Procopé om praktiska råd för hur han skulle ordna med sitt deltagande.⁴⁸⁵ Denna plan förverkligades dock inte.

Procopé var alltså aktiv i kulisserna men han försökte så långt det var möjligt bedriva sin verksamhet utan att det skulle ge upphov till rubriker eller tidnings-skriverier. Sådillvida följde han den allmänna finländska inställningen till den tidiga integrationsutvecklingen: Finland skulle varken ses eller höras.⁴⁸⁶ Efter den parlamentariska församlingens första möte i Strasbourg hösten 1949 skrev Hufvudstadsbladet en tämligen positiv, analytisk ledare om Europarådet, och dess planerade utvidgning till Island, Grekland och Turkiet. HBL konstaterade att förutom Västtyskland framstod också Österrike och Schweiz som tämligen självskrivna medlemmar. Men inte med ett ord nämnde tidningen något om Finlands förhållande till Europarådet.⁴⁸⁷

Finlands specialställning som varken tillhörande väst eller öst framgår klart i bland annat A.H. Robertsons översiktsverk *The Council of Europe* från 1961 (första upplagan 1956). I boken nämns Finland inte alls. I avsnittet "Relations with Non-Member States" saknas hänvisningar till Finland såväl i kategorin "Eastern Europe" som i kategorin "Non-Member States of Free Europe".⁴⁸⁸ Uppenbarligen var det omöjligt att göra en korrekt kategorisering, utan landet utgjorde en egen klass. Alternativet var att Finland skulle ha kategoriserats som Östeuropa och då var det bättre att inte nämnas överhuvudtaget.

Under den rådgivande församlingen första möte i Strasbourg 10 augusti till 8 september 1949 var flera av medlemsländerna företrädade av sina ledande politiker. Bland de kontinentaleuropeiska länderna fanns det många företrädare

---

483 Ibid, s. 142.

484 "Minutes of a Meeting of Central and Eastern European Section held on 27th June 1950 at the House of Commons, London", ME-642, HAEU; Nekrolog av Alexander Varma: "Hjalmar Procopé surnud", Teataja 21.4.1954.

485 Brev till Courtin 16.6.1949, Procopés samlingar, KAY 6636, RA.

486 Se t.ex. Tarkka, Jukka & Tiitta, Allan (1987): *Itsenäinen Suomi. Seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä*. Otava, Helsinki., s. 197: "Suomi vain seurasi ihmeissään mitä tapahtui ja yritti olla niin hiljaa ettei kukaan sitä huomaisi."

487 Hufvudstadsbladet 12.8.1949.

488 Robertson (1961), s. 238–241.

som hade sin bakgrund i Europarörelsen, och som förespråkade en snabb fördjupning av det politiska samarbetet. Motsättningar mellan dessa federalister å ena sidan och företrädare för Storbritannien och de skandinaviska länderna å andra sidan kom därför i dagen från första början. Den parlamentariska församlingen lyckades ändå nå samförstånd om att möjligheterna till fördjupat politiskt samarbete i Europa skulle utredas.⁴⁸⁹

Trots Finlands utanförskap följde utrikesministeriet i Helsingfors med händelseutvecklingen. På basis av offentliga uppgifter om vad som hänt under ministerkommitténs och den rådgivande församlingens första möte redogjorde E.K. Wuorela i en UM-rapport för de viktigaste frågorna som hade behandlats i Strasbourg. Bland annat handlade det om införandet av ett europeiskt pass, en deklaration om mänskliga rättigheter, grundandet av en europeisk domstol och av ett gemensamt europeiskt patentverk. Den första stora stötestenen var enligt UM-rapporten det brittiska beskedet (talare var lord Layton) om att ett förenat Europa (Euroopan liitto) inte kunde skapas på kort sikt, utan att man i stället borde skynda långsamt. I stället borde man bland annat koncentrera sig på ekonomiskt samarbete. Frankrikes tidigare premiärminister Paul Reynaud föreslog för sin del att man skulle införa en gemensam europeisk valuta. Generalförsamlingens ordförande Paul-Henri Spaak framhöll att man inom Europarådet måste nå en kompromiss mellan liberalism och socialism. I sitt avslutningstal sade Spaak enligt UM-rapporten att den första sessionen hade gjort honom övertygad om att det trots allt var möjligt att skapa Europas förenta stater.⁴⁹⁰

UM-rapporten skrevs uppenbarligen utgående från andrahandskällor, och var snarare refererande än analyserande. Relativt lite material av den här typen hittas i UM:s arkiv, men det visar ändå att man i Helsingfors försökte följa utvecklingen. Skillnaden är dock slående då man jämför med svenska UD:s handlingar, som innehåller mapp efter mapp med material som berör Europarådets ministerkommitté och den rådgivande församlingen. Sverige var medlem, Finland stod utanför.

Strasbourg kom trots optimismen efter den första sessionen aldrig att bli det egentliga centret för den europeiska integrationsutvecklingen. Federalisterna hade fått luft under vingarna, men de togs snabbt ned på jorden då ministerkommittén sammanträdde i november 1949. Storbritanniens utrikesminister

---

489 af Malmberg (1994), s. 168–170.

490 Euroopan neuvosto, UM-rapport, E.K. Wuorela, 19.9.1949. UM 7D.

Ernest Bevin röstade med skandinaviskt stöd ned nästan alla resolutioner som Europaentusiasterna fått igenom i Strasbourg i augusti.⁴⁹¹

Den tidiga europeiska integrationen måste söka sig andra vägar. De två tunga initiativen i det politiska samarbetet vid den här tiden, Schumanplanen och Europeiska betalningsunionen (EPU), förverkligades utan Europarådets medverkan. Stämningen var ganska dämpad då det andra mötet för Europarådets parlamentariska församling ett år senare ägde rum i augusti 1950. I och med lanseringen av Schumanplanen i maj samma år hade Europarådet tappat mycket av sin roll som forum för ekonomiska enhetssträvanden. Koreakrigets utbrott i juni föranledde dessutom ett debattbehov om säkerhets- och försvarsfrågor, där Europarådet inte hade något mandat.⁴⁹²

Debatten kom liksom under den parlamentariska församlingens första möte i hög grad att handla om behovet att upprätta en europeisk federation, en tanke som Storbritannien och Skandinavien envist motsatte sig. Då det brittiska underhuset så småningom motsatte sig en stegvis utbyggnad av Europarådet, ens som princip, ledde det till att organisationen gradvis marginaliserades. En annan skiljelinje gällde det kollektiva försvaret och inställningen till Atlantpakten Nato.⁴⁹³

5.2 Ökat intresse för Östeuropa

Ur ett finländskt eller östeuropeiskt perspektiv var den parlamentariska församlingens andra möte inte utan intresse. Europarådet inrättade genom resolution 14/1950 en specialkommitté med uppgift att bevaka de i rådet icke-representerade ländernas intressen (Special Committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe). Främst gällde det de östeuropeiska folkdemokratierna. Initiativet till kommittén togs av den konservative britten Harold Macmillan⁴⁹⁴ som blev dess första ordförande.⁴⁹⁵

Den nya specialkommittén kom inte genast i gång med sitt arbete, utan följande möte för exilpolitikerna från öst skedde fortfarande inom ramen för

---

491 af Malmborg (1994), s. 177.

492 Ibid, s. 180.

493 Ibid, s. 190.

494 Macmillan var i olika omgångar försvars-, utrikes- och finansminister innan han blev premiärminister 1957–1963.

495 Robertson (1961), s. 21, 238.

Europarörelsens "Central and Eastern European Section" (som Sandys hade talat med Procopé om – se ovan). Trots att det formellt handlar om en av Europarörelsens aktiviteter har jag valt att placera detta avsnitt i det här kapitlet om Europarådet, eftersom det både kontext- och tidsmässigt främst hör hemma här. Persongalleriet är i vilket fall som helst ungefär detsamma.

Central- och Östeuropasektionen sammanträdde i Paris i mitten av oktober 1950. Det var en synnerligen namnkunnig skara män som höll möte på Internationella handelskammaren (Chambre de Commerce Internationale) i den franska huvudstaden. Procopé deltog som observatör och uppenbarligen var han glad över att vara tillbaka i den diplomatiska hetluften och över att få umgås med politiker av högsta rang. Listan över deltagare i mötet i Paris var imponerande. Diskussionerna kretsade kring de stora integrationspolitiska frågorna som var aktuella.

Procopé träffade i samband med mötet flera ledande personer i Europarörelsen, börjande med Harold Macmillan och Duncan Sandys. Edmond Giscard d'Estaing – den blivande franske presidenten Valéry Giscard d'Estaings far och en ledande figur inom den franska Europarörelsen – var på plats liksom de tidigare premiärministrarna Paul Reynaud och Georges Bidault. Procopé höll separata överläggningar med den franska Europarörelsens ordförande René Courtin och med den tidigare omtalade brittiske labourparlamentarikern Ronald Mackay. Vård för möteslunchen var Edward Beddington Behrens, en av de ledande krafterna inom Europarörelsen i Storbritannien. Från Baltikum och Östeuropa deltog bland andra premiärministern i den estniska exilregeringen August Rei, den lettiske ex-politikern och diplomaten Mikelis Valters samt en av de ledande exilpolackerna, Edward Raczynski.⁴⁹⁶ Den sistnämnde var medlem av Europarörelsens internationella råd och blev senare polsk exil-president.⁴⁹⁷

Diskussionerna i Paris gällde bland annat planerna på en förestående federation mellan Frankrike, Tyskland, Italien och Beneluxstaterna, medan Storbritannien och Skandinavien skulle vara med i ett lösare samarbete. Också storpolitiska frågor debatterades, vilket var naturligt mot bakgrunden att Koreakriget hade brutit ut tidigare under året och att det rädde farhågor för ett tredje världskrig. Deltagarna var dock överens om att någon omedelbar krigsfara inte

---

496 Dagboksanteckningar 16–20.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Kallelse till mötet i Paris, ME-642, HAEU (protokoll eller referat från mötet ingår inte i ME-642). Tack till Pauli Heikkilä för hjälp med att identifiera de baltiska och polska deltagarna utgående från Procopés dagbok.

497 Lipgens & Loth (1991), s. 430.

förelåg. Man ansåg att Ryssland hade fått sig en läxa – uppenbarligen syftande på framgångarna för FN-trupperna i Korea – och man räknade med att upprustningen i väst skulle fortsätta. Däremot visste man inte ”huru satelliterna skola befrias”, men man diskuterade åtminstone möjligheten att ”Ungern gör uppror o ett starkt Västerland tvingar R-land att draga sig tillbaka”, noterade Procopé i sin dagbok. Ekonomiskt förväntade man sig att upprustningen skulle skapa vinster, att det skulle råda full sysselsättning men även att det förelåg risk för inflation. Procopé gjorde också några randanteckningar om läget i Frankrike; både kommunism och gaullism väntades gå tillbaka som maktfaktorer ”enär samhället blir starkare”. Gaullisterna väntades dock fortfarande skörda framgångar i de franska valen.⁴⁹⁸

Paul Reynaud, som vid den här tiden var fransk minister för partnerskapsländer och Fjärran östern, höll ett tal vid lunchen, där han enligt Procopés anteckningar förutspådde ”stigande militärmakt hos Västern, vilket skulle förmå R[ysl]land att draga sig tillbaka och möjliggöra för satellit-exilerade att återvända om två år”.⁴⁹⁹

Enligt Procopé kunde Reynauds uttalande betraktas ”såsom ett utslag av gallisk lättroddhet och personlig entusiasm, men säkert är dock att tanken på en internationell nyordning ligger i luften”. När den stunden kommer, menade Procopé, ”är även Finlands ödestimma inne. Då måste för Västerlands ledare vårt folks rätt, dess rättmätiga önsksningar och förhoppningar stå klara. Har då Finland av egen fri vilja beträtt Tjeckoslovakiens väg, hava Moskvas kommunistiska hantlangare fått inflytande i landet och har talet om att Finland under alla förhållanden måste följa Moskvas signaler blivit den formel som hemma och i utlandets ögon bestämmer Finlands internationella ställning – då äro möjligheterna för vårt land förlorade”, skrev Procopé i en promemoria efter mötet.⁵⁰⁰

Georges Bidault, biträdande fransk regeringschef som tidigare under året varit premiärminister för tredje gången, ansåg också han under mötet i Paris att någon aktuell krigsfara inte förelåg, utan att Ryssland hade fått sig en läxa. Att den tidigare amerikanske utrikesministern George C. Marshall just utnämnts till en ny regeringspost som försvarsminister innebar enligt Bidault att USA:s intresse skulle koncentreras på Europa.⁵⁰¹

---

498 Dagboksanteckning 16.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

499 Ibid.

500 ”Anteckningar angående det internationella läget”. PM 29.10.1950, Procopés familjearkiv.

501 Dagboksanteckning 16.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

De länder som deltog i Europarörelsens sektion för Central- och Östeuropa var primärt Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Rumänien, Bulgarien och Jugoslavien.⁵⁰² Också baltiska representanter deltog i mötena.⁵⁰³ Procopé förefaller att ha varit en aktiv observatör under mötet i Paris. Något finländskt deltagande i sektionens arbete av en person med officiell ställning kunde det däremot inte bli fråga om, eftersom det skulle ha gett fel signal. Det var Procopé överens om i diskussionerna med en av de ledande brittiska deltagarna. ”Beddington Behrens ense med mig att Finland ej kan komma med i Section Oriental; sade t.o.m. att man ej vill hava Finland med.”⁵⁰⁴

Likväl som det var uteslutet med ett formellt finländskt deltagande i Europarörelsens verksamhet var det uteslutet att Finland aktivt var med i Europarådets aktiviteter som främst riktade sig till de så kallade folkdemokratierna bakom järnridån. Finland skulle dock inte få bli en helt grå fläck på kartan.

Procopé lyckades i Paris utverka ett löfte av René Courtin om att han och hans vänner i Europarådet skulle se till att Finland inte glömdes bort vid diskussioner om randstaternas problem i enlighet med resolution 14/1950, och att experter från Finland skulle kunna anlitas vid behov. Procopé lovade själv att ställa sig till förfogande för att skriva en rapport om saken. I bakgrunden fanns hela tiden en oro för Sovjetunionens intentioner. Courtin menade att om Finland gick Tjeckoslovariens väg skulle väst inte lyfta ett finger, men om Ryssland ”brukar våld mot en laglig finsk regering beror allt av det allmänna läget – alltså hjälp ej utesluten.”⁵⁰⁵ Bidault trodde däremot inte att USA och väst skulle komma till undsättning om Ryssland skulle försöka överta Finland med våld ”vilket B. dock ej trodde”.⁵⁰⁶

Macmillan konstaterade – enligt Procopés anteckningar – att Europarådets resolution 14/1950 inte bara gällde Rysslands satelliter utan även t.ex. Schweiz och otvivelaktigt Finland. ”Expertis för Finland kunde bli påkallad o. lovade hålla kontakt med mig om nödigt. Jag sade, att jag står till förfogande, men att från Finland knappast någon kan komma.”⁵⁰⁷ Procopé ansåg sig helt klart vara den enda finländaren lämpad för kontakter med Europarörelsen och Europarådet.

---

502 European Movement. Basis for An Eastern European Policy, draft no. 8, 6.2.1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

503 ”Minutes of a Meeting of Central and Eastern European Section held on 27th June 1950 at the House of Commons, London”, ME-642, HAEU

504 Dagboksanteckning 16.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

505 Dagboksanteckning 17.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

506 Ibid.

507 Dagboksanteckning 19.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Duncan Sandys ansåg det för sin del naturligt att Procopé skulle lämna uppgifter till Europarådets specialkommitté så fort den hade tillsatts. Procopés diskussioner med Mackay gällde närmast den allmänna uppbyggnaden av Europarådet, en fråga där de tidigare haft olika åsikter.⁵⁰⁸

Procopé hade kommit till Paris i god tid före sektionens möte, och träffade då bland andra den likasinnade affärsmannen och f.d. UM-tjänstemannen Tauno Jalanti. Denne var bekymrad över det starka kommunistinflytandet i Frankrike, och i Finland var det inte stort bättre, ansåg han. Jalanti, som varit chef för utrikesministeriets handelspolitiska avdelning under fortsättningskriget, ogillade de strejker som förekom och han fördömde Paasikivi och Kekkonen som han trodde ”vara villiga att föra Finland på Tjeckoslovakiens väg.”⁵⁰⁹

Under ett besök på finska legationen i Paris träffade Procopé den unge Max Jakobson, som 1948–53 var tidningen Uusi Suomis korrespondent i London.⁵¹⁰ Det finns dock inga indikationer på att de två, med en åldersskillnad på 34 år, skulle ha stått i någon närmare kontakt med varandra. Med tanke på Jakobsons framträdande roll i Finlands politiska historia är det ända intressant att granska hur han såg på Europas utveckling.

I sina memoarer 2001 konstaterar Jakobson att han personligen inte var intresserad av integrationsfrågor på 1950-talet, eftersom han var påverkad av stämningarna i Storbritannien. Britterna ville enligt Jakobson inte underkasta sig några övernationella organ, och det katolska Västeuropas planer kändes även i övrigt främmande: ”Ännu mera främmande kändes integrationsplanerna för Finland. Om någon hade förutspått att Finland en dag skulle ansluta sig till europeiska gemenskapen skulle ingen ens ha skrattat åt honom. För oss räckte det att vi skulle stå utanför en annan union – de socialistiska rådsrepublikernas förbund.” Jakobson konstaterar också att han var skeptiskt inställd till om det västeuropeiska enandet faktiskt skulle lyckas. Eventuellt var det önsketänkande, resonerar han, eftersom varje steg på integrationens väg skulle vidga den klyfta som skilde Finland från det västliga samfundet.⁵¹¹

508 Dagboksanteckning 20.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

509 Dagboksanteckning 12.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Aunesluoma (2011), s. 68–73.

510 Dagboksanteckning 20.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

511 Jakobson (2001), s. 113. Jakobson skriver bl.a.: ”Vielä etäisimpiä ne [yhdentymissuunnitelmat] olivat siihen aikaan suomalaisille. Jos joku olisi ennustanut, että Suomi aikanaan liittyy Euroopan yhteisöön, hänelle ei olisi edes naurettu. Meille riitti, että saimme pysyä erossa toisesta unionista – Sosialististen neuvostotasavaltojen liitosta. /.../ Niissä muutamissa kirjoituksissa, joissa käsittelin Euroopan yhdistymispyrkimyksiä, on havaittavissa skeptinen käsitys siitä, missä määrin Länsi-Euroopan yhdistyminen todella voisi onnistua. Ehkä se oli toiveajattelua, sillä jokainen askel yhdistymisen tiellä syvenisi sitä kuilua, joka erotti Suomen läntisestä yhteisöstä.”

Det är naturligtvis svårt att jämföra betydelsen av vad Procopé i stöd av källmaterial tyckte och tänkte 1950 med vad Jakobson skrev i sina memoarer femtio år senare. Analysen skiljer sig emellertid markant från varandra; i motsats till Jakobson ansåg Procopé då det begav sig att fördjupat västeuropeiskt samarbete i huvudsak låg i Finlands intresse.

På den finska legationen träffade Procopé också Londonsändebudet Eero A. Wuori. Denne menade att om Churchill på nytt kom till makten skulle trycket på Sverige för ett inträde i Nato öka. Enligt Wuori klandrade Churchill ständigt den svenske ambassadören Gunnar Hägglöf för att Sverige inte hade gått med Atlantpakten.⁵¹²

Efter besöket i Paris författade Procopé två promemorior, en på svenska angående det internationella läget, och en på finska om Europarådet och Europarörelsen.⁵¹³

I PM:et om det internationella läget dryftade Procopé sannolikheten för ett nytt storkrig, upprustningen i väst, Tysklands upprustning och möjligheterna för en internationell nyordning. ”Under sitt besök i Paris var förf. inbjuden till en privat lunch, som av några engelsmän, vilka särskilt intressera sig för satellitstaterna, gavs för flyktingar från dessa länder. Grundtanken i de tal som hölls – naturligtvis icke avsedda för publicitet, var dessa länders befrielse”, skrev Procopé.⁵¹⁴

Promemorian om Europarådet och Europarörelsen var skriven på ett sådant sätt att den skulle förstås också av personer som inte hade speciellt goda förhandskunskaper. Den som ville veta ännu mera om grunderna hänvisades till den artikelserie som Procopé hade publicerat i den finlandssvenska höger-tidningen Appell hösten 1949.⁵¹⁵

Procopé konstaterade i det senare PM:et att Bidault, som alltså till helt nyligen varit fransk premiärminister, hade börjat luta mot att Europas framtid bäst kunde tryggas genom en federation mellan Frankrike, Västtyskland, Italien och Beneluxländerna. Procopé påpekade också att Churchill vid den parlamentariska församlingens senaste session i Strasbourg hade pläderat för en fördjupning av försvarssamarbetet i Västeuropa. Procopé analyserade inställningen till den

---

512 Dagboksanteckning 20.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

513 ”Anteckningar angående det internationella läget”. PM 29.10.1950, Procopés familjearkiv; ”Euroopan Neuvosto – Conseil de l’Europe ja Euroopan Liike – Mouvement Européen”. PM 6.11.1950, Procopés familjearkiv.

514 ”Anteckningar angående det internationella läget”. PM 29.10.1950, Procopés familjearkiv.

515 ”Euroopan Neuvosto – Conseil de l’Europe ja Euroopan Liike – Mouvement Européen”. PM 6.11.1950, Procopés familjearkiv; Appell 11.11 och 18.11.1949.

europiska integrationen i de olika kontinentaleuropeiska länderna och i Storbritannien. Han dryftade relationerna mellan ”Marshall-organisationen” (dvs. OEEC) och Europarådet, och de juridiska och politiska konsekvenserna av olika utvecklingsalternativ. Ett fördjupat samarbete mellan de ”fria länderna” i Europa inför ”trycket från Öster” var i vilket fall som helst önskvärt, och det låg enligt honom också i de nationers intresse som ännu inte kunde ansluta sig till Europarådet. Procopés centrala budskap var att Finland inte skulle glömmas bort i den europeiska integrationsutvecklingen. Han redogjorde för diskussioner som han under 1949 och 1950 haft med Europarörelsens generalsekreterare Joseph Retinger. Diskussionerna då gällde bland annat planerna på att grunda ett finländskt råd inom Europarörelsen. Nu gällde det emellertid att överväga hur Finland skulle ställa sig till Europarådets nygrundade specialkommitté med uppgift att bevaka de i rådet icke-representerade ländernas intressen. Och på den punkten kunde Procopé lova att personligen stå till tjänst med information och sakkunskap till kommittén då det gällde förhållandena i Finland.⁵¹⁶

Procopés intressen var som vanligt bredare än enbart Finlands ställning i förhållande till Europarörelsen. Hans analys innehöll en närmare genomgång av Georges Bidaults tankar. Enligt Bidault fanns det skäl att driva på utvecklingen av en europeisk federation trots motståndet från Storbritannien. Bidault berättade vidare för Procopé, till dennes förtjusning, att han stödde tanken på att det i Europarådets plenisal i Strasbourg skulle reserveras tomma platser för de länder, däribland Finland, som i det läget inte kunde medverka i rådets verksamhet.⁵¹⁷

Procopé dryftade i promemorian bakgrunden till det brittiska motståndet mot alltför långtgående västintegration. En förklaring kunde enligt honom vara den traditionella avsaknaden av en engelsk grundlag, medan fransmännen för sin del efterlyste skrivna regler. Procopé konstaterade att briterna sade sig vilja bygga det europeiska samarbetet ”not from a federalistic, but from a functional angle”. Beträffande labours kritiska inställning till det europeiska samarbetet var det enligt Procopé svårt att bedöma i vilken grad det berodde på att Europatanken först framfördes av Winston Churchill, och i vilken grad det berodde på samma argument som gjorde att labour förhöll sig skeptiskt till Schumanplanen.⁵¹⁸

---

516 ”Euroopan Neuvosto – Conseil de l’Europe ja Euroopan Liike – Mouvement Européen”. PM 6.11.1950, Procopés familjearkiv.

517 Ibid.

518 Ibid.

Detta var för övrigt en av Procopés relativt få tidiga omnämnanden av initiativet till Kol- och stålgemenskapen.

Hur ska man bedöma Procopés observatörskap i Europarörelsens sektion för Östeuropa? Procopé var så nära en exilpolitiker av östeuropeiskt snitt som man kan tänka sig, även om han hösten 1950 redan vid ett par tillfälle hade kunnat besöka (och lämna) sitt hemland. Det fanns troligen ett outtalat behov av en finsk medborgare som kunde delta i den här typen av möten i en ”private capacity” och Procopés var mer än villig att spela den rollen.

Rapporter om europeiska och internationella frågor

Procopé intresserade sig både för det internationella läget i allmänhet och för de västeuropeiska integrationssträvandena i synnerhet. För Procopé var det normalt att skriva olika rapporter och promemorior från sina möten i Europa. Rapporterna hade ofta formen av massutskick.

För vem skrev Procopé sina rapporter? Han hänvisar till sitt besök i Finland under hösten 1950 och de fortsatta diskussionerna kring möjligheterna att grunda ett finländskt råd inom Europarörelsen. Han konstaterar att ”ni inte ansåg det lämpligt att grunda en grupp i Finland, eftersom namnen på de deltagande personerna ändå skulle bli kända”.⁵¹⁹ Vem avser han med ”ni”? De som Procopé träffade under sensommaren och början av hösten 1950 var bland andra Väinö Tanner, Risto Ryti och K.A. Fagerholm, som inte längre var statsminister. Åtminstone Fagerholm betvivlade att ett finländskt råd skulle kunna framträda öppet. Speciellt entusiastisk verkar Fagerholm inte ha varit, enligt Procopés dagbok: ”Långt samtal med K.A., som måhända kyligare än tidigare.”⁵²⁰

Procopé träffade i Finland också Tauno Jalanti, som likaså var skeptiskt inställd till planerna. Så länge ”öst” lämnade Finland i fred så vore ett finländskt råd i Europarörelsen bara ägnat att reta upp ryssarna i onödan, menade Jalanti i ett brev till Tanner. Läget vore ett annat om ryssarna tvingade finländarna att handla mot sin vilja. ”Då har tiden för handling kommit, men inte före det”, skrev Jalanti, som ville veta vilken uppfattning Tanner hade i frågan.⁵²¹

519 ”Euroopan Neuvosto – Conseil de l’Europe ja Euroopan Liike – Mouvement Européen”. PM 6.11.1950, Procopés familjearkiv. ”/.../ sain käsityksen, etette katsoisi sopivaksi muodostaa ryhmää Suomessa.”

520 Dagboksanteckningar 17.8.1950 och 17.9.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

521 Jalanti i brev från Paris till Tanner 8.9.1950, Tanners samling, mapp 3, RA.

Jalantis skepticism kan också ha berott på att Procopé samtidigt hade kastat fram tanken om att grunda någon form av "Free Finland Committee" bestående av finländare bosatta i utlandet. Detta skulle enligt Jalanti ha varit att gå händelserna i förväg så länge Finland befann sig i fredstillstånd.⁵²² Formuleringen "Free Finland Committee" är Jalantis och det förblir oklart vad Procopé riktigt kan ha avsett.

Faktum är ändå att det på grund av Koreakriget rådde en allmän nervositet som ökade under hösten 1950, och många befarade att ett tredje världskrig snart skulle bryta ut. I december 1950 uppmanade Jalanti Väinö Tanner att i fall av krig ta sig till Paris och väst i stället för att stanna kvar i Finland "och bli dödad". Jalanti ansåg att finländarna i utlandet i en sådan situation skulle behöva en "obestridd ledare" (kiistaton johtaja) och menade uppenbarligen att Tanner hade varit rätt man för att leda en finländsk exilregering. Överste Valo Nihtilä, dömd i vapengömmoaffären och senare bosatt i Paris, var påtänkt som överbefälhavare i exil i ett skede då Finland skulle tvingas söka hjälp av västalliansen Nato.⁵²³

Magnus Lemberg skriver i sin biografi att Procopés politiska analyser över världsläget bland annat genom Keijo Alho på Finlands Bank nådde en vidare krets av politiskt aktiva personer i Finland.⁵²⁴ Att Alho åtminstone senare spelade en central roll som förmedlare av Procopés tankar stöds av ett brev år 1952 från Hjalmar till sonen Victor. I brevet konstaterar Procopé den äldre att han skrivit ett engelskspråkigt PM om något icke-namngivet tema och skickat det till Alho: "Jag ber Dig hos honom taga del av densamma och hoppas att den förelägges det gamla gardet."⁵²⁵ Exakt vem som ingick i "det gamla gardet" framgår inte, men tydliga indikationer ges av Jarkko Vesikansas forskning. Vesikansa konstaterar att många bemärkta finländare såsom Tanner, Puntila, Alho och också socialdemokraten Tauno Suontausta fick ta del av Procopés betraktelser. Mottagarna förhöll sig enligt Vesikansa med ett seriöst intresse till de utrikespolitiska analyserna – Procopé väckte förtroende i och med att han efter kriget skapat kontakter med västliga politiker och underrättelsemän.⁵²⁶ Puntila, propagandachef under kriget och senare professor i politisk historia, spelade en

---

⁵²² Ibid.

⁵²³ Jalanti i brev från Paris till Tanner 17.12.1950, Tanners samling, mapp 3, RA; Vesikansa (2004a), s. 54–55; Herlin, Ilkka (1993): *Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkunin yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Otava, Helsinki, s. 256–257.

⁵²⁴ Lemberg (1989), s. 338.

⁵²⁵ Brev från Hjalmar J. Procopé till Victor Procopé, 20.1.1952, Procopés familjearkiv.

⁵²⁶ Vesikansa (2004a), s. 54.

viktig roll i sammanhanget. I den så kallade ”Puntilas krets” ingick många personer som upplevde krigsansvarighetsprocessen som orättvis mot de dömda. Från samlingspartiet ingick i Puntilas krets bland andra Päiviö Hetemäki, från agrarförbundets högerflygel Juho Koivisto och E.M. Tarkkanen och från framstegspartiet Heikki Kannisto. Av socialdemokraterna deltog förutom Tanner också Aleksi Aaltonen och Väinö Hakkila. Kretsen höll enligt Seikko Eskola också kontakt med de centrala vapenbrödrasocialisterna Väinö Leskinen, Penna Tervo, Unto Varjonen och Yrjö Kilpeläinen. Under ”farans år”⁵²⁷ sammanträdde kretsen så ofta som en gång i veckan. Också Procopé själv ingick i kretsen men han befann sig mestadels utomlands och bidrog alltså främst med analyser av den internationella situationen och av den tidiga europeiska integrationen.⁵²⁸

Procopé var en skicklig pennförfattare, och hans rapporter och promemorior utgör ofta god läsning, oberoende av om de är skrivna på svenska, finska, engelska eller franska. Det är sålunda sannolikt att också de som läste vad han skrev i början på 1950-talet fick gott utbyte av den förre utrikesministerns skriftliga färdigheter, i synnerhet som analyserna ofta förefaller att ha varit träffsäkra. Redan då Procopé var finsk beskickningschef i Warszawa 1926–1927 uppskattade man på utrikesministeriet hans välformulerade rapporter. Det rörde sig då ofta om tiotals sidor långa essäer omfattande ett vitt spektrum alltifrån Polens förhållande till andra länder, ingångna fördrag och kommentarer till tal. Även diplomatrapporterna från Procopés tid i Washington fick enligt Lemberg gott betyg.⁵²⁹

Också den gamle Mannerheim var ibland på Procopés sändlista. I ett brev våren 1950 från New York gällande finska officerare som utexaminerats från den amerikanska arméns högskola, passade Procopé på att skicka med en av sina promemorior. ”Jag tager mig friheten att bifoga några konfidentiella anteckningar beträffande USA:s utrikespolitik, vilka måhända kunna vara av något intresse”, skrev Procopé i brevet till Mannerheim, som befann sig i Schweiz.⁵³⁰

De officiella diplomatrapporterna förbyttes alltså efter kriget till inofficiella promemorior, eftersom Procopé nu agerade som privatperson. Skärpan hos skribenten verkar i varje fall ha varit densamma som tidigare, men målgruppen

527 ”Farans år” syftar i allmänhet på 1944–1948, för en diskussion om periodiseringen, se Majander (2004), s. 109.

528 Vesikansa (2004a), s. 38–39; Eskola, Seikko (1991): *Tiedettä, taidetta, aatetta. Suomen Kulttuurirahasto Suomen kulttuurissa*. Otava, Helsinki, s. 132.

529 Lemberg (1989), s. 132.

530 Brev från Procopé till Mannerheim 15.4.1950, återgivet i faximil i Lemberg (1989), s. 326.

var delvis ny. En viss kontinuitet förekom bland mottagarna. Som ett exempel kan nämnas Väinö Tanner. Denne fick som utrikesminister under vinterkriget Procopés diplomatrapporter från Washington. Efter att ha avtjänat straffet som krigsansvarig började Tanner på nytt få post från Procopé, men rapporterna från Europa och Amerika var nu av inofficiell karaktär.

5.3 Memorandum bereds till specialkommittén

Finland kom alltså med på ett hörn i Europarådet tack var Procopés aktiviteter. I ett memorandum till specialkommittén i april 1952, som har status av officiellt dokument och också återfinns i Europarådets arkiv, dryftade Procopé hur Europarådet skulle kunna få bättre publicitet i länder som inte tillhörde organisationen, och speciellt i Finland. I PM:et rekapitulerades Finlands krigs- och efterkrigshistoria, och den speciella situationen som hade gjort att landet inte kunnat gå med i Europarådet och andra liknande sammanslutningar. Procopé framförde specifika råd för hur information skulle kunna spridas till finländare genom tidningar och personliga kontakter, och han framförde också förslag om vilka avsikterna med informationen skulle vara.⁵³¹

Det är intressant att granska Procopés memorandum i närmare detalj, eftersom dokumentet uppenbarligen är det enda i sitt slag under årtiondena som föregick Finlands medlemskap i Europarådet. Procopé började med att redogöra för Finlands internationella situation: landet var inte någon satellit till Ryssland utan ”still less an integrated part of the Soviet Union”, slog han fast. Finland var ett västligt land som i princip var självständigt, men friheten var begränsad på grund av beroendet av Moskva. Han gav en bakgrundsteckning av Finlands historia som ett självständigt land, om vinterkriget och om fortsättningskriget som han förklarade var ”a separate war”. Över flera sidor skrev Procopé om Finlands efterkrigshistoria, och om hur utvecklingen trots allt inte följt samma banor som i andra länder som gränsar till Sovjetunionen: ”Finland of today is still a democratic state”, deklarerade han. Efter att ha gått igenom hur bra det trots allt gått för Finland konstaterade han:

---

⁵³¹ Memorandum AS/SNR (3) 26, Concerning means of improving the publicity at present being given to the Council of Europe in European non-Member States. Special committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe (daterat 16.4.1952, även på franska), Procopés samlingar, mapp 90, RA; även i Europarådets arkiv.

”The fact remains, however, that Finland, although not behind the Iron Curtain in the strict sense of the word, lives under the constant threat and shadow of Russia and cannot in international matters and politics ignore the signals of Moscow. The Finnish Government has repeatedly declared, rightly or wrongly, that Finland’s foreign policy cannot, and should not ever be opposed to that of the Soviet Union. Finland is not a member of the U.N.; she could not, in spite of her wish to do so, join the Marshall Plan or the O.E.E.C.; and there could of course still less be any question of Finland joining the North Atlantic Treaty. Neither is she a member of the E.P.U. [= European Payments Union.] The above mentioned also determines Finland’s stand with regard to the Council of Europe and the European Movement.”⁵³²

Procopés text om Finlands politiska situation torde år 1952 ha omfattats av de flesta finländska politiska observatörer. President J.K. Paasikivi skrev samma dag som Procopés memorandum är daterat i sin dagbok att de förestående Olympiska spelen i Helsingfors förhoppningsvis skulle göra ett slut på olika ogrundade rykten, som till exempel att Finland ligger bakom järnridån.⁵³³

Det som ändå saknades i Procopés lägesanalys var det officiella Finlands liturgiska hänvisningar till de vänskapliga relationerna mellan Finland och Sovjetunionen. Tidigare hade Finlands officiella PR i utlandet byggt på fyra beståndsdelar: idrottsframgångar, Sibeliuss musik, det goda ryktet som landet som betalade sina skulder och vinterkriget. Under det kalla kriget gällde det att för en västlig publik så väl som möjligt förklara den fredliga samexistensen med den stora grannen i öster.⁵³⁴ Denna begränsning gällde dock inte Procopé, utan han kunde som en inofficiell aktör formulera sig mera fritt.

Eftersom forumet för Procopé nu var Europarådet framhöll han att den Pan-Europaförening som han varit med om att grunda 1930 inte hade kunnat verka under rådande omständigheter. Att finländare utomlands inte heller hade engagerat sig i Europafrågor hade också sin naturliga förklaring: ”[T]here are practically no Finns living abroad as exiles in the technical sense of the word, and therefore it has not been possible to form any Finnish European group outside the country /.../ there exists always in the country a trend to follow the

---

⁵³² Ibid.

⁵³³ Paasikivis dagbok 16.4.1952.

⁵³⁴ Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi (2008): *Idän etävärtio? Suomi-kuva 1945–1981*. WSOY, Helsinki, s. 345–348.

European idea with interest, although the Finns cannot actively contribute to its realization.”⁵³⁵

Över fyra sidor presenterade Procopé olika förslag för hur Europarådet skulle kunna göra sig bättre känt i Finland. Då det gällde ”means of spreading information” förklarade Procopé att det i det närmaste rörde pressfrihet i Finland, att böcker kunde säljas fritt, och att utländska radiosändningar uppskattades bland finländarna. Läget var med andra ord ungefär detsamma som i Västeuropa i allmänhet. Procopé räknade också upp några av de viktigaste dagstidningarna i Finland. Listan på 24 tidningar omfattade fyra ”S”-tidningar (alltså finlands-svenska), framför allt Hufvudstadsbladet (editor Egidius Ginström) och höger-tidningen Appell (editor T.G. Aminoff). För samtliga tidningar ingick också namnet på chefredaktören förutom för de två sista som verkade ha kommit med på listan i slutskedet, nämligen Östra Nyland och Åbo Underrättelser. Suomen Tietotoimisto (Finska Notisbyrån) nämndes speciellt och dit lönade det sig enligt Procopé att skicka information.⁵³⁶

Procopé gav också några förslag på personer som Europarådet kunde ta kontakt med i Finland, och han hade också en klar uppfattning om vilket ändamålet med informationen borde vara: ”/.../ to counteract undue criticism of the Council and opinions, like that of ‘Le Monde’ of March 22, 1951, which compared the Council to a dying patient; and in general, to emphasize the importance of the Council as an international organization, embodying the idea of the unity of all Europe”. I en särskild bilaga i Procopés memorandum ingick en lista över de viktigaste bokhandlarna i Finland.⁵³⁷

Det är intressant att notera att Procopé så starkt tog ställning för Europarådet mot bland annat Le Mondes jämförelse med en döende patient. Faktum är ändå att förväntningarna på Europarådets betydelse redan 1951–52 hade minskat kraftigt sedan fokus lagts på Kol- och stålgemenskapen mellan Frankrike, Tyskland Italien och Beneluxländerna, samt på det spirande försvarssamarbetet.

Då Europarådets specialkommitté sammanträdde i den västtyska huvudstaden Bonn 28–29.4.1952 deltog Procopé som observatör. Procopés memorandum som var daterat 16.4.1952 behandlades just vid det här mötet. Trots att

---

⁵³⁵ Memorandum AS/SNR (3) 26, Concerning means of improving the publicity at present being given to the Council of Europe in European non-Member States. Special committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe (daterat 16.4.1952, även på franska), Procopés samlingar, mapp 90, RA; även i Europarådets arkiv.

⁵³⁶ Ibid.

⁵³⁷ Ibid.

rapporten måste ha fått en viss spridning i offentligheten ansåg Procopé att det var utrikespolitiskt känsligt om han blev sedd i ett dylikt sammanhang. Han krävde därför att få höras enskilt, och utan publicitet.⁵³⁸

Behandlingen av Procopés memorandum var någorlunda konfidentiell då den hade försetts med beteckningen ”Restricted”. Någon publicitet gav diskussionerna inte upphov till, precis som Procopé själv hade önskat.

Vid mötet i Bonn kompletterade och ändrade Procopé på basis av ny information en del av de statistiska uppgifterna i memorandumet. Som en allmän synpunkt betonade han önskvärldheten av att Finland i ekonomiska och handelspolitiska frågor skulle erhålla ”det stöd av Västern, som kan vara påkallat”.⁵³⁹

På förslag av specialkommittén – som år 1956 fick ställning som permanent kommitté – antog den parlamentariska församlingen i september 1952 en resolution, där man rekommenderade att information om Europarådet skulle spridas till sådana länder som inte var medlemmar i organisationen. Resolutionen motiverades med att information om Europarådets mål, verksamhet och resultat skulle gynna freden och samförståndet mellan nationerna i Europa. Europarådets generalsekreterare skulle ges ansvar för informationsspridningen, och han anmodades att årligen ge en rapport i ärendet till ministerkommittén.⁵⁴⁰

I exakt hur stor utsträckning denna resolution påverkades av Procopés memorandum är oklart. I till exempel diplomatrapporterna till svenska UD finns inga omnämnanden om saken. Fokus vid sessionen i Strasbourg 1952 låg främst på hur Europarådets relationer med den nygrundande Kol- och stålgemenskapen skulle utformas.⁵⁴¹

Åtminstone delvis blev Procopés ansträngningar uppenbarligen fruktlösa. Till parlamentarikernas besvikelse skred Europarådets ministerkommitté, som hade den beslutande makten, inte till några åtgärder för att verkställa rekommendationerna i resolutionen. Det genomfördes sålunda aldrig någon omfattande publicitetskampanj från Europarådets sida till länderna i Östeuropa och åtminstone inte till Finland. Under den parlamentariska församlingens session 1953 uttryckte den belgiske rapportören Étienne de la Vallée Poussin sin indignation över situationen: ”Much to our regret, the Committee of Ministers has

---

538 ”Den europeiska enhetstanken – en allmän översikt”. Tiosidigt PM av Procopé 16.5.1952. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

539 Ibid.

540 Council of Europe, Recommendation 35, UD:s arkiv, HP 49, vol. 1880, RA/SE; Robertson (1961), s. 238; Wistrand (1962), s. 232.

541 Council of Europe, Recommendation 35, UD:s arkiv, HP 49, vol. 1880, RA/SE.

not yet accepted this recommendation, or at any rate has not taken any practical steps to implement it”⁵⁴²

Det betyder ändå inte att Procopé hade utarbetat sitt memorandum förgäves. Procopés retorik om att hans hemland trots allt var fritt kan ha bidragit till att Finland i Strasbourg åtminstone under en tid hänfördes till samma grupp som det permanent neutrala Schweiz. Högerdiktaturer som Spanien utgjorde en andra grupp medan länderna bakom järnridån hänfördes till en tredje kategori.⁵⁴³ Ett visst mått av information om integrationen kom därtill oberoende av Europarådet att spridas till Finland genom den så kallade Europeiska ungdomskampanjen, där Procopé spelade en aktiv bakgrundsroll (se kapitel 7).

Procopé hade som framgått ovan goda kontakter med ledande personer inom Europarådet, och hans memorandum verkar ha haft en viss betydelse. Som kontaktperson var han också mån om att upprätthålla sina relationer med Finland. Procopé utförde inte förberedelserna av sitt memorandum i ett vakuum. Mycket av det som står i texten diskuterade han på förhand med professor L.A. Puntila som han träffade i Stockholm. Bland planerna då fanns en broschyr på finska om vad Europarådet utträttat. Uppenbarligen skulle många i Finland ha behövt läsa en dylik. ”Puntila fullkomligt ovetande om vad rådet åstadkommit”, noterade Procopé.⁵⁴⁴

En annan person som var engagerad var Keijo Alho, som bland annat ställde sig positiv till en idé om att skicka en finländsk stipendiat till College of Europe i Brygge.⁵⁴⁵ Själv höll Procopé vid den här tiden i Brygge två föreläsningar, följda av ett seminarium, om Finlands internationella ställning. Procopé var mycket nöjd med föreläsningarna, men han fick samtidigt bekräftat att kunskapen om Finlands historiska utveckling och landets ekonomiska och politiska ställning var ganska begränsade. Samtidigt fann han att de unga åhörarna kände ”mycken och varm sympati för vårt land”⁵⁴⁶

---

542 Europarådets protokoll 26.9.1953, s. 352.

543 Europarådets protokoll 30.9.1952, s. 651, tal av den turkiske ledamoten Nadir Nadi, med hänvisning till doc 36/1952 *Ways and means of giving publicity to the Council of Europe in European non-Member States*.

544 Dagboksanteckning 17.3.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA. I L.A. Puntilas samlingar i Riksarkivet finns inga hänvisningar till mötet. I Puntilas samlingar mapp 195 finns korrespondens med Procopé gällande den senares planer på att ställa upp för samlingspartiet i riksdagsvalet 1945. Där finns också en kopia av Procopés anteckningar från Europarörelsens möte i Bryssel daterat 17.3.1949. I Jukka Tarkkas biografi *Kansallinen kolkuttaja. L.A. Puntilan yhtieskunnallinen elämäntyö*, finns bara en hänvisning till Procopé, i dennes roll som advokat i krigsansvarighetsprocessen, WSOY, 2004, s. 121.

545 Dagboksanteckning 19.3.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

546 ”Den europeiska enhetstanken – en allmän översikt”. Tiosidigt PM av Procopé 16.5.1952. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

Efter att Procopé blivit klar med sitt memorandum föreslog han att en representant för Europarådet skulle placeras i Finland, men den idén stupade genast på att det inte fanns pengar. Varken Procopé eller tjänstemän vid Europarådets sekretariat verkade ha något emot att pengar från den USA-finansierade Europeiska ungdomskampanjen skulle användas för att göra rådet känt. Europarådets informationsdirektör Paul Lévy hade heller inga invändningar mot Procopés planer på att skriva en bok om Europarådet med utnyttjande av rådets handlingar.⁵⁴⁷

Hur såg Procopé på sin egen roll?

Hur Procopé såg på sin egen roll får man en bra bild av genom det PM som han i maj 1952 skrev om den europeiska enhetstanken: ”Då sålunda från finskt håll intet officiellt deltagande i Europasträvandena varit möjligt, men å andra sidan det syntts önskvärt att Finland icke skulle bli bortglömt och att en viss förbindelse med dessa strävanden skulle upprätthållas har undertecknad för sin del sökt hålla kontakt med Europaorganisationerna och med ledande personligheter inom detsamma. Undertecknad har personligen och såsom privatman inbjudits till flera av Europarörelsens möten och även tidigare på egen bekostnad varit närvarande vid några.” Sedan räknade Procopé upp exempel på personer som han haft personlig kontakt med: Churchill, Macmillan, Sandys, Spaak och Philip ”samt med representanter för rörelserna i Skandinavien, särskilt med doktor Karl Wistrand och Danmarks nuvarande utrikesminister, Ole Björn Kraft.”⁵⁴⁸

Procopé konstaterade att han vid kontakt ”med ledande personligheter” såväl inom Europarådets specialkommitté som inom Europarörelsen betonade att han handlade som privatperson och att ”Finland såsom nordisk stat ej hör till den Central- och Östeuropeiska gruppen.”⁵⁴⁹

Som framgår av citaten ovan är det klart att Procopé uppfattade sig själv som en finländsk kontaktperson för både Europarådet och Europarörelsen, och ett viktigt motiv för att han upprätthöll dessa förbindelser var att Finland inte skulle bli bortglömt.

547 Dagboksanteckningar 28.4, 2.5 och 3.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

548 ”Den europeiska enhetstanken – en allmän översikt”. Tiosidigt PM av Procopé 16.5.1952. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

549 Ibid.

Det förefaller också klart att man i synnerhet inom Europarörelsen såg Procopé som en viktig bundsförvant då det gällde att fördjupa integrationen. Flera ledande företrädare för Europarörelsen menade vid den här tiden att en federation borde bildas mellan Frankrike, Tyskland, Italien och Beneluxländerna, och att denna federation sedan skulle ingå i Europarådet. Europarörelsens biträdande generalsekreterare Georges Rebattet bad Procopé att för Wistrand och Kraft "framhålla önskvärdheten av federationens tillkomst". Själv ansåg Procopé dock att en federation av de sex länderna skulle "försvaga tanken på ett helt och enat Europa och Europarådets auktoritet. Å andra sidan skulle det "stärka Västern" och "göra ett gott intryck i USA". Rebattet frågade också om Procopé kunde tänka sig att bli ett slags representant för Skandinavien i Europarörelsen. På denna frågade svarade Procopé enligt sin dagbok "ja, om ekonomiskt möjligt".⁵⁵⁰

Med andra ord förefaller det som om Procopé inte bara var kontaktperson för Finland. Inom Europarörelsen ansåg man att Procopé också kunde vara nyttig då det gällde att påverka opinionerna i Skandinavien. Som vi sett tidigare spelade Procopé också en roll som kontaktlänk till exilpolitikerna från Östeuropa och speciellt Baltikum.

Här kan inskjutas att Procopé inte precis är anspråkslös i de handlingar han lämnat till eftervärlden. I synnerhet verkar detta gälla våren 1952 då Procopé var inblandad i många aktiviteter på olika arenor för att stödja Europatanken. Dagböckerna innehöll vid den här tiden många namn på framstående personer som han ätit middag med eller annars träffat. Ena dagen är det Walter Hallstein, den inflytelserika statssekreteraren i det tyska utrikesministeriet som senare blev EEC-kommissionens första ordförande, den andra är det förbundskansler Konrad Adenauer. Och utanför Frankfurt am Main möter Procopé prinsessan Margarethe, änkan efter Friedrich Karl av Hessen som skulle ha blivit det självständiga Finlands förste kung. En kort tid senare för Procopé en lång överläggning om Europafrågor med den franska Europarörelsens ordförande René Courtin, som bland annat berättar att det franska sändebudet i Helsingfors Jacques Lecompte-Boinet skulle ha sagt att Procopé "[är] den ende i Finland som tänker internationellt och har intresse för internationella frågor".⁵⁵¹ Den sistnämnda utsagan måste dock tas med en nypa salt då källan är Procopés egen

---

550 Dagboksanteckning 9.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA

551 Dagboksanteckningar 28.4, 30.4, 1.5 och 3.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Lee, Sabine (1995): *German Decision-Making Elites and European Integration*, i Anne Deighton (ed.): *Building Postwar Europe: National Decision-Makers and European Institutions, 1948–1963*. Macmillan, London, s. 41.

dagbok. Icke desto mindre var Procopé känd som en av få finländare med en uttalad passion för Europa.

Mötet med prinsessan Margarethe av Preussen är värt att återges eftersom det ger en känsla för kontinuiteten i Procopés internationella kontakter. Bakgrunden var att Procopé som ung tjänsteman vid utrikesministeriet 1918 hade varit förbindelseman hos Friedrich Karl. Våren 1952 bad Procopé om audiens via Margarethes son, prins Wolfgang. Hustrun Brita – som knappast var sämre på namedropping än sin man – var också med och hon redogör för mötet i sina memoarer: ”Vi stannade och gick in i en liten villa ungefär halvvägs upp mot slottet [Friedrichshof]. En äldre dam reste sig hastigt upp och sträckte ut armarna mot oss när vi kom in. Hjalmar kysste henne på hand, men hon slog armarna om honom och började gråta. Sista gången de setts var hon Finlands drottning och det var 33 [egentligen 34] år sedan! Vi bjöds på thé och konversationen blev mycket livlig.” Brita hade instruerats av sin man att prinsessan på tyska skulle tilltalas ers kungliga höghet ”men tack och lov började konversationen nästan genast på engelska.”⁵⁵²

5.4 Finland officiellt ute, Sverige inne

Samtidigt som Procopé i en personlig egenskap agerade kontaktperson och diskuterade de stora frågorna på den europeiska dagordningen, stod det officiella Finland utanför samarbetet. Allt vad Finland genom sin frånvaro från det västeuropeiska samarbetet gick miste om får man en känsla för genom en jämförelse med den svenska aktiviteten vid den här perioden. Sveriges utrikesminister Östen Undén satt ordförande då Europarådets ministerkommitté höll sitt tionde möte i Paris 19–20 mars 1952. I en UD-rapport konstaterades att det på mötet bland annat hade behandlats ”/.../ den utveckling av enhetssträvandena i Västeuropa, som kännetecknades av Schumanplanen och den europeiska försvarsgemenskapen (Europaarmén)”. Till denna utveckling hörde diskussioner om vilken roll Europarådet skulle spela i förhållande till dessa nya samarbetsformer och till Atlantpakten Nato. Storbritannien tänkte sig vid denna tid att Europarådet skulle få en övergripande koordinerande roll. Också OEEC:s framtida verksamhetsformer berördes i debatten i ministerkommittén.⁵⁵³

⁵⁵² von Heidenstam-Frisk (2002), s. 209–210.

⁵⁵³ PM angående Europarådets ministerkommittés tionde möte, 28.3.1952, UD:s arkiv, HP 49, vol. 1885, RA/SE.

I ett förtroligt PM skrev Undén: "[V]i kunde följa England ett gott stycke, nämligen i vad gällde avståndstagandet från en utveckling i federalistisk riktning och överlåtandet åt de sex kontinentalstaterna att tillämpa de federalistiska principerna på sitt inbördes förhållande. Men beträffande inkorporeringen av den europeiska försvarsgemenskapen hade jag gjort bestämda reservationer."⁵⁵⁴

I Mikael af Malmborgs avhandling finns flera exempel på olika svenska pro-europeiska aktörers uttalanden i bland annat Europarådet. I Sverige fanns ett avantgarde i Europafrågan, även om vissa centrala tänkare som Herbert Tingsten och Bertil Ohlin var atlantister snarare än européer. Bertil Ohlin varnade tidigt för "Europamystik /.../ låt oss stryka det numera artificiella begreppet Europa i vårt politiska tänkande. Det saknar relevans ur ekonomisk och kulturell likaväl som ur politisk synpunkt."⁵⁵⁵

af Malmborg konstaterar att Norden var en ryggmärgsreflex för svensk utrikespolitik liksom FN: "Redan vid krigsslutet fanns det en påtaglig tendens i det svenska utrikespolitiska engagemanget som kan sammanfattas på följande sätt: gärna Norden och världen, men helst inte Europa."⁵⁵⁶

Här kan inskjutas att Norden var minst lika viktigt för Finland som det var för Sverige. Rubriken för Mikko Majanders doktorsavhandling sammanfattar vad det handlade om: *Pohjoismaa vai kansandemokratia?* (Ett nordiskt land eller en folkdemokrati?). I den situation som rådde efter andra världskriget var Sverige och Norden ett andningshål för Finland. Då de finländska socialdemokraterna på grund av Sovjetunionens vakande ögon inte klart kunde säga att de föredrog väst framför öst så försökte de förankra sin politik i en nordisk kontext, skriver Majander. Alltid var det inte lätt att hålla en nordisk profil eftersom Moskva åtminstone så länge Stalin levde såg på nordismen närmast som ett utslag av angloamerikansk imperialism.⁵⁵⁷ Men oberoende av den känsliga östpolitiken var de personliga kontakterna täta i synnerhet med Sverige, och därför fanns det mellan Finland och Norden inte samma behov av en informell kontaktperson à la Procopé i Europa.

En av de få svenska topptjänstemännen med ett dokumenterat intresse för Europa var FN:s blivande generalsekreterare Dag Hammarskjöld. Att han var långt ifrån okritisk till åtminstone ekonomisk integration i Europa framgår av

---

554 Förtroligen. PM av Östen Undén, 1.4.1952, UD:s arkiv, HP 49, vol. 1885, RA/SE. PM:et är skrivet efter ett möte där Undén informerade den sovjetiska ambassadören i Stockholm om Europarådet.

555 Stockholms-Tidningen 3.10.47.

556 af Malmborg (1994), s. 35.

557 Majander (2004), s. 250.

ett föredrag som han höll i Helsingfors om ”den europeiska stormarknaden” inför Ekonomiska samfundet i Finland. Hammarsköld trodde inte att en gemensam marknad av nordamerikansk modell kunde införas i Europa, eftersom man enligt honom måste hålla i minnet ”Europas starka, historiskt givna differentiering ifråga om smak och levnadsvanor”. En ”uniformering av konsumtionen” var varken möjligt eller eftersträvarsvårt på denna sida av Atlanten, menade han. Hammarskjölds slutsats var att det var bäst att gå långsamt framåt med avregleringen av handelshinder, så som man gjort inom OEEC.⁵⁵⁸

Trots medlemskapet i Europarådet var man i Sverige inte speciellt intresserad av informationsspridning om Europa till allmänheten ens i det egna landet. Det fanns inte några statliga informationsorgan för spridande av informationen, utan på UD ansåg man att det räckte om Europarådet skickade sitt informationsmaterial direkt från Strasbourg till lämpliga mottagare. På UD ansåg man att det räckte att vid förekommande fall till press och radio skicka ”dokument, texter och sakliga redogörelser, som vi mottaga från Europarådets generalsekretariat”.⁵⁵⁹

I det finska utrikesministeriets arkiv finns få handlingar som ansluter sig till Europarådet. En viss aktivitet skedde dock i maj 1953 efter att Helsingin Sanomat hade publicerat en notis, om att vissa utomstående länder, bland annat Finland, i specialfall skulle få rätt att delta i Europarådets möten. Finlands Stockholmssändebud G.A. Gripenberg kontaktade UD och begärde information. Bakgrunden visade sig vara en belgisk tjänstemannarapport om villkoren för hur icke-medlemmar kunde associeras med Europarådet. Ministerkommittén förklarade sig i en resolution till den parlamentariska församlingen vara redo att ingå avtal med utomstående länder för deltagande i vissa av Europarådets verksamhetsformer. Enligt vad Gripenbergs UD-kontakt uppgav hade inga direkta hänvisningar till Finland gjorts under diskussionerna. Att ärendet ansåg ha en viss dignitet visas av att en rapport i ärendet författades av politiska avdelningens chef Eero A. Wuori och att både presidenten och statsministern stod på distributionslistan. Rubriken på rapporten var ”Har Finlands namn nämnts i samband med Europarådet?”⁵⁶⁰

558 Hammarsköld, Dag: Stormarknaden, ett problem i den europeiska handelspolitiken. *Ekonomiska samfundets tidskrift, Tredje serien, Årgång 4, 1951*, s. 205ff.

559 UD-brev till norska utrikesdepartementet, 29.12.1951, HP 49, vol. 1894, RA/SE.

560 ”Onko Suomen nimi mainittu Euroopan Neuvoston yhteydessä?”, UM-rapport, 18.5.1953. 7D Euroopan Liitto, UM:s arkiv.

Någon association av Finland med Europarådet ledde ministerkommitténs resolution inte till i detta skede. Däremot sände Schweiz, Spanien och Portugal observatörer till vissa av Europarådets specialkommittéer.⁵⁶¹

Det är möjligt att Procopés rapporter från hans resor utgjorde ett komplement till de få insiktsfulla finländska diplomatrapporterna om integrationsutvecklingen. Förutom det ovannämnda PM:et om Europatanken skrev Procopé en separat promemoria om det internationella dagspolitiska läget, utgående från sin resa till Tyskland, Frankrike, Belgien och Danmark i april–maj 1952. Han konstaterade att Tyskland befann sig i brännpunkten för det politiska händelseförloppet, och han varnade för att Kremls plan för Tysklands neutraliserande skulle innebära att spelet för västern var förlorat. ”Om Tyskland neutraliseras, faller Europatanken och Europa är förlorat”, skrev Procopé med hänvisning till en ledande fransk politiker och journalist, troligen René Courtin. Procopés intryck var att det åtminstone bland politikerna i Bonn rådde en stark europeisk och västorienterad stämning, också på socialdemokratiskt håll. Procopé presenterade en mångsidig analys: ”I Frankrike äro meningarna delade med avseende på inställningen till Tyskland. Fransmännen frukta tysk hegemoni i europeiskt samarbete, men motsvarande fruktan för Frankrike finnes i Tyskland, till ex. i fråga om Schuman-planen.” Procopé nämnde också att betydande kretsar i Frankrike, Beneluxländerna, Tyskland och Italien under belgiern P.H. Spaaks ledning planerade en kontinental europeisk federation inom Europarådets ram: ”Denna federation skulle bli en superstat med uppgift att sköta de anslutna ländernas utrikes- och militära politik och därmed sammanhängande finansiella frågor. Man kan hysa tvivel om planens möjligheter i detta nu; dess förespråkare, av vilka undertecknad träffat flere, trodde på den densamma.” Och Procopé fortsatte: ”Ur en synpunkt är dess framförande i alla händelser av betydelse, det är ägnat att hålla vid liv och öka USA:s intresse för Europa, som inför den långsamhet som utmärkt åtgärderna för Europas enande och upprustningen i Europa kan komma att svalna. Att detta vore en utomordentlig fara för Västeuropa, därom synes man på de flesta håll ense.”⁵⁶²

Procopés hänvisning till planerna på en ”kontinental europeisk federation inom Europarådets ram” visar på riktigheten i Kiran Patels ifrågasättande av den ensidiga fokuseringen på EG/EU inom den integrationshistoriska

⁵⁶¹ Robertson (1961), s. 21.

⁵⁶² ”Några randanteckningar till det internationella dagspolitiska läget. Från en resa i april och maj 1952”. Fjortonsidigt PM av Procopé daterat ”i början av maj 1952”. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

forskningen.⁵⁶³ År 1952 var det ingen som visste hur den organisatoriska kartan i Europa skulle utvecklas, även om Procopé tidigt verkade ha haft dubier beträffande möjligheterna att skapa en federal superstat i Europa.

I sitt PM varnade Procopé för att lita på kommunistpartierna i väst, som under den senaste tiden hade visat sig skenbart tillmötesgående. Men kommunisternas avsikt var enligt Procopé framför allt att invagga Västern i säkerhet och få upprustningen att avstanna: ”Lyckas detta – och chanserna härför ökas, om det ekonomiska läget starkt försämras – faller Västerens samarbete och särskilt de europeiska enhetssträvandena samman. Då har Kreml verkligen tagit hem spelet på världspolitikens schackbräde. För närvarande synes det dock ej som om utvecklingen skulle taga denna riktning, men faran finnes där ständigt.”⁵⁶⁴

Vilken var betydelsen av Procopés aktiviteter ur ett svenskt perspektiv? En ledande svensk företrädare, Karl Wistrand, högtaktade sin finländska vän. Wistrand ingick från första början i Europarådets specialkommitté för Östeuropa och blev dess mångåriga ordförande då Macmillan drog sig tillbaka. I sina memoarer skriver Wistrand: ”Jag kom härigenom i en nära och mycket givande kontakt med landsflyktiga representanter för de s.k. satellitstaterna och deras huvudorganisation, Assembly of Captive Nations. Denna organisation satte ett stort värde på att genom mitt utskotts medverkan erhålla en erkänd ställning i förhållande till Europarådet, och vi försökte i utskottet, så gott sig göra lät, att genom resolutioner och anföranden stödja den i dess strävanden.”⁵⁶⁵

Europaentusiasmen i Sverige var då liksom nu högst begränsad. Wistrand försökte råda bot på detta genom att hålla föredrag i olika delar av landet, på Rotaryklubbar och inom olika föreningar, ”för att väcka en opinion, för vilken Sveriges avskilda vegeaterande i den västerländska odlingens utkanter ännu tedde sig som ett nationellt ideal”. I sina memoarer *Hört och upplevt* konstaterade Wistrand vidare att en person som han i detta sammanhang hade mycket beröring med var ”den finländske f.d. utrikesministern, Hj. Procopé, som vid denna tid levde i Stockholm i ett slags frivillig landsflykt. Även han var en person, som kunde offra sig och hade offrat sig för en sak, som för honom var stor, då han i den av ryssarna framtvingade rättegången mot förutvarande presidenten Ryti

563 Patel (2013), s. 649–673.

564 ”Några randanteckningar till det internationella dagspolitiska läget. Från en resa i april och maj 1952”. Fjortonsidigt PM av Procopé daterat ”i början av maj 1952”. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

565 Wistrand (1962), s. 232.

förde dennes försvarstalan, och hans minne skall alltid av mig bevaras med känslor av aktningsfull tillgivenhet”.⁵⁶⁶

Det finns knappast skäl att tvivla på ärligheten i Wistrands positiva omdöme om Procopé, vars intresse för Europafrågor han uppenbarligen värdesatte. Den svenska delegationen i Europarådet avfärdades däremot av Wistrand med att den levde i skymundan, sökte föga kontakter och att den därför i stort sett förblev anonym.⁵⁶⁷ I den svenska debatten på 1950-talet var Wistrand ganska ensam om att lyfta fram Europafrågor. Det ansåg till och med politiska motståndare. Socialdemokraten Ture Nerman konstaterade att ”[d]et är betecknande, att högermannen Karl Wistrand ensam aktivt representerar Europas enhetsvilja bland svenskarna i Europarådet”.⁵⁶⁸

Ingemar Hägglöf, som under ett årtionde var chef för Sveriges OEEC-representation i Paris och delegat vid Europarådet, nämner inte Procopé i sin väl-skrivna och informativa memoarbok *Drömmen om Europa*. De två träffades åtminstone en gång, över lunch i september 1950.⁵⁶⁹ Att Procopé inte nämns av Hägglöf kan förefalla som ett tecken på att Procopé inte spelade någon större roll i den europeiska integrationsutvecklingen ens ur ett nordiskt perspektiv. Mera sannolik är ändå förklaringen att Hägglöf och Procopé inte riktigt var i fas då det gällde engagemang i Europarådet: det var först 1953 som Hägglöf kom till Paris – och då hade Procopé inte lång tid kvar i livet. Hägglöf var stationerad i Frankrike ända till 1963 då han blev Sveriges ambassadör i Helsingfors.⁵⁷⁰

5.5 En vit fläck på Europas karta

Finland blev medlem i Europarådet först 1989. Vid ett enda tillfälle dessförinnan tog regeringen i Helsingfors ställning till ett eventuellt medlemskap. Efter att Schweiz gått med dryftades Finlands relation med organisationen. Ärendet behandlades av regeringens utrikesutskott 21 november 1963. Konklusion blev att varken ett medlemskap eller någon form av observatörsstatus var förenligt med den finländska politiken att hålla sig utanför potentiella konflikter mellan

---

⁵⁶⁶ Ibid, s. 241–242.

⁵⁶⁷ Ibid, s. 239.

⁵⁶⁸ Nermans uttalande från 1954 återgivet i af Malmberg (1994), s. 109.

⁵⁶⁹ Dagboksanteckning 8.9.1950, Procopés samlingar, mapp, 24, RA.

⁵⁷⁰ Hägglöf, Ingemar (1987): *Drömmen om Europa*. Norstedts, Stockholm.

stormakterna. Finland var och förblev därmed den enda demokratin av väst-europeiskt snitt som stod utanför Europarådet.⁵⁷¹

Finlands utanförskap sågs på hemmaplan som ganska självklart. Enligt Maria Serenius beräkningar publicerade Helsingin Sanomat åren 1949–1974 sammanlagt 249 artiklar om Europarådet varav endast åtta handlade om relationerna mellan rådet och Finland.⁵⁷²

Att Finland inte var med i det officiella Europarådet var politiskt ändå mycket mera betydelsefullt än att Finland inte var med i Europarörelsen, som ”bara” var en medborgarorganisation.

Forskare som Tapani Paavonen har rätt i att det officiella Finland över huvud taget inte reagerade på grundandet av Europarådet 1949.⁵⁷³ Procopés aktiviteter tyder ändå på att det fanns ett visst finländskt intresse för denna (väst)europeiska samarbetsorganisation, även om intresset skedde utgående från ett privat initiativ. Tack vare den tidigare utrikesministerns arbete försvann Finland inte helt från kartan i ensamheten i gråzonen mellan väst och öst.

Följande exempel från forskningen illustrerar ändå hur Finland trots Procopés ansträngningar kunde glömmas bort eller negligeras då olika definitioner av Europa diskuterades. Exemplet är från en fotnot i en artikel om europeisk integration 1960 i tidskriften *Journal of Conflict Resolution*:

”Among the ‘Europes’ are: Europe of the Six (Coal and Steel, Euratom, and Common Market) which includes Belgium, France, Germany, Italy, Luxembourg, and the Netherlands; Europe of the Seven (Western European Union) which include the Six plus the United Kingdom; Europe of the Fifteen (Council of Europe), which includes the Seven plus Austria, Denmark, Greece, Iceland, Ireland, Norway, Sweden, and Turkey. OEEC includes the Fifteen plus Portugal, Spain, and Switzerland. For political or economic reasons a country may join one “Europe” but not join another or she may postpone joining for a while. Thus the membership in the “Europes” is subject to change, to increase rather than diminish. Even the core area of the Six, “Little Europe”, may later add members. Such proposals have been made. Europe and European in this paper refer to western Europe in general.”⁵⁷⁴

571 Seppinen (2001), s. 481; Serenius, Maria: Euroopan Neuvosto ja Suomi. *Ulkopolitiikka* 4/1976, s. 38.

572 Serenius (1976), s. 38.

573 Paavonen (1998), s. 76.

574 Schokking, Jan & Anderson, Nels: Observations on the European Integration process. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 4. no. 4, December 1960, s. 391–392.

Den sista meningen i ovanstående citat är av central betydelse. Med Europa och europeisk avsågs alltså Västeuropa i allmänhet. Och i uppräknningen av olika medlemskonstellationer i "Europa" saknas Finland helt. Av detta kan man dra slutsatsen att Finland vid den här tiden inte riktigt räknades som en del av Västeuropa, i motsats till alla andra icke-socialistiska europeiska länder.

Att det tog så länge innan Finland anslöt sig till Europarådet hade enligt Jari Luoto negativa följder åtminstone för den finländska människorättskulturen. Lagstiftarna och de ansvariga tjänstemännen behövde inte oroa sig för besvär från privatpersoner och kunde därför länge undvika att beakta Europeiska människorättsdomstolens avgöranden, som i andra länder lyfte fram missförhållanden och därtill hörande korrigerande åtgärder.⁵⁷⁵

Ett finländskt medlemskap i Europarådet blev verklighet först 40 år efter organisationens grundande, samma år som Berlinmuren föll. I regeringens proposition om anslutningen hävdades att "allt sedan 1960-talet har Finland i stor utsträckning deltagit i Europarådets arbete. Detta har skett dels i egenskap av observatör, dels som inbjuden deltagare." Om deltagandet faktiskt skedde i "stor utsträckning" kan diskuteras, men skrivningen var sann såtillvida att finländska riksdagsmän hade deltagit i den parlamentariska församlingens möten som inbjudna gäster sedan 1963. Europarådets ministerkommitté fattade för sin del ett beslut 1964 om att tillåta Finland att delta som observatör vid möten underlydande ministerkommittén. År 1970 anslöt sig Finland till den europeiska kulturkonventionen och blev medlem av rådet för kultursamarbete. Deltagandet ökade gradvis under 1970-talet och 1989 gjorde regeringen bedömningen att av alla de länder som stod utanför Europarådet hade Finland de mest fasta relationerna med den. En fläkt av det kalla kriget fanns ändå kvar i propositionens formuleringar: "Verksamheten i Europarådet syftar inte till integration, utan till ett samarbete utgående från pluralism i medlemsstaterna. Finland anser detta europeiska samarbete viktigt och kommer att delta däri genom att följa sin vedertagna neutralitetspolitik och upprätthålla goda relationer till alla stater."⁵⁷⁶

En av de första finländare som deltog som observatör i Europarådet på 1960-talet var svenska folkpartiets Victor Procopé, det vill säga Hjalmar J:s son.⁵⁷⁷ På den tiden var SFP den enda grupperingen i riksdagen som visade intresse för

---

⁵⁷⁵ Luoto (1997), s. 146.

⁵⁷⁶ Regeringens proposition 17/1989 om Finlands anslutning till Europarådet.

⁵⁷⁷ Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

ett finländskt medlemskap. Hemställningsmotioner i saken 1969 och 1970 ledde dock inte till något resultat.⁵⁷⁸

I april 1989 godkände riksdagen regeringens proposition om ett medlemskap med rösterna 121–4. Då var det knappast någon som mindes Hjalmar J. Procopés insatser. Åtminstone nämndes hans namn inte i debatten. Det finländska medlemskapet i Europarådet trädde i kraft den 5 maj.⁵⁷⁹

---

578 Serenius (1976), s. 38.

579 Regeringens proposition 17/1989 om Finlands anslutning till Europarådet, riksdagens betänkande och debatten i plenum. Se även Hämläinen, Unto (1998): *Lännettymisen lyhyt historia*. WSOY, Porvoo, s. 27, 37.

6. AKTIVITETER FÖR EUROPA I USA

6.1 Samtal på hög nivå och samarbete med Axel Wenner-Gren

Hjalmar J. Procopé arbetade för Europas enande också då han av olika orsaker vistades på andra sidan Atlanten. Det mest belysande exemplet är från 1950, då Procopé befann sig i New York på uppdrag av sin tidigare arbetsgivare, pappersbruksföreningen Finnpap. Vid sidan av arbetsuppdraget ägnade sig Procopé också åt olika aktiviteter som han bedömde kunde befrämja europeisk integration och samtidigt Finlands intressen.

Det mest spektakulära projektet var att Procopé tillsammans med den svenske industrimannen Axel Wenner-Gren (1881–1961) försökte etablera sig som en transatlantisk kontaktlänk mellan USA och Europarörelsen. Planerna involverade en av Europarörelsens konstituerande organisationer och den amerikanska underrättelsetjänstens hemliga finansiering av europeisk integration. Däremellan träffade Procopé en tidigare och en blivande amerikansk president. Ambitionsnivån hos den före detta utrikesministern var hög.

Händelserna som granskas i det här kapitlet ägde i huvudsak rum i New York och på Bahamas. Framställningen har relevans för forskningsfrågorna eftersom Europarörelsens viktigaste ekonomiska sponsorer fanns i USA, och utan denna amerikanska finansiering hade många av medborgarinitiativen för fördjupad integration i Europa inte kunnat genomföras.

Efter de svårigheter som Procopé hade haft under slutet av 1940-talet verkade det första halvåret 1950 vara en tid av personlig revansch. Det noterade även den svenske vännen Karl Wistrand, som rapporterade om senaste nytt från Europarådet och från ett besök som Europarörelsens generalsekreterare Joseph Retinger hade gjort i Stockholm. Beträffande Procopés aktiviteter på amerikansk mark skrev Wistrand: ”Jag gläder mig å Dina vägnar åt att förhållandena åter börjat ljusna för Dig och att Du åter får arbeta på ett plan, som är Dig värdigt. Vår tid är så föga omtänksam om de förmågor och tillgångar den äger.”⁵⁸⁰

---

580 Brev från Karl Wistrand 1.2.1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

Det goda mottagandet Procopé fick i USA fungerande troligen som uppmuntran för de kommande planerna.

Paret Procopé hade i stor stil anlänt till New York med m/s Gripsholm med 17 kolli och flyttade till en början in i en lägenhet som innehades av Finnapps agent John Coffin på 277 Park Avenue.⁵⁸¹ Uppdraget för pappersbruksföreningen gällde indrivandet av medel som Finnapp deponerat i USA som pant för en transaktion med Japan rörande cigarrettpapper.⁵⁸² Efter några månader var rättsprocessen över. Det hela förlöpte väl och arvodet som Procopé kvitterade ut räckte enligt Magnus Lemberg för ett helt års uppehälle.⁵⁸³ Exakt vad det innebär är dock lite svårt att säga eftersom både Hjalmar J. Procopé och i synnerhet hans hustru Brita snabbt verkar ha vant sig vid en extravagant livsstil.

På amerikansk mark, liksom i den gamla världen, fokuserade Procopé i hög utsträckning på europeiska frågor samtidigt som han skötte sitt uppdrag för Finnapp. Han träffade bland andra den tidigare presidenten Herbert Hoover, som enligt Procopés anteckningar visade ”mycket sympati för Finland men [är] ytterst pessimistisk om Europa”. Finland beskrevs av Hoover som ”det land, där det arbetas hårdast”. Enligt Hoover hade Marshallhjälpen inte lett till önskat resultat eftersom Europa fortfarande var splittrat.⁵⁸⁴ Procopé gick på cocktail-party där John Foster Dulles (som några år senare blev utrikesminister under Eisenhower) höll inledningsanförandet, och där det diskuterades ”Atlantic Union och European Union”.⁵⁸⁵ Procopé umgicks med olika senatorer, men då han inte lyckades ordna ett möte med den sittande utrikesministern utbrast han besviket i sin dagbok: ”Acheson har ej tid att taga emot (!)”.⁵⁸⁶ Dean Acheson var amerikansk utrikesminister 1949–1953 under president Harry Truman.

Procopé och Wenner-Gren kände varandra sedan långt tillbaka då Wenner-Gren hade aktiverat sig för att hjälpa Finland under vinterkriget medan Procopé för sin del var sändebud i Washington. Wenner-Gren månade då bland annat om möjligheten att USA skulle leverera jaktplan till det finska flygvapnet, och han hade varit beredd att hjälpa till med finansieringen.⁵⁸⁷

---

581 Dagboksanteckningar 18 och 29.11.1949, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Brev från Procopé till G.A. Gripenberg 2.12.1949, G.A. Gripenbergs samlingar, KAY 6309, RA; Lemberg (1989), s. 336; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 195–196.

582 Lemberg (1989), s. 336; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 195–200.

583 Lemberg (1989), s. 336.

584 Dagboksanteckning 18.1.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; ”Samtal med Herbert Hoover. Förtröligt”. PM daterat 22.1.1950, Procopés familjearkiv.

585 Dagboksanteckning 26.1.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

586 Dagboksanteckning 24.2.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

587 Leifland (1989), s. 120–123.

När uppdraget för Finnpap i New York var avklarat accepterade paret Procopé en inbjudan att besöka vännerna på Bahamas. Axel och Marguerite Wenner-Gren hade gott om utrymme i sitt Shangri-la på Paradise Island utanför Nassau. Ursprungligen hette ön Hog Island men Wenner-Gren döpte om den då han införskaffade stället före andra världskriget. Brita har i sina memoarer beskrivit den glamorösa tillvaron. Det fanns gott om sovrum i flyglarna i anslutning till det stora huset. Matsalen vette mot havet och den närmare fem kilometer långa privata sandstranden. På kvällen bar herrarna alltid smoking och damerna långklänning. Drinken var alltid Southern Cross Special, även om flera av herrarna föredrog whisky.⁵⁸⁸

Axel Wenner-Gren hade skapat en enorm förmögenhet på dammsugare och kylskåp, och var bland annat huvudägare i Electrolux. Han hade världsomspännande affärsintressen. Sommaren 1939 hade han med ”lika portioner naivitet, okunnighet och entusiasm” kastat sig in i den internationella politiken, skriver Leif Leifland i sin bok om Wenner-Gren. Han trodde sig ha speciella förutsättningar för att förmedla budskap mellan det nazistiska Tyskland och Storbritannien. Han förde bland annat en omfattande korrespondens med Hermann Göring och Neville Chamberlain. Senare då andra världskriget trots allt hade brutit ut blev Wenner-Gren ekonomiskt svartlistad av de amerikanska och brittiska regeringarna för påstått samröre med Nazityskland och för sin vänskap med Göring.⁵⁸⁹

Till de mest fantastiska historierna om Wenner-Gren hör hans insats vid räddningsarbetet då det brittiska passagerarfartyget Athenia på väg västerut torpederades på Atlanten alldeles i början av kriget. Athenia sjönk efter att 3 september 1939 ha träffats av en tysk torped nordväst om Irland. Wenner-Gren, som befann sig i närheten på sin yacht Southern Cross på väg till Bahamas, kunde rädda 376 av de skeppsbrutna. Till en början fick Wenner-Gren tack från alla håll, men senare började det spridas historier om att han på något sätt skulle ha stått i maskopi med tyskarna. Dessa i och för sig ogrundade rykten bidrog till den amerikanska misstänksamheten mot Wenner-Gren.⁵⁹⁰

Till Wenner-Grens umgänge på Bahamas hörde under början av kriget den brittiske guvernören, Hertigen av Windsor, också han med påstådda sympatier

---

588 von Heidenstam-Frisk (2002), s. 197–199. Efter Hjalmar J. Procopés död 1954 arbetade von Heidenstam-Frisk som privatsekreterare till Axel Wenner-Gren.

589 Leifland (1989), s. 55. Se även presentation av Wenner-Gren i *När Var Hur 1951* (1950). Bokförlaget Forum, Stockholm, s. 76.

590 Leifland (1989), s. 95ff.

för Tyskland. Hertigen hade varit kung i Storbritannien en kort tid 1936 under namnet Edward VIII, men abdikerade i samband med giftermålet med den fränskilda amerikanskan Wallis Simpson.⁵⁹¹

Wenner-Grens bakgrund är i sammanhanget relevant eftersom den sannolikt också påverkade amerikanernas och européernas syn på hans samarbetspartner Procopé då det gällde kontakterna med Europarörelsen.

Procopé hade på mycket kort tid avancerat från en enrummare på Kungsholmen till mera ståndsmässiga förhållanden på Park Avenue i New York och i Shangri-la på Bahamas. Det var uppenbarligen något som både Procopé och i synnerhet hans hustru uppfattade som en normalisering av deras situation. I detta lätt euforiska tillstånd blev också planerna för Europa allt mer högtflygande.

6.2 European League for Economic Cooperation tar kontakt

Genom samröret med Axel Wenner-Gren höll Procopé fortsatt kontakt med ledande företrädare för Europarörelsen. Det gällde speciellt ELEC (The European League for Economic Cooperation), som var en av Europarörelsens konstituerande organisationer. Då Procopé i mars 1950 befann sig på Wenner-Grens residens Shangri-la hörde en ledande företrädare för ELEC, britten Edward Beddington Behrens, sig för om Wenner-Gren kunde tänka sig att stödja organisationen finansiellt. Detta kunde Wenner-Gren väl tänka sig, men i så fall ville han också aktivera sig inom ELEC under titeln "executive chairman" med Procopé som sin "substitute". Om de amerikanska myndigheterna gav grönt ljus kunde Wenner-Gren tänka sig att använda medel från sin Viking Fund (senare omdöpt till Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research), som hade en halv miljon dollar (4,4 miljoner euro) per år i avkastning.⁵⁹²

ELEC, som kort presenteras i kapitel 3, hade grundats 1946 av belgiern Paul van Zeeland, mångårig premiär- och utrikesminister i sitt land, och av den tidigare omtalade, polskfödde Joseph Retinger, som kom att bli Europarörelsens första generalsekreterare.⁵⁹³ Under andra världskriget hade Retinger varit politisk

---

⁵⁹¹ Ibid, s. 168.

⁵⁹² Dagboksanteckning 2.3.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 195.

⁵⁹³ Dumoulin & Dutrieue (1993), s. 17, 20; Gisch (1991a), s. 186.

rådgivare till general Wladyslaw Sikorski, som ledde den polska exilregeringen i London.⁵⁹⁴

Den största delen av medlemmarna i ELEC och i organisationens nationella kommittéer var konservativa politiker som förespråkade ekonomisk liberalism och frihandel. Trots att ELEC kom att bli en konstituerande medlem i Europarörelsen rådde där skepsis mot de federalistiska idéerna. Blotta tanken på att Storbritannien och Frankrike skulle ha samma relation i en europeisk federation som t.ex. Texas och Arizona i USA betecknades av Beddington Behrens som ”complete moonshine as an immediate practical proposal”.⁵⁹⁵ Det brittiska inslaget i ELEC var förhållandevis starkt och bland medlemmarna fanns bland andra den blivande premiärministern Harold Macmillan och den tidigare generalsekreteraren för den internationella arbetsorganisationen ILO, Harold Butler.⁵⁹⁶

ELEC och speciellt dess brittiska sektion under ordförandeskap av Butler stod för arrangemangen av Europarörelsens ekonomiska konferens i Westminster i april 1949. Också företrädare för Europarörelsen i Frankrike och Belgien deltog i förberedelserna. Resolutionen från konferensen tog bland annat sikte på organisationen av basindustrierna och målet om fullt konvertibla valutor. Slutsatserna som drogs var på många sätt visionära, det talades redan då om behovet av en gemensam marknad och en europeisk valuta.⁵⁹⁷

ELEC:s bas var ändå huvudsakligen fransk-belgisk, och dessutom fanns nationella kommittéer i Storbritannien, Nederländerna, Luxemburg, Tyskland, Italien, Österrike och Grekland. Verksamheten hölls igång av ett begränsat antal ledande personligheter, och medlemstalet var aldrig större än ett par hundra, inklusive de nationella kommittéerna. Sedan van Zeeland blivit utrikesminister i Belgien 1949 togs uppdraget som ordförande över av den nederländske senatören P.A. Kerstens. Denne ersattes i sin tur 1950 av den belgiske industrimannen René Boël, som i motsats till sina företrädare blev långvarig på posten som ordförande för ELEC.⁵⁹⁸

---

594 Rebattet (1962), s. 1.

595 Edward Beddington Behrens, insändare i *The Continental Daily Mail* 19.10.1948.

596 Rebattet (1962), s. 4–6; International Labour Organization. Origins and history: <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> (kontrollerad 14.2.2019)

597 Gisch (1991a), s. 221–223; Hick (1991b), s. 388–390. I resolutionen konstaterades: ”Finally, if the progress of European unification in political matters renders it possible and desirable the measures proposed above will permit the ultimate creation of a monetary system, comprising a single currency, which would be made the responsibility of an appropriate European Organization.”

598 Rebattet (1962), s. 10.

Inom ELEC:s ledning, eller åtminstone inom dess brittiska gren, var man synbarligen entusiastisk inför tanken på en ny finansjär, och man fäste till en början ingen större vikt vid vilken slags titel Wenner-Gren eventuellt ville belönas med. Organisationen hade en årlig budget på cirka 2000 pund (knappt 50 000 euro), vilket även med den tidens penningvärde var en anspråkslös summa. Finansieringen skedde genom medlemsavgifter, och extra pengar tillsköts av den belgiska kommittén genom försorg av van Zeeland.⁵⁹⁹

6.3 Amerikanskt intresse för högtflygande visioner

För att diskutera hur det eventuella stödet från Axel Wenner-Gren till ELEC skulle kanaliseras höll Beddington Behrens i New York en överläggning med Russell C. Leffingwell, Alan W. Dulles och William J. Donovan, vilka Beddington Behrens i ett brev till Procopé kallade ”the chief sponsors in the Republican party of our European idea”. Utgången av mötet blev att Donovan skulle skriva till Wenner-Gren för att säga ”how pleased he and his friends are at his proposed activity”.⁶⁰⁰

Beddington Behrens diskuterade också stödet till ELEC med Paul Reynaud, den tidigare franske premiärministern och förkämpan för ett enat Europa. Lord Layton, en av vice ordförandena i brittiska ELEC, var för sin del ”delighted to welcome Axel in our activities”.⁶⁰¹

Procopés kontakter kom till nytta då det gällde att sammanföra Wenner-Gren och ELEC. Beddington Behrens uttryckte sin entusiasm för samarbetsplanerna direkt till Wenner-Gren, och kompletterade det med ett separat brev till Procopé: ”[T]he more I think of it, the more pleased I am if he will really give his time & thought to giving an impetus at the present moment.”⁶⁰²

Wenner-Gren noterade för sin del i sin dagbok att han hade fört ”intressanta diskussioner med Hjalmar beträffande Europa-situationen”. Följande dag skrev Wenner-Gren i dagboken att han fått ett långt brev från Edward [Beddington Behrens] om ”att de alla skulle välkomna min medverkan”.⁶⁰³

---

599 Ibid, s. 8.

600 Brev från Edward Beddington Behrens till Procopé 11.3.1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

601 Ibid.

602 Ibid.

603 Wenner-Grens dagbok 13–14.3.1950, SE/RA/720061.

Att amerikanerna i det här skedet gav grönt ljus för planerna var av stor betydelse. Dulles och Donovan företrädde ledningen för the American Committee on United Europe (ACUE), som var Europarörelsens diskreta huvudsponsor. Sannolikt var det enligt dem bra att också andra finansieringskällor kunde hittas. Leffingwell, den tredje amerikanska deltagaren i mötet med Beddington Behrens, var en i sammanhanget inflytelserik person i sin egenskap av ordförande för the Council of Foreign Relations.

Också Harold Butler, den brittiska ELEC-sektionens ordförande, kallades över till Förenta staterna av Donovan för att delta i olika möten. Enligt Butlers uppfattning var det amerikanerna och specifikt ACUE som var aktiva med att samla in medel, "largely for our benefit". Butler ansåg sig inte kunna tacka nej till inbjudan eftersom bland andra Reynaud och lord Layton tidigare hade lovat att medverka i samtalen med amerikanerna.⁶⁰⁴

Procopé för sin del var uppenbarligen glad om donationsmedlen kunde leda till arbetsmöjligheter för honom själv inom ramen för ELEC.

På Shangri-la skrev Procopé ett längre PM på svenska med Wenner-Gren som adressat. Först skisserade han upp sin egen syn på behovet av europeisk enhet. I känd Procopé-stil utgjorde det en blandning av europaentusiasm och antikommunism. Enligt Procopé var läget sådant att utan enhet "det vi förstå med Europa, vår livsform, byggd på individens frihet, initiativ och ansvar, synes dömt till undergång inför sovjet-kommunismens och den ryska imperialismens tryck." Han konstaterade också att "[e]n europeisk union kan ej skapas eller verka annat än i närmaste kontakt och samarbete med USA". Europas enande måste enligt Procopés vision ske både politiskt, ekonomiskt och kulturellt. För att väcka den allmänna opinionen, "är det måhända viktigast att driva den ekonomiska linjen". Effektiv upplysningsverksamhet behövdes, och där kom ELEC in i bilden. Procopé tecknade en vision om ett förstärkt ELEC, som också skulle etablera sig i Norden, med sektioner i de olika nordiska länderna.⁶⁰⁵

Enligt Procopé rädde det inget tvivel om att Wenner-Grens insats i ledande ställning i ELEC:s arbete "vore av utomordentlig betydelse" genom den svenske industrimannens kontakter på olika håll i världen. "Det är möjligt att hans medverkan kunde giva hela rörelsen ny fart och en praktisk inriktning som den hittills saknat." En förutsättning för att Wenner-Gren skulle påta sig en sådan

---

604 Brev från Harold Butler till ELEC:s generalsekreterare Louis Camu, 11.3.1950. ELEC:s arkiv, mapp 314, Université catholique de Louvain.

605 "Synpunkter angående europeiska enhetssträvanden". PM daterat Shangri-la [Bahamas], mars 1950, Procopés samlingar, mapp 91, RA.

ledande roll borde enligt Procopé vara odelat stöd från ELEC:s och Europarörelsens sida, inklusive personligheter som ”van Zeeland, Churchill, Macmillan, Kerstens, Reynaud m.fl. även ledande svenskar”. Dessutom borde den amerikanska administration och pressen stödja projektet. För Wenner-Grens egen del skulle uppdraget inte behöva innebära tryckande dagligt arbete, men ”väl insats av tankar, tid och finansiellt stöd”. Vistelse i Europa under en del av året skulle enligt PM:et räcka till för att sköta uppdraget.⁶⁰⁶

Procopés slutsats var att Wenner-Grens medverkan skulle vara till stor nytta för de europeiska enhetssträvandena, och att uppdraget skulle skänka honom tillfredsställelse, ”såsom en verksamhet motsvarande hans ideella intressen och den ställning han intager i det ekonomiska livet.” Å andra sidan var det enligt Procopé uppenbart, att arbetet inte skulle ge Wenner-Gren några personliga fördelar, men väl innebära uppoffringar av medel, tid och krafter. ”Under sådana förhållanden kan förf. såsom vän och av personliga skäl icke odelat tillråda A. W.G. att gå in i rörelsen, huru mycket han än skulle önska det för sakens skull.”⁶⁰⁷

Den lite överraskande slutklämmen i promemorian kan tolkas som att Procopé själv skulle ha varit redo att sköta det egentliga jobbet inom ELEC, om Wenner-Gren hade varit redo att stå för finansieringen.

På grund av den svenske affärsmagnatens egna prioriteringar och intressen kom processen att bli allt annat än rätlinjig. Wenner-Gren var nämligen framför allt mån att få veta vilken titel eller belöning han skulle få innan han öppnade penningkranarna.⁶⁰⁸

I ett tidigt skede verkar britterna och ELEC:s ledning ha insett att sannolikheten för att få pengar av Wenner-Gren trots allt inte var så stor. Finansieringsplanerna omnämndes inte i protokollet från ett möte som ELEC:s ledande organ höll i Paris 25.3.1950. Under sammanträdet var Beddington Behrens på plats efter sin USA-resa, men han verkar inte ha gett någon formell avrapportering i ärendet. Å andra sidan kan finansieringen fortfarande ha varit öppen eftersom brittiska ELEC:s ordförande Butler nu för sin del befann sig på andra sidan Atlanten för samtal med Donovan.⁶⁰⁹

---

606 Ibid.

607 Ibid.

608 Brev från Edward Beddington Behrens till Procopé, 11.3.1950, svar från Procopé 28.3.1950, odaterat telegramutkast från Wenner-Gren till Beddington Behrens. Procopés samlingar, mapp 90, RA.

609 Protokoll från ELEC:s möte (central council) 25.3.1950. ELEC:s arkiv, mapp 314, Université catholique de Louvain; Brev från Harold Butler till ELEC:s generalsekreterare Louis Camu 11.3.1950. ELEC:s arkiv, mapp 314, Université catholique de Louvain.

Procopé fortsatte åtminstone sina ansträngningar. Under besök i Washington och New York senare under våren 1950 lobbade han hårt för att Wenner-Gren skulle ges en roll inom arbetet för Europas enande. Procopé träffade bland andra Seymour Beckson, tidigare representant för Bulls presstjänst i Stockholm, som förhöll sig positiv till tanken på Europas enande såväl militärt som ekonomiskt. I sin dagbok antecknade Procopé: ”Jag nämnde om tanken på att starta en propaganda drive för ekonomiskt samgående och att W.Gr. måhända vore intresserad av att stöda densamma och taga del däri. [Beckson] sympatiskt inställd till denna tanke och till A.W.Gr. och lovade stöda densamma.”⁶¹⁰

Procopé träffade också New York Times utgivare Arthur H. Sulzberger som enligt Procopé var ”mycket intresserad av Europa-rörelsen” och som lovade sitt stöd till ELEC och Wenner-Gren.⁶¹¹

Procopé tangerade därtill sannolikt ELEC i överläggningar som han i New York höll med sina landsmän, Rafael Seppälä, som var generalkonsul och Finlands observatör i FN, samt Oskari Tokoi och Väinö Leskinen. Finlandsvännen Wenner-Gren var ett namn som alla kände till. Procopé presenterade också Europarörelsen för tidningsmannen William R. Hearst Jr som var ”mycket vänligt intresserad” av detta tema.⁶¹²

Procopés kontakter i den amerikanska eliten var vid den här tiden mycket breda. Bland annat träffade han över en middag den uttalat antikommunistiska kongressledamoten Richard Nixon, som senare valdes till senator från Kalifornien, till vicepresident under Dwight D. Eisenhower och slutligen till president i USA.⁶¹³ Som förutvarande finländskt sändebud i Washington under andra världskriget var Procopé fortfarande ett känt namn som kunde ordna möten på hög nivå.

Procopés dagböcker och korrespondens ger ändå ett intryck av att det bland ledande amerikaner förekom tveksamhet då det gällde äktheten i Wenner-Grens europeiska engagemang. Vissa av Procopés egna utspel verkar dessutom ha varit orealistiskt högtflygande. Bland annat föreslog han för Donovan att Wenner-Gren skulle bli ”förbindelseofficer” mellan Europarörelsen och the American Committee on United Europe. Efter några dagars betänketid meddelade Donovan att detta nog inte var någon bra idé.⁶¹⁴

---

610 Dagboksanteckning 11.4.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

611 Dagboksanteckning 12.4.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

612 Dagboksanteckning 20.4.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

613 Dagboksanteckning 19.7.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

614 Dagboksanteckning 20.5.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

En orsak till Donovans kritiska inställning kan ha varit att ACUE vid den här tiden gick in för att stödja sådana organisationer inom Europarörelsen som hade en utpräglad federalistisk agenda. ELEC, som förespråkade samarbete på regeringsnivå, hade ur det perspektivet inte rätt profil.⁶¹⁵ Ett annat problem var att ELEC:s ledning nästan enbart bestod av marknadsliberala ekonomer och industrialister, medan amerikanerna gärna såg att också socialdemokrater var företrädare.⁶¹⁶

Procopé gav ändå inte upp. Vid ett besök i Finland sommaren 1950 träffade Procopé president Ryti och diskuterade bland annat Europarörelsen och den svenske industrimannens roll i sammanhanget. ”[Ryti] ansåg [det] utmärkt att jag arbetar med A.W-gr, ehuru han ej är populär”, skrev Procopé i sin dagbok.⁶¹⁷

6.4 Led i fortsatt arbete för Europatanken

Till slut rann Wenner-Grens planerade stöd för ELEC ut i sanden. Det förklarades med akut brist på pengar, men Procopé skrev inte under den förklaringen. Under ett möte i oktober 1950 i Paris inom ramen för Europarörelsens sektion för Östeuropa, där Procopé medverkade som inofficiell observatör, diskuterade han vad som gått snett med Beddington Behrens. Denne beskyllde Wenner-Gren för fåfänga, vilket uppenbarligen syftade just på det faktum att svensken hade velat ha en synlig post inom ELEC som villkor för stöd. Procopé försvarade Wenner-Gren och sade att denne ”genom att leda och inspirera kan åstadkomma mycket”, men att hans ”intressen för närvarande är inriktade på andra håll”.⁶¹⁸

Hela idén med att Wenner-Gren skulle ha blivit någon form av ”executive chairman” för ELEC förefaller aningen sökt. ELEC hade en förhållandevis god organisation på kontinenten och nära relationer till ledande kretsar i USA, men ingen som helst verksamhet i de skandinaviska länderna för att inte tala om i Finland.⁶¹⁹ Att delar av de ledande kretsarna inom ELEC ändå hade varit redo att uppta Wenner-Gren i sin krets framgår av korrespondensen med Beddington

⁶¹⁵ Aldrich (1995), s. 165–166.

⁶¹⁶ Brittiska ELEC visade förståelse för de amerikanska synpunkterna efter besöken i USA våren 1950. Brev från Butler till ELEC:s bitr. generalsekreterare Lucien Sermon 17.4.1950. ELEC:s arkiv, mapp 367, Université catholique de Louvain.

⁶¹⁷ Dagboksanteckning 17.8.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

⁶¹⁸ Dagboksanteckning 16.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Om Parismötet i övrigt, se ovan kapitel 5.2.

⁶¹⁹ År 1950 pågick förhandlingar för att grunda ELEC-kommittéer i Schweiz och i Skandinavien, men utan resultat. Protokoll från ELEC:s möte i Bryssel 3.12.1950, ME-401, HAEU.

Behrens. Den akademiska forskningen som tangerar ELEC nämner dock inte Wenner-Gren, och finansieringsdiskussionerna 1950 berörs inte alls.⁶²⁰

I slutet på 1950 konstaterade ELEC:s generalsekreterare Louis Camu att han inte hade något att rapportera om det ekonomiska läget, eftersom ”ELEC inte har några finanser”. Den belgiska sektionen finansierade organisationens sekretariat och de nationella sektionerna stod för kostnaderna för till exempel språkversionerna av olika broschyrer.⁶²¹ Årsbudgeten var anspråkslös. Flera av medlemmarna i ELEC var ledande industrimän i sina respektive länder och förefaller inte ha varit beroende av resebidrag åtminstone från sekretariatet för att kunna delta i olika möten. Det eventuella finansiella stödet från Wenner-Gren behövdes med andra ord inte för att finansiera ELEC:s ordinarie verksamhet.

Till saken hör vidare att Wenner-Gren var en kontroversiell person i USA sedan han blivit ekonomiskt svartlistad under andra världskriget för sitt påstådda samröre med Tyskland. Wenner-Gren var utsatt för sanktioner från de amerikanska myndigheternas sida från årsskiftet 1941–1942 ända tills systemet med sanktioner upphörde 1946. Krigsåren hade Wenner-Gren tillbringat i Mexiko. Svartlistningen innebar att Förenta staternas hela arsenal av ekonomiska sanktionsåtgärder hade satts in mot honom – det handlade om ett slags bannlysning både kommersiellt och även socialt. Leif Leifland har dragit slutsatsen att något samröre med Nazityskland inte existerade, och Wenner-Gren själv uppfattade svartlistningen som synnerligen obefogad. Procopés teori var att president Roosevelt, som målmedvetet hade arbetat på att föra in USA i kriget, låg bakom svartlistningen på grund av Wenner-Grens fredsvänlighet.⁶²²

Wenner-Gren arbetade efter kriget länge för att få officiell upprättelse, utan större framgång. Engagemanget i ELEC kan ha varit viktigt för honom som ett slags revansch i och med att centralt placerade amerikaner stödde projektet. Motsvarande argument kan i någon mån ha gällt för Procopé, som själv tidigare hade drabbats av en form av svartlistning då han år 1944 blev utvisad från USA.

I ljuset av källorna är det fullt tänkbart att Procopé själv var den drivande kraften bakom förbindelserna mellan Axel Wenner-Gren och ELEC, i akt och mening att med den svenske industrimannens pengar kunna agera som förbindelseman mellan Europarörelsen och amerikanerna. ELEC-ledningens och

---

620 Här syftas med akademisk forskning på Dumoulin & Dutrieue (1993), Gisch (1991a) och Rebattet (1962). Anmärkningsvärt är också att Wenner-Gren inte nämns i af Malmberg (1994).

621 Protokoll från ELEC:s möte 3.12.1950, ME-401, HAEU; ELEC:s budgetsammanställning för 1951, ELEC:s arkiv, mapp 385, Université catholique de Louvain.

622 Leifland (1989), s. 294. Enligt Leifland skulle Procopé ha framfört sin teori för Wenner-Gren i oktober 1946.

amerikanernas motiv bakom samarbetet kan å andra sidan ha varit att via Wenner-Gren få Sverige och svenska företagsledare mera intresserade av och engagerade i det europeiska integrationsprojektet.

I ett brev till Karl Wistrand nämnde Procopé inte alls Axel Wenner-Gren, men däremot nog att han under vintern i New York sammanträffat ”med Retinger och med Beddington Behrens, som var över här för att göra propaganda för van Zeelands ELEC”. Procopé nämnde också att han vid flera tillfällen hade träffat Donovan.⁶²³

Under vistelsen i USA följde Procopé noggrant med vad som hände i Europa. Han noterade bland annat att de baltiska nationerna hade kommit med på ett hörn i Europarörelsen, något som också hade implikationer för Finland: ”Av nationer i Europa är det blott Finland, som står utanför. Det är en anomali, men jag vet ej, huru den skall avhjälpas”, skrev han till Wistrand. Procopé förutspådde också att Schumanplanen, som fått ett gott mottagande i USA, skulle komma att få en stor betydelse i framtiden.⁶²⁴

Ett fenomen som Procopé i brevet till Wistrand däremot tog avstånd från var den i USA ganska populära rörelsen för världsfederalism, ”som med sina sentimentala fraser utövar stor dragningskraft särskilt på äldre änkor med förmögenhet – en samhällsgrupp som ej är utan betydelse i detta land.”⁶²⁵ Procopé syftade på organisationen Federal Union, på vars program stod att skapa en federal union av demokratiska länder utgående från en modell som ungefärligen byggde på den amerikanska konstitutionen.⁶²⁶

De privatekonomiska orsakerna måste lyftas fram då man bedömer motiven bakom Procopés intresse för ELEC. Då paret Procopé kom till Bahamas hade Hjalmar alltså kvitterat ut ett ordentligt arvode från Finnpap. Men framtiden var höljd i dunkel. Ur detta perspektiv är det fullt tänkbart att Procopé själv tog initiativ till kontakterna mellan Wenner-Gren och ELEC, i syfte att kunna fortsätta verksamheten för att stödja europeisk integration. Men hur var det möjligt att Procopé lyckades engagera Wenner-Gren i arbetet för Europas enande, utöver den tidigare nämnda revanschen för svartlistningen?

En förklaring kan som sagt ha varit att Wenner-Gren var mycket fåfång och intresserad av olika titlar och ordnar, och att Procopé utnyttjade detta faktum.

---

623 Brev till Karl Wistrand, 4.7.1950, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

624 Ibid.

625 Ibid.

626 Brev från Federal Union undertecknat av John J. Johnson III, 4.10.1949, Procopés samlingar, mapp 90, RA.

Redan 1940, efter att ha aktiverat sig för hjälp till Finland under vinterkriget, undrade Wenner-Gren om Procopé hade gjort någon framställan om att Wenner-Gren skulle få Storkorset av Finlands Vita Ros. Någon ordensutdelning aktualiserades inte då. År 1954 fick den svenske affärsmannen till slut den högt eftertraktade orden av president J.K. Paasikivi i samband med en donation av 10 miljoner finska mark (317 000 euro) till välgörande ändamål. Händelseförloppet är belysande. Den gamle presidenten skrev i sin dagbok hur Wenner-Gren under ett besök i Helsingfors sade sig ha hört att någon form av ”surprise” var att vänta från Paasikivis sida i samband med donationen. Tillsammans kom de överens om att Paasikivi först skulle offentliggöra utdelningen av storkorset, och att Wenner-Gren först en tid senare skulle göra sin donation som tack för den höga äran.⁶²⁷ De facto var det naturligtvis donationen som ledde till att Wenner-Gren förärades storkorset.

Paasikivi fördelade 1955 donationen så att 5 miljoner mark gick till immunitetsforskning vid barnförslamning, 2,5 miljoner till Mannerheims barnskyddsförbund och 2,5 miljoner till en cancerorganisation som bar Paasikivis eget namn.⁶²⁸

Wenner-Gren bistod alltså aldrig ELEC med några pengar, men tillsammans med honom erhöll Procopé ett arbetsuppdrag i Mexiko, där Wenner-Gren sedan tidigare hade stora affärsintressen. Förberedelserna inleddes i New York i oktober 1950 efter att paret Procopé hade återvänt från Europa. Det gällde att förhandla med mexikanska staten om övergång till endast ett telefonsystem i stället för existerande två. Förhandlingarna ledde till att L.M. Ericsson tog över installationen av ett enhetligt telefonnät i landet. Enligt Brita von Heidenstam ”arbetade Hjalmar i 7 månader med att lösa dessa telefonförhandlingar”, som omfattade ”otaliga sammanträden med svenska och amerikanska advokater och många resor fram och tillbaka till New York”. Paret Wenner-Gren var också på plats i Mexiko och till slut blev det ”lite påfrestande för Hjalmar att hålla tacktal för middagen varje kväll hos Wenner-Grens”. Efter arbetet i Mexiko strandade vidare engagemang hos Wenner-Gren då enighet inte kunde uppnås om de ekonomiska villkoren.⁶²⁹

Hösten 1951, det vill säga efter Mexikouppdraget, var Procopé åter redo för nya insatser Europatanken till fromma. Detta kom att ske utan finansiell uppbackning av Wenner-Gren men däremot med stöd av ett brett kontaktnät, som

627 Leifland (1989), s. 300; Paasikivis dagbok 3.6.1952.

628 Paasikivis dagbok 19.2 och 22.2.1955. Republikens President J.K. Paasikivis fond för vetenskaplig forskning om cancersjukdomar delade år 2016 ut 60 000 euro i stöd för cancerforskning.

629 Dagboksanteckning 29.10.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 202–203; Lemberg (1989), s. 336. von Heidenstam-Friska och Lembergs skildringar är något motstridiga bl.a. då det gäller kronologin mellan Finnrap- och Mexikouppdragen.

uppenbarligen förblev intakt trots de komplicerade vändningarna kring det planerade understödet till ELEC. Nya finansieringskällor för Procopés aktiviteter kom åtminstone indirekt att öppnas genom Europeiska ungdomskampanjen, i vilken amerikanska medel användes för att stödja samarbete mellan västeuropeiska ungdomar (se kapitel 7).

Procopés aktiviteter i anslutning till European League för Economic Cooperation visar att hans ambitionsnivå var hög, i synnerhet efter att han hade tagits väl emot i USA i början av 1950. Visionerna om att Wenner-Gren och Procopé själv skulle ha kunnat spela ledande roller i en av Europarörelsens konstituerande organisationer visade sig ändå vara alltför ambitiösa för att kunna förverkligas. Förhoppningarna om att personer som Churchill och Macmillan skulle ha gett Wenner-Gren sitt aktiva stöd förefaller också ha varit orealistiska.

Av Procopés olika aktiviteter för Europatanken var engagemanget i ELEC den som hade minst koppling till Finland. Därför kan man inte av detta dra några långtgående slutsatser beträffande det utrikespolitiska rörelseutrymmet för Finland under den tidiga västintegrationen. Procopé rörde sig på en nivå som låg långt utanför gränserna för normal diplomatisk verksamhet, åtminstone för det efterkrigstida Finland. Han befann sig så att säga i sina egna sfärer där privata intressen och andra överväganden rördes ihop.

Det ovannämnda mötet i april 1950 i New York med Finlands generalkonsul och FN-observatören Rafael Seppälä tyder ändå på att Procopé också under denna period var mån om att upprätthålla sina kontakter med det ”officiella” Finland.⁶³⁰ Detta var kanske inte så svårt eftersom Procopé den här gången agerade på ett ekonomiskt område – ELEC kunde uppfattas som Europarörelsens ekonomiska förgrening. Seppälä var en ledande diplomat som redan varit chef för UM:s politiska avdelning och som senare blev statssekreterare och ambasadör i Paris och Washington.⁶³¹

Samtidigt är det av vikt att se ELEC-engagemanget under första halvåret 1950 som ett led i Procopés pågående arbete med Europarörelsen under den undersökta tidsperioden 1948–1954. Det handlade inte om någon isolerad företeelse. Som framkommit i kapiteln om Europarörelsen och Europarådet hade Procopé både före och efter sejouren i USA kontakter på hög nivå med ledande personer både bland förespråkarna för västintegration i Europa och bland Europarörelsens amerikanska finansiärer.

630 Dagboksanteckning 20.4.1950, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

631 Seppinen, Jukka (2006): Seppälä, Richard Rafael. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018).

7. EUROPEISKA UNGDOMSKAMPANJEN OCH FINLAND

7.1 Västs svar på östs ungdomsfestivaler

Sovjetunionen förhöll sig kring decennieskiftet 1950 mycket kritiskt till Europarörelsen, vars finansiering i huvudsak kom från den hemlighetsfulla American Committee on United Europe (ACUE). Ordförande för denna kommitté var den tidigare OSS-chefen William Donovan och vice ordförande Allen Dulles, som senare blev chef för underrättelsetjänsten CIA.⁶³²

Donovan och Dulles ansåg – liksom Winston Churchill – att stöd för europeiskt enande genom ACUE var ett inofficiellt komplement till den ekonomiska hjälpen som betalades i enlighet med Marshallplanen. Ett politiskt enande av Europa sågs samtidigt som en av hörnstenarna i försvaret av västvärlden mot kommunismen. Till en början var ACUE närmast ute efter att få västeuropeiska eliter att samarbeta med varandra. Men redan 1950 började man syssla med massagitation, bland annat genom European Union of Federalists som var en av Europarörelsens konstituerande organisationer. Avsikten var att på gräsrotsnivå få igång en rörelse för federalism som i sin tur skulle påverka de politiska ledarna. Amerikanerna ville också skapa en motvikt till de sovjetdominerade ungdomsfestivalerna som ordnades i Prag 1947, Budapest 1949 och Östberlin 1951. I synnerhet arrangemangen i den östra zonen av det delade Berlin ledde till ett aggressivt propagandakrig mellan stormaktsblocken.⁶³³

Av de 26 000 deltagarna i Östberlin kom hela 1 300 från Finland. Två år senare, i Bukarest 1953, hade Finland den största västliga delegationen. Av sammanlagt 30 000 deltagare kom så många som 2 400 från Finland.⁶³⁴

---

⁶³² Aldrich (1995), s. 160.

⁶³³ Aldrich (1995), s. 159–179; Krekola, Joni (1994): *Helsingin nuorisofestivaalit ja niiden vastustus Suomessa 1960–1962*. Pro gradu-avhandling, politisk historia, Helsingfors universitet, s. 15–16.

⁶³⁴ Krekola, Joni (2012): *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Like, Helsinki, s. 16.

Västs svar på ungdomsfestivalerna var att starta Europeiska ungdomskampanjen.⁶³⁵ På svenska har den ibland kallats Europarörelsens ungdomskampanj – ett lite missvisande namn med tanke på att finansieringen helt kom från ACUE, vars viktigaste finansör i sin tur var CIA. En summa på 900 000 dollar (7,9 miljoner euro) anslogs initialt, men i slutändan uppgick beloppet till 3,8 miljoner dollar (33,3 miljoner euro). Ursprungligen var kampanjen tänkt att pågå från 1 oktober 1951 till 1 oktober 1952, men den utsträcktes i olika former ända till 1958. På programmet stod allt från nationella och internationella ungdomsmöten till produktion av böcker, broschyrer och tidningar samt filmföreläsningar – allt för att stärka sammanhållningen inom (väst-) Europa.⁶³⁶

Också Finland kom genom Hjalmar J. Procopés kontakter att omfattas av kampanjen. Det praktiska arbetet koordinerades från Köpenhamn av ett skandinaviskt sekretariat, vars grundande delvis skedde av hänsyn till de speciella finländska förhållandena.

Relativt lite forskning har gjorts gällande Europeiska ungdomskampanjen. Jean-Marie Palayret, chef för EU:s historiska arkiv i Florens (HAEU), har förklarat det bristande intresset med att kampanjen har framstått som en relativt obetydlig faktor i 1950-talets snabba integrationsutveckling. Enligt Palayret ska man dock inte underskatta den socialiserande betydelse som kampanjen hade då det gällde att främja europeiskt tänkande bland ungdomar, en effekt som kvarstod under flera årtionden.⁶³⁷

Ur finländskt perspektiv torde kampanjen ha varit av relativt sett större betydelse än i andra länder, eftersom Finland i så liten utsträckning omfattades av Europarörelsens övriga aktiviteter.

De viktigaste primärkällorna även i det här kapitlet är Procopés dagboksanteckningar och brev i Procopés samlingar i Riksarkivet i Helsingfors. I EU:s historiska arkiv i Florens, där Europarörelsens handlingar är deponerade, finns en hel del material om ungdomskampanjen som berör Finland. Där finns också den relevanta korrespondensen mellan Europarörelsens ledning och Procopé.

Utöver den litteratur som tidigare har hänvisats till i denna avhandling kan nämnas att Laura Kolbes historik över Helsingfors universitets studentkår

---

635 Empirin i detta kapitel följer Brander (2008a). Se även Heikkilä (2012b) och Heikkilä (2017).

636 Palayret (1995), s. 47–60; Aldrich (1999), s. 188; Procopé, Victor: Europas ungdom europeiseras, *Appell* 32/52 (10.10.1952); "Notes pris au cours de la réunion du Comité spécial de la Jeunesse, 2.2.1952", PD 000002, HAEU.

637 Palayret (1995), s. 59–60. Se även Rebattet (1962).

1944–1959 tangerar Europafrågor.⁶³⁸ Många av de ungdomar som berördes av kampanjen var studenter vid universitetet.

Väst hade redan 1949 svarat på den sovjetiska hegemonin över ungdomspolitikerna med att grunda organisationen World Assembly of Youth (WAY), som motvikt till den av östblocket dominerade World Federation of Democratic Youth (WFDY). Enligt det sovjetiska synsättet upprättades WAY av imperialistiska och reaktionära krafter med avsikten att splittra den internationella ungdomsrörelsen. Ungdomsfestivalerna finansierades formellt med deltagaravgifter och en donationsfond, men i praktiken var det Sovjetunionen som täckte kostnaderna. Eftersom de formella festivalarrangörerna WFDY och IUS (International Union of Students) blev beroende av det sovjetiska kommunistpartiet, kom festivalernas program i rätt hög grad att dikteras av den politiska utvecklingen i Moskva.⁶³⁹

Den utlösande faktorn som ledde till Europeiska ungdomskampanjen var ungdomsfestivalen i Östberlin sommaren 1951. Beslutsfattare i väst, speciellt John J. McCloy som var amerikansk ”high commissioner” i Tyskland, blev allvarligt oroade över den dragningskraft som den gigantiska sovjetsponsorerade festivalen utövade på europeiska ungdomar. En medlem av McCloy’s stab tog kontakt med Europarörelsens generalsekreterare Joseph Retinger för att höra sig för om möjligheterna att ordna en liknande ungdomsmanifestation i Väst-europa. Amerikanerna utlovade finansiering genom ACUE. Retinger accepterade, och tillsammans med Europarörelsens ordförande Paul-Henri Spaak och den franske socialisten André Philip formade han en tremannakommitté för att planera en europeisk ungdomskampanj i stor skala.⁶⁴⁰

Ursprungligen var kampanjen i synnerhet från amerikansk sida tänkt som en stor, enskild manifestation enligt östlig förebild. Men de ungdomsorganisationer som Europarörelsen sökte samarbete med motsatte sig idén. I stället beslöt man på europeiskt håll att satsa på en informations- och utbildningskampanj som skulle pågå i minst ett år med en eventuell ungdomsmanifestation eller ett stormöte som avslutning. Publikationer om Europatanken skulle tryckas upp och distribueras, och studiecirkel och kongresser skulle organiseras både nationellt och internationellt.⁶⁴¹

638 Kolbe, Laura (1993): *Sivistyneistön rooli. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1944–1959*. Otava, Helsinki.

639 Krekola (1994), s. 16–17. Se även Viitanen, Reijo (1994): *Punainen aate sininen aate. Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 50 vuotta*. SDNL, Tampere, s. 103–116.

640 Aldrich (1999), s. 187–188.

641 Palayret (1995), s. 49; Aldrich (1999), s. 189.

Syftet var att övertyga ungdomar i åldern 14–25-år om att europeiskt samarbete var liktydigt med framsteg och fred. En känsla av europeisk patriotism skulle skapas bland så många unga män och kvinnor som möjligt. Organisationerna sökte samarbete med existerande ungdomsorganisationer, med skolor (bland annat fanns planer på att 18 historiker skulle skriva en europeisk historiebok) och med organisationer som sysslade med utbytesverksamhet. Dessutom försökte man få ut det europeiska budskapet genom massmedier, definierade som press, radio och film. Ett internationellt sekretariat upprättades i Paris och i de deltagande länderna öppnades mindre kontor, samtidigt som nationella ungdomskommittéer för kampanjen grundades.⁶⁴²

En viss spänning förekom hela tiden mellan den högsta ledningen för ungdomskampanjen och de amerikanska finansiärerna. I februari 1952 hotade kampanjens generalsekreterare Jean Moreau att lämna sin post om han inte fick garantier för att hela det utlovade stödet på 900 000 dollar faktiskt skulle betalas ut. Exakt vem som kunde fatta beslut om användningen av medlen var fortfarande oklart, trots att kampanjen i princip var i full gång. Warren Fugitt, som från ACUE:s kontor i Paris skötte kontakterna med de europeiska arrangörerna, bevakade noga hur medlen användes. Någon öppen finansiering kunde inte komma på fråga. Fugitt insisterade till exempel på att de informationsbroschyrer som var under produktion också skulle handla om aktuella politiska frågor såsom Schumanplanen och visionen om en europeisk armé, som var rykande aktuell vid den här tiden.⁶⁴³

Konflikten gick så långt att Spaak skriftligt måste utverka garantier av ACUE:s ordförande Donovan om att amerikanerna inte unilateralt skulle stoppa sina bidrag till kampanjen. Spaak försäkrade att allt ”propagandamaterial” var klart. Förberedelser för allmänna manifestationer pågick, speciellt i Holland, Skandinavien, Italien och Storbritannien, och dessutom fanns det beredskap för manifestationer med tusentals deltagare senare under våren. För att väcka intresse för europeiska frågor bland oorganiserade ungdomar skulle Europeiska ungdomskampanjen vända sig till press och radio. Därtill, lovade Spaak, fanns det vid behov möjligheter att mobilisera ungdomar för att stödja officiell europeisk politik i form av Schumanplanen, den europeiska armén och skapandet av en konstitutionell församling.⁶⁴⁴

---

642 Aldrich (1999), s. 190–192.

643 Notes pris au cours de la réunion du Comité spécial de la Jeunesse, 2.2.1952, PD 000002, HAEU.

644 Brev från Spaak till Donovan 11.2.1952, PD 000002, HAEU.

I det här sammanhanget bör man notera att amerikanerna under denna period av det kalla kriget var måna om att bara stödja sådana europeiska organisationer som var starka nog att klara sig självständigt. Man ville inte ha några viljelösa nickedockor. Priset som ACUE fick betala var att man inte alltid fick sin vilja igenom. Spaaks hänvändelse till Donovan gav önskat resultat: finansieringen till ungdomskampanjen kunde tryggas för det första året. Den amerikanska organisationen förblev Europarörelsens huvudsponsor ända tills ACUE avvecklades 1960.⁶⁴⁵

Samtidigt som ledarna grälade om de stora riktlinjerna kom det in ansökningar om mindre stödbelopp, till och med så små att man gjorde sig lustig över dem i Paris. Som exempel nämnde Moreau att man från skandinavisk sida bett om ett understöd på 3 500 danska kronor (3 800 euro) för organiserandet av "Nordisk ungdoms uge" på en dansk folkhögskola. Enligt ansökan skulle en tredjedel av kostnaderna för finländska och isländska deltagares resekostnader täckas av Europeiska ungdomskampanjen. Motsvarande läger för ungdomar från landsbygden hade ordnats under de fem föregående somrarna, bland annat i Pargas 1947. Vid denna tidpunkt, det vill säga 1952, var de danska arrangörerna redo att ändra det ursprungliga programmet så att en tredjedel av programmet skulle vara "europeiskt". Den 4 juli planerade man dessutom att fira den amerikanska nationaldagen.⁶⁴⁶

7.2 Ungdomskampanjen kommer till Finland

Finland stod utanför Europarörelsen men kom trots det att omfattas av den europeiska ungdomskampanjen. Spindeln i nätet var än en gång Procopé, som kom att spela rollen av förbindelselänk till finländska ungdomsorganisationer. då ungdomskampanjen etablerade sig på finländsk botten.

Den första kontakten ägde rum i oktober 1951. Procopé befann sig i Bryssel där han träffade Europarörelsens generalsekreterare Joseph Retinger. "Retinger önskar av mig tre ting", antecknade Procopé i sin dagbok. Det första önskemålet gällde att arrangera ett besök i Finland för utländska talare och det andra att undersöka om en finländsk stipendiat kunde skickas till College of Europe i

---

⁶⁴⁵ Aldrich (1999), s. 184.

⁶⁴⁶ Notes pris au cours de la réunion du Comité spécial de la Jeunesse, 2.2.1952, PD 000002, HAEU; ansökan till Europeiska ungdomskampanjen från det danska sekretariatet, odaterad (1952), ME 108, HAEU.

Brygge. Det tredje önskemålet var ”att bland ungdomen i Finland, liksom i Sverige och Tyskland, inleda en propagandakampanj för Europatanken”. Procopé träffade också Europarörelsens biträdande generalsekreterare Georges Rebattet, och diskussionerna med honom gällde bland annat ”propaganda, camouflerad, bland ungdomen i Finland”. Procopé uppmanade Rebattet att ta kontakt med bland andra Victor Procopé (Hjalmars son) och socialdemokraten Aito Anto i Finland.⁶⁴⁷

Då det gällde Europeiska ungdomskampanjen hade bollen nu kommit i rullning. Under slutet av 1951 höll Procopé också en överläggning om Europafrågor med René Courtin, mångårig ordförande för Mouvement Européen-France. Courtin hade några år tidigare försökt få till stånd ett finländskt nationellt råd för Europarörelsen, men det visade sig politiskt omöjligt. Europeiska ungdomskampanjen skulle ge en ny öppning.⁶⁴⁸

En av de första kontakterna med Finland togs av den franska katolska ungdomsorganisationen Conférence Olivaint, som fick understöd av Europeiska ungdomskampanjen. Den franska organisationens generalsekreterare Jean Daillet och rådgivaren Charles Huvenne besökte Finland där de träffade Victor Procopé och personer som Keijo Alho, L.A. Puntila och Lauri Hyvämäki. Tanken var att inbjuda 10–20 finländare för att delta i Conférence Olivaints årliga sommarmöte på ön Port-Cros utanför Toulon. Deltagarna skulle själv anskaffa 25 000 franc (500 euro) och resten av pengarna skulle komma från Frankrike. Det hade också varit tal om att franska och andra representanter skulle delta i ungdomsmöten i Finland.⁶⁴⁹

Procopé kände till en början inte till att ungdomskampanjen bedrevs med amerikansk finansiering. Efter att i Stockholm ha träffat företrädarna för Conférence Olivaint noterade han i sin dagbok det franska namnet på kampanjen, ”La Campagne Européenne de la Jeunesse, startad av André Philip (socialist), president J Moreau”. Procopé skrev också att ”[d]enna organisation har understöd av franska staten, dock blott 5 milj. franc [100 000 euro]. Torde dock kunna få mer”.⁶⁵⁰

---

647 Dagboksanteckningar 16.10 och 19.10.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

648 Dagboksanteckning 1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Exakt datum och plats saknas, anteckningen i dagboken på s. 122.

649 Dagboksanteckning 1.3.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Conférence Olivaint grundades av jesuiter 1874 för att hedra minnet av fader Olivaint, se <http://www.conferenceolivaint.fr/histoire-de-lolivaint/>

650 Dagboksanteckning 1.3.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Ledande fransmän som Robert Schuman – som lovade att bidra med 100 000 franc (2 000 euro) för att täcka finländarnas kostnader – liksom René Pleven och Georges Bidault hörde till dem som intresserade sig för Conférence Olivaints verksamhet, och Procopé arbetade hårt för att unga finländare faktiskt skulle resa till sommarlägret.⁶⁵¹ Något finländskt deltagande OS-sommaren 1952 blev dock inte av. Ett nytt försök gjordes sommaren 1953 då det planerade temat handlade om de eventuella faror ett finländskt deltagande i de europeiska samarbetsprocesserna skulle kunna innebära.⁶⁵²

Procopé fick besök i Stockholm av L.A. Puntila i ett ärende som tangerade ungdomskampanjen. Puntila berättade att ”Ryhmä 51”, en grupp studenter som bildats för att diskutera politiska frågor, skulle hålla ett möte om Europarörelsen 24 april 1952. Gruppen ville att Procopé skulle hålla ett inledningsanförande, men denne tvingades tacka nej på grund av att tidpunkten inte passade honom.⁶⁵³

Eftersom Europeiska ungdomskampanjen ursprungligen bara var tänkt att pågå i ett år, och arbetet därmed brådskade, visste den ena handen inte alltid vad den andra gjorde. Parallellt med det arbete som Procopé gjorde grundades i Köpenhamn en skandinavisk regional kommitté till vars sekreterare utsågs dansken Niels Alsing Andersen.⁶⁵⁴ Syftet med att inrätta en skandinavisk kommitté var tudelat: dels skulle kommittén stärka samarbetet mellan de nationella sekretariaten i Danmark, Sverige och Norge, dels skulle den utgöra en ram för samarbetet med finländska ungdomsorganisationer. Den här organisationsformen stöddes varmt av socialdemokraten Valo Varjola som var observatör i ungdomskampanjens förvaltningsråd.⁶⁵⁵

Tiden var knapp för att organisera program som också skulle omfatta Finland. Efter ett skandinaviskt planeringsmöte i Göteborg träffade Alsing Andersen och en annan finländsk observatör, scoutledaren och samlingspartisten Yrjö Hongisto i Paris kampanjens generalsekreterare Jean Moreau och dennes medarbetare Philippe Deshormes. Planerna beträffande Finland slogs fast. De gick ut på att ordna 4–6 möten för ungdomsledare från samtliga viktiga finländska ungdomsorganisationer, att hålla kontakt med finländska ungdomsdelegationer

---

651 Dagboksanteckning 3.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

652 ”Y a-t-il danger pour la Finlande à envisager une participation à l’organisation européenne en cours de réalisation?” Lista över La Conférence Olivaints planerade projekt för sommaren 1953, ME-204, HAEU.

653 Dagboksanteckning 17.3.1952, Procopés dagbok, mapp 24, RA.

654 Niels Alsing Andersen var en socialdemokratisk politiker som hade varit dansk försvarsminister 1935–1940. Se Lipgens & Loth (1988), s. 586.

655 Brev från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 15.3.1952, ME 108, HAEU.

som skulle resa utomlands sommaren 1952 och att anordna en skandinavisk toppledarkurs i augusti i Finland.⁶⁵⁶ Senare skulle det visa sig att ambitionsnivån var alltför hög, speciellt beträffande toppledarkursen.

Procopés huvudintresse låg våren 1952 på Europarådet (se kapitel 5) för vilket han hade skrivit en specialrapport om hur rådet kunde höja sin profil och sprida information i Finland. I rapporten redogjorde han också för Finlands internationella situation som ett västligt land, i princip självständigt men med begränsad frihet på grund av Moskväs inflytande.⁶⁵⁷

En tanke som Procopé diskuterade med Europarådets informationsdirektör Paul Lévy var att ungdomskampanjen skulle användas för att göra Europarådet känt. På det sättet skulle man slå två flugor i en smäll.⁶⁵⁸ Jean Moreau godkände arrangemanget. Om man i Finland bildar en ”livskraftig, men försiktigt verkande ungdomsgrupp” så skulle den också få använda medel för att göra Europarådet känt, lovade Moreau.⁶⁵⁹

I maj 1952 rådde en intensiv aktivitet kring kampanjplaneringen. En inofficiell finländsk organisationskommitté bildades, och den skandinaviske sekreteraren Alsing Andersen gjorde inom en månad två längre besök i Finland.

Procopé höll som tidigare nämnts några föreläsningar om läget i Finland för studerande vid College of Europe i Brygge, föreläsningar som sannolikt räknades som en del av kampanjen. Han träffade också skolans rektor, den holländske socialisten och historieprofessorn Hendrik Brugmans som var första ordförande för The European Union of Federalists.⁶⁶⁰

Under diskussioner med Europarörelsens biträdande generalsekreterare Georges Rebattet i Bryssel fick Procopé bekräftat varifrån pengarna till ungdomskampanjen kom. ”Bill Donovan”, skrev han i sin dagbok och hänvisade därmed till den förre OSS-chefen som nu var ordförande för American Committee for United Europe.⁶⁶¹ Informationen om att det var amerikanska pengar som höll

---

656 Projektplan undertecknad av Niels Alsing Andersen till sekretariatet i Paris, 19.4.1952, ME 108, HAEU; Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU.

657 Memorandum AS/SNR (3) 26, Concerning means of improving the publicity at present being given to the Council of Europe in European non-Member States. Special committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe (daterat 16.4.1952, även på franska), Procopés samlingar, mapp 90, RA; även i Europarådets arkiv.

658 Dagboksanteckning 2.5.1952, Procopés dagbok, mapp 24, RA.

659 Dagboksanteckning 3.5.1952, Procopés dagbok, mapp 24, RA.

660 Dagboksanteckningar 5–7.5.1952. Procopés samlingar, mapp 24, RA. Brugmans berättade bland annat om de ytterst starka motsättningarna mellan flamländare och valloner, och att det var fara för Belgiens sönderfall. Se även brev från ambassadör T. Voionmaa till S. Tuomioja, Bryssel 24.5.1952. UKA 21/50, TPA.

661 Dagboksanteckning 9.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

igång arrangemangen var ingenting som Europarörelsen aktivt informerade om, snarare tvärtom. Att Procopé invigdes i sekretessen är inte överraskande i och med hans djupa och mångåriga kontakter med de ledande personerna i rörelsen.

Niels Alsing Andersen var mycket nöjd med de förberedelser som hade gjorts av observatörerna Valo Varjola och Yrjö Hongisto, och resten av medlemmarna i den inofficiella finländska organisationskommittén. Under sina besök i Finland kom Alsing Andersen i kontakt med alla viktiga icke-kommunistiska ungdomsorganisationer.⁶⁶²

I den inofficiella kommittén ingick förutom Hongisto och Varjola till en början också ordförande Gunnar Floman från S:t Görans scoutgillen i Finland, sekreterare Antti Hietanen från socialdemokraternas ungdomsorganisation, förbundssekreterare Bruno Sundman från de finlandssvenska socialdemokraterna och sekreterare Heikki V. Vuorinen från Centralförbundet för intellektuellt arbete (som senare blev tjänstemannacentralen TOC).⁶⁶³ Någon månad senare fick kommittén fastare ramar så att Hongisto blev ordförande, Victor Procopé vice ordförande, Varjola sekreterare och Juha Rihtniemi (saml) medlem.⁶⁶⁴

Niels Alsing Andersens första besök var fullspäckat med möten med företrädare för olika ungdomsorganisationer. Programmet började med en lunch med ”Joint Council of Finnish Youth Organisation”⁶⁶⁵ där vice ordföranden (troligen Mauno) Merilinna och generalsekreteraren Kerttu Varjo⁶⁶⁶ deltog. Med på detta möte, liksom på de flesta andra möten under veckan, var både Varjola och Hongisto.⁶⁶⁷

Intresset för Europeiska ungdomskampanjen var mycket brett. En av de större delegationer Alsing Andersen träffade var de unga socialdemokraterna under deras ordförande Viljo Kuukkanen, som varit observatör vid den skandinaviska ledningsgruppens möte i Göteborg. På möteslistan fanns vidare Maa-seudun Nuorten Liitto, Finlands Svenska Ungdomsförbund (bland andra Gunnar Floman), Helsingfors universitets studentkår, Vapauden akateeminen liitto

662 Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau i Paris, 20.5.1952, ME 108, HAEU.

663 Programmet för besöket i Finland 5–12.5.1952, bilaga till Niels Alsing Andersens rapport till J. Moreau 20.5.1952, ME 108, HAEU.

664 Thelma Nyman till sekretariatet i Paris, 1956 eller 1957 (odaterat), ME-957, HAEU.

665 Här åsyftas Suomen Nuorisojärjestöjen edustajisto, dvs. ungdomsorganisationernas representantskap.

666 Viitanen (1994), s. 113.

667 Programmet för besöket i Finland 5–12.5.1952, bilaga till Niels Alsing Andersens rapport till J. Moreau 20.5.1952, ME 108, HAEU.

(VAL), medicinestuderande. Svensk Ungdom under ledning av SU-Helsingfors ordförande Henry Backman⁶⁶⁸, Helvi Sipilä från flickscouterna, Yrjö Hongisto som representant för pojkscouterna, de kristliga ungdomsorganisationerna under ledning av sin ordförande Heimer Virkkunen, allmänna brandkårsförbundets ungdomsavdelning med ungdomsledaren W. Leskinen och sekreteraren P.H. Vuorinen, sekreteraren Heikka Niittynen från Helsingfors stads ungdomsbyrå, samlingspartiets ungdomsförbund under ledning av sin ordförande Jussi Saukkonen tillsammans med vice ordförande Leo Tujunen, verksamhetsledare Juha Rihtniemi och riksdagsmannen Jaakko Hakala. Den danske gästen träffade också arkivarien Helvi Raatikainen från Arbetararkivet. Alsing Andersen avslutade veckan med en avskedsfest, där ungefär 25 personer deltog.⁶⁶⁹

Samtliga finländska organisationer ställde sig bakom de planer som föregående månad hade godkänts av det internationella sekretariatet då Alsing Andersen och Yrjö Hongisto besökte Paris. Planerna var alltså att ordna möten för ungdomsledare, att hålla kontakt med ungdomsdelegationer som skulle resa utomlands och att ordna en skandinavisk toppledarkurs i Finland.⁶⁷⁰

Ett stort problem var enligt Alsing Andersen att kommunisterna medverkade i ungdomsorganisationernas representantskap. ”Thus it is nearly impossible for the Joint Council [of Finnish Youth Organisations] to undertake any Campaign activity, and on the other hand it is also impossible efficially to put up a new council or committee covering all organisations except for the Communist ones”, rapporterade han till Paris.⁶⁷¹

Under Alsing Andersens besök diskuterades strategier för mediebevakningen av Europeiska ungdomskampanjen. Samtliga organisationer var ense om att någon egentlig presskampanj inte skulle göras, eftersom man inte ville provocera kommunisterna. Man var oroliga för att kampanjen i så fall skulle ha blivit kvävd i sin linda.⁶⁷²

Denna riktlinje från 1952 kom att bli bestående. Rapporteringen om ungdomskampanjen, och om Europafrågor i allmänhet, kom att vara knapphändig i finländska massmedier eftersom arrangörerna medvetet höll en låg profil i offentligheten.

---

668 Svensk Framtid 1/1952.

669 Programmet för besöket i Finland 5–12.5.1952, bilaga till Niels Alsing Andersens rapport till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU.

670 Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU.

671 Ibid.

672 Ibid.

Alsing Andersen framhöll att det brådsnade med att få igång arbetet. I sin rapport till Paris skrev han: "Time is short. The Campaign has got to be closed at October and in the meantime Finland is the host for the Olympic Games, and during this period no other activity has any chance in Finland."⁶⁷³ Olympiska spelen skulle hållas i Helsingfors mellan 19 juli och 3 augusti 1952.

Procopé hade under årens lopp stött på betydande motstånd under sina försök att etablera kontakter mellan Finland och Europarörelsen. Därför var han också lite tveksam gällande möjligheterna för Europeiska ungdomskampanjen att få luft under vingarna. Alsing Andersen och Per Haekkerup, dansk medlem i ungdomskampanjens förvaltningsråd, lyckades övertyga honom om att kampanjen "inte var politisk utan enbart upplysande", och att den varken stödde federalism eller funktionalism. Efter att därmed ha försäkrat sig om att kampanjen kunde genomföras på ett realistiskt sätt, erbjöd sig Procopé att hjälpa till. Han föreslog bland annat att det skulle utses en inofficiell sekreterare i Finland. Denna person skulle sköta massmediekontakter mellan Europarörelsen, Europarådet och Europeiska ungdomskampanjen å ena sidan, och Finland å andra sidan. Denna tankegång kallade Alsing Andersen för "The Procopé Plan".⁶⁷⁴

Procopé lovade att stå i kontakt med de finländska ungdomsorganisationerna. Ex-ministerns engagemang förefaller enligt rapporteringen till Paris ha varit av stort stöd för det skandinaviska sekretariatet. Alsing Andersen var också i övrigt upprymd: "It is my general impression that Finland is less isolated and more interested in European problems than we thought beforehand, and the fact that Finland feels itself isolated from the Western world will provide our initiative with a good deal of good will."⁶⁷⁵

Men att det inte var lätt att driva Europeiska ungdomskampanjen i Finland visar förvecklingarna kring planerna på att ordna ett högnivåmöte för nordiska ungdomsledare. Detta evenemang som skulle bli ungdomskampanjens finländska höjdpunkt rann helt ut i sanden. Tanken var att samla tio ungdomsledare från vardera Finland, Sverige, Norge och Danmark till ett veckolångt möte i augusti på Arbetarakademin i Grankulla utanför Helsingfors. Ursprungligen var det meningen att bjuda in 125 deltagare, men antalet skars ner till 40 med hänvisning till den finansiella situationen. Kostnaderna för det något mindre mötet

---

673 Ibid.

674 Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU; Procopés dagbok, Procopés samlingar, mapp 24, RA. Mötet mellan Alsing Andersen, Haekkerup och Procopé ägde rum 13.5.1952, eller, enligt Procopés dagboksnotering, 14.5.1952.

675 Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU, jfr även Procopés dagbok, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

beräknades till 20 000 danska kronor (21 500 euro), och den skandinaviska exekutiva kommittén hade ansökt om att det internationella sekretariatet skulle betala hela summan. "Scandinavian Topleader Course" var arbetsnamnet för evenemanget och det planerade programmet var mycket ambitiöst. Först skulle riksdagens talman K.A. Fagerholm tala om nordiskt samarbete under de senaste hundra åren, tänkte man sig. Folkpartiledaren från Sverige, professor Bertil Ohlin hade ekonomiskt, politiskt och kulturellt samarbete mellan de skandinaviska länderna och resten av Europa som sin rubrik. Den tidigare ministern, folktingsledamoten och medlemmen i Danmarks delegation i Europarådet Per Federspiel skulle tala om försöken till europeiskt samarbete efter kriget. Som exempel nämndes Benelux, Western Union, FN:s ekonomiska kommitté för Europa samt Schuman- och Plevén-planerna. Under rubriken "Tyskland och europeiskt samarbete" var det meningen att Willy Brandt skulle tala. Brandt beskrevs i programutkastet som "German news editor, very well known in Scandinavia, speaks fluent Norwegian after 15 years of exile in Norway and Sweden." Arrangörerna tänkte sig vidare att en brittisk föredragshållare skulle tala om det brittiska samväldet och Europa. Man hoppades också hitta en engelsktalande fransman att hålla föredrag under rubriken "The Idea and practical work of the European Movement and the European Council". Avslutningsvis var det tänkt att Jean Moreau skulle tala till deltagarna om idén bakom kampanjen och om hur man kunde föra vidare dess anda bland Europas ungdomar. Enligt planen som skickades till sekretariatet i Paris var avsikten att bjuda in nordisk press och utländska nyhetsbyråer till evenemanget i Grankulla. Också radio- och filminspelningar stod på programmet.⁶⁷⁶

Procopé förespråkade att mötet i Grankulla skulle hållas redan före OS i Helsingfors, för att inte konkurrera med Conférence Olivaints ungdomsmöte i Frankrike senare under sommaren.⁶⁷⁷

Rätt snart uppstod i varje fall tvivel, till en början inom socialdemokraterna som drev verksamheten vid Arbetarakademin, om huruvida något toppledarmöte faktiskt skulle kunna hållas. Hjalmar J. Procopé sammanträdde i Finland med Valo Varjola, Yrjö Hongisto och Victor Procopé. "Varjola var rätt tveksam, någon finsk organisation kan ej stå så som inbjudare eller värd", noterade Procopé men konstaterade samtidigt: "Hongisto ansåg att mötet kunde ordnas."⁶⁷⁸

---

676 Projektplan undertecknad av Niels Alsing Andersen till sekretariatet i Paris, 19.4.1952, ME 108, HAEU.

677 Dagboksanteckning 14.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

678 Dagboksanteckning 23.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Hjalmar J. Procopé talade välvilligt om ungdomskampanjen i olika sammanhang i Helsingfors. Efter ett möte med K.A. Fagerholm antecknade han: "[Fagerholm hade] ingenting att invända mot Europeiska ungdomskampanjens utsträckande till Finland." Om Fagerholm kände till planerna på ungdomsledarmötet i Grankulla, där han själv var tänkt att hålla inledningsanförandet, är oklart. Procopé träffade samma dag socialdemokraternas partisekreterare, riksdagsledamoten Väinö Leskinen, som för sin del ansåg att "socialdemokratiska ungdomsorganisationens medverkan borde ske genom internationella soc. dem. ungdomsförbundet".⁶⁷⁹

Myndigheterna säger ifrån

Marken började med andra ord bränna under fötterna på Europaivrarna. Det finländska sändebudet i Bryssel Tapio Voionmaa skrev ett brev till Sakari Tuomioja för att försäkra sig om att utrikesministern kände till att Hjalmar J. Procopé upprätthöll relationer till Europarörelsen. Procopé hade då han besökt Belgien från 5 till 10 maj 1952 konstaterat för Voionmaa att han "liksom råkat bli något av Europarörelsens Finlandsexpert". Procopé hade enligt Voionmaa "på sitt anspråkslösa sätt" konstaterat att han rörde sig som privatperson, men den förklaringen lät sändebudet inte nöja sig med. Voionmaa, som tidigare varit kanslichef vid UM och sändebud i Bern under fortsättningskriget, påpekade i brevet till Tuomioja att även flyktingpolitiker från Baltikum, Polen och Balkan rörde sig i kretsarna kring Europarådet och Europarörelsen. Det var bara att hoppas på att Procopé i sådana sammanhang gjorde klart att han inte kunde jämföras med exilpolitikerna. Voionmaa framhöll också att de olika europeiska sammanslutningarnas verksamhet var begränsade till Västeuropa, och att allas beskyddare i högre eller mindre utsträckning var Förenta staterna.⁶⁸⁰

Procopé karakteriserade alltså sig själv som "Europarörelsens Finlandsexpert", vilket är värt att noteras. Sannolikt var det just så som han vid den här tiden uppfattade sig. Den huvudsakliga referensramen inom vilken Procopé verkade var Europarörelsen, och där profilerade han sig som expert på finländska frågor. I den mån Procopé hade något mandat utgick det från Europarörelsen och inte från Finland. Därmed inte sagt att han inte ansåg sig ha Finlands bästa i åtanke.

679 Dagboksanteckning 30.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

680 T. Voionmaa till S. Tuomioja, Bryssel 24.5.1952. UKA 21/50, TPA; Seppinen, Jukka (2007): Voionmaa, Tapio. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018).

I en separat UM-rapport, som behandlade Europarörelsens kampanj för att tillsätta en europeisk konstitutionell församling, var Voionmaa inne på samma tema som i brevet till Tuomioja. Han menade att de olika officiella organisationerna i väst som innehöll namnet ”Europa” i grund och botten var västeuropeiska försvarsmedel mot östblocket.⁶⁸¹

Ur sovjetisk synvinkel framstod de västeuropeiska organisationerna mycket riktigt som en del av Natos försvarssystem och inte som någon idealistiskt enande kraft för världsdelen. Diplomater som Voionmaa var uppenbarligen oroliga för att Procopés verksamhet skulle bidra till att försämra relationerna mellan Finland och den östliga grannen. Relationerna mellan Finland och Sovjetunionen var även i övrigt ansträngda på grund av den internationella spänningen som rådde under det pågående Koreakriget.⁶⁸²

Till bilden hör att försvarsfrågor just då var av central betydelse i integrationsutvecklingen. I Paris undertecknades fördraget om en Europaarmé mellan Frankrike, Tyskland, Italien och Benelux – ett fördrag som senare röstades ner i den franska nationalförsamlingen.⁶⁸³

Kimmo Rentola har visat att Moskva under denna tidsperiod räknade med Finland som en potentiell fiende, VSB-fördraget till trots, om ett tredje världskrig skulle ha brutit ut.⁶⁸⁴ Till bilden hör också att president J.K. Paasikivi åtminstone i sina dagböcker förhöll sig positiv till det västeuropeiska försvarssamarbetet.⁶⁸⁵ Tidsandan speglas av att diskussioner kring sannolikheten för ett nytt storkrig var ett återkommande tema i Procopés dagboksanteckningar.

Niels Alsing Andersen kom vid månadsskiftet maj–juni 1952 på ett nytt besök till Finland. Vid ett möte där också Varjola och Hongisto deltog meddelade Procopé att en del äldre personer som han hade talat med nu ställde sig mycket skeptiska till möjligheterna att genomföra programmet. På annat ledande håll – Procopé avsåg troligen Fagerholm – hade han ”fått godkännande av kampanjen sådan man har tänkt sig den”.⁶⁸⁶

I början av juni 1952 var det politisk oroligt i Finland. Kommunisterna protesterade mot att försvarsmaktens parad skulle hållas i Helsingfors. Paraden hölls ändå som planerat 4 juni, trots att de sovjetiska militärattachéerna hade

---

681 Euroopan perustuslakisäättävän yleiskokouksen aate, UM-rapport, Tapio Voionmaa, 23.5.1952. UM 7D2.

682 Vesikansa (2004b), s. 45–46.

683 Rebattet (1962), s. viii. Undertecknandet av fördraget ägde rum 27.5.1952.

684 Rentola (1997), s. 151.

685 Paasikivis dagbok 7.7.1952.

686 Dagboksanteckning 30.5.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

vägrat komma, och trots att yttervänsstern höll en stordemonstration dagen innan.⁶⁸⁷

Att Europarörelsens landstigning i Finland nu hade blivit ett riktigt känsligt kapitel i Finland visas av Alsing Andersens rapport till Jean Moreau. Av den framgår att det planerade skandinaviska mötet i Grankulla i något skede i början av juni helt ströks från dagordningen. Uppenbarligen ansågs det omöjligt att på finsk mark öppet propagera för fördjupat (väst-)europeiskt samarbete. Alsing Andersen berörde i sin rapport bara indirekt inhiberandet av mötet genom en något otydlig hänvisning till att ”inter-tendency meetings are not possible in Finland”. I stället skulle sex separata nationella möten, i enlighet med tidigare beslut, hållas på olika håll i landet, och för hösten planerades en regional satsning i det fall att kampanjen skulle få en fortsättning.⁶⁸⁸

Vad hade hänt? Voionmaas varnande ord från Bryssel hade nått utrikesministeriet i Helsingfors. Alsing Andersen och Varjola träffade företrädare för UM och Centralhandelskammaren som bad dem att undvika all publicitet kring kampanjen. Det officiella Finland ville till och med att kampanjens sekretariat skulle undvika att överhuvudtaget nämna Finland i både externa och interna rapporter. I sin reserapport till Paris bad Alsing Andersen att Jean Moreau skulle respektera detta önskemål, som han också motiverade med att kommunisternas aktivitet tog sikte på att skapa ”franska förhållanden” i Finland.⁶⁸⁹

I samma veva skärptes läget i Finlands närområden, då ett svenskt militärflygplan av modell DC-3 med åtta man försvann utanför Gotska Sandön. Ett annat svenskt plan som spanade efter DC-3:n sköts ned av ryssarna, varefter utväxling av kraftigt formulerade diplomatiska noter mellan de två länderna följde. Samtidigt förekom uppgifter om att den sovjetiska politiken gentemot de nordiska länderna hade skärpts.⁶⁹⁰

Nervositeten på hemmaplan var också stor då bara en månad återstod till invigningen av Olympiska spelen. Att under dylika omständigheter befrämja Europatanken i allmänhet och Europeiska ungdomskampanjen i synnerhet var minst sagt svårt, vilket Procopé fick erfara under ett möte på UM med Sakari Tuomioja. Utrikesministern varnade Procopé för alla former av aktiviteter som kunde provocera eller väcka Sovjetunionens misstankar.⁶⁹¹

687 Paasikivis dagbok 4–5.6.1952.

688 Alsing Andersen rapport till Paris, 8.6.1952, ME 108, HAEU.

689 Ibid.

690 Paasikivis dagbok 20.6.1952; Kronvall (2003), s. 166–173.

691 Dagboksanteckning 19.6.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Tuomioja underströk att Procopé ”såsom bosatt i utlandet var särskilt utsatt för att bli föremål för falska rykten”. Den sittande utrikesministern framhöll därtill för Procopé vikten av att ”Finlands utrikespolitik måste vara en och enhetlig; någon annan politik får inte förekomma”. Procopé undrade vilka rykten som var i svang om honom men fick inget svar. Tuomioja hänvisade bara till de besök som Procopé under våren hade gjort i Bonn och i Bryssel. Av allt att döma var mötet med Tuomioja en pärs för Procopé. Han framhöll sitt mångåriga engagemang för Europatanken, och hur han samarbetat med Aristide Briand som redan under mellankrigstiden propagerat för ett federalt Europa. Det arbete som Procopé nu gjorde var i egenskap av vanlig medborgare för fosterlandets bästa. ”Jag företräder ingen finsk politik och komprometterar ingen”, sade han, och tillade: ”Har dock privat och utan publicitet försökt hålla kontakt med Europarörelsen; anser av vikt att Finland i intet avseende blir bortglömt.” En viss erkänsla för sina tankar fick Procopé av Tuomioja, men denne underströk att ”i politiken måste försiktighet iakttagas”. Enligt Tuomioja måste det undvikas att man i öst skulle få uppfattningen att Finland utgjorde ett språngbräde för angrepp på Ryssland. Detta höll Procopé med om. I utlandet brukade han framhålla att ”finnar älska ej Ryssland, men vi är realister och vilja ej gå till angrepp – vi hava haft nog av krig.”⁶⁹²

Procopé berättade om sitt engagemang för Europarådet, och om den rapport han skrivit om lämpliga åtgärder som den Strasbourgbaserade organisationen kunde vidta för att göra sig mera känd i Finland. Då Procopé undrade om det var olämpligt att ge ut en bok om Europarörelsen, som skulle vara saklig och utan propaganda, gjorde Tuomioja först ingen invändning, ”om bland annat framgick att Finland inte var med; men [Tuomioja] tog sedermera tillbaka och sade att han naturligtvis inte kunde uttala sig.”⁶⁹³

Något gemytligt smalltalk var det knappast. Procopé noterade i sin dagbok: ”Hela samtalet gav mig intrycket, att jag är i utr.pol.avseende det svarta fåret №1 och starkt misstänkt (se även Uusi Kuvalehtis artikel om korsspindeln).”⁶⁹⁴

Introduktionen av Europeiska ungdomskampanjen i Finland bidrog till den kraftiga officiella irritationen mot Procopé. Någon problemfri start för ungdomskampanjen blev det inte, vilket framgår av det inhiberade mötet på Arbetar-akademin. Trots dessa initialmotgångar kom kampanjen att bli seglivad.

---

692 Ibid.

693 Ibid.

694 Dagboksanteckning 19.6.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Uusi Kuvalehti 1.6.1952 (mera om artikeln i kapitel 8).

Flera mindre evenemang och deltagande i utländska möten

Europeiska ungdomskampanjen förverkligades i Finland i stället genom flera mindre evenemang, och genom att finländare deltog i möten och konferenser i utlandet. Ett av de typiska finländska evenemangen var ett möte i regi av samlingspartiets ungdomsförbund och Svensk Ungdoms höger i september 1952. Talare var professor D. Shillan från England, ordföranden för Konservativ Ungdom i Danmark Poul Schlüter (senare statsminister) och minister Hjalmar J. Procopé som ”gav en exposé över Europarörelsens strävanden och mål tillika med en mondial kartläggning av det utrikespolitiska läget”. Professor Shillan ”redde ut pro och contra beträffande Storbritanniens engagemang i Europarörelsen och underströk att det finns meningsmotsättningar i engelska kretsar, huruvida man skall ställa Europa eller Imperiet främst.” Poul Schlüter menade att det var viktigt att Storbritannien var med i det europeiska samarbetet, eftersom det annars skulle finnas en risk för att Tyskland dominerade. Schlüter redogjorde också för de två linjer enligt vilka de europeiska enhetssträvandena hade gått: den federalistiska och den funktionalistiska. Han betecknade den funktionalistiska linjen som den enda framkomliga, bland annat av den orsaken att ”det var den enda väg, på vilken Storbritannien kunde tänkas delta i samarbetet”.⁶⁹⁵

Jim Driscoll från Storbritannien höll två föreläsningar i Finland på uppdrag av ungdomskampanjen. Han konstaterade i en rapport att de ansträngda relationerna till Sovjetunionen försvårade kampanjarbetet. Eftersom officiella kontakter med väst inte var möjliga, var finländarna desto mera intresserade av inofficiella kontakter. Alla grupper som han träffade ville att västländerna skulle förstärka de provästliga krafterna i Finland genom ett fritt flöde av personutbyten och besök. Beträffande utvecklingen mot ett europeiskt enande påträffade Driscoll ett stort intresse bland finländarna. Kunskapsnivån om Europafrågor var det däremot lite si och så med, ansåg han.⁶⁹⁶

Flera finländare deltog i Europeiska ungdomskampanjens möten i utlandet. Georg C. Ehrnrooth var på plats i Haag i oktober 1952 då den första Congress of European Youth (Assemblée européenne des jeunes politiques au palais Riddersaal) arrangerades med prins Bernhard och Paul-Henri Spaak som talare. Konferensen, vars arbete organiserades som en parlamentarisk session enligt

---

695 Mötet i Helsingfors ägde rum den 28.9.1952. Osignerad artikel i *Appell* 31/52 (3.10.1952).

696 Jim Driscoll till Mr. Thompson, 17.10.1952, ME 108, HAEU.

modell av Europarådet, sågs av de amerikanska finansiärerna som ett utmärkt svar på de kommunistiska massdemonstrationerna. Ungdomar från de 17 deltagande länderna godkände resolutioner som stödde Kol- och stålgemenskapen, det gryende försvarssamarbetet och planerna på en europeisk konstituerande församling.⁶⁹⁷ I sina memoarer berättar Ehrnrooth dock inget annat från mötet än att han där för första gången träffade Torbjörn Fälldin, som sedermera blev centerledare och statsminister i Sverige. Ehrnrooth visade senare under sin karriär inget brinnande intresse för europeiskt samarbete, utan han var mera inriktad på Storbritannien och i synnerhet USA.⁶⁹⁸ Han var också en av få bemärkta finländare som uttalade förståelse för senator Joseph McCarthys hårdföra politiska förföljelse av misstänkta kommunister.⁶⁹⁹

Ehrnrooth, som första gången invaldes i riksdagen 1958, var en konsekvent motståndare till president Urho Kekkonen. I protest mot återvalet av Kekkonen genom en undantagslag utträdde Ehrnrooth 1973 ur svenska folkpartiet och grundade konstitutionella folkpartiet.⁷⁰⁰

Inom SFP-högern var Victor Procopé ändå den flitigaste deltagaren i internationella möten. Europeiska ungdomsrådet var det högsta organet för ungdomskampanjen och då det sammanträdde var Procopé den yngre i allmänhet på plats. Han deltog bland annat i juni 1953 i det europeiska ungdomsrådets tredje möte i Berlin. Liksom vid de två föregående konferenserna i Paris vårvintern 1952, och i Florens hösten 1952, hade de finländska deltagarna status av observatörer. Victor Procopé betonade att det var viktigt för finländarna att få information: ”Man kan /.../ inte förvänta att någon hyser större intresse eller särskilt lojala känslor för ett Europa, varom man vet föga.”⁷⁰¹

En artikel i tidningen Appell som Victor Procopé skrev efter mötet i Berlin visar hur denne aktiva deltagare i Europeiska ungdomskampanjen analyserade integrationsutvecklingen i Europa. Procopé den yngre menade att det må vara osagt om ”Europa-rådet, Atlantpakten eller Schuman-planens ekonomisk-politiska union är den bästa integrationsformen”. Ungdomskampanjen hade nu nått fram till alla länder i Europa ”utom Francos Spanien, Titos Jugoslavien och satellitstaterna”. Han konstaterade även att kampanjen till sin karaktär var

---

697 Aldrich (1999), s. 198.

698 Ehrnrooth, Georg C. (1999): *Simma med krokodilerna. En oliktankare i Kekkonens republik*. Schildts, Helsingfors.

699 Vesikansa (2004a), s. 64.

700 Nitovuori, Bjarne (2011): Ehrnrooth, Georg C. *Biografiskt lexikon för Finland 3. Republiken A–L*.

701 Procopé, Victor: I Europas tjänst, *Appell* 25/1953.

tidsbegränsad, till utgången av september 1953. En bidragande omständighet till nedläggningen var att ”många av de inom Europarörelsen tongivande personerna starkt driva på den federalistiska linjen, enligt vilken verksamheten bland den europeiska ungdomen borde läggas på en mycket mera politisk bas”. Resultatet av Berlinmötet blev enligt artikelförfattaren ”en kompromiss mellan den federalistiska och den funktionalistiska ståndpunkten”. Kampanjen skulle upphöra som planerat men Ungdomsrådet ”kommer även därefter att vara ett gemensamt, fastare konstituerat högsta råd för den europeiska ungdomen och dess organisation”. Riktlinjerna skulle dras upp ”i samråd med Europarörelsen av Ungdomsrådets nyvalda exekutionskommitté, där för övrigt Danmark efterträds av Norge. /.../ De olika ländernas nationalkommittéer skola fortsättningsvis utgöra basen för verksamheten, som ledes av Europarörelsens internationella ungdomssekretariat. Planen på att koncentrera beslutanderätten i så hög grad som möjligt på det maktfullkomliga sekretariatet i Paris kunde icke realiseras. Ur Finlands synpunkt bör man särskilt beklaga att det skandinaviska sekretariatet i Köpenhamn, vars arbete till fromma för Finland ej kan vitsordas högt nog, kommer att slopas”, skrev Victor Procopé.⁷⁰²

Verksamheten fortsatte ändå med att utländska föredragshållare besökte Finland. Som ett exempel kan nämnas att den norske sekreteraren Ragnar Sem i september 1955 höll en serie föredrag på olika orter i Finland. Detta besök var en ganska typisk och odramatisk aktivitet inom ramen för Europeiska ungdomskampanjen. På förslag av Sem var den övergripande rubriken ”Europe between East and West”. De finländska arrangörerna framförde önskemålet att Sem skulle fokusera på ekonomiska, sociala och kulturella frågor – inte politiska. Speciellt lyckat var ett möte i regi av samlingspartiets ungdomsorganisation i Åbo. Ungefär 30–35 konservativa och socialdemokratiska ungdomar mötte upp. Diskussionen blev livlig, men från deltagarnas sida framhölls att Finlands speciella politiska situation måste beaktas då man dryftade europeiska frågor. ”We have perhaps more practical experiences than many other people in fighting for the European culture and the European outlook”, lød budskapet från finländarnas sida enligt en rapport från föreläsningsserien.⁷⁰³

---

702 Ibid.

703 ”A summary of the 2nd serie of lectures and meetings in Finland between the 8th – 12th September 1955”. Författarens namn inte utskrivet. ME 236, HAEU.

7.3 Låg profil i offentligheten, ingen debatt

I det följande granskas problemet med att driva en kampanj utan offentlighet. Under Nils Alsing Andersens första besök i Helsingfors i maj 1952 diskuterades alltså strategier för mediebevakningen av Europeiska ungdomskampanjen. Det konstaterades att ingenting i princip förhindrade någon från att skriva artiklar om kampanjen i finländsk press. Faktum är att finländska massmedier var intresserade av information om europeiska frågeställningar och ungdomstidningarna ville gärna publicera artiklar om europeiska problem. Socialdemokraterna övervägde till och med att ge ut ett särskilt Europanummer. Man var ändå överens om att undvika alltför mycket offentlighet, rapporterade Alsing Andersen till Paris: "It was agreed upon by all the organisations not to make any real press publicity in Finland on the Campaign in order not to provoke the Communists to take any action that might nip the Campaign in the bud."⁷⁰⁴

Det fanns med andra ord en oro för att Europeiska ungdomskampanjens aktiviteter kunde strypas genom påtryckning från kommunistiskt håll. Man valde därför medvetet en försiktig linje. Riktlinjen från maj 1952 om att hålla en låg profil i offentligheten blev bestående under hela den tidsperiod som ungdomskampanjen pågick. Det är troligen den viktigaste förklaringen till att rapporteringen om ungdomskampanjen var så knapphändig i finländska massmedier.

Att Europarörelsen faktiskt var ett känsligt kapitel framgår av den rapport som Alsing Andersen efter sitt andra besök i Finland skickade till Jean Moreau i Paris. På bara en knapp månad hade läget skärpts. Sändebudet Voionmaas varnande ord hade uppenbarligen fått avsedd effekt vid utrikesministeriet i Helsingfors. Det förstår man av följande citat från Alsing Andersens rapport: "Varjola and I had a meeting with some people from the Foreign Ministry and from the Chamber of Commerce. They asked us to be as careful and silent as possible and make no publicity whatsoever of the Campaign – neither in Finland itself nor in any international publication or even in written internal reports."⁷⁰⁵

Sedan redogjorde Alsing Andersen för kommunisternas aktivitet som enligt honom tog sikte på att skapa "franska förhållanden" i Finland. Han avslutade rapporten till Moreau: "I hereby ask you to have this in mind and to inform confidentially the heads of the publicity departments never to mention anything

⁷⁰⁴ Rapport från Niels Alsing Andersen till J. Moreau, 20.5.1952, ME 108, HAEU.

⁷⁰⁵ Alsing Andersen rapport till Paris, 8.6.1952, ME 108, HAEU. Mötet med UM och centralhandelskammaren hölls 5.6.1952.

of Finland. I hope that your oral information to the Governing Board meetings based upon my confidential reports, written and oral reports from the Finnish observers going to the meetings in Paris (Varjola and Hongisto), from minister Procopé and others will be sufficient evidence to the Governing Board, the European Movement and others of the fact that the youth organisations of Finland are among the most interested organisations.”⁷⁰⁶

Med andra ord var försiktighetsgraden nu ännu högre än då Alsing Andersen besökte Finland i maj. Inte nog med att Europeiska ungdomskampanjen skulle undvika publicitet i finländska massmedier, utan dessutom skulle man undvika att överhuvudtaget nämna Finland i sina interna rapporter. Skillnaden var markant i synnerhet i jämförelse med de storstilade planerna från tidigare på våren om att bjuda in press, radio och utländska nyhetsbyråer till den planerade skandinaviska toppledarkursen som skulle ha hållits på Arbetarakademin i Grankulla.

På alla håll följde man dock inte önskemålet om att hålla låg profil. Appell, på yttre högerkanten, och kommunisternas Työkansan Sanomat lät sig inte stoppas.

I oktober 1952, alltså efter Olympiska spelen, refererade Appell diskussionen på ett möte som hade hållits i regi i av ungdomskampanjen, och dessutom redogjorde Victor Procopé i en artikel ganska hämningslöst för den amerikanska finansieringen av kampanjen: ”[Det är] knappast något ärerörigt i att konstatera att de medel som möjliggör denna samverkan icke komma från Strassburg och Europa-rörelsen, utan längre västerifrån. Bakom planen på en ungdomskampanj står den föga kända, men för varje europeiskt tänkande människa tydligen mycket betydelsefulla American Committee for a United Europe.”⁷⁰⁷

Att Finland trots den besvärliga utrikespolitiska sitsen delvis kunnat delta i aktiviteterna berodde enligt Victor Procopé på ”kampanjens opolitiska karaktär”. Dessutom bidrog de övriga nordiska ländernas förståelsefulla inställning och den skandinaviske sekreterarens omsorger. Procopé den yngre menade att ”den taktfulla förståelsen” för Finland till och med gått för långt. Han hänvisade till kampanjens andra rådsmöte i Florens där Finlands namn och flagga inte återfunnits bland nationsskyltarna på konferensbordet, trots att ”fyra observatörer från vårt land, representerande scouterna, socialdemokraternas ungdomsorganisation samt den finska och finlandssvenska unghögern voro till stades”.

---

706 Ibid.

707 Procopé, Victor: Europas ungdom europeiseras, *Appell* 32/52 (10.10.1952)

En högre profil hade med andra ord varit befogad, menade Victor Procopé, som avslutade sin artikel: ”För oss lika väl som för varje annan nation i de europeiska folkens stora familj gäller ett faktum, som kan gömmas, men icke glömmas: förnamnet varierar, det må vara Danmark, Belgien eller Finland, men tillnamnet är detsamma, EUROPA.”⁷⁰⁸

Tidningen Appell stod svenska folkpartiets högerfraktion nära och den var husorgan för både far och son Procopé. På ett ganska tidstypiskt sätt förenade Appell, som utkom en gång per vecka, antikommunism med ett intresse för utvecklingen i Västeuropa. Chefredaktör var Torsten G. Aminoff som på 1930-talet varit medlem i Aktiva studentförbundet. Aminoff var även vice ordförande i den antikommunistiska organisationen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd.⁷⁰⁹ Senare blev han SFP:s vice ordförande och nordiskt inriktad ledarskribent på Hufvudstadsbladet.⁷¹⁰

Att Europeiska ungdomskampanjen finansierades med amerikanska pengar uppmärksammades också av kommunistpartiets huvudorgan Työkansan Sanomat.⁷¹¹ I en artikel som verkade välinformerad skrev tidningen att fyra finländare inkognito hade deltagit i en konferens i Haag⁷¹² som ordnats med stöd av Europeiska ungdomskampanjen. Enligt tidningen hade sekreteraren Valo Varjola från socialdemokraternas ungdomsförbund, dr Hongisto från pojkscouterna, Viherniemi (syftas uppenbarligen på Rihtniemi) från samlingspartiets ungdomsförbund och Ahlroth (ska vara Georg C. Ehrnrooth, se ovan) från svenska folkpartiets ungdomsorganisation deltagit i mötet. Työkansan Sanomat hänvisade till en artikel i nummer 17/1952 av amerikanska Look som bland annat uppgavs ha behandlat Europeiska ungdomskampanjen. Enligt artikeln fanns det vid sidan av Central Intelligence Agency också ett organ vid namn Psychological Strategy Board, vars styrelse bestod av ”samma personer som också sitter i den generösa kommitté som donerat pengar både till ungdomskampanjen och till konferensen i Haag”. Till råga på allt ”sägs den tidigare ministern Procopé ha varit intresserad av saken och han har vid flera tillfällen talat om Europarörelsen.”⁷¹³

---

708 Ibid.

709 Hufvudstadsbladet 9.11.1952.

710 Ledare i Hufvudstadsbladet 22.8.2007 (signerad Björn Månsson).

711 USA:n vakoiluelimet rahoittavat ”eurooppalaista” nuorisotoimintaa. Neljä suomalaista edustajaa incognito Haagin konferenssissa, Työkansan Sanomat 23.11.1952.

712 Tidningen syftade på Congress of European Youth 26–31.10.1952.

713 Työkansan Sanomat 23.11.1952. Hänvisningen till en artikel i Look 17/1952 stämmer inte; någon sådan artikel ingår inte i det numret av tidningen.

Att Hjalmar J. Procopés namn lyfts fram i kommunistpressen i en artikel som handlar om amerikanskt stöd till Europeiska ungdomskampanjen är knappast någon slump. Omnämmandet kan snarast ses som en bekräftelse på att Procopé fortfarande stod i onåd i Moskva.

Procopé hjälpte själv till med att sprida information om europeiska frågor, till synes oberörd av kommunisternas kritik. I en artikel i Hufvudstadsbladet gick Procopé noggrant igenom Europatankens historiska utveckling. Han konstaterade att Europa är ett begrepp som växlat genom tiderna och småningom utkristalliserats, bestämt av kulturella och historiska faktorer. Europa som kulturell enhet byggde enligt Procopé på fyra grundstenar: Bibeln och kristen etik, hellenistiskt tänkande, romersk respekt för lag och rättsväsende och slutligen på germansk individualism, känslan för individens initiativ, ansvar, rätt och plikt. Relationerna till Turkiet – ska Turkiet räknas som den del av Europa eller inte – går som en röd tråd genom de historiska omvärderingarna av Europabegreppet, menade han.⁷¹⁴ Artikeln byggde av allt att döma till stora delar på en skrift utgiven av Europeiska ungdomskampanjen.⁷¹⁵

I detta fall kan man säga att Procopé som vanligt uttalade sig inofficiellt, men denna gång undantagsvis offentligt. Eftersom artikeln var så allmänt hållen kan man av den ändå inte dra så långtgående slutsatser om gränserna för debatten eller den finska västpolitiken.

Intresse bland studenter – kontroversiellt besök av Schuman

I studenttidningen Ylioppilaslehti gick Europeiska ungdomskampanjen ganska spårlöst förbi, åtminstone under 1952. Det enda undantaget utgjordes av en helsidesartikel om Europa av Erkki Saure. Tematiskt tyder artikeln på att Saure var inspirerad av någon publikation eller något föredrag som härstammat från ungdomskampanjen. Artikeln var ett långt referat av Europarörelsens historia, från Coudenhove-Kalergis Paneuropa fram till Europarådet och Schumanplanen. Saure konstaterade att USA visat ett stort intresse för planerna på ett Europas förenta stater, medan motståndet har varit kraftigast från kommunisterna. Detta

---

714 Procopé, Hjalmar J: Europa-tanken genom tiderna, *Hufvudstadsbladet* 27.12.1952.

715 Voyenne, Bernard (1953): *Petite histoire de l'idée Européenne, Campagne européenne de la jeunesse*. Översatt till svenska som Europatankens historia. Utgiven av Europarörelsens ungdomskampanj. KF:s bokförlag, Stockholm 1953.

var inte onaturligt eftersom integrationsplanerna enligt Saure till sin natur var kraftigt antikommunistiska.⁷¹⁶

Det som i Finland överlag skrevs om Europa var mest refererande och i bästa fall analyserande, men någon diskussion om landets vägval inför den västeuropeiska integrationen förekom egentligen inte. Då signaturen ”Joukonen” i *Suomalainen Suomi* – för att nämna ett exempel som kan ha varit inspirerat av ungdomskampanjen – granskade utvecklingen i Europa skedde det från ett utanförperspektiv. Joukonen skrev i en översikt 1952 om skillnaden mellan federalister och funktionalister, och om Europarörelsens förenande roll mellan de olika åsiktsinriktningarna. Artikeln var i och för sig en sakkunnig analys av integrationsutvecklingen, men om Finland nämndes inte mycket. Joukonen konstaterade i varje fall att Finland haft nytta av sin anknytning till FN:s ekonomiska kommission för Europa (ECE), eftersom det bidragit till att landet fått lån från Internationella utvecklingsbanken. Aningen polemiserande blev Joukonen beträffande Marshallhjälpen, där signaturen skrev att riksdagen 1947 hade velat delta i programmet, men att den dåvarande regeringen ”beslöt på annat sätt”. Schumanplanen granskades sakkunnigt, liksom de olika militära samarbetskonfigurationerna i Västeuropa. På basis av den här artikeln kan man sluta sig till att det i början av 1950-talet fanns saklig och upplysande information att få om integrationsutvecklingen, åtminstone för den finländare som var intresserad av dessa frågor. Joukonen var nästan profetisk då han i slutet av sin artikel konstaterade att frågan nu var hur den europeiska ”mannen på gatan” skulle lyckas bli delaktig av statsmännens europeiska anda: ”Denna sak kommer i avgörande grad att påverka hur hållbara och realistiska avtalen blir.”⁷¹⁷

Ett visst allmänt intresse för internationella frågor fanns åtminstone bland studenterna. Helsingfors universitets studentkår strävade efter att skapa goda relationer till Skandinavien, till världskrigets segrarmakter och gradvis också till Tyskland. De lyckade arrangemangen av OS i Helsingfors förstärkte finländarnas och studenternas självförtroende och bidrog till ett öppnare diskussionsklimat, också beträffande Europa.⁷¹⁸

---

716 ”/.../ mitä voimakkaimmin kommunismia vastustava luonne.” Saure, Erkki: Euroopan Yhdysvallat – utopia vaiko pelastus, *Ylioppilaslehti* 45/1952 (5.12.1952).

717 ”Euroopan yhdistymisen tie”, signaturen ”Joukonen”, *Suomalainen Suomi* 9/1952, s. 537–540. ”Tulevaisuus on näyttävä, miten nopeasti eurooppalainen ’kadun mies’ pystyy omaksumaa valtiomiesten laatimien sopimusten perustana olevan yhteiseurooppalaisen hengen. Tämä seikka tulee ratkaisevasti vaikuttamaan sopimusten kestävyYTEEN ja reaalisuuteen.”

718 Kolbe, s. 534.

Då Frankrikes tidigare utrikesminister Robert Schuman i april 1953 besökte Finland på inbjudan av Utrikeshandelsförbundet reserverades den fjärde besöksdagen för studentfrågor. Schuman föreläste på Helsingfors universitet om de franska ungdomarnas strävanden efter andra världskriget. Diskussionen var livlig och verkar ha lett till ett ökat engagemang för Europafrågor bland studenterna.⁷¹⁹

I oktober 1953 ordnades ett första så kallat ”kannstöperi” (en form av diskussionskväll) på universitetet utgående från en idé av professor L.A. Puntila. Temat var de europeiska ekonomiska och politiska enhetssträvandena, sannolikt delvis inspirerat av Schumans besök och av Europeiska ungdomskampanjen. Magister Väinö Hakala konstaterade i ett föredrag att vissa av initiativen på det ekonomiska området hade visat sig livsdugliga, medan andra hade mött motstånd. Kol- och stålgemenskapen hade enligt Hakala stött på allvarliga problem då Storbritannien vägrade medverka, men å andra sidan var britterna fortfarande med i Europarådet och väntades inte lösgöra sig från Europa.⁷²⁰

Då det gällde Finlands vägval hade studenterna olika uppfattningar. Vid kannstöperiet beslöt man att grunda en finländsk avdelning av det paneuropeiska ungdomsförbundet, vilket motiverades med att nationalitetsidealet var förlegat. Den här federalistiskt inspirerade riktlinjen väckte protester bland vissa studenter som förespråkade en ”nationell” linje. I sin monografi över studentkårens historia konstaterar Laura Kolbe, utan att nämna Europeiska ungdomskampanjen, att de federalistiska tankegångarna inte väckte några starkare känslor hos de bredare studentlagren.⁷²¹ Några belägg för att det faktiskt skulle ha grundats någon paneuropeiskt ungdomsförbund har inte hittats.

Beträffande Schumans inofficiella besök i Finland visar nyligen publicerade sovjetiska källor att det uttryckligen var statsminister Urho Kekkonen som satte stopp för en officiell inbjudan till den franske dignitären.⁷²² Även i övrigt har det i forskningen ofta betonats att Finlands regering inte alls noterade den tidigare ministerns besök.⁷²³

Trots att Schumans besök inte direkt ansluter sig till vare sig Procopé eller Europeiska ungdomskampanjen, är det tematiskt och på grund av gästens profil på sin plats att här närmare redogöra för den ovanliga visiten. Tidpunkten

719 Kolbe, s. 534–536; Ylioppilaslehti 10.4.1953.

720 Kolbe, s. 536; Ylioppilaslehti 23.10.1953.

721 Ibid.

722 PM av legationsrådet V. Zenihov, 7.3.1953, återgivet i *Varjo Suomen yllä* (2017), s. 422–424.

723 Aunesluoma (2011), s. 90; Heikkilä (2018), s. 52–54.

var exceptionell eftersom Stalin hade dött 5 mars 1953 medan förberedelserna för besöket pågick. Enligt en rapport av det sovjetiska legationsrådet V. Zenihov uppgav Kekkonen under resan till Stalins begravning, att Utrikeshandelsförbundet ledning ungefär en vecka tidigare hade föreslagit för regeringen att Schuman skulle inbjudas till Helsingfors. Detta förslag hade Kekkonen på rak arm avfärdat men i stället hade initiativtagarna enligt honom ”oförsämdheten” att bjuda in Schuman i Utrikeshandelsförbundets eget namn. För sin del var Kekkonen mest intresserad av att bli bjuden till Moskva för att fira VSB-fördragets femårsjubileum.⁷²⁴

Pressattachén vid Finlands Parisambassad Heikki Brotherus förundrade sig över att inbjudan han varit med om att förbereda till Schuman plötsligt hade stött på patrull. Han resonerade sig fram till – helt korrekt skulle det visa sig – att Kekkonen var den enda personen med tillräcklig makt att köra över utrikesministeriets ledning, som till en början hade gett grönt ljus. Någon information gällande velandet fram och tillbaka med inbjudan läckte inte ut utan besöket i Utrikeshandelsförbundets regi lyckades över förväntan.⁷²⁵

Ordförande för Utrikeshandelsförbundet var vid den här tiden en nära bekant till Procopé, det Kekkonen-kritiske bergsrådet R. Erik Serlachius, som också profilerade sig som antikommunist. Procopé själv hade åren 1932–1934 varit vice ordförande för Utrikeshandelsförbundets föregångare, Finlands Exportförening. Engagemanget för landets handel med utlandet omfattade den högsta statsledningen. Paasikivi hade varit ordförande 1935–1941 och därefter hedersordförande. Som president kallades Paasikivi till ”förbundets beskyddare” – ett uppdrag som för övrigt också Kekkonen accepterade efter att han blivit vald till president.⁷²⁶

Även om regeringens inte uppmärksammade det franska besöket var president Paasikivi på plats då Schuman talade på Utrikeshandelsförbundets årsmöte, och de två veteranpolitikerna hade också en enskild överläggning. Schuman verkar ha gjort ett gott intryck på presidenten, som i sin dagbok betecknade den franske gästen som både ”trevlig och klok” samt ”behaglig och intelligent”. Diskussionerna gällde bland annat utvecklingen i Västtyskland, där den stora majoriteten enligt Schuman stödde demokrati. Han sade också att den gamla antagonismen mellan Frankrike och Tyskland kunde fås bort från dagordningen,

724 PM av legationsrådet V. Zenihov, 7.3.1953, återgivet i *Varjo Suomen yllä* (2017), s. 422–424.

725 Brotherus (1985), s. 247–248.

726 Tollet, C.G. (1969): *Finlands utrikeshandelsförbund 1919–1969*. Helsingfors, s. 47.

bland annat med hjälp av Kol- och stålgemenskapen. Paasikivi förklarade sin egen ståndpunkt och Finlands inställning, vilken Schuman sade sig förstå.⁷²⁷

Uusi Suomi publicerade efteråt ett telegram från den franska nyhetsbyrån AFP där Schuman berömde Finland och uttryckte sin respekt för Paasikivi. Att Moskva inte såg med blida ögon på besöket framgår av en kritisk artikel i Pravda, där Schumans besök kopplades samman med aktuella problem i östhandeln och atlantiska kretsars försök att utöva påtryckning på Finland.⁷²⁸

Pauli Heikkilä har i en artikel om pressdebatten kring Schumans besök konstaterat att den närmast fördes mellan Helsingin Sanomat å ena sidan och de kommunistiska tidningarna å andra sidan. Enligt Helsingin Sanomat hade Schuman till och med sagt att Kol- och stålgemenskapen var redo att uppta nya medlemmar och att Finland skulle tas emot som medlem med öppna armar. Vapaa Sana ansåg för sin del att Schuman hade varit ute efter att göra propaganda för ”Ruhr-monopolets krigskartell”.⁷²⁹

Man kan fråga sig vilket rörelseutrymme för Finland var då det gällde Schumans besök med avseende på den västeuropeiska integrationen. Ett finländskt medlemskap i Kol- och stålgemenskapen var naturligtvis en politisk och ekonomisk omöjlighet, och den förre franske utrikesministerns invit till Finland kan snarare ses som ett utslag av fransk vältalighet. Diskussionerna under besöket var dock fria och de begränsningar som gavs dikterades i ljuset av källorna snarare av Kekkonen än av Kreml.

Enligt legationsrådet Zenihovs rapport försäkrade statsminister Kekkonen under resan till Stalins begravning att en absolut majoritet av Finlands folk deltog i Sovjetunionens sorg. ”De Amerika-vänliga kretsarna under ledning av Erkko, Tanner och Ryti försöker dock använda J.V. Stalins död för att befrämja sin verksamhet, där Finland lockas med i den Nordatlantiska aggressionspakten”, uppgavs Kekkonen ha sagt.⁷³⁰

Procopé befann sig inte i Finland under förberedelserna för Schumans besök utan var på väg till Förenta staterna. Att döma av hans korrespondens hörde Procopé snarare till de ”Amerika-vänliga kretsarna” än till den ”majoritet av Finlands folk” som sörjde Stalin. I ett brev till Arvo Tuominen från New York

727 Paasikivis dagbok 9–10.4.1953.

728 Paasikivis dagbok 12.4. resp. 16.4.1953.

729 Heikkilä (2018), s. 54.

730 PM av legationsrådet V. Zenihov, 7.3.1953, återgivet i *Varjo Suomen yllä* (2017), s. 422–424.

hoppades han att väst inte skulle invagga sig i en falsk säkerhetskänsla efter ”den stora Finlandsvännens” bortgång.⁷³¹

För att återgå till Europeiska ungdomskampanjen kan konstateras att profilen i offentligheten beträffande kampanjen var och förblev låg. Då slutet på kampanjen ett par år senare kunde skönjas, analyserade den finländska sekreteraren Thelma Nyman konsekvenserna av bristen på publicitet och debatt: ”Although the unofficial character of the Finnish activity has deeply affected the results received it however has been the right way to go. The Finnish Foreign Office advised the Finnish working team, that an open activity was not advisable and would have affected the official line of neutrality of those days. On the other hand the communist newspapers could have made the work done much more difficult to carry out. Therefore the activities in Finland were concentrated on youth leaders in prominent positions in national or district level in order to get them to work for the Campaign in their turn.”⁷³²

Med andra ord var det ett medvetet val från finländsk sida att inte lyfta fram Europafrågor i offentligheten, åtminstone inte i den mån det kunde ha påverkat neutralitetspolitiken. Frånvaron av publicitet och offentlig debatt ska ändå inte tolkas som att det inte skulle ha funnits intresse i ickekommunistiska kretsar för europeisk integration.

7.4 Begränsat intresse i övriga nordiska länderna

Administrationen av ungdomskampanjen sköttes av hänsyn till Finland via Köpenhamn. I de enskilda skandinaviska länderna, inklusive Danmark, hade man redan tidigare inrättat nationella sekretariat. Program hade ordnats och publikationer hade tryckts upp. Men i de övriga nordiska länderna var problemen inte utrikespolitiska som i Finland, utan det handlade om ett allmänt ointresse för europeiska frågor bland ungdomen. Då en första förlängning av Europeiska ungdomskampanjen diskuterades sommaren 1952 medgav den svenske sekreteraren Sten Andersson att framgångarna i hans land tillsvidare hade varit anspråkslösa: ”Compared with other participating countries the result in Sweden does not appear very imposing. But when estimating the results the special suppositions in Sweden must be remembered. For reasons that you know very

---

731 Brev till Arvo Tuominen, daterat 16.3.1953 i New York, Procopés familjearkiv.

732 Thelma Nyman till sekretariatet i Paris, 1956 eller 1957 (odaterat), ME-957, HAEU.

well, Swedish youth often take an indifferent attitude towards international questions”, skrev Andersson i en rapport till generalsekretariatet i Paris. Helt misslyckad hade kampanjen ändå inte varit med beaktande av att den i huvudsak ägt rum under våren och sommaren då unga svenskar sysslade med annat än organisationsverksamhet. Andersson fortsatte: ”In spite of the negative attitude most Swedish youth have a latent interest in international and European Cooperation. This interest has thanks to the Campaign found an active expression.” Han rekommenderade att Europeiska ungdomskampanjen skulle fortsätta efter 1 oktober 1952, eftersom det enligt honom var lättare att ordna föreläsningsserier och studiecirkelar under höst och vinter i Sverige: ”After some times information activities it might also be possible to gather youth to manifestations for a united Europe which without further information activities is doomed to fail.”⁷³³

Även om den svenska grundinställningen till europeiskt samarbete var skeptisk, deltog landet fullt ut i samarbetsformer som Marshallhjälpen, OEEC och Europarådet. Ungdomskampanjens relativa betydelse för Sverige var därför mindre än vad fallet var för Finland, där Europarörelsen av hänsyn till Sovjetunionen inte alls hade etablerat sig. I arrangemangen kring kampanjen deltog Europarörelsens svenska råd tillsammans med Sveriges ungdomsorganisationers landsråd och Sveriges förenade studentkårer. Kampanjen gav ut månadsbladet Internationellt forum, som inte bara handlade om Europafrågorna utan lika mycket om u-ländernas problem.⁷³⁴

För Danmarks del hade förhållandet till Europa efter andra världskriget blivit den kanske allra viktigaste frågan på den politiska dagordningen. Den problematiska relationen till Tyskland och det ekonomiska beroendet av Storbritannien hade i kombination med ett historiskt, språkligt och kulturellt intresse för Norden utgjort spänningsfältet för den europeiska debatten.⁷³⁵

Danskarna har aldrig svalt ”Europa” med hull och hår, vilket också gjorde det svårt att driva Europeiska ungdomskampanjen enligt den modell som förekom i andra länder. ”[I]f you try to force a conviction on [the Danish population], you will discover that you will get just the opposite outcome than you

733 Rapport från Sten Andersson till Jean Moreau, 29.7.1952, ME 89, HAEU.

734 af Malmberg (1994), s. 138. Mikael af Malmberg ägnar bara ett begränsat intresse för Europeiska ungdomskampanjen i sin avhandling om Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959.

735 Branner, Hans & Kelstrup, Morten eds (2000): *Denmark's policy towards Europe after 1945*. Odense University Press, Odense. För en översikt av den tidiga danska Europadebatten se Laursen, Finn (1988): *The Discussion on European Union in Denmark*, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 3*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 566–571.

intended to get”, konstaterade sekreteraren för den danska kampanjen Jørgen Larsen. Från dansk sida hade man insisterat på garantier för att det inte skulle bli någon ensidig propaganda för Europatanken, innan man ens gick med på att delta i ungdomskampanjen. ”As you remember we were from Danish side a little sceptical towards the campaign”, skrev Larsen i en rapport till Moreau i Paris. Missnöjet gällde också det dubbelarbete som hade uppstått av att det i Köpenhamn existerade både ett danskt och ett skandinaviskt sekretariat. Det var något som Larsen krävde en ändring på och som 1954 bidrog till avvecklingen av det skandinaviska sekretariatet, med dess specialfunktion som kontaktorgan till de finländska aktivisterna.⁷³⁶

Sommaren 1952 hade generalsekretariatet planer på att Europeiska ungdomskampanjen skulle propagera för skapandet av en ”European Constituent Assembly”. Den tanken väckte ingen större entusiasm bland danskarna. Medlemmarna i de politiska ungdomsorganisationerna var realister snarare än idealister, och få trodde på idén om ett federalt Europa. Larsen påpekade att danskarna också påverkades av den negativa brittiska attityden, eftersom Danmark både ekonomiskt och handelspolitiskt var beroende av Storbritannien. Ett tecken på dansk pragmatism var att Larsen i stället för aktiviteter med federala förtecken föreslog att ungdomskampanjen skulle satsa på vänortsverksamhet. Samarbete mellan två eller flera europeiska städer skulle vara ett effektivt sätt att ute i provinserna aktivera mannen på gatan för Europaarbete, menade han. Sommaren 1952 verkade man i Danmark förvänta sig att kampanjen skulle avslutas till hösten, men om det blev en fortsättning hade man beredskap för betydande satsningar. ”Should the campaign, contrary to expectation, continue, we have, as you may know, forwarded a proposal to grant us the necessary means to holding of 1500 meetings out in the country, in towns and small parishes.” skrev Larsen i sin rapport.⁷³⁷

Problemen med att organisera Europeiska ungdomskampanjen i Sverige och Danmark tog sig liknande uttryck också i Norge, i synnerhet i början: ”There was a wide spread feeling of indifference and lack of understanding of the problems of European integration, and most people were inclined to escape the whole complex of European problems, because it was all too complicated”, hette det i en rapport från det norska sekretariatet.⁷³⁸ I Norge tyckte man att det nationella sekretariatet hade alltför lite rörelseutrymme. Resultatet kunde ha blivit

736 Rapport från Jørgen Larsen till Jean Moreau, 16.7.1952, ME 89, HAEU.

737 Ibid. 1500 verkar som ett mycket stort antal möten, men siffran ingår i rapporten.

738 Rapport från det norska sekretariatet 1952, troligen till Jean Moreau i Paris, ME 110, HAEU.

bättre om styrningen från Paris inte hade varit så rigorös. Om kampanjen skulle få en fortsättning måste arbetet decentraliseras. Ökat internationellt deltagande i nationella aktiviteter var också att rekommendera, ansåg norrmännen, som trots motgångarna var redo att fortsätta: "[W]e are today working in a more favourable atmosphere, and we can easily see the good results of the educational work carried out. The general attitude today is favourable towards the Campaign as well as towards the problems of European integration."⁷³⁹

Kampanjen fortsatte också efter sommaren 1952. För 1953 beviljade den exekutiva kommittén i Paris en budgetram på 180 000 belgiska franc (26 000 euro) för aktiviteter via det skandinaviska sekretariatet. Av den summan gick 65 000 franc (9 500 euro) till aktiviteter i Finland. Utgående från bidraget planerades för våren en "European Week" i Helsingfors, Åbo och Tammerfors samt i Ekenäs, Tavastehus och Toijala. Arrangörerna planerade också att distribuera en tolvsidig broschyr om aktuella europeiska frågor. Avsikten var att texten skulle skrivas av Hjalmar J. Procopé.⁷⁴⁰ Än en gång var det alltså tänkt att Procopés kunskap om Europafrågor och hans flytande penna skulle användas i ungdomskampanjen och för att sprida information om Europa.

Så småningom fattade man ändå beslut om att lägga ned det skandinaviska sekretariatet, eftersom det ansågs att relationerna med Finland bättre kunde skötas genom Sverige. Niels Alsing Andersen bekräftade nedläggningen i ett brev till Procopé hösten 1953. Men det fanns fortfarande pengar för att hålla skandinaviska möten, försäkrade han. Dessutom skulle det i administrationsbudgeten ingå ett anslag som skulle göra det möjligt att anställa en sekreterare i Finland på halvtid. "Nu er det mit håb, at det vil lykkes for vore finske venner, Yrjö Hongisto, Valo Varjola, Juha Rihtniemi og Victor [Procopé], at finde den rette mand til den finske sekretærpost, så det gode arbejde, som de hidtil har lavet i Finland, kan fortsættes." skrev Alsing Andersen.⁷⁴¹

Men inte nog med att det skandinaviska sekretariatet lades ned, i kampanjens budget för 1954 ströks av någon orsak alla anslag för verksamhet i Finland. Luciano Sibille, byråchef vid det internationella sekretariatet i Paris, beklagade i ett brev till Hjalmar J. Procopé att kampanjen inte för ögonblicket kunde betala något understöd för verksamheten i Finland. Däremot hade en finländsk representant, Valo Varjola, inbjudits till nästa möte för ordförande och sekreterare för de nationella kommittéerna. Det fanns också planer på att skicka en eller

---

⁷³⁹ Ibid.

⁷⁴⁰ Rapport från skandinaviska sekretariatet till Paris, 21.2.1953, ME 204 (och ME 108), HAEU.

⁷⁴¹ Brev från Alsing Andersen till Procopé i Stockholm, 7.10.1953 Procopés samlingar, KAY 6592, RA.

två föredragshållare till Finland, och dessutom hade kampanjens svenske sekreterare Bert Ekengren utsetts till kontaktperson visavi Finland. Ekengren skulle ha ansvaret för att skicka information och publikationer till Finland och han skulle också se till att unga finländare inbjöds att delta i sådana kurser och sådant veckoslutsprogram om europeiska angelägenheter som ägde rum i Sverige eller i Norge nära den finska gränsen. Sibille försäkrade för Procopé att ungdomskampanjen skulle ”försöka göra en verklig ansträngning för att Europaidén ska kunna spridas i Finland.”⁷⁴²

Procopé välkomnade beskedet och framhöll att ungdomskampanjen hittills hade varit den enda mer eller mindre reguljära aktiviteten inom ramen för Europarörelsen i Finland. Han hoppades att det internationella sekretariatet skulle ompröva sitt beslut att inte ge direkta anslag för finländsk verksamhet.⁷⁴³

Procopé vände sig också direkt till Paul-Henri Spaak, som han hade diskuterat med under Europarörelsens ekonomiska konferens i Westminster 29 januari till 1 februari 1954. Procopé hade med stöd av en personlig inbjudan deltagit i konferensen, där han träffade många av sina gamla bekanta från European League for Economic Cooperation.

I brevet till Spaak underströk Procopé vikten av fortsatt stöd. Han ansåg att kampanjen hade varit ”/.../ av betydande vikt i ett europeiskt land som Finland, som på grund av de aktuella omständigheterna inte har kunnat delta på alla de sätt som hade varit önskvärda i arbetet med Europas enande.”⁷⁴⁴

Vid tidpunkten för ovanstående brev hade Europarörelsens generalsekreterare Georges Rebattet redan hunnit ta kontakt med ungdomskampanjens sekretariat för att få saken uppordnad.⁷⁴⁵

Procopés brev till Sibille och Spaak kom att bli bland de sista som han skrev. In i de sista gjorde Procopé sålunda vad han kunde för att arbetet för Europa skulle fortgå i Finland. Den 8 mars 1954 avled han på sjukhuset Mehiläinen i Helsingfors i sviterna av en hjärtattack.⁷⁴⁶ Omständigheterna kring hans död och reaktionerna på frånfallet behandlas i större detalj i kapitel 8.

---

742 Brev från Sibille till Procopé, 12.2.1954, Procopés samlingar, KAY 6594, RA. ”/.../ à suivre des stages et des weekends sur des problèmes européens qui auront lieu près de la frontière finlandaise, en Suède ou en Norvège /.../ nous essayons de faire un effort réel pour permettre l’extension de l’idée européenne en Finlande.”

743 Brev till Sibille, 25.2.1954, Procopés samlingar, KAY 6594, RA.

744 Brev till Spaak, 25.2.1954, Procopés samlingar, KAY 6594, RA. ”/.../ d’une importance considerable dans un pays européen comme la Finlande, qui par la force des circonstances actuelles ne peut pas collaborer, dans toute la mesure souhaitable, aux travaux pour l’unification de l’Europe”.

745 Brev från Georges Rebattet till Ph. Deshormes, 15.2.1954, ME-907, HAEU.

746 Lemberg (1989), s. 339.

7.5 Ungdomskampanjens betydelse i Finland

I sin historiska exposé över Europatanken i Hufvudstadsbladet hänvisade Hjalmar J. Procopé till en bok utgiven av Europeiska ungdomskampanjen.⁷⁴⁷ Samma skrift lästes i mitten av 1950-talet av den blivande statsvetaren och diplomaten Klaus Törnudd (född 1931), som i en intervju berättar att han deltog i ett nordiskt läger som ungdomskampanjen ordnade utanför Oslo.⁷⁴⁸ I det följande granskas Törnudds deltagande i Europeiska ungdomskampanjen som en utgångspunkt för mera allmänna reflektioner gällande kampanjens betydelse för de finländska ungdomar som kom att omfattas av dess aktiviteter.

Det möte som Törnudd deltog i ägde uppenbarligen rum 19–24 juni 1955. Sammankomsten på Norefjellstua utanför Oslo hade temat ”Europe 10 years after”, med syftning på krigsslutet 1945. Det var en internationell kurs om politiskt och ekonomiskt samarbete i Europa. Förutom norrmän deltog medlemmar från de nationella sekretariaten i Sverige och Danmark. Bland föredragshållarna fanns Donald Mallett från OEEC i Paris. Hans föredrag handlade om ekonomiskt samarbete i Europa, om vad OEEC hade uppnått och om förutsättningarna för att integrera den europeiska ekonomin. Paul Lengrad från Unesco talade om vuxenutbildning i Europa medan Karl Erik Almström föreläste om konflikten mellan öst och väst, och om militärt och politiskt samarbete ”i dagens värld”. En föreläsare från varje deltagande land höll en presentation under rubriken ”Mitt land och Europa”. Vilken finländare som eventuellt talade framgår inte av rapporten till Paris, men Bo Kärre från Svenska Institutet föreläste om ”Scandinavia and Europe”.⁷⁴⁹

Enligt Törnudd deltog i mötet på Norefjell från Finland åtminstone Antti Karppinen, som senare blev tjänsteman på utrikesministeriet, och troligen också Teuvo Olli från samlingspartiets ungdomsorganisation. Törnudds minnesbild beträffande ungdomskampanjen är att den information som gavs kändes mycket objektiv, ”det serverades en hel del tankar om federalism och funktionalism”.⁷⁵⁰

Många andra ungdomar var med om kampanjen. På en lista över personer som det internationella sekretariatet uppmanades skicka publikationer till

747 Procopé, Hjalmar J: Europa-tanken genom tiderna, *Hufvudstadsbladet* 27.12.1952; Voyenne (1953).

748 Klaus Törnudd, intervju 2.4.2007. Anteckningar i författarens ägo.

749 Rapport från Ragnar Sem, norska sekretariatet, till Josep Sans vid sekretariatet i Paris, 30.6.1955. ME-216, HAEU.

750 Klaus Törnudd, intervju, 2.4.2007.

återfinns förutom Törnudd namn som redaktör Kalevi Sorsa, juristen Keijo Liinamaa, magister Sakari Kiuru och magister Kaarlo Pitsinki.⁷⁵¹

Inspirerad av bland annat Europeiska ungdomskampanjen publicerade Törnudd 1957 en artikel där han analyserade Europabegreppet. Törnudd konstaterade att Finland mera än något land utom öststaterna stod utanför det europeiska samarbetet. ”Frågan har knappast alls debatterats offentligt hos oss. Det är naturligtvis av utrikespolitiska skäl som Finland har intagit en ännu försiktigare hållning än det neutrala Sverige och de fördragsenligt neutraliserade Schweiz och Österrike”, skrev han, och fortsatte med att jämföra de finländska partiernas intresse för europeiska frågor. ”Bland liberaler [till vilka Törnudd räknade sig själv] kan det naturligtvis inte finnas någon ideologisk neutralitet. De idéer, som vi hyllar, hör hemma i västerlandet, medan de förtrampas i länderna bakom järnridån.”⁷⁵²

Hur påverkades en person som Klaus Törnudd av Europeiska ungdomskampanjen? Minnesbilderna från över femtio år tillbaka i tiden är naturligtvis osäkra. Törnudd återkom i varje fall till tematiken i sin doktorsavhandling, som handlade om Sovjetunionens inställning till regionalt samarbete i Europa.⁷⁵³ Avhandlingen var visserligen sovjetologisk, men kan kanske implicit ses som ett inslag i något som kunde kallas en finländsk Europadebatt. Törnudd samlade in material då han besökte Paris våren 1957 och då han studerade i Washington läsåret 1957–1958. Dessutom besökte han Leninbiblioteket i Moskva i juni 1960. Långt senare konstaterade Törnudd att avhandlingen skrevs just innan integrationsteorierna började bli bekanta i Finland; annars hade ordet ”integration” säkert funnits med i bokens namn.⁷⁵⁴ I vilket fall som helst förefaller det symptomatiskt för tidsperioden att en finländsk forskare doktorerade på Sovjetunionens och inte på Finlands syn på integrationen. Törnudd själv förklarar detta med att han var mycket intresserad av sovjetologi och att frågan om Finlands inställning till den tidens regionala samarbetsarrangemang hade varit ett ganska magert forskningstema.⁷⁵⁵

---

751 Listan sammanställd av kampanjens finländska sekreterare Thelma Nyman, bilaga till brev till internationella sekretariatet, 7.3.1956, ME-236, HAEU. Personerna på listan betecknas som ”persons who have participated in our courses or are otherwise keenly interested about our activity.”

752 Törnudd, Klaus (1957): Vårt Europa, i *Vår Syn III. Liberala debattinlägg*, *Nyliberala skriftserien n:o 16*. Söderströms, s. 158–167.

753 Törnudd, Klaus (1961): *Soviet attitudes towards non-military regional Cooperation*. Societas Scientiarum Fennica, Helsingfors.

754 Törnudd, Klaus (2005): *Turvallisuus on oven avaamista. Tarinoita nuorille diplomaateille*. Edita, Helsinki, s. 10.

755 E-postmeddelande till författaren, 1.7.2008.

De impulser som Törnudd fick genom Europeiska ungdomskampanjen kom att synas under hela hans akademiska och diplomatiska karriär. Då en grupp finlandssvenska intellektuella i början av 1990-talet gav ut en bok om Finlands vägval i Europa, medverkade också Klaus Törnudd med ett kapitel. Törnudd, som vid denna tid hade varit Finlands FN-ambassadör med plats i säkerhetsrådet, skrev i sitt bidrag att det under de första åren efter andra världskriget hade talats mycket om suveränitetsbegränsning. ”Europarörelsen var aktiv och stark i synnerhet på den europeiska kontinenten. Samtidigt skärptes undan för undan det kalla kriget mellan öst och väst. Rörelsen för ett nytt enat Europa nådde i praktiken sina mest påtagliga resultat inom den integration, som sedermera förverkligades inom en del av Västeuropa.” Törnudd är ett undantag bland finländska påverkare då det gäller den här typen av direkta hänvisningar till Europarörelsen – och speciellt ovanligt är det med självupplevda erfarenheter. Törnudd hänvisade 1991 till vad han redan tidigare hade konstaterat: ”[U]tvecklingen skapade för Finland den dubbla utmaningen att bevara sin internationella konkurrensförmåga och befästa utrikespolitikens stabilitet och trovärdighet.”⁷⁵⁶ Det gällde alltså att trygga västexporten samtidigt som relationerna med Sovjetunionen skulle vara goda.

I en artikel som Törnudd publicerade 1969 om Finland och den ekonomiska integrationen i Europa, konstaterade han att Europarörelsen inte väckte någon särskild uppmärksamhet i Finland, ”although the European Youth Campaign did briefly extend to Finland”. Han konstaterade att grälet mellan federalister och funktionalister i Europa, diskussionerna om en försvarsunion och en politisk union, grundandet av OEEC, Europarådet, Comecon, Kol- och stålgemenskapen, militärallianserna i östra och i västra Europa, EEC och Euratom – all denna utveckling skedde utan något finländskt deltagande (”with Finland as an outside witness”). Någon specifik finländsk politik i förhållande till den europeiska integrationen formulerades enligt Törnudd inte förrän i slutet på 1950-talet.⁷⁵⁷

Vad kan man säga om Finlands rörelseutrymme i förhållande till den tidiga västintegrationen utgående från Törnudds och andra studenters engagemang i Europeiska ungdomskampanjen? För det första att Finland onekligen hade ett visst utrymme för manöver – annars hade landets studerande ungdom inte kunnat delta i kampanjens aktiviteter. För det andra att rörelseutrymmet för

756 Törnudd, Klaus (1991): Suveränitet, neutralitet, säkerhet, ingår i Carlsson, Marianne m.fl. (red): *Att välja väg. Finlands roll i Europa*. Söderström & Co, Lovisa.

757 Törnudd (1969), s. 63–72.

åtminstone inofficiella aktiviteter var ganska stort under åren av relativ avspänning efter Stalins död 1953. Och för det tredje att ungdomskampanjen inte kom till något uttryck som officiell finsk politik – Finland aktiverade sig först senare då landets ekonomiska intressen så krävde.

Finland var ett av ytterst få europeiska länder som inte var företrätt i Europarörelsen vare sig genom officiella representanter eller exilmedborgare. Därför är det anmärkningsvärt att Europeiska ungdomskampanjen också kom att omfatta aktiviteter i Finland. Som framkommit ovan spelade Procopé via sitt breda kontaktnät en central roll som förbindelselänk mellan Europarörelsen och ledande element inom de nationella ungdomsorganisationerna. Någon formell organisationskommitté utsågs inte heller efter det att kampanjen hade startat utan kontakterna mellan det internationella sekretariatet i Paris och de finländska arrangörerna sköttes genom ett för ändamålet upprättat skandinaviskt sekretariat i Köpenhamn.

I Finland fanns ett betydande intresse för kampanjen, i motsats till vad som var fallet i de övriga nordiska länderna där intresset var betydligt lamare. Publikationer om Europafrågor trycktes upp och distribuerades, utländska föredragshållare besökte Finland och unga finländare besökte kampanjmöten i Skandinavien och på kontinenten. Profilen i offentligheten var låg för att inte äventyra den finländska neutralitetspolitiken. Arrangörerna var oroliga för att kampanjen skulle ha kvävts i sin linda om man hade retat upp de finländska kommunisterna och Sovjetunionen.

En förklaring till att kampanjen trots allt kunde pågå relativt ostörd i Finland kan ha varit att det närmast var en informations- och upplysningskampanj, och inte ensidig propaganda för ett federalt Europa.

Då Jean Moreau lämnade posten som generalsekreterare för Europeiska ungdomskampanjen uttalade han sig i ganska pessimistiska ordalag om svårigheterna med att entusiasmera ungdomar på det sätt som de kommunistfinansierade ungdomsfestivalerna hade lyckats göra. En klart positiv sak kunde han i varje fall notera: att man hade lyckats engagera länder som annars inte hörde till ”det officiella Europa i Strasbourg”, nämligen Schweiz, Finland och Spanien.⁷⁵⁸ Detta kunde alltså ses som en referensgrupp för Finland som en följd av deltagandet i ungdomskampanjen.

Enligt Pauli Heikkilä är det uppenbart att Procopé spelade en viktig roll då det gällde att utsträcka Europeiska ungdomskampanjen till Finland. Heikkilä

---

758 PM av Moreau, 10.5.1953, PD 000002, HAEU.

tror ändå att kampanjen även utan Procopé förr eller senare hade nått Finland, via gamla nordiska kontakter. Heikkilä för även ett resonemang kring att ungdomskampanjen styrde in aktörer som Kalevi Sorsa, Klaus Törnudd och Helvi Sipilä på en internationell bana, ”trots att den europeiska vägen [i övrigt] var stängd”.⁷⁵⁹

Procopé påpekade själv i flera sammanhang att Europeiska ungdomskampanjen var speciellt viktig för Finland, eftersom landet på grund av de utrikespolitiska realiteterna i övrigt hade tvingats stå utanför Europarörelsens aktiviteter. Kampanjen kom att påverka det politiska tänkandet åtminstone inom ett segment av framtida finländska topp tjänstemän, akademiker och beslutsfattare.

För att återknyta till den övergripande forskningsfrågan gällande Finlands handlingsutrymme under den västeuropeiska integrationens första årtionde i ljuset av Procopés aktiviteter, kan konstateras att kampanjens genomförande i Finland skedde inofficiellt, och inte genom någon formellt utsedd nationell organisation. Det faktum att kampanjen inte alltför tydligt associerades med Procopés person var sannolikt en förklaring till att den blev relativt framgångsrik. På det stora hela accepterade myndigheterna verksamheten även om man uppmanade organisatörerna att genomföra den så diskret som möjligt.

---

⁷⁵⁹ Heikkilä (2017), s. 72.

8. VÄSTINTEGRATION LIKTYDIGT MED ANTIKOMMUNISM?

8.1 Procopé engagerar sig i stiftelsen Finlands samhällsskydd (SYT)

Tanken på att koncentrera och effektivisera arbetet mot kommunismen tog sig konkreta uttrycksformer efter riksdagsvalet i början av juli 1951. Den utlösande faktorn var oron för folkdemokraternas och kommunisternas ökade väljarstöd. Folkdemokraterna förblev visserligen tredje största parti efter socialdemokraterna och centern, men partiet inklusive kommunisterna var valets största segrare med fem tilläggsmandat. Primus motor för det antikommunistiska arbetet var Keijo Alho och det hela skulle utmynna i grundandet av den antikommunistiska stiftelsen Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd (SYT).⁷⁶⁰

Tillsammans med vapenbrödrasocialisten Aito Antto, historikern Lauri Hyvämäki och den ständigt närvarande grå eminensen L.A. Punttila utarbetade Alho i augusti 1951 ett helhetsprogram mot kommunismen. Enligt programmet måste man först och främst utreda varifrån kommunismen fick sin styrka. Man gick tillbaka i historien till 1918 med dess tusentals dödsoffer, det officiella Finlands förtryck av yttervänstern på 1920- och 1930-talen som ledde till att de kommunister som gick under jorden fick en martyrgloria, en gloria vilken apellerade till arbetarklassen i den nya situationen som rådde efter fredsslutet. Det kalla krigets kyliga vindar och rädslan för ett tredje världskrig gjorde att många människor trodde på den kommunistiska fredspropagandan, som i glesbygden hade avancerat från stuga till stuga. Dessutom gav fragmenteringen av det politiska fältet och icke-kommunisternas försiktighet spelrum för kommunisterna, konstaterar Jarkko Vesikansa.⁷⁶¹

⁷⁶⁰ Vesikansa (2004b), 19–23.

⁷⁶¹ Vesikansa (2004b), s. 19–20. Programmet hette på finska ”Kokonaisohjelma kommunismia vastaan”. (SYT, mapp 67, RA.)

Arkitekterna bakom planen ansåg att motståndet mot kommunismen i Finland hade varit begränsat, planlöst och amatörmässigt, och därtill hade det saknat ordentlig finansiering. En stor del av ansvaret för antikommunismen hade fallit på socialdemokraterna, men i det här skedet var avsikten enligt programmet att man också från borgerligt håll mera kraftfullt skulle bidra till kampen. Man eftersträvade ett anfall på bred front mot kommunisterna.⁷⁶²

Också Hjalmar J. Procopé anslöt sig till arbetet för att hålla yttervänsstern i styr. Vesikansas forskning i kombination med en genomgång av Procopés dagböcker, korrespondens, promemorior och annat källmaterial visar att Procopé inte bara arbetade med Europafrågor utan också var en ledande kraft inom de kretsar som arbetade för att Finland inte skulle gå samma väg som de så kallade folkdemokratierna i Östeuropa.

Strax efter riksdagsvalet 1951 fick Procopé tillfälle att diskutera det politiska läget då han under ett par veckors tid reste runt i Finland. Fokus under resan låg på möten med många av Finlands ledande industrimän på bruksorterna på olika håll i landet. Ett återkommande tema i diskussionerna med skogsindustri-cheferna, av vilka Procopé kände de äldre från sin tid som chef för pappersbruksföreningen på 1930-talet, var arbetarnas inställning till kommunismen.⁷⁶³ Vid Oulu-yhtiöt i Uleåborg menade en av de lokala direktörerna att det nog fanns mycket kommunister i norra Finland, men att de flesta av dem var ”fosterlandsvänner, och inte trogna Ryssland”. Efter att ha besökt Kemi konstaterade Procopé att det också där fanns mycket kommunister, ”de äldre hårdare och övertygade; de yngre kunna påverkas genom sportföreningar, ungdomsföreningar och Settlement-rörelsen”. I Valkeakoski trodde en av de lokala direktörerna inte på kommunisternas fosterländska sinnelag, utan menade att deras mål var ”Sovjet-Finland”. Hätskheten bland yttervänsstern var dock mindre än under åren omedelbart efter kriget, noterade Procopé i sina anteckningar.⁷⁶⁴

I Mänttä träffade Procopé bergsrådet R. Erik Serlachius, som kom att spela en central roll i den finländska antikommunismen. De två diskuterade bland annat möjligheten att ”avsätta en fond för särskilda ändamål” med skogsindustrins medel, uppenbarligen för att bekämpa kommunismen.⁷⁶⁵

Några veckor senare gjorde Procopé en ny resa från Stockholm till Helsingfors i samma tecken. På dagordningen stod deltagande i diverse möten under

762 Vesikansa (2004b), s. 20–21.

763 Dagbokanteckningar 19.7–1.8.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA; Vesikansa (2004b), s. 19–23.

764 Dagbokanteckningar 19.7–1.8.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

765 Dagbokanteckningar 22.8.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

Keijo Alhos ledning med det explicita målet att bekämpa kommunismen.⁷⁶⁶ Sina egna tankar beträffande planerna på att grunda en antikommunistisk organisation sammanfattade Procopé efter sommaren 1951 i en promemoria. Han ansåg att det var livsviktigt för Finland att motarbeta den inhemska yttervänstern. Om det på nytt uppstod internationella förvecklingar skulle den finländska motståndskraften vara större ju färre kommunister det fanns i landet, skrev Procopé. Sympatierna för Finland i väst skulle stå i direkt relation till det kommunistiska inflytandet. Om kommunismens inflytande kunde begränsas skulle det enligt Procopé underlätta Finlands ekonomiska och övriga relationer till väst.⁷⁶⁷

Procopés PM innehöll inga direkta hänvisningar till den västeuropeiska integrationsutvecklingen. En gemensam nämnare för Procopés finländska kontakter gällande Europarörelsen och SYT var ändå det inhemska persongalleriet; det handlade i hög utsträckning om samma personer. I båda fallen eftersträvades en bred politisk uppslutning. Då det gällde SYT betonade Procopé vikten av att få med företrädare för socialdemokraterna och den svenska befolkningsgruppen. Det antikommunistiska arbetet fick inte domineras av något enskilt parti, menade han. Då det gällde att få fram skriftligt material för informationsverksamhet kunde man använda sig av rapporter sammanställda av utländska antikommunistiska organisationer. Enligt Procopés bedömning kunde stiftelsen få tillgång till sådan litteratur i USA och i andra länder, troligen utan kostnader.⁷⁶⁸

Noteras kan att Procopés antikommunism var konsistent över tiden. Ett exempel kan ges här: i en promemoria efter det föregående riksdagsvalet tre år tidigare, i juli 1948, varnade Procopé skarpt socialdemokraterna för samröre med kommunisterna. ”Tills vidare synes emellertid, som sagt, icke tecken på att utvecklingen skulle gå i denna riktning, men i Finland liksom i andra länder är den klara gränsdragningen mot kommunisterna av alldeles avgörande betydelse”, skrev Procopé i promemorian som uppenbarligen riktade sig till en rikssvensk publik.⁷⁶⁹ Procopés förhoppningar infriades 1948 såtillvida att president J.K. Paasikivi utsåg en socialdemokratisk minoritetsregering, utan yttervänstern.

I Jarkko Vesikansas avhandling om Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki – Finlands samhällsskydd (SYT) förekommer flera hänvisningar till Procopé.

766 Dagbokanteckningar 31.7.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

767 ”Kommunismmin vastustamiseksi perustettavasta järjestöstä (’Yhteisturva’ = Y.T)”. PM skrivet av Hjalmar J. Procopé 2.9.1951. SYT, mapp 67, RA.

768 Ibid.

769 ”Valen och den kommande regeringskrisen i Finland”, PM, 22.7.1948, Procopés samlingar, mapp 33, RA.

Enligt Vesikansa fanns det i början på 1950-talet troligen planer på att Procopé skulle ha utsetts till verksamhetsledare för stiftelsen.⁷⁷⁰

SYT:s bakgrundskrafter med bergsrådet Serlachius i spetsen hade uppenbarligen väl kunnat tänka sig att utse Procopé. I ovan nämnda PM tog Procopé i detalj ställning till hur den nya stiftelsen borde organisera sin verksamhet, vilket kan tyda på att han var intresserad. En annan påtänkt person för uppdraget var L.A. Puntila, men denne utsågs 1952 till professor i politisk historia. Till posten som verksamhetsledare valdes i stället en mindre lyskraftig person, Osmo Kupiainen, som inte trivdes så bra i offentligheten.⁷⁷¹ Magister Veikko Loppi som företrädde finska folkpartiet valdes till ordförande för styrelsen och magister Torsten G. Aminoff från svenska folkpartiet till vice ordförande.⁷⁷² Serlachius var självskriven ordförande för SYT:s delegation, som bestod av bemärkta personer från olika samhällsområden.⁷⁷³

En annan form av antikommunism som Procopé ägnade sig åt var som tidigare beskrivits kanaliseringen av hemliga amerikanska stöddollar till de finländska socialdemokraterna. Amerikanerna gjorde bedömningen att SDP behövde stöd för att i den interna kampen inom den finländska vänstern kunna hålla kommunisterna tyglade. Procopé var inblandad på ett hörn genom att han under sina besök i USA höll kontakt med personer som förmedlade stöd från den amerikanska underrättelsetjänsten till socialdemokraterna i Finland.⁷⁷⁴

R. Erik Serlachius berättade för Procopé att det fanns planer på att i New York inrätta en rådgivande institution för så kallade Asla-stipendiater, och Serlachius ansåg att det hade varit ett lämpligt uppdrag för Procopé.⁷⁷⁵ Asla (Amerikan Suomen lainan apurahat) var ett stipendieprogram som inrättades genom ett beslut av den amerikanska kongressen 1949 så att räntorna och amorteringarna på finska lån kunde användas för att stödja finländares studier och praktik i Förenta staterna. År 1952 anslöt sig Finland till det närliggande Fulbright-programmet, vilket från amerikanskt håll tolkades som att finländarnas självförtroende (i förhållande till Sovjetunionen) hade förbättrats.⁷⁷⁶ Den viktigaste aspekten med Fulbright-programmet för USA var att ge utländska forskare och

---

770 Vesikansa (2004b), s. 61.

771 Ibid, s. 63.

772 Hufvudstadsbladet 9.11.1952; Vesikansa (2004b), s. 65.

773 Vesikansa (2004b), s. 65.

774 Majander (2007), s. 101, 102, 174; Majander (2004), s. 459.

775 Dagboksanteckningar 31.7 och 5.11.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

776 Vesikansa (2004b), s. 80; Fulbright Center, Toiminnan historia: <http://www.fulbright.fi/fi/fulbright-center/toiminnan-historiaa>

studenter en möjlighet att vistas vid landets universitet och därmed sprida en positiv bild av amerikansk kultur och det amerikanska utbildningssystemet, detta som ett led i det kalla kriget.⁷⁷⁷

Något formellt uppdrag att bistå finländska Asla-stipendiater i USA fick Procopé uppenbarligen aldrig. Tidsmässigt sammanföll diskussionerna i varje fall med socialdemokraten Olavi Lindbloms besök som Asla-stipendiat vid fackorganisationen AFL:s kongress i San Francisco. Åtminstone CIA-mannen Irving Brown var inblandad i arrangemangen kring Lindbloms resa, där ett viktigt inslag var att från de amerikanska kamraterna utverka finansiellt stöd till socialdemokraterna.⁷⁷⁸

Ett annat resultat av Procopés rundtur till bruksorterna runt om i Finland sommaren 1951 var att han erhöll ett inofficiellt uppdrag att befrämja skogsindustrins export till Francos Spanien; en resa till Madrid i denna avsikt kom att genomföras hösten 1951 (se nedan).

All denna aktivitet med antikommunistiska förtecken i kombination med engagemanget i Europarörelsen, Finlandsrapporten i Europarådet och aktiverandet av Europeiska ungdomskampanjen i Finland verkar till slut ha blivit för mycket för regeringen i Helsingfors. Som konstateras i kapitel 6 fick Procopé i juni 1952 av utrikesminister Sakari Tuomioja en uppsträckning, vars bakgrund verkar ha varit Procopés dubbla engagemang, dels inom Europarörelsen, dels inom antikommunistiska kretsar i Finland. Procopé kände att han i utrikespolitiskt avseende var "det svarta fåret №1".⁷⁷⁹ Kritiken från Tuomioja tog uppenbarligen Procopé hårt, men samtidigt fick han en ännu hårdare person emot sig: Urho Kekkonen.

En kort tid innan Tuomioja framförde sin kritik mot Procopé publicerade tidningen Uusi Kuvalehti en artikel med rubriken "Ristilukit" (korsspindlar) av signaturen Veljenpoika.⁷⁸⁰ Vanligtvis var det Kekkonen, som vid den här tidpunkten var statsminister i sin tredje regering, som stod bakom denna signatur. I det här fallet tros pennan dock ha hållits av Kekkonsens förtrogna Kustaa Vilkuna. Artikeln var ett angrepp på den nygrundade stiftelsen SYT och speciellt på Keijo Alho.⁷⁸¹ Kekkonen hade redan tidigare till bland andra Serlachius

---

777 Lundestad, (2003), s. 34–35.

778 Majander (2007), s. 222.

779 Dagboksanteckning 19.6.1952, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

780 Uusi Kuvalehti 1.6.1952. Uusi Kuvalehti grundades 1952 av Suomen Kuvalehtis tidigare chefredaktör Ilmari Turja.

781 Vesikansa (2004a), s. 82.

uttryckt sitt missnöje mot planerna på att just Alho skulle ha blivit ordförande för SYT:s styrelse. Kekkonens skarpa reaktion bidrog till att den ovan nämnde Veikko Loppi utnämndes i stället. Men det var inte bara Alho som var föremål för statsministerns antipatier. Att Procopés namn förekom i sammanhanget kan enligt Vesikansa också ha varit en bidragande orsak till den häftiga reaktionen från Kekkonens sida. Vesikansa skriver i den populariserade versionen av sin avhandling att Procopé allt tydligare kopplade SYT till ”revanschism, västinriktning och till och med till västliga underrättelsenätverk, vilket fick Sovjetunionen att se rött”.⁷⁸²

I Kekkonen hade Procopé en allvarlig motståndare. I ljuset av källmaterialet verkar det som om den dåvarande statsministern genom sitt inflytande stoppade en utnämning av Procopé till representant för pappersbruksföreningen Finnpap i Danmark. Heikki Brotherus redogör i sin bok *Ritarikadun salaisuudet* för hur svårt det var för Procopé att hitta sysselsättning efter att han försvarat Ryti i krigsansvarighetsprocessen. Då pappersbruksföreningen till sist erbjöd sin tidigare direktör arbete blev glädjen kortvarig, eftersom Kekkonen satte käppar i hjulet. Procopé fick inte förlåtelse för sina politiska synder, konkluderar Brotherus. En annan författare, Esa Arra som var chefredaktör för tidningen New Yorkin Uutiset och medarbetare för Uusi Suomi, berättar samma historia i någo annan tappning med Procopés änka Brita von Heidenstam som källa. I Arras bok *Kerenskistä Kekkoseen* är paret Procopé på vad som skulle visa sig bli Hjalmar:s sista resa över Atlanten från New York till Europa. Då säger Hjalmar: ”I dag har det gått precis ett år sedan de dödade mig”. Enligt Brita syftade detta på det brutna löftet från de finska industrimännen att utse Procopé till uppdraget i Köpenhamn, för vilket han hade varit som klippt och skuren. Enligt Keijo Alho, citerad av Lemberg, var det en stor besvikelse för Procopé att han inte fick den utlovade tjänsten.⁷⁸³ Beträffande tidpunkten för den stoppade utnämningen är källorna dock lite motstridiga. År 1951 blev Kymmene Ab:s tidigare försäljningsdirektör Nicolai Herrmann pappersbruksföreningens representant i Köpenhamn, men Herrmann hann sköta uppgiften i endast två år innan han dog i januari 1953. Uppdraget, som verkar ha varit relativt välavlönat men inte speciellt arbetsdrygt, erbjöds enligt Brotherus i det skedet till Procopé. Uppgiften om att Kekkonen skulle ha haft sitt finger med i spelet och stoppat utnämningen

782 Vesikansa (2004b), s. 60–61. ”Procopé kytki SYT:n entistä selvemmin revanssisiin, lännettämiseen ja jopa läntisiin tiedusteluverkostoihin, jotka saivat Neuvostoliiton syöksemään tulta.”

783 Lemberg (1989), s. 336; Brotherus (1985), s. 53; Arra, Esa (1972): *Kerenskistä Kekkoseen. Henkilökuvia tämän päivän ja menneiden vuosikymmenten vaikuttajista*. Gummerus, Jyväskylä, s. 172.

återges endast av Brotherus. Om det faktiskt var så förblir oklart. Faktum är i varje fall att pappersbruksföreningen efter 1953 kom att sköta all sin försäljning på Danmark enbart genom lokala försäljningsagenter.⁷⁸⁴

Procopé var därtill intresserad av chefsposten i skogsindustribolaget Kemi Oy, men enligt Victor Procopé förhindrades också den utnämningen av Kekkonen.⁷⁸⁵

Uppdrag i Madrid – samsyn med Franco i fråga om kommunismen

Några år tidigare, hösten 1951, såg det fortfarande ljusare ut för Procopé. En känsla för hans starka antikommunism får man av att han hade accepterat det ovan nämnda uppdraget från skogsindustrin att främja handelsförbindelserna mellan Finland och Spanien. Paret Hjalmar J. och Brita Procopé körde med sin Chevrolet hela vägen genom Europa från Stockholm till Madrid. Resan gick via Hamburg och Aachen till Bryssel, där Procopé höll några dagars överläggningar med bland andra Joseph Retinger från Europarörelsen. Efter ytterligare ett par dagars bilfärd via Bordeaux och San Sebastian nåddes målet för resan, den spanska huvudstaden.⁷⁸⁶

De diplomatiska relationerna mellan Finland och Spanien hade legat på is sedan 1946 efter vänsterkrav i riksdagen om att bryta kontakterna med den odemokratiska spanska regimen.⁷⁸⁷

Höjdpunkten under besöket i Madrid blev att Procopé beviljades audiens hos landets ledare, general Francisco Franco. Diskussionerna med den spanske diktatorn gällde förutom handelsfrågor också det storpolitiska läget, Rysslands avsikter och risken för krig. Tolk behövdes knappt alls utan de två förstod varandra då Franco talade spanska och Procopé franska. Att Procopé skulle ha haft några betänkligheter gällande bristen på demokrati i Spanien, som inte var med i Europarörelsen, finns det inte några belägg för.⁷⁸⁸ Franco var som bekant inte

784 Heikkinen (2000), s. 247–248; Brotherus, s. 53; Finnpaps arkiv, avdelning I:s styrelsemöten 12.9.1950 och 8.12.1950. Herrmann fick ett årligt arvode på 25 000 danska kronor (32 000 euro) och hans arbete var enbart att vara kontaktman till de danska tidningarnas gemensamma inköpsorganisation. Uppgiften att Procopé var aktuell som efterträdare har inte kunnat verifieras i Finnpaps arkiv.

785 Intervju med Victor Procopé 1990. Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors.

786 Dagboksanteckningar 14–22.10.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 212–214. (v. Heidenstam-Frisk uppger felaktigt att resan till Madrid ägde rum 1952).

787 Nevakivi, Jukka (1988): *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956*. Ulkoasiainministeriö, Helsinki, s. 261–265. De diplomatiska relationerna återupptogs från finsk sida 1955 då Heikki Brotherus utsågs till chargé d'affaires i Madrid.

788 Dagboksanteckningar, mötet med Franco ägde rum 7.11.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 212–214.

kommunist. Det skulle gå till 1953 innan det isolerade Spanien återfick en del av sin internationella prestige då Franco i det kalla krigets anda inledde samarbete med USA. Amerikanska baser inrättades på spanskt territorium och två år senare blev Spanien medlem i FN, samtidigt som Finland.⁷⁸⁹

Procopé hade före mötet med Franco en överläggning med utrikesminister Alberto Martin-Artajo. Procopé underströk att han inte hade något som helst mandat från regeringen i Helsingfors utan han beskrev sig som en finländare som de facto var bosatt i USA. Nu hade några av hans vänner i Finland som var ledande exportörer av skogsindustriprodukter bett honom besöka Madrid för att befrämja både exporten till och importen (av bland annat frukt) från Spanien. Procopé upplyste Martin-Artajo att man i Finland kände stor sympati för Spanien, för landets historia och också för det ”heroiska motståndet” mot kommunismen.⁷⁹⁰

Det var med andra ord tydligt att Procopé i Madrid såg sig själv som en inofficiell aktör utan något officiellt mandat, vilket han också var mån om att betona. Samtidigt var antikommunismen något av ett ideologiskt kitt mellan Francos regim och Procopé, något som i det här fallet verkar ha varit viktigare för Procopé än att gynna integration i Västeuropa. Och i grunden låg säkert en tanke om att ökad handel mellan de två länderna kunde vara gynnsamt för den finländska ekonomin.

Här kan inskjutas att Procopés tidigare nämnda, välbetalda uppdrag för Finnpap i New York 1950 i likhet med detta uppdrag för skogsindustrin i Madrid 1951 kan ses som en form av finansiellt stöd från den finska industrin till en av dess tidigare stormän. Ett annat exempel på stöd är de betydande arvoden som Procopé kvitterade ut för sina föredrag i Finland. Då samlingspartiets ungdomsförbund stod som organisatör för olika möten löd verksamhetsledaren Juha Rihtniemis direktiv till ekonomichefen: ”Betala en så stor dagpeng som möjligt till Procopé.”⁷⁹¹ Rihtniemi, som senare blev samlingspartiets ordförande, hade som ung student deltagit som ordonnans till Procopé vid försvaret av de åtalade i krigsansvarighetsprocessen.

Procopés antikommunistiska markeringar i Madrid var ingen enskild företeelse. Varning för kommunismen var ett återkommande tema i de tal och

---

789 För Spaniens förhållande till Europa under den aktuella tidsperioden, se Jáuregui, Pablo (2002): *Europeanism versus Africanism*, i af Malmberg, Mikael & Stråth, Bo (eds): *The Meaning of Europe. Variety and Contention within and among Nations*. Berg, Oxford, s. 90–91.

790 Dagboksanteckning 5.11.1951, Procopés samlingar, mapp 24, RA.

791 Korjus, Jaakko (1975): *Juha Rihtniemi. Legenda jo eläessään*. WSOY, Porvoo – Helsinki, s. 98.

föredrag som han höll och i de artiklar han publicerade. Kommunisternas nya tillmötesgående taktik som kunde skönjas omkring 1952 hade enligt Procopé som syfte att ”uppluckra jordmånen” i de kapitalistiska länderna.⁷⁹² Det gällde att hela tiden vara på sin vakt.

Genomsyrades det finska samhället av antikommunism eller befann sig Procopé i den samhälleliga marginalen då han både offentligt och privat varnade för den röda faran? Jarkko Vesikansa har konstaterat att finländarna i början av 1950-talet ännu inte hade den nya vänskapsliturgin med Sovjetunionen i ryggmärken. Vänskapspolitikerna förknippades speciellt med statsminister Kekkonen, men denne åtnjöt vid den här tidpunkten ännu inte den respekt som han senare skulle få som en garant för goda relationer österut. Finländarnas självförtroende förbättrades av de Olympiska spelen i Helsingfors sommaren 1952. Redan före OS hade Finland fått positiv internationell uppmärksamhet då Armi Kuusela kröntes till världens första Miss Universum. I september 1952 gick de sista tågen med krigsskadestånd till Sovjetunionen, regleringen av konsumtionsvaror luckrades upp, och det låg optimism i luften. Friare tider stundade och snart kunde man kanske lösgöra sig från Sovjetunionens skugga.⁷⁹³

Riktigt så enkelt skulle det inte gå, men optimismen ökade ytterligare efter Stalins död i mars 1953. Berijas fall, arbetarupproren i Östtyskland och Tjeckoslovakien samt slutet på Koreakriget tycktes försvaga den kommunistiska världen. De nya makthavarna i Moskva reagerade visserligen med bestämdhet på olika ”reaktionära fenomen” i Finland, men Stalins efterträdare insåg att Finland inte skulle bli någon folkdemokrati åtminstone på kort sikt. Många finländare intresserade sig för kontakter västerut i stället för med Moskva. Enligt Vesikansa kunde Sovjetunionen vid den här tiden i betydligt mindre utsträckning påverka den politiska utvecklingen i Finland än vad som senare skulle bli fallet. Det köades inte lika ivrigt för en plats på mottagningarna på den sovjetiska ambassaden, i skarp kontrast till läget under finlandiseringen toppår på 1970-talet. Den östliga jätten hade få riktiga vänner, i synnerhet inom samhällseliten.⁷⁹⁴

Procopé lyckades inte undgå att smittas av en viss optimism gällande det internationella läget efter Stalins död 1953. I ett PM skrivet i New York en dryg månad efter den sovjetiska ledarens bortgång konstaterade Procopé att ”en avspänning i det internationella läget för närvarande gör sig gällande och kommer

⁷⁹² Appell 30.5.1952.

⁷⁹³ Vesikansa (2004b), s. 70.

⁷⁹⁴ Ibid, s. 70–71.

att fortgå åtminstone för någon tid”. Samtidigt kom han genast med en brasklapp om att det därmed ”icke är sagt och knappast ens troligt att verklig fred i det kalla kriget uppnås”. Trots indikationer om en försonligare politik av de nya makthavarna i Kreml misstänkte Procopé att Stalins riktlinjer fortfarande gällde: väst skulle ges intrycket att samexistens med kommunismen var möjlig och att Ryssland ville undvika krig. Därigenom skulle Moskva splittra och invagga väst i säkerhet, hämma dess upprustning och få in kommunister i de västeuropeiska ländernas regeringar genom parlamentariska folkfronter eller med utomparlamentariska medel, skrev Procopé.⁷⁹⁵

En viss indikation om den finländska inställningen åtminstone till Europa men också till antikommunism får man genom boken *Toiset pidot Tornissa*, som kom ut 1954. Enligt förebild från en motsvarande bok från 1930-talet samlades en grupp unga intellektuella för att diskutera olika aktuella teman. Diskussionerna spelades in på magnetofon och gavs ut i bokform redigerade av Eino S. Repo, som senare skulle bli Rundradions generaldirektör. Den första diskussionen i boken, ”Itä ja länsi” (Öst och väst), refereras här eftersom den visar hur den tidens unga intellektuella såg på aktuella frågor som relationen mellan öst och väst, det kalla kriget, Finlands närhistoria och krigsupplevelser samt på Europa.⁷⁹⁶

Bokens diskussioner under Procopés dödsår 1954 ger en stämningsbild av de intellektuella gränserna för Finlands rörelseutrymme västerut.

Personerna i boken uppträder alla under signatur, men Matti Kuusi – som i boken kallas ”Herra tohtori” (Herr doktorn) publicerade senare en lista på deltagarnas namn. Bland de mera kända fanns ”partipolitikern”, socialdemokraten Väinö Leskinen, ”optimisten” Kauko Sipponen, som senare blev landshövding och chef för Näringslivets delegation EVA, ”tosikkon” (den saklige) Lauri Hyvämäki, den tidigare omnämnda historikern och ”fru författaren” Eila Pennanen. Bakom signaturen ”arvostelija” (recensenten) dolde sig Kauko Kare, som var litteraturkritiker och kåsör på Turun Sanomat. Kare verkade i olika omgångar under 1950-talet som redaktionssekreterare för *Suomalainen Suomi* (se ovan), vilket indikerar att cirkelarna i Finland var ganska små.⁷⁹⁷ Därtill deltog Kare i

---

795 ”Randanteckningar till det internationella läget från amerikansk horisont”, sju­sidigt PM av Procopé daterat 12.4.1953 i New York. Procopés familjearkiv.

796 Repo (1954), s. 5–56.

797 Kuusi, Matti: *Neljännet Pidot. Aika 1/1973* (tidigare *Suomalainen Suomi*), s. 24–28; Uola, Mikko (2001): Kare, Kauko. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018).

början av 1990-talet i översättningen av Magnus Lembergs biografi över Hjalmar J. Procopé till finska.⁷⁹⁸

Ett framträdande drag är att de unga intellektuella uppfattade att Finland befann sig mellan väst och öst, men ideologiskt förankrat i väst. Många av de manliga deltagarna var frontveteraner, ofta reservofficerare. Tillräckligt lång tid hade förflutit sedan ”farans år” för att man nu skulle anse att Finland låg på ”rätt sida” om järnridån. En av diskussionsdeltagarna måste för tydlighetens skull säga att han med ”Europa” avsåg den del av världsdelen som låg i väst, inklusive Finland. ”Optimisten” Kauko Sipponen menade att Finlands ställning var klar och entydig i och med VSB-fördraget med Sovjetunionen 1948. Där godkändes Finlands suveränitet, menade han, och samtidigt förband sig Finland att försvara sitt territorium, vilket var ”varje självständigt lands plikt”. ”Finlands ställning är bra, Finland är obundet, suveränt och ligger inte bakom järnridån”, sammanfattade Sipponen.⁷⁹⁹ Däremot ansåg han att länder som tagit emot Marshallhjälpen inte på samma sätt var suveräna som Finland. Lauri Hyvämäki höll inte med om tolkningen att VSB-fördraget skulle vara bra för Finland, eftersom tolkningsföretrådet ändå låg i Moskva. Brett samförstånd rådde bland de unga intellektuella om vikten av att motarbeta fattigdomen i Europa för att därigenom förhindra kommunismens utbredning. I debatten förekom flera kritiska kommentarer om USA och speciellt mccarthyismens försök att motarbeta kommunismen med våldsmedel. Det förekom stor oro för kärnvapenkrig, och man var ense om att en sovjetisk invasion av Europa var ett bättre alternativ än att alla stora befolkningscentra skulle förintas med atomvapen. Många talare ansåg att de skandinaviska länderna och Storbritannien var en viktig referensgrupp för Finland.

Det centrala då man granskar diskussionen i *Toiset pidot Tornissa* är att Finland trots allt av finländarna själva ansågs tillhöra ”Europa”, eftersom Finland låg på rätt sida om järnridån och inte hade blivit kommunistiskt. Delningen av världsdelen ansågs axiomatisk, och om det var en tudelning som gällde så låg Finland i väst. Yttrandefrihet var en viktig faktor; att dessa unga intellektuella kunde föra en öppen diskussion på hotell Torni, där den allierade och sovjetdominerade kontrollkommissionen bara några år tidigare hade haft sitt högkvarter, ansågs vara ett stort värde i sig.

Så helt entydigt var det dock inte för alla deltagare att omfatta att ”Europa” definierades som det fria Västeuropa, i motsats till det ofria Östeuropa. Talarna

---

⁷⁹⁸ Lemberg (1994).

⁷⁹⁹ Repo (1954), s. 26.

använde också sådana begrepp som ”Nära västern”, för att beteckna Västeuropa (utan Finland) och ”Fjärran västern”, för att beteckna Amerika. En stark anti-kommunism kan dock sägas ha präglat diskussionen.

En viss bitterhet (mot Sovjetunionen) över de förlorade krigen märktes i flera av inläggen. Samtidigt konstaterades att bitterhet inte är en särskilt konstruktiv kraft då det gäller att se framtiden an. Att folket hade accepterat följderna av fredsslutet 1944 ansågs vara bra.

Matti Kuusi avslutade diskussionen med att konstatera att de åsikter som hade framförts under debatten skulle ha fört deltagarna både till McCarthys listor och till Sovjetunionens koncentrationsläger. Diskussionsdeltagarna hade dock varit öppna för synpunkter både från väst och från öst. Samtidigt hade man på ett konservativt och energiskt sätt hållit fast vid ”vår egen finländsk-europeiska specialkaraktär”, ansåg Kuusi.⁸⁰⁰

På basis av referatet kan man dra slutsatsen att åtminstone den här gruppen unga intellektuella 1954 inte ideologiskt stod så långt från Procopé. Vid den här tiden fanns ännu inte något ”Europa” som senare skulle bli synonymt med EEC/EG/EU. Ett finländskt utanförskap var med andra ord inte lika påfallande som det skulle bli under de följande decennierna. Det som man senare kom att kalla finlandisering existerade ännu inte, även om de flesta debattdeltagarna i motsats till Procopé ansåg att Finland måste anpassa sig till de rådande utrikespolitiska realiteterna.

Samtidigt fanns det ett visst socialt patos i debatten på Torni. Kauko Sipponen var här en av de första finländarna som introducerade begreppet ”hyvinvointivaltio” (välfärdsstaten). Enligt Sipponens synsätt ökade individens verksamhetsfrihet i takt med att välfärdssystemen byggdes ut.⁸⁰¹

Generellt sett kan man säga att det finländska samhället klarade sig ganska intakt genom andra världskriget. Många av de ledande personligheterna i den unga republiken på 1920- och 1930-talen fanns med bland de ledande skikten också efter kriget. Speciellt inom universitets- och kulturlivet samt inom kyrkan var det vanligt med en förkrigstida bakgrund inom den höger- och finsksinnade organisationen Akateeminen Karjala-Seura (AKS), som hade nära kopplingar till Lapporörelsen och Isänmaallinen Kansanliike (IKL). Så sent som 1966 hade sju av åtta finskspråkiga biskopar under studietiden varit med i AKS, och det

---

800 Ibid, s. 5–56.

801 Kettunen, Pauli (2008): *Globalisaatio ja me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino, Tampere, s. 155.

fanns fem universitets- och högskolerektorer med samma bakgrund, liksom 104 professorer, fyra bergsråd och åtta generaldirektör.⁸⁰²

Procopé kan som svenskspråkig inte direkt jämföras med den finskspråkiga samhällseliten, men det är ändå värt att notera att det i princip var möjligt att inneha ledande positioner både före, under och efter kriget, eller att göra comeback om man i något skede hade tvingats lämna en hög post. Förutsättningen var som regel att man på något sätt förmådde anpassa sig till den nya vänskapsliturgin med Sovjetunionen, och det var på den punkten som Procopés anpassningsförmåga inte var tillräckligt stor.

8.2 Procopés död – reaktioner och omdömen

Hjalmar J. Procopés sista år präglades av hans försvagade hälsotillstånd. Våren 1953 befann han sig i New York, under försommaren reste han till flera olika länder i Europa, och juli tillbringade han i Finland. Men det kringflackande livet skulle snart ta slut. Under en semestervistelse med hustrun Brita i Sverige i augusti drabbades Procopé av en sjukdomsattack, som han enligt professor Nanna Svartz aldrig helt repade sig från. I ett brev till Arvo "Poika" Tuominen konstaterade Procopé att han var intagen på Karolinska sjukhuset (medicinska avdelningen 8) på grund av lunginflammation och en hjärtattack som han drabbats av vid avslutningen av semestern i Riddarhyttan i Västmanland.⁸⁰³ Procopé var intagen på sjukhuset i sex veckor, och därefter tog han det lugnt hela hösten 1953. Kring månadsskiftet januari-februari 1954 var Procopé ändå i så bra form att han orkade delta i en ekonomisk konferens i Westminster i London, dit paret Procopé åkte med tåg och båt.⁸⁰⁴

I Finland ägde riksdagsval rum 7–8 mars 1954 och Procopé åkte ensam över till Helsingfors från Stockholm för att rösta. I ett upprop som flera borgerliga tidningar publicerade 4 mars uppmanade han Finlands folk till aktivt valdeltagande för att visa att man önskade upprätthålla det fria västerländska samhällsskicket. Procopé ville följa sin egen uppmaning, och han avgav sin röst söndagen 7 mars på förmiddagen. Senare på dagen drabbades han av en ny hjärtattack på hotell Societetshuset, där han bodde. Han fördes till sjukhuset Mehiläinen, men

802 Alapuro, Risto (1973): *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Helsinki, s. 2, 179.

803 Vykort till Tuominen 20.8.1953, brev 8.10.1953, Procopés familjearkiv; Lemberg (1989), s. 338.

804 von Heidenstam-Frisk (2002), s. 216.

kände sig följande morgon tillräckligt kry för att undanbe sig besök i väntan på att bli utskriven. Han ringde hem till hustrun och berättade att han kände sig bättre och undrade om hon inte kunde flyga över till Helsingfors. Men det gick inte som Procopé hade hoppats utan klockan 12.30 underrättades de närmaste anhöriga om att han hade avlidit.⁸⁰⁵

Begravningen 12 mars 1954 i Sanduddskapellet, som var fyllt till sista plats, inleddes med Marseljäsen. Jordfästningen förrättades av fältbiskopen Johannes Björklund. Det enda talet hölls av den krigstida statsministern, professor Edwin Linkomies, som stod i spetsen för en deputation av krigsansvariga bestående av Toivo Kivimäki, Jukka Rangell och Tyko Reinikka. Enligt ett reportage i Hufvudstadsbladet talade och blomsterhyllade Linkomies också på Risto Rytis och Antti Kukkonens samt på Henrik Ramsays änka Karin Ramsays vägnar.⁸⁰⁶

Linkomies talade först på finska om Procopés fosterländskhet som inte stannade upp inför språk- och partigrupperingar och som inte heller vidkändes intressemotsättningar och konstgjorda indelningar. Lemberg redogör för hur Linkomies därefter fortsatte på svenska: ”Outplånligt har i vårt minne bevarats bilden av en dyster februaridag år 1946. En buss hade stannat utanför ett hus på Skatudden. Den höll på att föra bort en skara på åtta män, vilka dömts för att de enligt sitt bästa förstånd tjänat sitt land under tunga och svåra tider. Där stod som enda främmande bredvid dessa mäns anhöriga Hjalmar J. Procopé med böjt huvud och tårar glimtande i ögat. Han förkroppsligade då i sin person det värdefullaste Finlands folk under denna mörka period ägde: den nationella äran och den nationella skamkänslan. Under de föregående veckorna hade han vågat tydligt säga ut sådant, som andra knappast tordes visa. Denna rakryggade hållning präglade sålunda hans sista offentliga uppträdande.”⁸⁰⁷

Intressant att notera är att Linkomies beskrev Procopés insatser vid krigsansvarsprocessen 1945–1946 som dennes ”sista offentliga uppträdande”. I viss mån är detta naturligtvis sant, eftersom Procopé efter detta inte innehade några betydande officiella uppdrag, vare sig i den offentliga eller i den privata sektorn.

Kanslichef Rafael Seppälä hedrade tillsammans med avdelningschef Otso Wartiovaara den avlidne med en blomsterkrans från utrikesministeriet. Kranser nedlades också av företrädare för Finska pappersbruksföreningen, Cellulosa-föreningen och Yhtyneet Paperitehtaat.⁸⁰⁸

805 Lemberg (1989), s. 338–339; von Heidenstam-Frisk (2002), s. 216–217.

806 Hufvudstadsbladet 13.3.1954.

807 Lemberg (1989), s. 339–340.

808 Hufvudstadsbladet 13.3.1954.

President J.K. Paasikivi uppmärksammade Procopés död i sin dagbok 9 mars 1954, genom en hänvisning till en nekrolog i Svenska Dagbladet. Där konstaterades bland annat: ”/.../ följde för Hj. Procopé nya fyra år 1927–1931 på utrikesministerposten i fyra olika ministärer under president Relanders lyckliga och sorglösa tid, då irritationsmomenten i finländsk politik endast bestodo av den abderitiska [befängda] förbudslagen och den aggressiva äktfinsheten”. Efter citatet på svenska i dagboken gjorde Paasikivi reflektionen att det var riktigt konstaterat att det var en sorglös tid. ”Ryssland hade ännu inte hunnit stiga upp från sitt låga tillstånd, som landet hade hamnat i efter krigsåren och 1917. Det tog ytterligare tio år efter Relander, innan Ryssland = Sovjetunionen 1939 på nytt var på benen och då var den ’sorglösa tiden’ över”, skrev Paasikivi.⁸⁰⁹

I Paasikivis dagböcker ingår också två hänvisningar till Linkomies tal på Procopés begravning, dock utan vidare kommentarer. I det första fallet gällde anteckningen att Paasikivi skulle diskutera talet med bland annat chefen för UM:s politiska avdelning Eero A. Wuori, i det andra fallet med riksdagens talman K.A. Fagerholm.⁸¹⁰

I Svenska Dagbladets nekrolog sades inget speciellt om Procopés efterkrigstida verksamhet, förutom att han efter krigsansvarighetsprocessen ”uppehöll sig mest på utländska resor och i Stockholm”.⁸¹¹

Då pappersbruksföreningens förvaltningsråd sammanträdde uttalade ordföranden R. Erik Serlachius några minnesord över föreningens tidigare vd. De närvarande med bergsråden Karl-Erik Ekholm, Harry Gullichsen, Åke Kihlman, Gösta M. Nordensvan och Juuso Walden i spetsen hedrade Procopés minne ”genom uppstigning och en stunds tystnad”.⁸¹²

Hufvudstadsbladet, Helsingin Sanomat och Uusi Suomi uppmärksammade samtliga Procopés död. HBL konstaterade att Procopé under sina sista år i huvudsak vistades i Stockholm, där han sysslat med juridiska och ekonomiska uppdrag. I nekrologen konstaterades att Procopé in i det sista intresserat följde händelseutvecklingen på den internationella politikens område och att han speciellt hade fängslats av ”de ekonomiska och handelspolitiska strävandena i Europa, som han sakkunnigt kommenterat bl.a. för denna tidning”. Som sig bör i en dödsruna lyfte HBL fram Procopés goda kvaliteter, ”hans klokhet, framsynthet och arbetsamhet gjorde honom till en kapacitet av rang”. Efter att ha

809 Paasikivis dagbok 9.3.1954; Svenska Dagbladet 9.3.1954.

810 Paasikivis dagbok 13.3.1954 och 4.4.1954.

811 Svenska Dagbladet 9.3.1954.

812 Finnpaps arkiv, förvaltningsrådets möte 17.3.1954.

konstaterat att det låg ”icke så litet tragik” i att Finland under Procopés sista decennium inte kunde tillgodogöra sig hans erfarenheter och insikter på olika områden, avslutades nekrologen med en hänvisning som innehåller essensen i denna avhandling: ”Han var europé till hela sin läggning, men sina rötter hade han i detta land som han hängivet tjänat genom åren.”⁸¹³

Nekrologen i Helsingin Sanomat var närmast en uppräkningslista av Procopés meritlista, medan Uusi Suomis motsvarande artikel var mera lyrisk. Enligt Uusi Suomi var Procopé under ett par årtionden ett av Finlands mest synliga namn i det offentliga livet. Hans arbetsamhet, hans utmärkta språkkunskaper – enligt Uusi Suomis beräkningar talade han minst nio språk – och hans världsmanuppträdande och flexibilitet ledde honom till otaliga förtroende- och specialuppdrag. Varken Helsingin Sanomat eller Uusi Suomi hänvisade specifikt till hans intresse för europeiska frågor. I Uusi Suomi konstaterades att Procopé tillbringade sina sista levnadsår dels i Amerika, dels i Sverige och därtill i hemlandet, i det att han skötte juridiska och ekonomiska uppdrag.⁸¹⁴

Dagens Nyheter skrev att Procopé sedan 1946 varit bosatt i Stockholm, men att han tillfälligt befann sig i Helsingfors för att rösta i riksdagsvalet. DN lyfte också fram att Procopé under fortsättningskriget utvisades från USA på grund av ”för Förenta staternas intressen skadlig verksamhet”. I nekrologen nämndes att Procopé hade varit Rytis försvarsadvokat under krigsansvarighetsprocessen och att han efteråt presenterade sin syn på processen i boken *Fällande dom som friar*.⁸¹⁵

En mycket högaktningfull nekrolog i den estniskspråkiga tidningen Teataja skrevs av Alexander Varma, krigstida sändebud i Helsingfors som sedermera blev statsminister i den estniska exilregeringen i Stockholm. Enligt Varma var det framför allt Procopés förtjänst att de baltiska exilregeringarna lyckades etablera direkta kontakter med Europarörelsens ledning. Likaså var det enligt Varma tack vare Procopé som Estland, Lettland och Litauen lyckades bli medlemmar i Europarörelsen. I Procopé har esterna förlorat en sann vän och en stridskamrat i kampen för de europeiska folkens rättigheter, skrev Varma, som tillade att Procopé i dessa frågor också var en erkänd auktoritet i Förenta staterna.⁸¹⁶

Noteras kan att Procopés förtjänster inom Europarörelsen sålunda uppmärksammades av exilesternas tidning i Stockholm, men inte av till exempel Svenska Dagbladet eller Dagens Nyheter.

---

813 Hufvudstadsbladet 9.3.1954.

814 Helsingin Sanomat 9.3.1954; Uusi Suomi 9.3.1954.

815 Dagens Nyheter 9.3.1954.

816 ”Hjalmar Procopé surnud”, Teataja 21.4.1954.

Procopés sista tidningsartikel med rubriken ”Ekonomiska enhetssträvanden i Europa” publicerades postumt i Hufvudstadsbladet två dagar efter hans död. Artikeln refereras här i detalj, eftersom den på många sätt kan ses som ett testamente över Procopés verksamhet som kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen.

Bakgrunden till artikeln var att Procopé med stöd av en personlig inbjudan 29 januari till 1 februari 1954 hade deltagit i Europarörelsens andra ekonomiska konferens i Westminster. För Procopé var det typiskt att genom den här typen av rapportering se till att finländarna visste vad som var på gång i Europa. Efter en historisk exposé till andra världskriget hänvisade Procopé till Churchill och dennes insikt om att ”nationer med samma kultur och liknande traditioner och livssyn borde sluta sig samman till större grupper”. Därefter följde en anti-kommunistisk släng om att Moskva svarade på de västliga enhetssträvandena genom att ”befästa sitt politiska och ekonomiska östblock”. Att Europarörelsen samlades i Haag 1948 berodde dels på ”trycket från öster”, dels på det elände som kriget hade fört med sig. Sedan gav Procopé HBL-läsarna lite allmän information om Europarörelsen, där ”även satellitnationerna äro företrädade genom sina nationella råd bildade inom emigrantkretsarna. Blott ett par europeiska länder, bland dem Finland, äro tills vidare icke med”. Efter att ha hyllat Europa-tanken räknade Procopé upp olika resultat som Europarörelsen genom sina initiativ bidragit till under de sex åren som gått sedan Haag: främst Europarådet, men också den europeiska betalningsunionen samt Kol- och stålgemenskapen, ”båda av obestridlig praktisk betydelse”. Procopé redogjorde därefter för Westminsterkonferensens diskussioner och resolutioner, innan han nådde fram till en för honom typisk konklusion: han ansåg att ”det påtänkta samarbetet intimt måste anknyta till USA”. Betydelsen av kopplingen mellan Europa och USA var ett återkommande tema för Procopé. En ”privatkonferens” som den i Westminster kunde naturligtvis inte fatta bindande beslut, påpekade Procopé, utan det handlade om att tillsammans arbeta sig fram till vissa riktlinjer, som man sedan rekommenderar till förverkligande. Slutet på den sista meningen i Procopés sista, postumt utgivna artikel sammanfattar mycket av hans tänkande, då han lyfter fram ”/.../ nödvändigheten för Västerlands länder att sluta sig samman för att befästa och utveckla sin ställning i världen”.⁸¹⁷

Den ekonomiska konferensen i Westminster kan också betecknas som ett bokslut för hur Europarörelsens ledning förhöll sig till Procopé och till Finland.

---

817 Hufvudstadsbladet 10.3.1954.

Då det var tal om möjligheten att Finland skulle ha haft en egen delegation – och inte bara Procopé – företrädd vid mötet, erbjöd sig arrangörerna att låta finländarna själva bestämma i vilken kapacitet de skulle delta: antingen som officiella delegater som alla andra eller som observatörer. Ett tredje alternativ var att finländarna inte alls skulle nämnas i de officiella handlingarna, men att de ändå skulle ha rätt att delta och yttra sig. Detta specialarrangemang motiverades med Finlands ”peculiar position”.⁸¹⁸

Som ovan framgått försökte Procopé bara några veckor före sin död utverka finansiering för Europeiska ungdomskampanjens fortsatta aktiviteter i Finland genom att vända sig direkt till Paul-Henri Spaak. Efter Procopés död fortsatte hans änka Brita och hans son Victor dessa ansträngningar. Ur deras respektive korrespondens med Europarörelsens generalsekreterare Georges Rebattet får man också en bild av hur de såg på den avlidne. Änkan konstaterade att ”[i]t was mainly my husband’s persuading and very great interest in these questions that kept the idea of a European Movement in Finland alive”. Också Victor lyfte fram Hjalmar J. Procopés unika roll då han skrev till Rebattet beträffande deltagandet i en förestående europeisk konferens i Paris: ”Concerning the important question of Finnish participation /.../ one has to point out that the main difficulty, due to the political situation of Finland after World War II, lies in the regrettable fact that nobody here – my father was in one way an exception – practically and officially is in a position to deal with the matter.”⁸¹⁹

Britas och Victors respektive brev var visserligen författade av en sörjande änka och en sörjande son. Men det som de skriver kan lyftas till en allmän nivå: det var i hög utsträckning tack vare Hjalmar J. Procopés insatser som Europa-idén, så som den formulerades efter kriget, hölls levande i Finland, och det var genom hans försorg som fortlöpande kontakter upprätthölls mellan Europarörelsen och Finland.

---

818 Brev från Georges Rebattet till Procopé, 23.1.1954, ME-907, HAEU.

819 Brita Procopé till Georges Rebattet 18.3.1954, Victor Procopé till Georges Rebattet 15.4.1954, ME-907, HAEU.

9. AVSLUTANDE DISKUSSION

Syftet med den här studien har varit att utgående från en enskild aktör klarlägga och förstå gränserna för den finska västpolitiken med avseende på den europeiska integrationen under årtiondet efter andra världskriget.

Vilket var i ljuset av Hjalmar J. Procopés verksamhet rörelseutrymmet för Finland då den västeuropeiska integrationen startade? Vilken roll spelade Procopé som finländsk kontaktperson till Europarörelsen och hur tog sig hans engagemang uttryck?

I det följande diskuteras den senare frågan först. Som det har framgått av det empiriska materialet inledde Procopé sitt aktiva engagemang under våren 1948, då han anmälde intresse för att delta i den stora Europakongressen i Haag. Intresseyttringen ledde till att Procopé fick en inbjudan att delta i kongressen. De sex sista åren av sitt liv, 1948–1954, var han hela tiden involverad i Europarörelsen på olika sätt.

Procopé var 1948 redo att spela en roll på den europeiska scenen: han hade inga andra uppdrag; han hade kvar sina gamla kontakter från tiden som utrikesminister och diplomat, både i Europa, USA och i Finland; han var språkkunnig och han hade ett dokumenterat intresse för europeiskt samarbete redan från sin tid som utrikesminister på 1920- och 1930-talen. Liksom Europavivarna på kontinenten var Procopé fixerad vid säkerhetsfrågor, närmare bestämt vid Finlands säkerhet i förhållande till Sovjetunionen, och han var en svuren antikommunist. Och framför allt: han hade uppenbarligen ett brinnande intresse för att på något sätt göra en insats i en situation där han hade hamnat i politisk offside på hemmaplan efter att ha försvarat Risto Ryti i krigsansvarighetsprocessen. En viktig drivfjäder för hans engagemang i Europarörelsen var troligen att han både kunde och ville ha inflytande över viktiga framtidsfrågor för hela världsdelen. Han hade heller ingenting att förlora på att engagera sig i ett projekt som befann sig lågt ner på den politiska dagordningen i Finland och som dessutom sågs med oblidla ögon av Sovjetunionen. Därtill kände han fortfarande av förnedringen över att som finländskt sändebud ha blivit utvisad från USA i fortsättningskrigets slutskede, även om

han under åren 1946–1947 hade lyckats återknyta många av sina gamla kontakter och reparera sitt rykte.

Den amerikanska administrationen var årtiondet efter andra världskriget en viktig sponsor för det västeuropeiska integrationsprojektet, som syftade till ökat samarbete för att integrera det besegrade Tyskland med sina grannländer och som samtidigt hade som indirekt mål att förhindra fortsatt sovjetisk och kommunistisk expansion. Som påvisats i de empiriska kapitlen samarbetade Procopé i många frågor nära med USA, speciellt med företrädare för dess underrättelsetjänster.

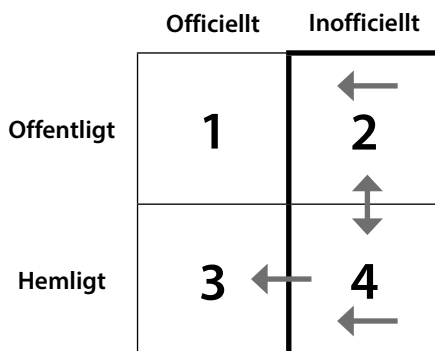
Procopé var efter 1946 i huvudsak bosatt i Stockholm och om det hade skett ett kommunistiskt maktövertagande i Helsingfors räknade han uppenbarligen med att inneha en ledande post i en finländsk exilregering.

Varför engagerade sig Procopé inte som en förespråkare för ökat nordiskt samarbete? En orsak förefaller ha varit att det här inte fanns samma slags beställning som inom Europasamarbetet. Det ”officiella” Finland var trots utrikespolitiska begränsningar företrätt på nordiska arenor, och där fanns inte samma behov av en ”inofficiell privatman” som då det gällde den gryende västeuropeiska integrationen. Att Procopé inte var engagerad nordiskt ska med andra ord inte tolkas som att han skulle ha varit ointresserad av Norden. Tvärtom skedde mycket av Procopés europeiska engagemang som framgått från en nordisk plattform.

Som svar på den primära forskningsfrågan – vilket var i ljuset av Hjalmar J. Procopés verksamhet rörelseutrymmet för Finland då den västeuropeiska integrationen startade? – kan följande konstateras:

Procopé agerade på sådana områden där det fanns ett behov för hans insatser. Dessa områden var i huvudsak sådana där det officiella Finland saknade rörelseutrymme. På områden där det officiella Finland varken kunde eller ville verka, där uppträdde Procopé ofta som en inofficiell finländsk representant. Genom att granska Procopés verksamhetsfält 1948–1954 kan med andra ord gränserna för den finländska västpolitiken med avseende på integrationen skönjas. I figur 2 återknyts till fyrfältet i metodavsnittet i avhandlingens första kapitel. När man beaktar det empiriska materialet kan Procopés aktivitetsformer illustreras så här:

Figur 2. Procopés aktivitetsformer gällande tidig västintegration – schematisk översikt.

Procopé uppträdde under hela den undersökta tidsperioden som privatperson, det vill säga inofficiellt. De inofficiella aktivitetsformerna ramas i figuren in av de bredare linjerna. Vissa av hans aktiviteter var fullt synliga i offentligheten, till exempel hans tidningsartiklar om europeiska integrationsfrågor, och de kan därmed placeras i rutfält 2. En stor del av aktiviteterna skedde i rutfält 4, de var med andra ord hemliga, eller åtminstone eftersträvades ingen publicitet. Generellt sett kan man säga att Procopé höll låg profil i sina västliga aktiviteter, inte sällan med den uttalade motiveringen att han ville undvika att reta upp de finländska kommunisterna och Moskva. Gränsen mellan offentliga och hemliga inofficiella aktivitetsformer var ibland flexibel, vilket illustreras av den vertikala pilen i den högra delen av figuren. De vågräta pilarna i rutfält 2 och 4 riktade från det inofficiella mot det officiella visar i sin tur på att Procopé försökte ligga nära det ”officiella Finland”, eller som han själv uttryckte det, han stod i ”lojal opposition” till vänskapspolitiken med Sovjetunionen. I den mån det förekom kontakter över gränsen mellan inofficiellt och officiellt skedde det som regel utan offentlighet. Pilen över gränsen från rutfält 4 till 3 illustrerar till exempel Procopés förtroliga rapporter om den tidiga integrationsutvecklingen som distribuerades till ledande kretsar i hemlandet, bland annat till K.A. Fagerholm under dennes tid som statsminister.

Alltför stora växlar kan man dock inte dra utgående från figur 2. Alla gånger var Procopé inte helt följdriktig i sitt tänkande, utan han anpassade ibland sina ställningstaganden beroende på i vilka kretsar han rörde sig. Han hade en ambivalent inställning till Finlands möjligheter att klara sig helskinnat inför utsikten av en skärpning av konflikten mellan väst och öst, och hans syn på behovet av europeisk integration var inte fritt från paradoxer. Ena dagen förespråkade

han ett federalt Europa, nästa dag kunde han oroa sig för att fördjupat samarbete i kärn-Europa skulle öka avståndet mellan Finland och demokratierna i väst.

Som det har framgått av empirin var Procopé spindeln i nätet då det gällde inofficiella finska aktiviteter för att stödja västintegrationen. Då ledningen för Europarörelsen ville komma i kontakt med en finländare som stod fri från den nya utrikespolitikens begränsningar var det Procopé de vände sig till.

Ibland var det åtminstone för utomstående betraktare ändå oklart om Procopé agerade med officiellt mandat (motsvarande rutfält 1 och 3 i figuren). Redan då Procopé befann sig i Paris under fredsförhandlingarna 1946 oroade sig Paasikivi för att Sovjetunionen skulle tro att den förre utrikesministern uppträdde med de finländska makthavarnas tysta godkännande. Faktum är att Procopé som privatman kunde agera lobbyist för Finland i förhållande till bland annat den amerikanska delegationen. Inte för inte sade sig Procopé alltså stå i lojal opposition till den efterkrigstida regimen i Helsingfors.

Då det gällde Europarörelsen och Europarådet stod det mera klart att Procopé entydigt var en inofficiell aktör. Här ser vi tydligt gränserna för Finlands rörelseutrymme gällande västintegrationen – där Procopé agerade, där låg gränsen för rörelseutrymmet. För att ta Europarörelsen som exempel: vid Europakongressen i Haag kunde Finland inte delta med personer som hade en officiell position i hemlandet. Å andra sidan hade Finland inte heller någon exilregering som till exempel Rumänien, vars företrädare i det här sammanhanget kunde representera rumänerna.

Det är också värt att notera att Finland trots sitt Moskvaberoende hade regeringar som både i hemlandet och av västmakterna uppfattades som legitima, vilket inte var fallet med de kommunistkontrollerade folkfrontsregeringarna i Östeuropa.

På grund av den utrikespolitiska situationen och de hänsynstaganden i relationerna till Moskva som Finland tvingades göra, fanns det både en möjlighet och ett behov för en privatperson att agera på det sätt som Procopé gjorde. Som empiriskt har påvisats var Procopés linje att genom sin närvaro på olika möten och sammankomster i väst signalera att Finland inte skulle glömmas bort. Här gjorde han uppenbarligen en insats som uppskattades åtminstone inom vissa kretsar i hemlandet.

Samtidigt måste man framhålla att Procopés aktiviteter *per se* säger mycket om Finlands rörelseutrymme. I en folkdemokrati hade det inte varit möjligt för en inofficiell företrädare att syssla med den typen av aktiviteter som Procopé

arbetade med i Finland och för Finland. Att de finländska myndigheterna inte kraftigare ingrep mot den förre utrikesministern var en signal om att Finland åtminstone i någon utsträckning var ett fritt land. Kampanjen mot Procopé, speciellt under försommaren 1952, var snarast ett uttryck för allmän nervositet inför OS i Helsingfors, inte för något annat. Både Procopé själv och de finländska myndigheterna var därtill måna om att Procopé varken i västs eller i Moskvasky skulle likställas med de östeuropeiska exilpolitikerna, eftersom det kunde ha gett en signal om att Finland var en del av östblocket.

Regeringen i Helsingfors kunde inte delta i förberedelserna inför grundandet av Europarådet, men en inofficiell aktör kunde göra det. Procopé deltog våren 1949 i den europeiska debatten om Europarådets namn och organisationsform, och trots denna och andra motsvarande aktiviteter tilläts han från och med sommaren 1949 mer eller mindre fritt resa till och från Finland utan att stoppas av myndigheterna.

I europeiska sammanhang uppträdde Procopé entydigt och konsekvent i en inofficiell och personlig kapacitet. I allmänhet rörde han sig relativt obehindrat mellan det offentliga och det konfidentiella. Att han till exempel deltog i möten var ingen direkt hemlighet men han försökte vanligen göra det utan att skapa någon större publicitet.

Alla gånger är det i och för sig inte fruktbart att definiera Procopés aktiviteter på en skala av finländskt rörelseutrymme. Procopés aktiviteter till exempel inom ELEC (European League for Economic Cooperation, som alltså var en av Europarörelsens konstituerande organisationer), var *ad hoc* eller *sui generis*. Han handlade på eget bevåg utan att försöka koordinera sina aktiviteter med några andra finländare. Här såg han sig som en potentiell kontaktperson mellan Europa och USA, inte som någon inofficiell företrädare för Finland.

Viktigt att notera är att Procopé generellt sett inte handlade i ett vakuum. Något officiellt mandat för sitt agerande hade han inte, men ofta ett inofficiellt. Han konsulterade personer i ledande ställning innan han fattade beslut om att närvara eller inte närvara på olika internationella möten. Kontakterna med bland annat K.A. Fagerholm under dennes tid som statsminister 1948–1950 förefaller ha varit täta. Beträffande Procopés nätverk i Finland efter kriget har det framkommit hur starkt de utgordes av de krigsansvariga med speciellt Väinö Tanner och även Risto Ryti i spetsen. Att just Tanner och Ryti höll tal på Procopés 60-årsfest 1949 är symptomatiskt. På Procopés begravning var det Edwin Linkomies, i ledningen för en deputation av krigsansvariga, som höll det enda talet. En annan distinkt kontaktyta för Procopé var den antikommunistiska

kreten kring Stiftelsen Finlands samhällsskydd (SYT) med ledande företrädare som L.A. Puntila och Keijo Alho. SYT:s ordförande R. Erik Serlachius var samtidigt en viktig samarbetspartner inom skogsindustrin, där Procopé upprätthöll kontakter allt sedan sin tid som vd för pappersbruksföreningen på 1930-talet.

Procopé verkar alltså aktivt ha försökt hitta platser där det fanns en lucka att fylla. Om officiell finländsk representation inte var möjlig på något område som Procopé bedömde som viktigt å var han redo att rycka ut. Hans ryggmärgsreflex var i ljuset av empirin att handla på ett sådant sätt som gynnade Finlands internationella ställning. Procopé verkade som en privatman, som en inofficiell lobbyist för Finland; och han stod som sagt i beredskap om det hade blivit ett kommunistiskt maktövertagande i Finland eller en sovjetisk ockupation.

Samtidigt strävade Procopé efter att göra en insats för Norden och Baltikum, han var sålunda mer än bara en kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen. Inom Europarörelsen ansåg man att Procopé kunde vara nyttig då det gällde att påverka opinionerna i Skandinavien. Som framgång spelade Procopé också en roll som kontaktlänk till exilpolitikerna från speciellt Baltikum men också det övriga Östeuropa.

Ytterligare kan noteras att Procopé åtminstone våren 1952 uppgavs ha beskrivit sig själv som ”Europarörelsens Finlandsexpert”. I den mån Procopé hade något mandat utgick det snarare från Europarörelsen än från Finland, vilket inte utesluter att han hela tiden skulle ha haft Finlands bästa i åtanke.

Vilken integrationspolitisk linje förespråkade Procopé? På basis av källmaterialet kan man dra slutsatsen att han åtminstone tidvis var klart federalistiskt inriktad. Det framgår bland annat av hans bidrag till debatten gällande uppbyggandet av Europarådet. Hans vision var skapandet av en västeuropeisk federation, som Finland någon gång i framtiden skulle kunna tillhöra. Centralt för Procopé var att bidra till skapandet av ett starkt Västeuropa som skulle kunna hålla Sovjetunionen och kommunismen stänga. Procopés fokus var i grunden finländskt, han värnade primärt om Finlands självständighet och demokratiska statsskick. Men om hela Europa hade ”bolsjeviserats” skulle också Finland ha gått under, resonerade han.

Procopé förespråkade en hård och mer eller mindre kompromisslös västlig linje gentemot Sovjetunionen. Han hade svårt att acceptera den nya finländska östpolitiken som under tidsperioden förkroppsligades i president J.K. Paasikivi. Relationen till Paasikivi förblev ändå hela tiden korrekt.

En förklaring till att Procopés insatser under det kalla kriget inte uppmärksamats av historieforskningen är säkert det faktum som Martti Turtola pekat

på, nämligen att Procopé inte passade in i narrationen om Paasikivi-Kekkonen-linjen. Han var på många sätt en oliktankare även om detta uttryck inte var i bruk under hans livstid.

Procopés insatser Europasamarbetet till fromma uppmärksammades inte alls då Finland 1989 blev medlem av Europarådet. Inte heller efter att Sovjetunionen upphörde att existera och Finland 1992 tog sikte på EG/EU-medlemskap var det någon som nämnde Procopés namn. Ingen plockade fram honom ur malpåsen. Med tanke på hans engagemang i Europarörelsen, i Europarådet och i Europeiska ungdomskampanjen kunde det ha varit naturligt om Procopé hade lyfts fram som ett slags "founding father" för den finländska västintegrationen. Procopé har nämnts närmast som ett kuriosum, som varande den enda finländaren som deltog i Europakongressen i Haag 1948, ett påstående som dessutom inte stämde eftersom han i sista stund lämnade återbud.

En ledstjärna för Procopé var alltså att undvika onödig publicitet. Han strävade alltså efter att på ett diskret sätt verka för att Finland inte skulle bli bortglömt i gråzonen mellan väst och öst. Just denna diskretion kan också vara en förklaring till att den i och för sig mycket självmedvetne Procopé har glömts bort. En annan sammanhängande förklaring kan vara att auktoriteten på forskningsområdet gällande Procopés karriär, levnadstecknaren Magnus Lemberg, mycket kort avfärdade Europaverksamheten i den biografi över Procopé som han gav ut 1989.

I och med att det är Lemberg som är den som har forskat mest om Procopé är det viktigt att framhålla skillnaden mellan Lembergs produktion och denna avhandling. Nu framträder en intressant och fortsättningsvis relevant aktör, en efterkrigstida Procopé som trots sin kompromisslöshet gör en betydande insats som kontaktperson mellan Finland och Europarörelsen.

Samtidigt kan man identifiera en tydlig diskontinuitet från Procopés aktiva period fram till Finlands medlemskap i Europarådet 1989 och i Europeiska unionen 1995. För Finlands del handlade västintegrationen väldigt mycket om ekonomi och om att slå vakt om exportindustrins marknader, speciellt i Storbritannien. Någon specifik finländsk integrationspolitik formulerades egentligen inte förrän i slutet på 1950-talet efter grundandet av EEC 1957. Finlands utrikeshandelsintressen tryggades genom det associerade medlemskapet i frihandelsorganisationen EFTA 1961, i och med avtalet med EEC 1973 vidare till EES-fördraget 1994 och EU-medlemskapet 1995 samt den ekonomiska och monetära unionen EMU 1999.

Finlands efterkrigshistoria under kalla kriget handlade främst om att värna om relationerna till Sovjetunionen och om att trygga de handelspolitiska

intressena på marknaderna i väst. I stort sett lyckades detta, och den här avhandlingen ifrågasätter inte denna ”stora linje” i berättelsen om efterkrigshistorien. Samtidigt är det viktigt att inse att den dominerande (inhemska) berättelsen om Finland under det kalla kriget är just en berättelse, eller snarare en stillbild av hela perioden 1945–1991. Narrationen innehåller dock så många andra element. Det räcker med att läsa Paasikivis dagböcker eller Vesikansas avhandling om antikommunismen för att inse att verkligheten utspann sig på så många olika plan, och att det skedde stora förändringar över tid. En mera mångsidig och heterogen bild av Finlands efterkrigshistoria framträder då man betraktar Procopés verksamhet under decenniet efter kriget. Förhoppningsvis bidrar detta också till en ökad förståelse för att det inte fanns, och inte finns, bara en enda sanning.

Vilken betydelse hade Procopés aktiviteter? Speciellt Europeiska ungdomskampanjen hade en viss genomslagskraft genom att en stor mängd finländska ungdomar fick information om integrationsutvecklingen i väst. Dessutom bidrog kampanjen till att Finland jämfördes med andra icke-socialistiska länder som av en eller annan orsak inte kunde delta i ”det officiella Europa i Strasbourg”, såsom Schweiz och Spanien. Att referensgruppen var en annan än Östeuropa kan ses som en framgång för Finland, och här var Procopé en tydlig facilitator genom sitt engagemang inom Europarörelsen.

Man kan säga att Procopé under åren 1948–1954 både hittade och gavs en nisch som passade honom bra. Som framgått av de empiriska kapitlen åtnjöt Procopé förtroende både inom Europarörelsens ledning och bland dess amerikanska finansiärer. I Finland hade Procopé kvar ett brett nätverk av kontakter, även om han på många vis var en märkt man efter 1946 och hade svårt att hitta sysselsättning. Att han levde i ett slags landsflykt i Sverige var ett faktum i och med att han berövats sitt finska pass. Procopé var samtidigt en betrodd man i Sverige i europeiska frågor och kunde ibland agera kontaktlänk mellan svenskar och skandinaver å ena sidan och Europarörelsen å andra sidan. Mycket viktigt var också hans arbete för att stödja exilbalterna.

För Procopé var västeuropeisk integration och antikommunism två sidor av samma mynt. På den punkten påminner han snarare om den europeiska integrationens amerikanska sponsorer än om Europabyggets ”founding fathers”, även om skiljelinjen inte är entydig.

Då man granskar Europas integrationshistoria efter andra världskriget är Finland på många sätt unikt. Inget annat land i Europa stod under kalla kriget på samma sätt som Finland mellan väst och öst, med en uttalad politik att hålla

sig utanför konflikter mellan stormakterna. Den finländska utrikespolitiken var en ständig balansgång mellan nödvändigheten av att beakta Moskväs önskemål och av att upprätthålla ekonomiska kontakter med väst. Finlands unika historia tar sig uttryck då man betraktar EU som helhet. Finland lyckades bli medlem i unionen i ”rätt” referensgrupp, det vill säga samtidigt som de alliansfria Sverige och Österrike 1995. Liksom dessa två länder, men i motsats till de östeuropeiska före detta folkrepublikerna och de baltiska staterna, har Finland tills dags dato inte ansökt om medlemskap i den västliga försvarsalliansen Nato. Men även om det finns tydliga likheter mellan Finland å ena sidan och Sverige och Österrike å andra sidan var manöverutrymmet under kalla kriget en avgörande skillnad. Både Sverige och Österrike hörde till de länder som tog del av Marshallhjälpen och som blev medlemmar i OEEC. Då det gäller den politiska västorienteringen är det värt att notera att Sverige var grundande medlem av Europarådet 1949 medan Österrike kom med så tidigt som 1956.

På samma sätt som Finland var ett specialfall var Hjalmar J. Procopé en unik aktör. Han kan varken likställas med Västeuropas ”founding fathers” eller med de östeuropeiska och baltiska exilpolitikerna, som i Stockholm, Paris och London upprätthöll kontakt med Europarörelsen och de framväxande europeiska institutionerna.

Man kan säga att Procopé efter kriget fortsatte sin diplomatiska bana som ett slags privatentreprenör, som en banerförare för västligt samarbete och som en aktiv motståndare till kommunismen.

Ett exempel på Procopés agerande som privatentreprenör under den undersökta tidsperioden var uppdraget att för skogsindustrins räkning i Madrid göra PR för finsk export till Spanien. Procopé var här en inofficiell aktör i ett läge där Finland inte upprätthöll diplomatiska relationer med Spanien. År 1951 varken kunde eller ville det officiella Finland ge sig ut på ett motsvarande uppdrag, utan det fanns åtminstone ur näringslivets perspektiv en beställning på en person av Procopés typ. Speciellt hemligt var uppdraget inte eftersom Procopé träffade både general Franco och den spanske utrikesministern, men det gjordes inte heller några ansträngningar för att ge resan publicitet. Francos Spanien var inte någon västlig demokrati, men uppenbarligen var det viktigare för Procopé att Spanien var en del av det antikommunistiska blocket, och potentiellt en del av det integrerande Västeuropa.

Den här avhandlingens bidrag till den vetenskapliga debatten torde främst ligga i empirin, som kompletterar och delvis sammanställer tidigare forskning. Studien kan också leda till ökad förståelse för Finlands tidiga integrations-

utveckling, genom klarläggningen av rörelseutrymmet för Finland då den väst-europeiska integrationen tog sina första steg. Det utrymme som det officiella Finland varken ville eller kunde fylla, det fylldes i stället av Procopé. Genom den förre utrikesministerns aktiviteter gavs två delvis motstridiga signaler till omvärlden: Finland var inte ett normalt västland, där regeringen och olika medborgarorganisationer på diverse sätt hade kunnat engagera sig i arbetet för Europa. Men Finland var inte heller ett land bakom järnridån. Om Finland hade varit under direkt sovjetiskt styre skulle inte ens Procopés aktiviteter ha varit möjliga. Någon form av exilministär hade då i stället skött kontakterna med Europarörelsen.

Finland var och förblev länge en grå fläck på Europas karta som varken tillhörande väst eller öst, speciellt då det gällde den politiska västintegrationen. Totalt osynligt var Finland dock inte i dessa sammanhang, eftersom Procopé tog sig an uppgiften som utsedd och inofficiell kontaktperson.

Att kvantifiera betydelsen av de insatser som Procopé gjorde för att så att säga hålla Finland på kartan är svårt. Enligt de styrande kretsarna i Helsingfors under decenniet efter andra världskriget gjorde han säkert ibland mera skada än nytta. Om Procopé inte hade funnits, skulle någon annan finländare i så fall ha spelat hans roll på den europeiska efterkrigstida scenen, eller hade relationerna med Europarörelsen skötts på något annat sätt? Den frågan är svår att besvara. Som Procopé själv påpekade fanns det utanför Finlands gränser inte något samfund av exilfinländare i egentlig mening, åtminstone inte av östeuropeiskt snitt. Procopé var på många sätt unik, dels på grund av sina personliga egenskaper och sin mångåriga karriär som utrikesminister och en av Finlands mest meriterade diplomater, dels som en person som av nödtvång var bosatt utanför landets gränser till följd av sitt motstånd mot vänskapspolitiken med Sovjetunionen, ett motstånd som ändå var konstruktivt och som möjliggjorde fortsatt täta relationer med ledande skikt i Finland, inklusive toppolitiker som president J.K. Paasikivi.

I detta sammanhang kan man återknyta till Wolfram Kaisers betonande av enskilda aktörer och idéer i den europeiska integrationsutvecklingen; en infallsvinkel inom forskningen som enligt Kaiser förhoppningsvis kan bidra till en bättre förståelse också av dagens EU: "By bringing transnationally connected people and ideas back into the history of European integration as a core dimension of postwar (western) Europe, this /.../ will hopefully contribute to an improved understanding of the present-day EU /.../"⁸²⁰ Förhoppningsvis kan denna

---

820 Kaiser (2007), s. 11.

studie av Procopés verksamhet också för sin del bidra till en bättre förståelse av Europeiska unionen, och framför allt till förståelsen av Finlands europeiska vägval.

Procopé var på många sätt en pionjär. Naturligtvis fanns det finländare som var aktivt intresserade av Europa långt före Procopé, under tidigare århundraden, men med en liten (anakronistisk) ordlek kunde man kalla Procopé för Finlands första EU-ropé. Med viss risk för ett hagiografiskt synsätt kan man slå fast: Om man söker efter en "founding father" för den finländska efterkrigstida integrationspolitiken har Procopé knappast någon konkurrens. På samma sätt som Jean Monnets porträtt har prytt skrivbordet hos trogna EU-tjänstemän i Bryssel kunde man som ett tankeexperiment föreställa sig att ett porträtt av Procopé skulle hänga synligt framme till exempel i Finlands permanenta representation vid Europeiska unionen, Finlands EU-ambassad. Det är inte en alltför långsökt eller befängd tanke att man på detta sätt skulle ihågkomma en person som var långt före sin tid då det gällde att arbeta för att förankra Finland i den krets av länder där landet önskade höra hemma.

Den här avhandlingen kan ses som ett komplement till Lembergs doktorsavhandling från 1985. Medan Lemberg disputerade på Procopés politiska verksamhet fram till år 1926 så fokuserar föreliggande arbete på åren 1948–1954. Lemberg drog sin gräns vid Procopés utnämning till sändebud i Warszawa, och han konstaterade att forskningsobjektets aktiva medlemskap i svenska folkpartiet var ett kontinuerligt inslag i Procopés handlande fram till 1926 med återverkningar av olika styrka. Lembergs infallsvinkel var samtidigt biografisk, och kompletterades med den biografi över hela Procopés liv som publicerades 1989. Denna avhandling som framläggs 34 år efter Lembergs bygger vidare på den tidigare forskningen. Sedan Lembergs studie har Sovjetunionen gått i graven och Finland blivit medlem i Europeiska unionen. I ljuset av det vi i dag vet om slutet på kalla kriget är det naturligt att bedömningen av Procopés aktiviteter blir en annan än Lembergs på 1980-talet.

Ytterligare tre reflektioner kan göras. För det första att man i studiet av händelserna under decenniet efter andra världskriget hela tiden måste återknyta inte bara till kriget under också till mellankrigstiden. För att förstå den moderna integrationsutvecklingen i Europa räcker det inte med att börja med Europakongressen i Haag 1948, grundandet av Europarådet 1949 eller initiativet till Kol- och stålgemenskapen 1950, utan man måste också hålla fokus på till exempel Briands förslag från 1930 om att grunda en europeisk federal organisation. Churchill och Coudenhove-Kalergi, som är centrala aktörer också i den här

avhandlingen, är häpnadsväckande konsistenta i sina visioner för Europa från 1920- till 1950-talen. Detsamma gäller på många sätt för Procopé. Ett minimum för forskningen om efterkrigstidens integrationsutveckling är att man i likhet med Walter Lipgens tar avstamp i de federalistiska visionerna som formulerades inom motståndsrörelserna under andra världskriget. Strängt taget borde man också studera de nationalsocialistiska Europavisionerna, det vill säga Adolf Hitlers program att skapa ett *Neuropa*, för att fullt ut förstå bakgrunden till integrationen. Finska forskare såsom Pauli Heikkilä och Juhana Aunesluoma har helt riktigt betonat betydelsen av att inte göra alltför snäva periodiseringar, utan att i stället studera de långa trenderna i europeiskt samarbete.

Den andra reflektionen är att den så kallade finlandiseringen utgör ett oerhört dis, som gör det svårt att tränga fram till en äkta förståelse av Procopé och händelserna under decenniet efter andra världskriget, alltså just det faktum att Procopé inte passar in i den stora berättelsen och finländska självförståelsen som domineras av Paasikivi-Kekkonen-linjen. Av denna orsak måste läsaren av bland annat detta arbete hela tiden ha en sak i minnet: de dåtida aktörerna *visste inte hur det skulle gå, de visste inte vad som skulle hända*.⁸²¹ Att Finland med tur och skicklighet klarade sig förhållandevis helskinnat ur både andra världskriget och det kalla kriget betyder inte att allt som Paasikivi och Kekkonen gjorde var rätt, och inte heller att allt som en aktör som Procopé gjorde var ofruktbart, fel och irrelevant.

För det tredje: Storbritanniens, olika brittiska aktörers och speciellt Winston Churchills centrala betydelse för det europeiska integrationsprojektet har klart framkommit i litteraturgenomgången och i de empiriska kapitlen. En granskning av Churchills tal om vikten av europeiskt samarbete förstärker tron på att enskilda individer verkligen kan spela en roll i historien. Hans tal var väl förberedda, välskrivna och balanserade, och hade uppenbarligen stor betydelse som inspirationskälla för Procopé och många ledande personligheter. Churchill var den stora stjärnan på Europakongressen i Haag, och den viktigaste medhjälparen som stod för organisationen var hans svärson Duncan Sandys, en person som Procopé inom Europarörelsen hade ett nära samröre med. Churchill uppmuntrade Frankrike och Tyskland att förena sina krafter i Europabygget, men Storbritannien ställde sig initialt utanför. På grund av Storbritanniens omfattande betydelse för i synnerhet skogsindustrin, en central finländsk näringsgren

---

821 För en begreppshistorisk diskussion kring detta, se Kosellecks användning av begreppen "erfarenhetsrum" och "förväntningshorisont" i Koselleck (2004), s. 165–195.

som också Procopé arbetat hårt för i olika roller under sin karriär, kom de brittiska ekonomiska integrationslösningarna att bli oerhört viktiga för Finland under de följande decennierna. Britterna stod i spetsen för EFTA-projektet, och då Storbritannien blev medlem i dåvarande EEC 1973 var det av fundamentalt intresse för Finland att uppnå ett frihandelsavtal med gemenskapen. Sedan EU-medlemskapet 1995 har Finland fram till 2019 befunnit sig i samma ekonomiska och politiska krets som Storbritannien.

I en historisk folkomröstning i Storbritannien år 2016 röstade en majoritet av väljarna för att landet skulle lämna Europeiska unionen. Därmed verkade en era gå mot sitt slut också i relationerna mellan Storbritannien och Finland.

Men det är en annan historia.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

PRIMÄRKÄLLOR

ARKIV

Archives de l'Université catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve
Ligue européenne de coopération économique (ELEC)
Mouvement européen (Europarörelsen)
Papiers Paul-Henri Spaak
Papiers Paul van Zeeland

Arkivet för muntlig historia – intervjuer med riksdagsveteraner, Riksdagsbiblioteket, Helsingfors
Intervju med Victor Procopé, juni–oktober 1990

Brages pressarkiv, Helsingfors
Tidningsartiklar om Hjalmar J. Procopé

Finnpaps arkiv, UPM, Valkeakoski
Pappersbruksföreningens årsberättelser 1949–1954
Föreningens protokoll 1949–1954

Helsingfors universitets arkiv, Helsingfors
Studentkårens tidningsklippbok 1950–1954
Studentkårens styrelseprotokoll 1952–1953

Historical Archives of the Council of Europe, Strasbourg
Dokument från parlamentariska församlingens Special Committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe
Europarådets protokoll 1952–1953

Historical Archives of the European Union (HAEU), Florens
Mouvement européen (ME)
Philippe Deshormes (PD)

Procopés familjearkiv
Handlingar anslutande sig till Hjalmar J. Procopés verksamhet

Riksarkivet (RA), Helsingfors

G.A. Gripenbergs samlingar

Hjalmar J. Procopés samlingar

L.A. Puntilas samlingar

Väinö Tanners samlingar

Arvo ”Poika” Tuominens samlingar

Skyddspolisens arkiv

Hjalmar J. Procopés personmapp, HM4766

Stiftelsen Finlands samhällsskydds arkiv (SYT)

Riksarkivet (RA/SE), Stockholm

Utrikesdepartementet, 1920 års dossiersystem:

HP 24 L, Europeisk federativ sammanslutning, vol. 1258

HP 49 Europarådet, vol. 1880, 1885, 1894

Axel Wenner-Grens dagböcker / 720061

Säkerhetspolisens arkiv

Svenska Centralarkivet, Helsingfors

Svensk Ungdoms Höger

Victor Procopés arkiv

Urho Kekkonens arkiv, Orimattila

UKA 21/50

Utrikesministeriets arkiv, Helsingfors

UM 5C Ambassaddrapporter

UM 7D2 Euroopan Liitto

PUBLICERADE KÄLLOR

European Movement and The Council of Europe, with forewords by Winston S. Churchill and Pauli-Henri Spaak, Hutchinson & Co, London, 1949.

Fördraget om upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen (EKSG-fördraget), se http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_ecsc_sv.htm

Hammar skjöld, Dag: Stormarknaden, ett problem i den europeiska handelspolitiken. *Ekonomiska samfundets tidskrift, Tredje serien, Årgång 4, 1951.*

Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds) (1988): *Documents on the History of European Integration. The Struggle for European Union by Political Parties and Pressure Groups in Western European Countries, 1945–1950*, volume 3. Walter de Gruyter, Berlin.

Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds) (1991): *Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups in the Struggle for European Union, 1945–1950*, volume 4. Walter de Gruyter, Berlin.

Paasikivi, Juho Kusti (1985, 1986): *J.K. Paasikiven päiväkirjat 1944–1956*, I ja II, toim. Blomstedt, Yrjö & Klinge, Matti. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.

Procopé, Hjalmar J. (1946): *Fällande dom som friar. Dokument ur Finlands krigsansvarighetsprocess*. Fahlcrantz & Gumælius bokförlag, Stockholm.

Procopé, Hjalmar (troligen 1946): *Sol och sommarnatt*. Ingår i von Heidenstam-Frisk, Brita (2002): *Så levde jag*. Bokförlaget Magnus Ullman. Ålandstryckeriet, Mariehamn.

Procopé, Hjalmar J. (1947): *Sowjetjustiz über Finnland. Prozessakten aus dem Verfahren gegen die Kriegsverantwortlichen in Finnland*. Thomas Verlag, Zürich.

Regeringens proposition 17/1989 om Finlands anslutning till Europarådet.

Repo, Eino S. (1954): *Toiset pidot tornissa*. Gummerus, Jyväskylä.

State Department. Foreign relations of the United States: diplomatic papers, 1945. Europe / Finland.

The Churchill Society, London. Winston Churchills tal publicerade digitalt: <http://www.churchill-society-london.org.uk/SpchIndx.html> (kontrollerad 19.2.2019)

The Nordic Countries: From War to Cold War, 1944–1951. Documents on British Policy Overseas, Series I, volume IX.

The Union of Europe. Declarations of European statesmen. American Committee on United Europe (ACUE), 1950.

Törnudd, Klaus (1957): *Vårt Europa, i Vår Syn III. Liberala debattinlägg, Nyliberala skriftserien n:o 16*. Söderströms, s. 158–167.

Undén, Östen (2002): *Anteckningar 1918–1952*, utgivna genom Karl Molin. *Kungl. Samfundet för utgivandet av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 24*. Elanders Gotab, Stockholm.

Vandenberg, Arhur H. jr (1952): *The Private Papers of Senator Vandenberg*. The Riverside Press, Cambridge.

Vihavainen, Timo; Manninen, Ohto; Rentola, Kimmo; Zuravljov, Sergei, red. (2017): *Varjo Suomen yllä. Stalinin salaiset kansiot*. Docendo, Jyväskylä.

Voyenne, Bernard (1953): *Petite histoire de l'idée Européenne, Campagne européenne de la jeunesse*. Översatt till svenska som Europatankens historia. Utgiven av Europarörelsens ungdomskampanj. KF:s bokförlag, Stockholm 1953.

TIDNINGAR

Aftonbladet
Appell
Arbetsbladet
Dagens Nyheter (DN)
Expressen
Helsingin Sanomat
Hufvudstadsbladet (HBL)
Stockholms-Tidningen
Suomen Sosialidemokraatti
Suomalainen Suomi
Svenska Dagbladet
Svensk Framtid
Teataja
The Continental Daily Mail
Työkansan Sanomat
Uusi Kuvalehti
Uusi Suomi
Vasabladet
Ylioppilaslehti

BEARBETNING OCH LITTERATUR

MEMOARER

von Heidenstam-Frisk Brita (2002): *Så levde jag*. Bokförlaget Magnus Ullman. Ålandstryckeriet, Mariehamn.

Hägglöf, Ingemar (1987): *Drömmen om Europa*. Norstedts, Stockholm.

Jakobson, Max (2001): *Pelon ja toivon aika. 20. vuosisadan tilinpäätös II*. Otava, Helsinki.

Linkomies, Edwin (1974): *I mitt lands tjänst. Minnen från statsministertiden 1943–1944*. Rabén & Sjögren, Stockholm.

Wistrand, Karl (1962): *Hört och upplevt*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.

BEARBETNINGAR

Alapuro, Risto (1973): *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla*. WSOY, Helsinki.

Aldrich, Richard J (1995): *An American Intelligence Connection*, ingår i Deighton, Anne (ed.) *Building Postwar Europe: National Decision-Makers and European Institutions, 1948–1963*. Macmillan, London, s. 159–179.

Aldrich, Richard J (1999): *The Struggle for the Mind of European Youth: the CIA and the European Movement Propaganda, 1948–60*, i Rawnsley, Gary D: *Cold War Propaganda in the 1950s*. Macmillan, London, s. 183–203.

Arra, Esa (1972): *Kerenskistä Kekkoseen. Henkilökuvia tämän päivän ja menneiden vuosikymmenten vaikuttajista*. Gummerus, Jyväskylä.

Aunesluoma, Juhana (2003): *Britain, Sweden and the Cold War, 1945–54: Understanding Neutrality*. Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York.

Aunesluoma, Juhana (2011): *Vapaakaupan tiellä. Suomen kaupp- ja integraatiopolitiikka maailmansodista EU-aikaan*. SKS, Helsinki.

Branner, Hans & Kelstrup, Morten, eds. (2000): *Denmark's policy towards Europe after 1945*. Odense University Press, Odense.

Brander, Richard (2004): *Finland och Sverige i EU. Tio år av medlemskap*. Schildts, Helsingfors.

Brander, Richard (2008a): *Europeiska ungdomskampanjen och Finland*. CFE Working paper series No. 36. Centre for European Studies, Lund University.
<https://www.cfe.lu.se/sites/cfe.lu.se/files/cfewp36.pdf> (kontrollerad 1.2.2019).

Brander, Richard (2008b): *Finlands första EU-ropé. Forum för Ekonomi och Teknik 10/2008*.

Brander, Richard: Hjalmar J. Procopé. Questioning and Reconciling Interpretations of European Integration History. *Kontur – tidsskrift för kulturstudier* 19/2010. Aarhus Universitet.

http://kontur.au.dk/fileadmin/www.kontur.au.dk/kontur_19/05_Brander.pdf
<http://kontur.au.dk/tidligerenumre/kontur19locatingeuropenarratingideasofeuropa/>
(kontrollerade 1.2.2019).

Brander, Richard: Brita von Heidenstam-Frisk. Nekrolog, *Hufvudstadsbladet* 10.6.2010.

Brander, Richard: Hjalmar J. Procopé – Finlands första europé. Artikel i *EU:n perustajaisät – Neljä visiota Euroopan yhdyntymisestä*. Eurooppalaisen Suomen raportti nro 9 (2/2012), s. 27–31.

Brander, Richard & Heikkilä, Pauli: Mannen som inte var där. *Hufvudstadsbladet* 1.5.2008.

Brotherus, Heikki (1985): *Ritarikadun salaisuudet*. Weilin & Göös, Esbo.

Clerc, Louis & Elo, Kimmo (2014): *Aatteesta instituutioksi. Euroopan unionin historia ja rakenteet*. Avain, Helsinki.

Dinan, Desmond (2004): *Europe Recast. A History of European Union*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Dinan, Desmond, ed. (2014): *Origins and Evolution of the European Union*. Second edition. Oxford University Press, Oxford.

Dinan, Desmond (2014): *The Historiography of European Integration*. Ingår i Dinan ed.: *Origins and Evolution of the European Union*, Second edition. Oxford University Press, Oxford, s. 345–375.

Dahlberg, Julia (2018): *Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors.

Dumoulin, Michel & Dutrieue, Anne-Myriam (1993): *La Ligue Européenne de Coopération Économique (1946–1981). Un groupe d'étude et de pression dans la construction européenne*. Peter Lang, Berne.

Ehrnrooth, Georg C. (1999): *Simma med krokodilerna. En oliktankare i Kekkonens republik*. Schildts, Helsingfors.

Eskola, Seikko (1991): *Tiedettä, taidetta, aatetta. Suomen Kulttuurirahasto Suomen kulttuurissa*. Otava, Helsinki.

Fondation Robert Schuman. The Research and Studies Centre on Europe. *Robert Schuman's life history*: http://www.robert-schuman.eu/en_schuman_grandes_dates.php (kontrollerad 6.10.2018).

Fulbright Center, Toiminnan historia: <http://www.fulbright.fi/fi/fulbright-center/toiminnan-historiaa> (kontrollerad 13.2.2019).

Gisch, Heribert (1991a): The European League for Economic Co-operation (ELEC), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 186–276.

Gisch, Heribert (1991b): The European Parliamentary Union (EPU), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 112–185.

Gisch, Heribert (1991c): The 'Nouvelle Équipes Internationales' (NEI) of the Christian Democrats, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 477–540.

Griffiths, Richard T. (1997) (ed.): *Explorations in OEEC History*. OECD Historical Series. OECD, Paris.

Griffiths, Richard T. (2012): The Founding Fathers, i *The Oxford Handbook of the European Union*, ed. Erik Jones, Anand Menon, and Stephen Weatherill. Oxford Handbooks in Politics & International Relations, s. 181–192.

Götz, Norbert (2008): Reframing NGOs: The Identity of an International Relations Non-Starter. *European Journal of International Relations*, Vol 14, No 2, 231–258.

Hanhimäki, Jussi M. (1996): *Rinnakkaiseloja patoamassa. Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.

Harrison, Dick (2017): *Jag har ingen vilja till makt. Biografi över Tage Erlander*. Ordfront, Stockholm.

Heater, Derek (1992): *The Idea of European Unity*. Leicester University Press, Leicester and London.

Heikkilä, Pauli: Euroopan Yhdysvallat ja Suomen hallitus. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2001, s. 376–389.

Heikkilä, Pauli (2006): ”Meillä on jo nyt kaksi isänmaata, omamme ja Europa”. Eurooppalaisuus suomalaisessa keskustelussa maailmansotien välisenä aikana, i Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen: *Aika ja identiteetti: katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, s. 245–263.

Heikkilä, Pauli (2007): Northern Replies to the Briand Memorandum in 1930. *Scandinavian Journal of History*, Volume 32, Number 3, 2007, s. 215–236.

Heikkilä, Pauli (2009): The Finn Hjalmar Procopé and the Estonian Arvo Horm at the Congress of Europe. *Publication des Actes du Colloque sur le Congrès de La Haye (1948-2008) - Proceedings of the symposium on The Hague Congress (1948-2008)*. Eds. Jean-Michel Guieu, Christophe Le Dréau. P.I.E. Peter Lang Bruxelles. 2009, s. 253–262.

Heikkilä, Pauli (2010): Uniting the Divided Continent. The Estonian National Committee of the European Movement. *Nordeuropaforum* 20 (2010:1–2).

Heikkilä, Pauli (2011): *Imagining Europe, Imagining the Nation. Estonian Discussion on European Unification, 1923–1957*. Department of Political Science and Contemporary History. Annales Universitatis Turkuensis B 335. Turun Yliopisto, Turku.

Heikkilä, Pauli (2012a): Suomalainen poissaoloja 1948, i Rumpunen, Kauko I, red.: *Myrskyn jälkeen. Vaaran vuosista kohti uutta Suomea*, Valitut Palat, Helsinki, s. 186–189.

Heikkilä, Pauli (2012b): Euroopan Nuorisokampanja Suomessa, i Rumpunen, Kauko I, red.: *Myrskyn jälkeen. Vaaran vuosista kohti uutta Suomea*, Valitut Palat, Helsinki, s. 315–318.

Heikkilä, Pauli: Euroopan Nuorisokampanja Suomessa 1952–1957. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2017, s. 62–73.

Heikkilä, Pauli (2017): *Tasavalta vai tasapaino? Suomalaiset keskustelut Paneuroopan ja Uuden Euroopan yhdentymissuunnitelmista 1923–1944*. SKS, Helsinki.

Heikkilä, Pauli: Yhteisön seitsemäs jäsen? *Kanava* 1/2018, s. 52–54.

Heikkinen, Sakari (2000): *Papper ut i världen. Finska Pappersbruksföreningen – Finnepap 1918–1996*. Otava, Helsingfors.

Herlin, Ilkka (1993): *Kivijalasta harjahirteen. Kustaa Vilkunin yhteiskunnallinen ajattelu ja toiminta*. Otava, Helsinki.

Hick, Alan (1991a): The European Union of Federalists (EUF), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 8–111.

Hick, Alan (1991b): The 'European Movement', i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 319–435.

Histoire de la Conférence Olivaint, <http://www.conferenceolivaint.fr/histoire-de-lolivaint/> (kontrollerad 10.2.2019).

Hämäläinen, Unto (1998): *Lännetymisen lyhyt historia*. WSOY, Porvoo.

International Labour Organization. Origins and history. <http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/history/lang--en/index.htm> (kontrollerad 14.2.2019).

Isotalo, Heikki (2016): *Hitaasti kiiruhtaan kohti Paneurooppaa. Euroopan yhdentymisen aate Suomessa 1918—1939*. Pro gradu-avhandling, politisk historia, Helsingfors universitet.

Jakobson, Max (1978): *J.K. Paasikiven toiminta Suomen lähettiläänä Tukholmassa 1936–39*. Otava, Helsinki.

Jáuregui, Pablo (2002): Europeanism versus Africanism, i af Malmberg, Mikael & Stråth, Bo (eds): *The Meaning of Europe. Variety and Contention within and among Nations*. Berg, Oxford, s. 77–100.

Johnson, Boris (2014): *The Churchill Factor. How One Man Made History*. Hodder, London.

Jokisipilä, Markku (2004): *Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin-sopimus*. SKS, Helsinki.

Jokisipilä, Markku: Löytyi tekstejä, jotka eivät olleet kadoksissa. *Helsingin Sanomat* 28.3.2012.

Jägerskiöld, Stig (1981): *Från krig till fred. Gustaf Mannerheim 1944–1951*. Schildts, Helsingfors.

Kaiser, Wolfram (2005): From state to society? The historiography of European integration. Ingår i Cini, Michelle & Bourne, Angela K.: *Palgrave advances in European Union studies*. Palgrave advances, Basingstoke, s. 190–208.

Kaiser, Wolfram (2007): *Christian Democracy and the Origins of European Union*. Cambridge University Press, Cambridge.

Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M: Origins of a European polity. A new research agenda for European Union history, ingår i Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M (Eds.) (2009): *The History of the European Union. Origins of a Trans- and Supranational Polity, 1950–1972*. Routledge, London, s. 1–11.

Kaiser, Wolfram: Transnational networks in European governance, ingår i Kaiser, W, Leucht, B, Rasmussen, M (Eds.) (2009): *The History of the European Union. Origins of a Trans- and Supranational Polity, 1950–1972*. Routledge, London, s. 12–33.

Kaiser, Wolfram & Patel, Kiran Klaus (2017): Multiple connections in European co-operation: international organizations, policy ideas, practices and transfers 1967–92. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 24:3, s. 337–357.

Kettunen, Pauli: *Luottamuksen, avoimuuden ja läpinäkyvyyden jännitteet*. Föredrag hållet på Julkisuustutkimuksen päivät, Helsingfors universitet 7–8.2.2008. Föredragets huvudpunkter i författarens ägo.

Kettunen, Pauli (2008): *Globalisaatio ja me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino, Tampere.

Kettunen, Pauli (2013): Luokkasopuulua ja pohjoismaisuutta – Suomalaiset Kansainvälisessä työjärjestössä ensimmäisen maailmansodan jälkivaiheesta kylmän sodan alkuvuosiin. Artikkel i Clerc, Louis & Lintunen, Tiina (red.). *Ajankohta 2013. Suomen Asialla? Yksityiset ja julkiset toimijat kansainvälisessä yhteistyössä*, s. 45–78.

Klos, Felix (2018): *Churchill's Last Stand. The Struggle to Unite Europe*. I.B. Tauris, London.

Knudsen, Ann-Christina L. and Gram-Skjoldager, Karen: Introduction: Locating Europe. Narrating Ideas of Europe. *Kontur – tidsskrift för kulturstudier* 19/2010. Aarhus Universitet. <http://kontur.au.dk/tidligereenumre/kontur19locatingeuropenarratingideasofeurope/> (kontrollerad 1.2.2019)

Koivisto, Mauno (1995): *Kaksi kautta II. Historian tekijät*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Kolbe, Laura (1993): *Sivistyneistön rooli. Helsingin Yliopiston Ylioppilaskunta 1944–1959*. Otava, Helsinki.

Korjus, Jaakko (1975): *Juha Rihtniemi. Legenda jo eläessään*. WSOY, Porvoo – Helsinki.

Koselleck, Reinhart (2004, på tyska 1979): *Erfarenhet, tid och historia. Om historiska tidens semantik*. Daidalos, Frankfurt am Main.

Kostiainen, Auvo (2006): Elämäkertatutkimuksena. Käsitteestä ja ongelmista, i Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (red.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun Yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku.

Krekola, Joni (1994): *Helsingin nuorisofestivaalit ja niiden vastustus Suomessa 1960–1962*. Pro gradu-avhandling, politisk historia, Helsingfors universitet.

Krekola, Joni (2012): *Maailma kylässä 1962. Helsingin nuorisofestivaali*. Like, Helsinki.

Kronvall, Olof (2003): *Den bräckliga barriären. Finland i svensk säkerhetspolitik 1948–1962*. Försvarshögskolan, Stockholm.

Kuusi, Matti: Neljännet Pidot. *Aika* 1/1973, s. 24–28.

- Kuusterä, Antti & Tarkka, Juha (2012): *Suomen Pankki 200 vuotta, II. Parlamentin pankki*. Otava, Helsinki.
- Kärkkäinen, Linda (2015): *Kristillinen innoitus olkoon poliittisen elämän perusta. Transnationaalinen näkökulma Keski-Euroopan kristillisdemokraattien uuden järjestötyksen hahmottamiseen 1947–1949*. Pro gradu-avhandling, Helsingfors universitet.
- Larsmo, Ola (2006): *På bägge sidor av vällen*. Dagens Nyheter, 11.3.2006.
<http://www.olalarsmo.com/fredborg.htm>. (Kontrollerad 8.10.2018.)
- Laursen, Finn (1988): The Discussion on European Union in Denmark, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds): *Documents on the History of European Integration, volume 3*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 566–571.
- Lee, Sabine (1995): German Decision-Making Elites and European Integration, i Anne Deighton (ed.): *Building Postwar Europe: National Decision-Makers and European Institutions, 1948–1963*. Macmillan, London, s. 38–54.
- Lehtinen, Lasse & Rautkallio, Hannu (2005): *Kansakunnan sijaiskärsijät. Sotasyllisyys uudelleen arvioituna*. WSOY, Helsinki.
- Leifland, Leif (1989): *Svartlistningen av Axel Wenner-Gren*. Askelin & Hägglund, Stockholm.
- Lemberg, Magnus (1985): *Hjalmar J. Procopé som aktivist, utrikesminister och svensk partiman. Procopés politiska verksamhet till år 1926*. SLS, Helsingfors.
- Lemberg, Magnus (1989): *Hjalmar J. Procopé – en politisk biografi*. Schildts, Helsingfors.
- Lemberg, Magnus (1994): *Hjalmar J. Procopé – isänmaanystävä ja maailman-kansalainen*. Alea-Kirja, Jyväskylä. Översatt till finska av Kauko Kare och Katariina Kare-Evans. Översättningen granskad av Victor Procopé.
- Lemberg, Magnus (1999): Procopé, Hjalmar Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000952>
- Lemberg, Magnus (2003): Hjalmar J. Procopé (1889–1954), ingår i *Suomalainen diplomaatti. Muotokuvia muistista ja arkistojen kätköistä*, red. Mansala, Arto & Suomi, Juhani. SKS, Helsinki.
- Lemberg, Magnus (2011): Procopé, Hjalmar J. Diplomat, minister, riksdagsman. Artikel i *Biografiskt lexikon för Finland 4*. Republiken M–Ö.
<http://www.blf.fi/artikel.php?id=952> (Kontrollerad 4.2.2019).
- Loth, Wilfried (1991a): General Introduction, i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds) *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 1–7.
- Loth, Wilfried (1991b): The Mouvement Socialiste pour les États-Unis d'Europe (MSEUE), i Lipgens, Walter & Loth, Wilfried (eds) *Documents on the History of European Integration, volume 4*. Walter de Gruyter, Berlin, s. 277–318.

- Lombard, Helen (1941): *Washington Waltz. Diplomatic people and policies*. A.A. Knopf, New York.
- Lorenz-Wende, Andrea: Suomen liittyminen Bretton Woodsin valuuttakurssi-järjestelmään 1944–1948. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 3/2007, s. 302–318.
- Luoto, Jari (1997): *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet. Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985–1995*. Gaudeamus, Tampere.
- Lundestad, Geir (2003): *The United States and Western Europe since 1945*. Oxford University Press, New York.
- Lähteenkorva, Pekka & Pekkarinen, Jussi (2008): *Idän etäkartio? Suomi-kuva 1945–1981*. WSOY, Helsinki.
- Majander, Mikko (2004): *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. SKS, Helsinki.
- Majander, Mikko (2007): *Demokratiaa dollareilla. SDP ja puoluerahoitus pulatalous 1945–1954*. Otava, Helsinki.
- af Malmborg, Mikael (1994): *Den ståndaktiga nationalstaten. Sverige och den västeuropeiska integrationen 1945–1959*. Lund University Press, Lund.
- Meinander, Henrik (1999): *Finlands historia 4*. Schildts, Helsingfors.
- Meinander, Henrik (2001): *Den nödvändiga grannen. Studier & inlägg*. Schildts, Esbo.
- Meinander, Henrik (2009): *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*. Söderström-Atlantis, Borgå.
- Meinander, Henrik (2016): *Nationalstaten. Finlands svenskhet 1922–2015*. SLS, Helsingfors.
- Middelbaar, Luuk van (2013): *The Passage to Europe. How a Continent Became a Union*. Yale University Press, New Haven and London.
- Milward, Alan (2000): *The European Rescue of the Nation-State*, 2nd ed. Routledge, London.
- Morgan, Ted (1999): *A Covert Life. Jay Lovestone. Communist, Anti-Communist, and Spymaster*. Random House, New York.
- Nevakivi, Jukka (1983): *Maanalaista diplomatiaa*. Tammi, Helsinki.
- Nevakivi, Jukka (1988): *Ulkoasiainhallinnon historia 1918–1956*. Ulkoasiainministeriö, Helsinki.
- Nitovuori, Bjarne: Första republikens man. *Hufvudstadsbladet* 18.8.1989.
- Nitovuori, Bjarne (2011): Ehrnrooth, Georg C. *Biografiskt lexikon för Finland 3. Republiken A–L*. <http://www.blf.fi/artikel.php?id=9679> (Kontrollerad 4.2.2019).
- När Var Hur 1951* (1950). Bokförlaget Forum, Stockholm.

- Paavonen, Tapani (1998): *Suomalaisen protektionismin viimeinen vaihe. Suomen ulkomaankauppa- ja integraatiopolitiikka 1945–1961*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Palayret, Jean-Marie (1995): Eduquer les jeunes à l'union: La Campagne européenne de la jeunesse 1951–1958. *Journal of European Integration History*, vol 1, number 2, s. 47–60.
- Patel, Kiran (2013): Provincialising Europe: Co-operation and Integration in Europe in a Historical Perspective. *Contemporary European History* Nov 2013, Vol.22(4), s. 649–673.
- Pietikäinen, Maarit (1994): Paneuropa – en mellankrigstida vision om ett förenat Europa, i Max Engman (red.): *När imperier faller. Studier kring riksutlösningar och nya stater*. Atlantis, Stockholm.
- Polvinen, Tuomo (1981): *Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941–1947. III: 1945–1947, Jaltasta Pariisiin rauhaan*. WSOY, Juva.
- Polvinen, Tuomo (1986): *Between East and West. Finland in International Politics 1944–1947*. WSOY, Helsinki.
- Polvinen, Tuomo (1999): *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 4, 1944–1948*. WSOY, Helsinki.
- Polvinen, Tuomo (2003): *J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö 5, 1948–1956*, WSOY, Helsinki.
- Rajala, Panu & Rautkallio, Hannu (1994): *Petturin testamentti. Arvo Poika Tuomisen todellinen elämä*. WSOY, Juva.
- Rantanen, Paavo (2008): *Suomi ja Länsi-Euroopan integraatio 1950-luvulla*. Paasikivi-Seuran ja Ulkoministeriön seminaari Suomi ja Eurooppa 1958. 3.9.2008. <https://www.paasikivi-seura.fi/pidettyja-esitelmia/>
- Rautkallio, Hannu (1979): *Suomen suunta 1945–1948*. Weilin & Göös, Savonlinna.
- Rautkallio Hannu & Lehtinen, Lasse (red.) (2011): *Väinö Tanner. Unohdetut päiväkirjat*. Paasilinna, Bookwell.
- Rautkallio, Hannu (red.) (2012): *Risto Ryti. Sota-ajan muistelmat 1939–1944*. Paasilinna, Bookwell.
- Rebattet, F.X. (1962) *The "European Movement" 1945–1953: a Study in National and International Non-Governmental Organisations working for European unity*. PhD-thesis, St. Antony's College, Oxford.
- Rehn, Olli (1996): *Corporatism and Industrial Competitiveness in Small European States: Austria, Finland and Sweden, 1945–1995*. PhD-thesis, St. Antony's College, Oxford.

- Rentola, Kimmo (1997): *Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958*. Otava, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (2016): *Stalin ja Suomen kohtalo*. Otava, Helsinki.
- Reuna, Risto (2018): ”Ei tullutkaan vallankumousta”: Sotasukupolvi, joka esti kansandemokratian. *Ääriivasemmiston kesäkuun 1946 offensiivi ja metallityöväen työpaikkavastarinta*. Turun yliopiston julkaisuja, Turku.
- Rintala, Ohto: ”Kuin sotajoukko eristyneessä sivuasemassa”. Suomen Washington-lähetystö vuosina 1941–1944. *Ajankohta 2009. Poliittisen historian vuosikirja*. Helsingin ja Turun Yliopistot, s. 82–133.
- Rintala, Ohto (2014): *Yhdysvallat ja Saksan koalition pienet maat. Suomen, Romanian ja Unkarin sodanjälkeinen asema Yhdysvaltain ulkoministeriön suunnittelupöydällä vuosina 1942–1945*. Poliitiikan ja talouden tutkimuksen laitoksen julkaisuja 15 (2014), Helsinki.
- Robertson A.H. (1961): *The Council of Europe. Its Structure, Functions and Achievements*, 2nd edition. Stevens & Sons, London.
- Rumpunen, Kauko I, red. (2012): *Myrskyn jälkeen. Vaaran vuosista kohti uutta Suomea*, Valitut Palat, Helsinki.
- Saarikoski, Vesa (2006): Henkilöhistoriallisen tutkimuksen luonteen ja metodiikan ongelmia, i Kurth, Rami & Soikkanen, Timo (red.): *Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallinen keskustelu Suomessa 1930-luvulta 2000-luvulle*. Turun Yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia 28, Turku.
- Saunders, Frances Stonor (1999): *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*. Granta Books, London.
- Schokking, Jan & Anderson, Nels: Observations on the European Integration process. *Journal of Conflict Resolution*, vol. 4. no. 4, December 1960, s. 385–410.
- Seppinen, Jukka (2001): *Mahdottomasta mahdollinen. Suomen tie Euroopan unioniin*. Ajatus Kirjat, Helsinki.
- Seppinen, Jukka (2006): Seppälä, Richard Rafael. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008026>
- Seppinen, Jukka (2007): Voionmaa, Tapio. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001750>
- Seppälä, Raimo (1983): *Pelon vuodet. Arvo ”Poika” Tuomisen salaista kirjeenvaihtoa Tukholmasta 1944–1956*. Tammi, Helsinki.
- Serenius, Maria: Euroopan neuvosto ja Suomi. *Ulkopolitiikka* 4/1976, s. 37–40.

- Sevón, Cay (1995): *Visionen om Europa. Svensk neutralitet och europeisk återuppbyggnad 1945–1948*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Steil, Benn (2018): *The Marshall Plan. Dawn of the Cold War*. Simon & Schuster, New York.
- Stråth, Bo: Methodological and Substantive Remarks on Myth, Memory and History in the Construction of a European Community. *German Law Journal* 2005, Vol.6 (2), s. 255–271.
- Stråth, Bo (2007): The Political, the Social and the Economic in a European Political Order, ingår i Persson, Hans-Åke & Stråth, Bo (eds.): *Reflections on Europe. Defining a Political Order in Time and Space*. P.I.E. Peter Lang, Brussels, s. 137–158.
- Tarkka, Jukka (1977): 13. artikla. Liittoutuneiden sotarikospolitiikka ja Suomen sotasyllisyyskysymys vuosina 1944–1946. WSOY, Porvoo.
- Tarkka, Jukka (2004): *Kansallinen kolkuttaja. L. A. Puntilan yhteiskunnallinen elämäntyö*. WSOY, Helsinki.
- Tarkka, Jukka (2009): *Hirmuinen asia. Sotasyllisyys ja historian taito*. WSOY, Helsinki.
- Tarkka, Jukka & Tiitta, Allan (1987): *Itsenäinen Suomi. Seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä*. Otava, Helsinki.
- Tiilikainen, Teija (1997): *Europe and Finland. Defining The Political Identity of Finland in Western Europe*. Akademisk avhandling, Åbo Akademi.
- Tollet, C.G. (1969): *Finlands utrikeshandelsförbund 1919–1969*. Helsingfors.
- Tosh, John (2011): *Historisk teori och metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Turtola, Martti: Katkaistu elämäkerta – Hjalmar Procopén ura vuoteen 1926. *Historiallinen aikakauskirja* 4/1985, s. 313–315.
- Törnudd, Klaus (1961): *Soviet attitudes towards non-military regional Cooperation*. Societas Scientiarum Fennica, Helsingfors.
- Törnudd, Klaus (1969): Finland and Economic Integration in Europe. *Cooperation and Conflict* No. 1/1969, s. 63–72.
- Törnudd, Klaus (1991): Suveränitet, neutralitet, säkerhet, ingår i Carlsson, Marianne m.fl. (red): *Att välja väg. Finlands roll i Europa*. Söderström & Co, Lovisa.
- Törnudd, Klaus (2005): *Turvallisuus on oven avaamista. Tarinoita nuorille diplomaateille*. Edita, Helsinki.
- Uola, Mikko (2001): Kare, Kauko. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006108>

- Uola, Mikko (2004): Ivalo, Asko. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 30.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001701>
- Vares, Vesa (2001/2016): Talas, Onni. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (hänvisad till 17.9.2018). <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000800>
- Vesikansa, Jarkko (2004a): ”*Kommunismi uhkaa maatamme*”. *Kommunisminvastainen porvarillinen aktivismi ja järjestötoiminta Suomessa 1950–1968*. Poliittisen historian väitöskirja. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta.
- Vesikansa, Jarkko (2004b): *Salainen sisällissota. Työnantajien ja porvarien taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava, Helsinki.
- Viitanen, Reijo (1994): *Punainen aate sininen aate. Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto 50 vuotta*. SDNL, Tampere.
- Westman, Karl Ivan. Vem är det. *Svensk biografisk handbok 1957*. <http://runeberg.org/vemardet/1957/1063.html> (kontrollerad 9.2.2019).

INTERVJUER

- Magnus Lemberg, 16.11.2007, telefonintervju. Anteckningarna i författarens ägo.
- Klaus Törnudd, 2.4.2007. Anteckningarna i författarens ägo, kompletterat med e-postkorrespondens.

VALUTAKURSER OCH PENNINGVÄRDE

- Utländska valutor har först omvandlats till finska mark utgående från växelkurserna för respektive år. Beloppen i mark har därefter omvandlats till 2018 års penningvärde i euro utgående från värdeomräknaren på Finlands Banks myntmuseums webbplats.
- Autio, Jaakko (1992): *Valuuttakurssit Suomessa 1864–1991*. Katsaus ja tilastosarjat. Finlands Banks diskussionsunderlag 1/92, Helsingfors.
- Finlands Banks myntmuseum. Värdeomräknare. <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#SWE>

BILAGOR

Bilaga 1 Hjalmar J. Procopés viktigaste skrifter om Europa och relaterade teman

- ”Finlands utrikespolitik”, promemoria skriven 1930, Procopés samlingar, mapp 30, RA, 149 s.
- ”Några anteckningar från en resa”, PM av Procopé 17.3.1949, L.A. Puntilas samlingar, mapp 149, RA.
- ”Några randanteckningar till de rekommendationer som av E.M:s [Europa-rörelsens] deputation framförts till de tio västeuropeiska regeringarna”, odaterat PM, våren 1949.
- ”Samtal med Herbert Hoover. Förtroligt”. PM daterat 22.1.1950, Procopés familjearchiv.
- ”Synpunkter angående europeiska enhetssträvanden”. PM daterat Shangri-la [Bahamas], mars 1950, Procopés samlingar, mapp 91, RA.
- ”Anteckningar angående det internationella läget”. PM 29.10.1950, Procopés familjearchiv.
- ”Euroopan Neuvosto – Conseil de l’Europe ja Euroopan Liike – Mouvement Europeen”. PM 6.11.1950, Procopés familjearchiv.
- ”Kommunismen vastustamiseksi perustettavasta järjestöstä (’Yhteisturva’ = Y.T)”. PM skrivet av Hjalmar J. Procopé 2.9.1951. SYT, mapp 67, RA.
- Memorandum AS/SNR (3) 26, Concerning means of improving the publicity at present being given to the Council of Europe in European non-Member States. Special committee to watch over the interests of European nations not represented in the Council of Europe (daterat 16.4.1952, även på franska), Procopés samlingar, mapp 90, RA; även i Europarådets arkiv.
- ”Några randanteckningar till det internationella dagspolitiska läget. Från en resa i april och maj 1952”. Fjortonsidigt PM av Procopé daterat ”i början av maj 1952”. Procopés samlingar, mapp 90, RA.
- ”Den europeiska enhetstanken – en allmän översikt”. Tiosidigt PM av Procopé 16.5.1952. Procopés samlingar, mapp 90, RA.
- ”Randanteckningar till det internationella läget från amerikansk horisont”, sju sidigt PM av Procopé daterat 12.4.1953 i New York. Procopés familjearchiv.

Bilaga 2 Kronologi över Procopés resor och centrala aktiviteter 1944–1954

Denna kronologi är uppgjord utgående från Hjalmar J. Procopés dagböcker, korrespondens, rapporter och tidningsartiklar samt med stöd av Magnus Lembergs biografi. Listan är långt ifrån heltäckande, men visar huvuddragen i Procopés aktiviteter och ger en indikation om att han hela tiden var på resande fot. Mest uppehöll han sig i Stockholm och i New York, och med undantag för åren 1946–1949 också i Finland.⁸²²

1944

18.7.1944 Anländer till Bilbao efter att ha blivit förklarad persona non grata i USA.
30.7.1944 Anländer till Helsingfors, via Madrid, Berlin, Malmö, Stockholm.
1.9.1944 Försatt i disponibilitet vid utrikesministeriet.
8.9.1944 Samtal med utrikesminister Carl Enckell.
Okt. 1944 deltar i sammankomster för att främja borgerliga valförbund.
18.11.1944 Avreser till Göteborg, dit familjen anländer 28.11.
20.12.1944 Besök hos statsminister J.K. Paasikivi.

1945

31.1.1945 Planer på kandidatur i riksdagsvalet som obunden kandidat på samlingspartiets lista går i stöpet på grund av Paasikivis motstånd.
1945 Utrikesministeriet uppmanar Procopé att avstå från offentliga uttalanden; föredrag i Sverige i maj stoppat av andre utrikesminister Reinhold Svento.
23.3.1945 Diskussioner med Mannerheim
5.5.1945 Möte med Mannerheim, Procopé vill söka sig till Sverige eftersom han upplever sig som ”misstänkt person”.
30.6.1945 Möte med inrikesminister Yrjö Leino.
24.7.1945 Besök hos Paasikivi på Gullranda
27.7.1945 Uppsöks av Ryti; Procopé erbjuder sig att vara dennes advokat.
22.8.1945 Återvänder från Stockholm.
24.8.1945 Överläggning med Ryti och Rangell.
12.9.1945 Tf president Paasikivi stadfäster lagen om krigsansvarighet.
27.9.1945 Besöker Ryti på Vålox i Borgå landskommun. ”Ryti bad mig bli hans försvarsadvokat.”
17.10.1945 G.A. Gripenberg avråder Procopé från att åta sig uppdraget som advokat.
3.11.1945 Möte med Paasikivi.
6.11.1945 Statsrådet fattar beslut om åtal mot åtta krigsansvariga, häktningar verkställs.
8.11.1945 Procopé anhåller om avsked från UM.

⁸²² I Skyddspolisens arkiv, Hjalmar J. Procopés personmapp, HM4766, ingår en lista på Procopés utrikesresor 30.7.1944–20.6.1946.

15.11.1945 Rättegången börjar. Ryti biträds även av jur.kand. Martti Olsson.
7.12.1945 Procopé besöker Paasikivi, diskuterar processen och Paasikivis roll.

1946

21.2.1946 Slutliga domar avkunnas.
20.3.1946 Gripenberg avråder Procopé från att ge ut bok om processen.
Juni 1946 uppsöker Ryti i fängelset med boken *Fällande dom som friar*.
25.6.1946 Reser till Sverige, överväger framtid i Sydamerika.

Under treårsperioden juni 1946 till juni 1949 besöker Procopé inte Finland en enda gång.

Aug. 1946 Procopés passansökan avslås. Erhåller svenskt främlingspass.
Aug. 1946 Till Paris, "lobbyist för Finland" i fredsförhandlingarna.
23.8.1946 Anländer från Stockholm till Paris med flyg, med återresa inbokad 28.8.
25–26.8.1946 Träffar senator Vandenberg.
27.8.1946 Samtal med utrikesminister Enckell.
Procopé träffar i Paris också Storbritanniens Mr. Alexander, First Lord of the Admiralty.
Senhösten 1946 inresevisum till USA med stöd av Vandenberg.
16.12.1946 Besök i London.

1947

30.1–4.2.1947 Besöker Saratoga, USA.
Vistas i USA i över ett halvt år.
22–31.8.1947 Reser med s/s Drottningholm från New York till Göteborg.

1948

Våren 1948 i Stockholm.
Maj 1948 Inbjudan till Haag, Nederländerna men åker inte.
8.5.–9.6.1948 På Södersjukhuset i Stockholm.
15.10.1948 I Stockholm möte med William Donovan
24.10.1948 Brev till Hoover, ber om hjälp med immigrantvisum till USA.

1949

23–28.2.1949 I Bryssel, möte i Europarörelsen.
Mars 1949 I Paris.
5.4.1949 Grönt ljus av statsminister K.A. Fagerholm för besök i Finland.
6–10.5.1949 Möte i Köpenhamn med nordiska och brittiska Europaaktivister.
5–11.6.1949 Besök i Finland.
13.6.–30.7.1949 På Karolinska sjukhuset, Stockholm, intagen för operationer.
18.11.1949 Avfärd från Göteborg till USA.

1950

Första halvåret 1950: I nya världen, deltar i kontakter mellan Europarörelsen och USA.

15.6.1950 Möte med Jay Lovestone i New York.

17.8.1950 Åter i Finland, träffar bl.a. Ryti.

Okt. 1950 Möten i Paris, därefter till New York.

25.10.1950 Möte med Jay Lovestone.

Cirka 7 månader i Mexiko från och med senhösten 1950, arbete för Axel Wenner-Gren.

1951

Första halvåret 1951 i nya världen, mest Mexiko men även New York.

16.2.1951 möte med Jay Lovestone och Irving Brown i New York.

19.7–2.8.1951 Rundresa till bruksorter i Finland.

Okt. 1951 Möte med Joseph Retinger i Bryssel, diskussion om Europeiska ungdomskampanjen.

Hösten 1951 Uppdrag för skogsindustrin i Madrid, möte med Franco.

1952

Våren 1952: I Europa, rapport till Europarådet.

28–29.4.1952 I Bonn. Därefter möte med Margarethe av Preussen.

5–10.5.1952 I Belgien, möte med bl.a. sändebudet Tapio Voionmaa.

23.5.1952 Möte med K.A. Fagerholm i Helsingfors.

19.6.1952 I Helsingfors, möte med utrikesminister Sakari Tuomioja

Juli 1952 Affärsresa i Belgien och England

Aug. 1952 Reser till Helsingfors

1953

13.2.1953 Tal inför Vapauden Akateeminen Liitto

13.3.1953 Anländer till New York ”med några finska affärsmän”.

Juni 1953 Reser tillbaka till Europa, besöker Köpenhamn, London, Genève, Helsingfors.

Juli 1953 I Finland

Augusti 1953 i Västmanland, Sverige drabbas av hjärtattack och lunginflammation.

September-oktober 1953 Sex veckor på Karolinska sjukhuset, Stockholm.

1954

29.1–1.2.1954 Deltar i Europarörelsens andra ekonomiska konferens i Westminster.

7.3.1954 Röstar i riksdagsvalet i Helsingfors, får ny hjärtattack.

8.3.1954 Avlider på Mehiläinens sjukhus.

12.3.1954 Begravning, Sandudd i Helsingfors.

PERSONREGISTER

A

Aaltonen, Aleksi 161
Acheson, Dean 107, 180
Adenauer, Konrad 98, 168
Aldrich, Richard J. 31
Alho, Keijo 139, 160, 166, 198, 231, 233, 235, 236, 254
Almström, Karl Erik 225
Alsing Andersen, Niels 199–203, 206, 207, 212, 213, 223
Aminoff, Torsten G. 164, 214, 234
Andersson, Sten 220
Anto, Aito 198, 231
Arra, Esa 236
Aunesluoma, Juhana 31, 32, 51, 87, 260

B

Backman, Henry 202
Barkley, Alben W. 75
Beckson, Seymour 187
Beddington Behrens, Edward 153, 155, 182–186, 188, 190
Bedell Smith, Walter 106
Bevin, Ernest 78, 88, 102, 116, 121, 144, 152
Bidault, Georges 13, 89, 131, 135, 153–155, 157, 158, 199
Björklund, Johannes 244
Blum, Léon 127
Boël, René 183
Bohlen, Charles E. 147
Bohr, Niels 128
von Born, Ernst 126
Braden, Thomas 101, 103
Brandt, Willy 204
Briand, Aristide 53–56, 92, 93, 141, 208, 259
Brotherus, Heikki 69, 218, 236, 237
Brown, Irving 106, 107, 235, 282

Brugmans, Hendrik (Henri) 96, 119, 130, 200

Butler, Harold 183, 185, 186

Bøgholm, Karl 110, 121, 122

C

Camu, Louis 189
Chamberlain, Neville 56, 181
Churchill, Winston 17, 55, 56, 78, 92–96, 100, 102, 110, 113–116, 119, 121, 127, 130, 131, 132, 141, 157, 158, 167, 186, 192, 193, 247, 259, 260
Clerc, Louis 19
Coffin, John 180
Coudenhove-Kalergi, Richard 52, 55, 93, 95–97, 112, 119, 120, 135, 141, 145, 146, 215, 259
Courtin, René 96, 135, 138, 150, 153, 155, 168, 172, 198
Cumming, Hugh 73, 76, 79

D

Dahlberg, Julia 42
Daillet, Jean 198
Deshormes, Philippe 199
Donovan, William 100, 101, 103, 104, 184–188, 190, 193, 196, 197, 200, 282
Driscoll, Jim 209
Dulles, Allen W. 100, 101, 184, 185, 193
Dulles, John Foster 72, 180
Dumoulin, Michel 31
Dutrieue, Anne-Myriam 31

E

Eden, Anthony 113
Ehrnrooth, Georg C. 209, 210, 214
Eisenhower, Dwight D. 180, 187
Ek, Mary 61

Ek, Victor 61
Ekengren, Bert 224
Ekholm, Karl-Erik 245
Elo, Kimmo 19
Enckell, Carl 65, 72, 117, 132, 280, 281
Enckell, Ralph 132
Erkko, Eljas 109, 110, 219
Erlander, Tage 79, 121
Eskola, Seikko 161

F

Fagerholm, Karl-August 32, 71, 76, 77, 83,
122, 126, 130, 131, 134–137, 139, 147, 159,
204–206, 245, 251, 253, 281, 282
Federspiel, Per 204
von Fieandt, Rainer 70, 75
Fleisher, Wilfrid 77, 79
Floman, Gunnar 201
Franco, Francisco 237, 238, 257, 282
Franklin Jr, George S. 101
Fredborg, Arvid 115
von Frenckell, Rafael 57, 58
Fugitt, Warren 196
Fälldin, Torbjörn 210

G

Gafencu, Grigore 118, 121, 124, 130, 133, 134
de Gasperi, Alcide 98, 127, 141
Ginström, Egidius 164
Giscard d'Estaing, Edmond 153
Giscard d'Estaing, Valéry 153
Gisch, Heribert 31
Griffiths, Richard T. 22, 23
Gripenberg, Georg Achates 51, 80, 171, 280,
281
Gräsbeck, Walter 76, 77
Gullichsen, Harry 245
Göring, Hermann 181

H

Haekkerup, Per 203
Hakala, Jaakko 202
Hakala, Väinö 217
Hakkila, Väinö 161
Hallstein, Walter 168
Hamilton, Maxwell 65

Hammar skjöld, Dag 35, 170, 171
Hanhimäki, Jussi M. 36
Harrison, Dick 79
Hearst Jr, William R. 187
Heater, Derek 55
von Heidenstam-Frisk, Brita 39, 61, 62, 69,
111, 136, 169, 180, 181, 191, 236, 237, 243,
248
Heikkilä, Pauli 29, 30, 49, 54, 117, 219, 228,
229, 260
Heikkinen, Sakari 58
Helo, Johan 90
Herrmann, Nicolai 236
von Hessen, Friedrich Karl 50, 168, 169
von Hessen, Wolfgang 169
Hetemäki, Päiviö 161
Hietanen, Antti 201
Hitler, Adolf 48, 60, 130, 260
Hjelt, Harald 104
Hongisto, Yrjö 199, 201, 202, 204, 206, 213,
214, 223
Hoover, Herbert 39, 59, 74, 180, 281
Hull, Cordell 59, 60
Hunter, Clarence 75
Huvenne, Charles 198
Hyvämäki, Lauri 198, 231, 240, 241
Häggglöf, Gunnar 157
Häggglöf, Ingemar 174

I

Ivalo, Asko 117–120

J

Jakobson, Max 14, 117, 156, 157
Jalanti, Tauno 120, 156, 159, 160
Jerram, Bertrand 78, 79
Johnson III, John T. 138
Jokisipilä, Markku 48
Jutila, Kalle 81, 106
Jäderholm, Mary-Ann 65

K

Kaila, Eino 52, 55, 122
Kaiser, Wolfram 21–26, 33, 42, 43, 91, 258
Kannisto, Heikki 161
Kare, Kauko 240

Karppinen, Antti 225
 Kefauver, Leslie 138, 139
 Kekkonen, Urho 16, 39, 83, 140, 156, 210,
 217–219, 235–237, 239, 260
 Kerstens, P.A. 117, 183, 186
 Kettunen, Pauli 37, 40
 Kihlman, Åke 245
 Kilpeläinen, Yrjö 138, 139, 161
 Kivimäki, Toivo 47, 244
 van Kleffens, Eelco 73
 Klos, Felix 93
 Knatchbull-Hugessen, Hughe 121, 122
 Koivisto, Mauno 54
 Koivisto, Juho 161
 Kolbe, Laura 194, 217
 Koselleck, Reinhart 18
 Kostiainen, Auvo 42
 Kraft, Ole Bjørn 145, 167, 168
 Kronvall, Olof 35
 Kukkonen, Antti 244
 Kupiainen, Osmo 234
 Kuukkanen, Viljo 201
 Kuusela, Armi 239
 Kuusi, Matti 240, 242
 Kuusterä, Antti 37, 82–84,
 Kärre, Bo 225

L

Larsen, Jørgen 222
 de La Vallée Poussin, Étienne 165
 Layton, Walter 151, 184, 185
 Lecompte-Boinet, Jacques 168
 Leffingwell, Russell C 184, 185
 Lehtinen, Lasse 39
 Leifland, Leif 31, 181, 189
 Leino, Yrjö 66, 79, 280
 Lemberg, Magnus 14, 16, 27–29, 40, 43, 44,
 47–51, 58, 60–63, 65, 66, 68, 72, 84, 136,
 160, 161, 180, 236, 241, 244, 255, 259, 280
 Lengrad, Paul 225
 Leskinen, Väinö 105, 161, 187, 205, 240
 Leskinen, W. 202
 Leucht, Brigitte 23
 Lévy, Paul 167, 200
 Liljeström, Valdemar 126
 Lindblom, Olavi 235

Linkomies, Edwin 64, 67, 244, 245, 253
 Lipgens, Walter 20–23, 31, 91, 260
 van Lippe-Biesterfeld, Bernhard, prins 209
 Lombard, Helen 62
 Loppi, Veikko 234, 236
 Loth, Wilfried 31, 92
 Lovestone, Jay 105–107, 282
 Lund, Nils 138
 Lundestad, Geir 20, 100
 Luoto, Jari 176

M

Mackay, Ronald 97, 110, 122, 146, 153, 156
 Macmillan, Harold 13, 152, 153, 173, 186,
 de Madariaga, Salvador 127
 Majander, Mikko 35, 36, 72, 104, 106, 170
 Mallett, Donald 225
 af Malmborg, Mikael 34, 35, 115, 117, 170
 Mannerheim, Gustaf 48, 64, 66, 67, 80, 161,
 191, 280
 Marshall, George 88, 154
 Martin-Artajo, Alberto 238
 Matthews, Freeman 76, 80
 McCarthy, Joseph 210
 McCloy, John J. 195
 Meinander, Henrik 24
 Merilinna, Mauno 201
 van Middelaar, Luuk 26
 Milward, Alan 21, 22, 33, 84, 91
 Monnet, Jean 16, 21, 22, 90, 91, 103, 259
 Montgomery, Arthur 126, 130
 Moreau, Jean 196–200, 204, 207, 212, 222, 228
 Morgan, Ted 105
 Myrdal, Gunnar 35

N

Nerman, Ture 174
 Nihtilä, Valo 160
 Niittynen, Heikka 202
 Nitovuori, Bjarne 28
 Nixon, Richard 187
 Nordensvan, Gösta M. 245
 Norrmén, Maggie 61, 62
 Nummelin, Ragnar 130
 Nyman, Thelma 220
 Nystén, Holger 137

O

Ohlin, Bertil 80, 170, 204
Oittinen, Reino 126
Oleinikoff, Sven 62
Olli, Teuvo 225

P

Paananen, Aarne 105, 106
Paasikivi, Juho Kusti 32, 36, 39, 42, 44, 59, 65,
67, 72, 78, 80, 81, 83, 87, 111, 117–119, 131,
137, 139, 147, 156, 163, 191, 206, 218, 219,
233, 245, 252, 254, 256, 258, 260, 280, 281
Paasikivi, Alli 65, 137
Paavonen, Tapani 32, 83, 175
Palayret, Jean-Marie 31, 194
Palin, Eduard 147
Patel, Kiran Klaus 25, 26, 172
Pekkala, Mauno 117
Pennanen, Eila 240
Philip, André 98, 126, 141, 167, 195, 198
Pleven, René 89, 199
Polvinen, Tuomo 36, 39
von Preussen, Margarethe 168, 169, 282
Procopé, Albert 49
Procopé, Fredrik 61
Procopé, John 61
Procopé, Marie 61
Procopé, Victor 39, 60, 61, 63, 65, 73, 160,
176, 198, 201, 204, 210, 211, 213, 214, 223,
237, 248
Puntila, L.A. 160, 161, 166, 198, 199, 217,
231, 234, 254

R

Raatikainen, Helvi 202
Raczynski, Edward 153
Ramadier, Paul 119
Ramsay, Henrik 80, 137, 244
Ramsay, Karin 244
Rangell, Jukka 67, 137, 244, 280
Rantanen, Paavo 87
Rasmussen, Morten 23
Rautkallio, Hannu 39
Rebattet, F.X. 30, 92, 123, 129
Rebattet, Georges 168, 198, 200, 224, 248
Rehn, Olli 33, 34

Rei, August 149, 153
Reinikka, Tyko 244
Rentola, Kimmo 36, 104, 206
Repo, Eino S. 39, 240
Retinger, Joseph 45, 95, 100, 123–128, 130,
135–137, 139, 158, 179, 182, 190, 195, 197,
237, 282
Reuna, Risto 36
Reynaud, Paul 13, 114, 151, 153, 154, 184–186
Rihlas, Raoul 104
Rihtniemi, Juha 201, 202, 214, 223, 238
Robertson, A.H. 30, 150
Roosevelt, Franklin D. 47, 59, 60, 100, 189
Ryti, Risto 14, 29, 39, 44, 48, 60, 67–69, 79,
124, 137, 139, 159, 173, 188, 219, 236, 244,
246, 249, 253, 280–282

S

Saarikoski, Vesa 43
Sandler, Rickard 126
Sandys, Duncan 96, 97, 99, 100, 102, 103, 109,
113–115, 137, 138, 140, 141, 144, 145, 148,
149, 153, 156, 167, 260
Saukkonen, Jussi 202
Saure, Erkki 215, 216
Savonenko, Grigorij 77
Schauman, Georg 52
Schlüter, Poul 209
Schuman, Robert 21, 32, 55, 89, 91, 98, 103,
128, 130, 131, 133–135, 199, 217–219
Sem, Ragnar 211
Seppinen, Jukka 14, 33, 117
Seppälä, Rafael 187, 192, 244
Seppälä, Raimo 39
Serenius, Maria 175
Serlachius, Gösta 58
Serlachius, R. Erik 218, 232, 234, 235, 245, 254
Serruys, Daniel 135
Sevón, Cay 35
Shaw, Margaret 61, 63
Shillan, D. 209
Sibelius, Jean 127, 128, 163
Sibille, Luciano 223, 224
Sikorski, Wladyslaw 95, 183
Simpson, Wallis 182
Sipilä, Helvi 202, 229

Sipponen, Kauko 240–242
 Sorsa, Kalevi 226, 229
 Spaak, Paul-Henri 21, 95, 99, 102, 103, 127, 131, 141, 151, 167, 172, 195–197, 209, 224, 248
 Stalin, Josef 16, 60, 61, 78, 81, 89, 147, 170, 218, 219, 228, 239, 240
 Steengracht von Moyland, Gustav Adolf 48
 Stresemann, Gustav 141
 Stråth, Bo 22
 Sulzberger, Arthur H. 187
 Sumu, Aku 106, 107
 Sundman, Bruno 201
 Suontausta, Tauno 137, 160
 Svartz, Nanna 243
 Svento, Reinhold 65, 280
 Svinhufvud, Pehr Evind 57

T

Talas, Aino 69
 Talas, Onni 69
 Tanner, Väinö 37, 39, 69, 79, 124, 125, 130, 137, 139, 159–162, 219, 253
 Tarkka, Juha 37, 82–84
 Tarkkanen, E.M. 161
 Tervo, Penna 161
 Thomsen, Hans 60
 Tiilikainen, Teija 33
 Tingsten, Herbert 116, 170
 Toivola, Urho 59
 Tokoi, Oskari 40, 120, 187
 Truman, Harry S. 73, 75, 78, 106, 180
 Tujunen, Leo 202
 Tuominen, Arvo ”Poika” 39, 40, 76, 77, 105–107, 136, 138, 219, 243
 Tuominen, Lyyli 136
 Tuomioja, Sakari 75, 205–208, 235, 282
 Turtola, Martti 29, 254
 Tydings, Millard 74
 Törnudd, Klaus 40, 225–227, 229

U

Undén, Östen 35, 70, 111, 169, 170
 Undset, Sigrid 127

V, W

Wahlfors, Wilhelm 76
 Walden, Juuso 245
 Walden, Rudolf 58
 Wallenberg, Marcus 121
 Valters, Mikelis 153
 Vandenberg, Arthur H. 71, 72, 77, 78, 281
 Varjo, Kerttu 201
 Varjola, Valo 199, 201, 204, 206, 207, 212–214, 223
 Varjonen, Unto 161
 Varma, Alexander 246
 Warren, Avra M. 140
 Vartia, Antero 138
 Wartiovaara, Otso 244
 Welles, Sumner 73, 111, 113, 131
 Wenner-Gren, Axel 31, 45, 179–182, 184–192, 282
 Wenner-Gren, Marguerite 181
 Vesikansa, Jarkko 29, 35, 160, 231–234, 236, 239, 256
 Westman, K.I. 131, 132
 Vilkuna, Kustaa 235
 Vinde, Victor 115
 Windsor, Edvard, hertigen av 181
 Virkkunen, Heimer 202
 Virkkunen, Paavo 52
 Wistrand, Karl 110, 113, 116, 119, 126, 145, 146, 167, 168, 173, 174, 179, 190
 Voionmaa, Tapio 205
 Wuolijoki, Hella 69
 Wuorela, E.K. 151
 Wuori, Eero A. 157, 171, 245
 Vuorinen, Heikki V. 201
 Vuorinen, P.H. 202

Z

van Zeeland, Paul 45, 94, 95, 98, 103, 119, 182, 183, 184, 186, 190
 Zenihov, V. 218, 219

